

I. Aparatul represiv comunist: instituții, cadre, obiective

Mihai DEMETRIADE

Victor Biriș, cel mai important agent de influență din penitenciarul Aiud (1957-1963)

Victor Biris, the Main Agent of Influence
in Aiud Prison (1957-1963)

Our paper gives a detailed description of the mechanisms of re-education at Aiud prison (1957-1964) by focusing on a relevant figure of that age. Victor Biris, former Secretary General of the Ministry of the Interior during the legionary government, became the main and most effective agent of influence of the Operative Group (O.G.) led by Colonel Gheorghe Craciun in Aiud.

The present work underlines Biris's biography, his motivation in the context of the sectarian struggles to have monopoly of the legionary "legacy", the mechanisms of pressure and blackmail as well as the informative-operative strategies of the Operative Group. We shall emphasize the way in which the political identity of the detained legionaries underwent a process of transformation, which was the target of the punitive measures taken in Aiud under Colonel Craciun's rule.

Etichete: Reeducare, penitenciarul Aiud, represiune, strategii informativ-operative în penitenciare, contrainformații penitenciare, colonelul Gheorghe Crăciun, Grupa Operativă, Direcția a III-a, Mișcarea Legionară, agent de influență, ideologia extremei drepte, grupurile procomuniste din penitenciarul Aiud, convertire ideologică, neutralizare politică.

Keywords: re-education, Aiud prison, repression, informative-operative strategies in prisons, counterintelligence, Colonel Gheorghe Craciun, Operative Group, Division III, Legionary Movement, agent of influence, far right ideology, pro-communist groups in Aiud, ideological conversion, political neutralization.

„Fiecare metal are gradul său de topire,
așa și la oameni”¹.

Victor Biriș, datorită funcției deținute în timpul guvernării legionare, autorității morale câștigate în prima parte a detenției, printr-o gesticulație radicală și aparent neconcesivă, dar mai ales datorită unei structuri psihologice cu totul aparte, era în atenția organelor de contrainformații din penitenciarul Aiud încă de la mijlocul anilor '50. Preluat, sub cu totul alte auspicii, în noiembrie 1957 de Serviciul „D” și, ulterior, de proaspăt înființatul Grup Operativ, coordonat de colonelul Gheorghe Crăciun, Victor Biriș va deveni cel mai eficient agent de influență din penitenciarul Aiud. Destinul lui, modalitățile în care s-a lăsat manevrat și a fost folosit, apoi cum a imaginat el însuși drumuri de parcurs, strategiile uzitate cu el și rezultatele obținute, orgoliul de a desprinde din ceea ce mai rămăsese din Mișcarea Legionară o dizidență personală, cinismul extravagant și abila manipulare psihologică la care a fost supus, fac subiectul analizei de față. Am ales să reconstituim detaliat unele etape ale vieții carcerale a acestui om, care au fost – dintr-o altă perspectivă – secvențe ale istoriei Grupei Operative, un veritabil *modus operandi* extrem de elaborat. Cum se va vedea, prin rezultate, superlativ notate de oficiali ai Ministerului de Interne, prin calitățile personale remarcabile² și prin dimensiunea efectelor produse, inclusiv sau mai ales asupra lui însuși, caracterizarea din titlu nu este defel exagerată.

Există două mize ale acestui text. Prima rezidă în reconstrucția unui destin fracturat de iluziile politice ale mai multor epoci, într-un fel, un tablou tragic al unei importante părți din memoria noastră. M-am gândit dacă în locul lui putea fi oricine, presupunând că suita factuală s-ar fi putut reproduce aidoma. Răspunsul este negativ, pentru că V.B. a devenit un personaj al propriului destin, ducând accentele biografice la cotele unui *exemplu*, trecând cu cruzime peste el însuși, jucând baroc spectacolul deriziv al lepădării de sine, construindu-și o consecvență, o stăpânire de sine, o mască impenetrabilă, pe fondul – nu în ultimul rând – al unui orgoliu incasabil. Un om care a rezistat 22 de ani de detenție continuă, uneori extrem de grea, făcând toate compromisurile imaginabile și asumându-și un cost care părea invizibil, până într-o misterioasă noapte din martie 1963.

A doua miză rezidă în posibilitatea de a cartografia mai riguros identitatea și natura unității de contrainformații din penitenciarul Aiud. Prin intermediul unei instanțe umane pe care o considerăm exemplară, *dimensiunea exterminatorie și criminală* a Grupei Operative poate fi mai clar desenată. Deși pentru istoria acestei unități de contrainformații penitenciare este necesară o lungă și laborioasă investigare a surselor multiple date de diferitele tipuri de documente, aici nu vom desfășura toată anatomia presupusă de o atare cercetare, care va face obiectul unui volum separat. Cazul în discuție, totuși, a devenit decriptabil doar pentru că, în prealabil, o serie întreagă de

¹ Afirmția îi aparține lui Iosif Costea, surprinsă într-o notă informativă a sursei „Ionaș Gheorghe” din 29 aprilie 1961 (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 5, f. 80).

² În afara unei abilități actricești deosebite, însușindu-și cu o naturalețe deplină roluri dificile, a folosirii extrem de abile a minciunii, a unui special simț al digresiunilor manipulative, trebuie remarcat teribilul lui cinism, unul însă – cum se va vedea – foarte tragic.

documente, informații disipate și mărturii au fost puse în legătură și „traduse”. O lume a putut, astfel, să iasă la iveală. Personajul de care ne ocupăm este important pe fundalul acestei lumi, ca exponent al ei, victimă implicată și actor tragic.

În primă instanță, citind toate aceste documente, nu ai defel sentimentul că ai conturat, cât de cât, adevărul. Istoriile alternative abundă, perspectivele se schimbă, de la actor la actor, de la o „dirijare” la alta, toată lumea pare interesată să „forțeze” adevărul, să-l siluiască. Schimbându-se strategiile operative, declarațiile deținuților se modifică. Nici în interiorul lumii acestora, „adevărul” nu este ferit de acerba concurență a diferitelor narațiuni. *Istoria reeducării, alături de succesele reevaluări ale istoriei Mișcării Legionare, fac parte din aceeași realitate*³. Competiția privind monopolul „adevărului” Mișcării, conflictele orgolioase ale militanților în legătură cu dreptul de legatar al unei „moșteniri” sacre, destinate, aduc și ele succesiuni de planuri suplimentare, derutante. Aiudul a fost un *teatru al umbrelor*. Puține lucruri par să se potrivească, iar ambiția de a descoperi adevărul, de pildă al unor fragmente din istoria Legiunii, este rareori împlinită.

Problema adevărului sau a corespondenței cu realitatea în cazul mărturiilor arhivistice, adaugă un plus de dificultate metodologică chestiunii. Ocupându-ne într-o proporție covârșitoare de documentele păstrate de la fostele instituții represive, vom spune câteva cuvinte despre acestea, partea de memorialistică legionară, folosită și ea ca suport bibliografic, fiind punctual cântărită în cuprinsul textului. Arhiva Grupei Operative, risipită într-o multitudine de tipuri de fonduri, dosare de urmărire individuală, informații provenind de la Biroul „D”, ulterior „K”, din cadrul Regionalei de Securitate Cluj, documentele Direcției a III-a (Serviciul Independent cu cele două compartimente subordonate, S1 și S2⁴) sau corespondența cu Ministerul (diferitele cabinete) nu oferă adevărul despre reeducarea din penitenciarul Aiud într-o formulă clarificatoare și neambiguă. Nu este doar generala condiție a arhivei fostei Securități, niciodată gândită pentru o cercetare a adevărului istoric, ci mai cu seamă situația particulară a Grupei Operative și a activității acesteia, conspirată atât pentru Direcția Generală a Penitenciarelor și Coloniilor de Muncă, cât și pentru Regionala de Securitate

³ Colonelul Crăciun a înțeles că jocul cu trecutul poate fi extrem de profitabil. Manipulând adevărurile, interpretând în fel și chip diferitele versiuni concurente, uzitând dinamica violentă a acestora a realizat că poveștile pot lăsa urme sângeroase. A existat o colecție de subiecte predilect utilizate (Sima-agentul lui Moruzov, paternitatea asasinatelor de la Jilava, finanțarea nazistă a Mișcării Legionare, succedată de cea „imperialistă” a exilului legionar, mitologia decemvirilor, a nicadorilor, mitul „actorului politic” relevant ș.a.m.d.).

⁴ Serviciul Independent a funcționat în cadrul Direcției a III-a (1957-1964). Șeful Serviciului Independent era colonelul Emanoil Rusu, locțiitorul acestuia fiind maiorul Constantin Popa (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 55, 67 și Idem, fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 2, f. 17 [cota SRI]). În urma conjecturilor care se pot face urmând rezoluțiile ofițerilor și mișcarea documentelor între G.O. și Direcția a III-a, se poate spune că Serviciul 2 (S2) se ocupa cu supravegherea familiilor legionarilor închiși, părând să aibă atribuții în obținerea informațiilor relevante privind identificarea acelor membri ori simpatizanți legionari aflați în libertate, legăturile acestora, colaborând în acest sens cu direcțiile Securității (centrale și regionale) etc. (e.g. Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 181). Serviciul 1 (S1) se pare că avea atribuții similare, limitate doar la aria geografică a Bucureștiului (Idem, dosar nr. 13484, vol. 4, f. 16).

Cluj⁵. Documentele operative nu au intrat niciodată în circuitul regionalei sau al D.G.P.C.M., folosindu-se un circuit poștal special în corespondența cu M.A.I., o arhivă separată în interiorul penitenciarului, iar la nivel central, atât G.O. cât și Serviciul Independent din cadrul Direcției a III-a funcționau sub o minimală tutelă. Doar șeful Direcției a III-a și conducerea ministerului, în sens strict, aveau acces la anatomia operațiunilor.

În ciuda amintitelor poziționări, mai degrabă sceptice, cu privire la obținerea unei fotografe consistente a operațiunilor G.O. din intervalul 1958-1964, soluția unei „cercetări detectivistice”, conexând informații disparate, din varii dosare sau fonduri arhivistice, încercând reconstrucția mecanismelor de detaliu ale operațiunilor (recrutări, motivații, strategii, mutările din celule, succesiunea legendelor, folosirile în orb, anchetele în afara zidurilor penitenciarului, rafinata manipulare a „trecutului”, tehnicile psihologice de șantaj, brutalizarea simbolică, pedepsele fizice ș.a.m.d.) este, totuși, în măsură să ofere un tablou plauzibil. Ne situăm așadar într-o *încercare* de reconstituire, care este condiția primă a oricărui demers de cercetare. Nu putem pretinde ambiția completitudinii acestui tablou, a cartării precise a surselor fenomenului ori implicațiilor. Multe întrebări rămân suspendate, eventualul lor răspuns putând sta în puțin plauzibila, de pildă, deschidere a fondurilor privind activitatea consilierilor sovietici în România ș.a.m.d.

Prudența metodologică nu ne împiedică, totuși, să afirmăm că anumite rezultate, cu un grad ridicat de verosimilitudine, se pot obține. Ele sunt rezultatul unei activități de tip reconstructiv, care recompune personaje, developează situații din spatele unor dese perdele de fum, reface filtrele ideologice, pentru ca mai apoi să le poată îndepărta în cunoștință de cauză, identifică persoane, strategii operative, cronologiile cruzimii. Pe o masă de laborator piesele de mai sus au fost poziționate într-un loc pe care-l bănuim veridic, iar situația – în cele mai multe cazuri – a fost verificată multiplu⁶. În situația acestui studiu am reconstituit destinul unui om plecând, în mod intenționat, de la o lupă care deformează. Alterarea a făcut parte din realitate, mutilând viața personajului nostru și putând proiecta o imagine riguroasă⁷ asupra proiectului mai

⁵ Trebuie menționat aici faptul că, în ciuda Ordinului M.A.I. nr. 37 din 10 iulie 1956 prin care Birourile și Grupele „D”, care formau „aparatură exterior” al Serviciului, au trecut, din subordinea directă a unității centrale, în cea a direcțiilor regionale ale M.A.I., Grupa Operativă n-a beneficiat de același tratament. Gh. Crăciun a eliminat toate fostele cadre ale Grupei „D” din penitenciarul Aiud, Grupa Operativă neavând nici un raport de subordonare cu Regionala de Securitate și nici cu Biroul „D” sau ulterior „K” de la nivelul acesteia. De asemenea, G.O. nu se afla în subordinea nici a Serviciului „K” central. Sub acest aspect, Grupa Operativă a fost singura exceptată de la o atare subordonare (Idem, fond Direcția Juridică, dosar nr. 3614, vol. 1, f. 234).

⁶ Uneori, notele de subsol păstrează o citare multiplă, din diferite locuri, pentru a sublinia veridicitatea unor detalii.

⁷ Nu este cu totul lipsit de sens să menționăm faptul că între „rigoare” și „exactitate” subzistă diferențe importante. De al doilea concept am luat cuvenita distanță metodologică, vorbind de o analiză în termeni de verosimilitudine. Cât privește rigoarea, ea poate asuma neconcordanțe factuale, dar nu va trăda logica faptelor narate, înțelesul unor proceduri, sensul unor evenimente. Rigoarea este atentă la scop și privește o perspectivă în timp, în care adevărul se așează. A se vedea o dezvoltare a distincției în textul lui Constantin Noica, *Exactitate și adevăr*, publicat în

amplu de ortopedie a conștiințelor, pus în scenă în penitenciarul Aiud. V.B. a fost, ca toți ceilalți deținuți încarcerați, înainte de orice, o victimă. Nu însă o victimă inocentă, nu una ferită de ticăloșie. Statutul de victimă trebuie subliniat nu pentru a-l feri de necesara judecată critică, ci pentru a indica veritabila și consistenta culpabilitate a tortionarilor din G.O. și a sistemului ierarhic care i-a legitimat. În multe situații, însă, răul prinde corp cu ajutorul altora, fisurați de ambiții, orgoliu sau pur și simplu de o omenească slăbiciune. Lumea aceasta, în care răul era invitat să locuiască, iar trădarea – în formule uneori extrem de rafinate – devenise licită și frecventabilă, este invitată să facă un pas către noi.

Ambiția noastră, o consecință logică a celei de a doua mize mai sus enunțate, a fost aceea de a risipi iluzia, efectul unei memorii hedoniste, selective și conservatoare, conform căreia reeducarea de la Aiud a fost o specie a genului „reeducării psihologice”, „prin autoanaliză”, ori „soft”, îndepărtată de mijloacele „tari” ale cumplitei experiențe piteștene ori de brutalizările penitenciare specifice primei jumătăți a deceniului cinci, interpretare care este parte dintr-un negaționism frivol și iresponsabil. Nimic mai fals. Afirmăm cu tărie că între tratamentul brutal din penitenciarele României comuniste dinainte de 1957 și Aiudul colonelului Gheorghe Crăciun se poate trasa, fără spaima erorii (o jucată pudoare a „exceselor”), o firească *continuitate*. Scurt spus, vorbim de *același* lucru, căruia i s-a adăugat, în noua formulă penitenciară, un arsenal de mijloace informative, rafinat și extrem de eficient.

Cine este Victor Biriș?

Victor Biriș s-a născut la 16 septembrie 1908, în comuna Micăsașa, o localitate situată în partea vestică a județului Sibiu, în Podișul Târnavelor, în partea inferioară a râului Târnavă Mare⁸. A avut doi frați, Ovidiu⁹ și Teodor¹⁰ și trei surori, Veronica,

Ștefan Berceanu, Ioana Birnă, Petre Diță, Marina Ghițoc, Suzana Holan, Aurelian Isar, Ștefania Popp (coordonatori), *Cartea interferențelor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, pp. 170-177. Noica vorbește de riscul de a lua „exactitatea goală” drept adevăr, de a confunda, de pildă, o fotografie a cuiva cu portretul în ulei al aceluiași, care poate surprinde adâncimea unei figuri. Doar exactitatea, pentru că încearcă să i se substituie, se plasează într-o „opозиție unilaterală” cu adevărul. Acesta, însă, nu se opune exactității, pe care o include ca pe o precondiție. Riscul reducăționismului și al unei interpretări enclavizate l-am menționat și în cazul supus analizei. De pildă, oricând se poate ridica obiecția conform căreia în cazul lui Biriș vorbim de derapajul unei metode, altminteri umane, datorat constituției fragile sau bolnave a subiectului ei. Contextul bolii Basedow (vezi, mai jos, nota 82), de care suferea și fusese operat, poate sta asemeni unei „exactități goale”, care se poate substitui adevărului, propunându-se drept explicație. Adevărul, însă, ia în calcul, pe cât posibil, toate datele realității, compunându-le, refuzând explicațiile de tip mecanicist (o cauză designabilă produce, generând explicație, un anumit efect sau anumite efecte, în chip direct și nemijlocit).

⁸ Într-o autobiografie, Biriș afirma că s-ar fi născut în comuna Micorova din județul Târnava Mare, localitate inexistentă, însă (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 12).

⁹ Gheorghe Ovidiu Biriș, fost avocat în Cluj, fusese executat la 12 septembrie 1939 în lagărul de la Miercurea Ciuc, ca represalii la asasinarea lui Armand Călinescu.

¹⁰ Teodor Biriș, născut la 17 ianuarie 1918 în comuna Căpâlna de Jos, județul Alba; terminase 3 clase de liceu; arestat la Brașov, a fost condamnat la 15 ani muncă silnică pentru participare la constituirea unei asociații clandestine, prin sentința nr. 1010/1941 a Curții Marțiale Brașov;

Tatiana (căsătorită Blănaru) și Eugenia (căsătorită Cristescu)¹¹. Tatăl său, Ioan Biriș, învățător, fusese viceprimar în Mediaș, de orientare liberală¹². Victor urmează, începând cu 1915, școala primară germană din Mediaș, iar din 1919 până în 1923 liceul german din aceeași localitate¹³, înscriindu-se, după absolvire, la cursurile Facultății de Drept din cadrul Universității din Cluj, a cărei licență o obține în 1927. În ianuarie 1932 obține doctoratul în științe juridice în cadrul aceleiași universități.

În vara aceluiași an a fost încorporat la Regimentul 3 Infanterie Făgăraș¹⁴, de unde a fost trimis la școala de ofițeri în rezervă de la Ploiești, pe care o termină cu gradul de sergent T.R. în toamna lui 1933¹⁵.

Un an mai târziu, în ianuarie, îl găsim avocat stagiar la Zlatna, unde funcționează până în iulie 1934. Din decembrie același an este numit ajutor de judecător la Judecătoria din Agnita, poziție pe care o va ocupa până în mai 1937, când a fost numit în postul de substitut de procuror la Parchetul Tribunalului din Oravița, județul Caraș¹⁶. Conform unei note informative dată de un apropiat, 20 de ani mai târziu¹⁷, Biriș mărturisea că în 1938, în calitatea pe care o avea de judecător la Oravița, intrase „în conflict cu superiorii săi”, motiv pentru care a fost „dat afară din magistratură”¹⁸. Mai exact, la alegerile generale din acel an, fusese numit președintele unei secții de votare, primind, instrucțiuni pentru „falsificarea alegerilor”. Refuzând să participe la o fraudă, este dat afară din magistratură. Într-o „Autobiografie” redactată în penitenciarul Galați la 20 iulie 1951, „punerea în disponibilitate” este datată 1 aprilie 1938, motivul invocat „oficial” fiind cel de „incapacitate”, iar cel „real” de „faptul că în comisia plebiscitului votasem contra Constituției lui Carol al II-lea”¹⁹ din februarie 1938. Sigur, versiunea

prima parte a detenției a petrecut-o la Aiud; în mai 1950 a fost transferat la penitenciarul Codlea, de unde a fost readus la Aiud; de aici a fost transferat în 25 martie 1953 la Văcărești, unde prin decizia nr. 509/1953, emisă de M.S.S. Regiunea Stalin, primește o pedeapsa administrativă de 60 de luni, începând cu data de 29 septembrie 1953; a fost eliberat la 17 iunie 1954; rearestat în 16 ianuarie 1957, a fost adus la penitenciarul Sibiu; acuzat de „desfășurare de activitate legionară în cadrul unei organizații” și încadrat la uneltire contra ordinii sociale, T.B. a fost condamnat la 10 ani închisoare de Tribunalul Militar regional Cluj prin sentința nr. 108/1957; la 15 iulie 1957 a fost transferat la Aiud; a fost eliberat de la penitenciarul Aiud la data de 26 iunie 1964, fiind grațiat prin Decretul Consiliului de Stat nr. 310/1964 (datele provin din fișele matricole penale (de acum înainte, F.M.P.), consultate pe site-ul <http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%2004.%20Bente%20-%20Blazd/Biris%20Teodor/index.php>, în data de 6 ianuarie 2013).

¹¹ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 13.

¹² Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 3.

¹³ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 11.

¹⁴ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 2, f. 59.

¹⁵ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 308.; Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 12.

¹⁶ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 308.

¹⁷ Nota, luată de Serviciul „D” la 30 noiembrie 1957 „cu privire la Victor Biriș”, aparținea sursei „Ungureanu Nicolae”, aflat în anchetă la Uranus.

¹⁸ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 606.

¹⁹ *Ibidem*, f. 12. Vezi și Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 1.

anchetei din 1957 trebuie luată *cum grano salis*, Biriș manevrându-și trecutul în funcție de presiunile zilei. Mai plauzibilă este poziția anticarlistă mărturisită în 1951. Nu se poate stabili, însă, și nu este defel singurul context problematic, cum și de ce a părăsit magistratura în 1938. Nu știm care au fost motivațiile acestui gest, Biriș nefiind deloc un democrat ca structură²⁰.

Nefăcând parte din nici una din organizațiile de tineret sau din corpurile Mișcării înainte de 1938, gestul refuzului fraudei, ca și cel al scoaterii din magistratură, a constituit un bagaj simbolic redutabil în ascensiunea acestuia în Mișcarea Legionară. Deși până atunci nu participase la viața politică, destituirea l-a determinat să caute o soluție politică. Reacția dură a statului îl îndreaptă spre Mișcarea Legionară, percepută drept un „organism viguros, dinamic, revoluționar și cu tendința de reînnoire morală a țării”²¹. Nu este nici un dubiu că Biriș a împărtășit o atare iluzie, o credință ale cărei resorturi se vor întoarce, mai târziu, împotriva lui.

În aceeași lună (aprilie 1938) se înscrie în rândurile mișcării, în cadrul organizației Caraș, pregătit fiind de avocatul Octavian Roșu, ajutor comandant legionar, șeful organizației locale²². Lipsit, însă, de „educația legionară”, nefăcând parte din structurile ierarhice ale Mișcării, nefiind membru al vreunui cuib, poziția lui era atipică. A existat și înainte de 1938 intenția de a se înregimenta, datorită influenței fratelui său mai mare, și, cu siguranță, avusese și simpatii în zona extremei drepte²³. Unele mărturii confirmă că între Ovidiu și Victor existaseră anumite controverse în legătură cu aderența la Mișcarea Legionară, Victor „persiflând și privind organizația legionară ca pe un lucru nesperios”, fiind „de părere că omul trebuie să-și trăiască din plin viața și nu să-și impună voluntar atitudini de «călugăr politic de tipul Coastelor de fier», celebra organizație politică-religioasă a lui Cromwell”²⁴. Sigur, asta nu l-a împiedicat să prefere Mișcarea ca singurul pol politic viabil în 1938. În familia lui Biriș ascendențele legionare erau reprezentate de fratele său Ovidiu, un vechi militant al extremei drepte, ucis în lagărul de la Miercurea Ciuc în noaptea de 21 spre 22 septembrie 1939.

Imediat după eliminarea din corpul judecătorilor, însoțit de șeful organizației legionare locale și de Iovin, ajutor comandant legionar din Reșița, face un drum la București pentru a-l întâlni pe Corneliu Zelea Codreanu. Cei doi îl însoțesc pe Biriș la 3

²⁰ Motivația pe care o va invoca recurent pentru intrarea în rândurile extremei drepte era legată de falimentul sistemului politic parlamentar. Biriș se declara, în februarie 1938, în preajma înregimentării în rândurile Mișcării, „sătul de lumea partidelor politice, lume coruptă și gata de orice fapt incorect” (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 607).

²¹ Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 1.

²² Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 11. Roșu a făcut parte din exilul legionar berlinez, unde a ajuns la începutul lui 1939 și ulterior după ianuarie 1941 (Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 44).

²³ O altă figură care-l influențase și care încercase să-l atragă de partea Mișcării, după propriile-i mărturisiri, fusese Bănică Dobre, luptător pe frontul franchist și publicist legionar, autor al volumului *Crucificații. Zile trăite pe frontul Spaniei*, Tipografia „I.N. Copuzeanu”, București, 1937 (Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 2).

²⁴ Informația provine de la agentul „Ungureanu Nicolae”, care pretindea că o auzise de la fratele celor doi, Toader, fiind prinsă într-o notă din 30 noiembrie 1957 (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 606-616).

aprilie 1938 la Casa Verde²⁵. Venit din Oravița, însoțit de prestigiul unei opoziții care-l costase funcția, Biriș a fost primit la Casa Verde de însuși șeful mișcării. Codreanu, „favorabil impresionat de atitudinea” lui Biriș cu ocazia plebiscitului, îi face o primire „deosebit de binevoitoare”²⁶. Foarte aspru, autoritar și distant cu adepții, C.Z.C. era extrem de prevenitor, politicos și atent cu oaspeții²⁷. Ascendental moral al lui Biriș pesemne că a contat mult, primirea în rândurile Mișcării neîntâmpinând nici o opoziție și făcându-se în aceeași zi. Mai mult, căpitanul ordonă derularea demersurilor pentru înscrierea acestuia în Baroul Ilfov, interesându-se ce posibilități de cazare i se pot oferi în București. Propune să locuiască inițial în sediul mișcării, neavând posibilități materiale, până la urmă optându-se pentru cazarea sa la locuința lui Dumitrescu Borșa²⁸, din strada Aprodur Purice nr. 229.

La aproape două săptămâni de la acest eveniment, Corneliu Zelea Codreanu este arestat³⁰, odată cu mare parte din vârful legionar din București și din țară³¹. Preotul Dumitrescu Borșa rămăsese, pentru moment, liber, poliția necunoscându-i adresa. „Dispărut în clandestinitate”³², și-a lăsat casa și familia în grija lui Biriș³³, care,

²⁵ *Ibidem*, f. 262. Amănuntele provin dintr-o declarație-fluviu pe care o dă Victor Biriș în intervalul 1 august-5 septembrie 1960, pe mai bine de 190 de pagini, sub îndrumarea căpitanului Nodiț Ioan din Grupa Operativă (*Ibidem*, ff. 262-461, *Ibidem*, vol. 2, ff. 270-470, Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, ff. 127-322).

²⁶ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 127.

²⁷ Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 1.

²⁸ Ioan Dumitrescu zis Borșa (numele unei comune din Maramureș unde și-a început activitatea „naționalistă”), n. 14 septembrie 1899 în comuna Corbi, județul Argeș, preot, a intrat în Mișcarea Legionară în 1932, a fost numit de C.Z.C. secretar general al „Gărzii de Fier”, s-a mutat în București, activând până la arestarea lui C.Z.C. în 1938, a fost arestat în 15 mai 1948, fiind condamnat administrativ până în 1954, când este reanchetat și judecat în 1955, urmează o condamnare la 20 de ani detenție grea pentru activitate contra clasei muncitoare. A fost unul din cele mai bine conturate personaje ale detenției legionare, fiind un actor fundamental al reeducării de la Aiud și unul cheie în biografia penitenciară a lui V.B.

²⁹ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 262 și Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 1. Versiunea preotului Ioan Dumitrescu despre întâlnirea dintre Biriș și C.Z.C. este diferită, subliniindu-și un merit important. Octavian Roșu, șeful organizației legionare din județul Caraș, l-ar fi însoțit pe Biriș cu o scrisoare de recomandare din partea lui Sima, adresată lui Borșa, prin care acesta era rugat să-l prezinte lui C.Z.C. Acesta merge cu ei și-l prezintă pe V.B. Borșa pretinde că la aceasta întâlnire Biriș ar fi solicitat înscrierea în Legiune (Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 6).

³⁰ Arestarea s-a produs în noaptea de 16 spre 17 aprilie 1938. Procesul lui Zelea Codreanu a început la 23 mai 1938, la Consiliul de Război al Corpului II Armată din București. La 27 mai 1938, C.Z.C. a fost condamnat la 10 ani m.s., iar în data de 30 noiembrie 1938 a fost asasinat.

³¹ Unii fruntași legionari au scăpat atunci de arestare, printre ei figurând: Horia Sima, Ion Belgea, Ioan Dumitrescu Borșa, Radu Mironovici, Nicoleta Nicolescu, Iordache Nicoară, Victor Dragomirescu, Andrei C. Ionescu, Titi Cristescu, Valeriu Cârdu, Ion Victor Vojen etc. (*Cronologie privind istoria Mișcării Legionare*, publicată în Almanahul pe 1941 al ziarului „Cuvântul”, republicat în *Istoria Mișcării Legionare scrisă de un legionar*, volum alcătuit și îngrijit de Alexandru V. Diță, cu o prefață de Dan Zamfirescu, București, Editura Roza Vânturilor, 1993, pp. 30, 111).

³² A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 607.

nefigurând ca legionar în scriptele Siguranței, nu a fost arestat. Ioan Belgea îl delegă să se ocupe de apărarea Căpitanului, în procesul ce urma să aibă loc³⁴. Până la începutul lui 1939 a funcționat ca avocat. Urmează o perioadă extrem de tulbure, arestarea liderului obligând ierarhia Mișcării să creeze o formulă de comandament, care își va schimba succesiv conducătorii, pe măsura arestării acestora³⁵. Mulți decid, ca efect al măsurilor de retorsiune ale lui Carol al II-lea, să fugă în Germania. În opinia lui Dumitrescu Borșa, notoriu antisimist, în vara anului 1938 debutează activitatea legionară efectivă a lui Biriș, ca „prim om de credință al lui Sima”³⁶. Cum vom vedea, afirmația este exagerată, nu pe linia „credinței”, ci pe cea a întâietății în ierarhia apropiaților lui Sima, cel puțin nu înainte de 1940. Lectura lui Borșa, pornită dintr-o reevaluare conflictuală a succesiunii la conducerea Mișcării Legionare, este una nu doar în mod evident partizană ci și neacoperită de probe.

Deconspirându-se locuința lui Borșa, Biriș este nevoit, în iulie 1939, să-și caute o locuință separată³⁷. La o lună distanță, decide să treacă clandestin granița, cu destinația Germania. După ce ajunge în Iugoslavia, consulatul german din Belgrad îi eliberează un pașaport german, cu care va pleca la Berlin³⁸. Aici, o vreme, a locuit la Dumitrescu

³³ Detaliul este povestit de Biriș (*Ibidem*). Se pare, însă, că era o exagerare marca Biriș, Alexandru Ghyka mărturisind că, după fuga lui Borșa în Germania, el avusese grijă de cei doi copii ai acestuia (Idem, fond Penal, dosar nr. 14468, vol. 3, f. 36).

³⁴ Idem, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 56.

³⁵ Șefii comandamentului legionar au fost, pe rând, Radu Mironovici, după arestarea acestuia din iunie, a urmat Ion Belgea, apoi Constantin Papanace, ulterior Vasile Cristescu (*Cronologie privind istoria Mișcării Legionare*, publicată în Almanahul pe 1941 al ziarului „Cuvântul”, republicat în *Istoria Mișcării Legionare scrisă de un legionar*, volum alcătuit și îngrijit de Alexandru V. Diță, cu o prefață de Dan Zamfirescu, București, Editura Roza Vânturilor, 1993, pp. 30, 111-112). După alte surse, Ioan Belgea ar fi preluat conducerea imediat după arestarea Căpitanului, până în iunie 1940, când a fost arestat. Apoi conducerea i-ar fi aparținut lui Antoniu Păsu, reținut și el o lună mai târziu, când comanda îi va reveni lui Horia Sima. În februarie 1939 H.S. a plecat din țară (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 56).

³⁶ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 607. O altă afirmație problematică a lui Borșa este aceea că, încă din acea perioadă, Biriș s-ar fi pus la dispoziția serviciilor secrete, în convență cu Horia Sima. Informația este neverificabilă și improbabilă, mai cu seamă în contextul în care știm că scenariul preotului Dumitrescu era parte din strategia negociată cu el în schimbul unui tratament penitenciar îmbunătățit și a unei posibile eliberări anticipate. Sigur, pentru plauzibilitate, Borșa explica, prin prezumtiva recrutare a lui Biriș de către Siguranță, răceala cu care, în august 1939, fusese primit de diaspora legionară din capitala Germaniei. Scenariile alternative, poveștile acuzatoare constituiseră marca stilistică a metodelor Grupei Operative (declarațiile lui Borșa sunt redate de agentul „Ungureanu Nicolae” în noiembrie 1957, într-o cameră de anchetă a Securității de la Uranus, *Ibidem*, f. 606).

³⁷ Idem, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 14.

³⁸ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 23. Au existat două valuri ale exilului legionar din Germania, primul între 1939-1940 și al doilea după rebeliunea din ianuarie 1941, până în 1944. Aici exilul s-a organizat în două grupuri: un „grup de comandă”, compus din Horia Sima, Constantin Papanace, Corneliu Georgescu, Vasile Iasinschi, Ilie Gârneață, Dumitru Groza etc. la Berkenbrück și un al doilea grup, mai numeros, compus din aproximativ 400 de persoane, aflându-se sub comanda lui Petrașcu și stabilit la Rostock (Dana Honciuc Beldiman, *Statul*

Borșa, ajuns și el, între timp, în capitala Germaniei. Perioada berlineză a ținut din august 1939 până în septembrie 1940³⁹. „După 15 august [1939] am fost anunțat telefonic că la graniță a fost reținut Victor Biriș. Telefona șeful de la direcția străinilor a poliției, întrebându-mă dacă-l cunosc și dacă îmi dau consimțământul de a fi primit în Germania”, își amintea Borșa⁴⁰. Deși scrise în anii '70, memoriile fostului fruntaș legionar nu sunt cu nimic diferite de versiunea pe care o lansase în detenția de la Aiud referitoare la Biriș⁴¹.

național legionar Septembrie 1940-Ianuarie 1941 Cadrul Legislativ, București, Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, 2005, p. 73).

³⁹ Zborul din septembrie 1940, de la Berlin la București, va fi rememorat mulți ani mai târziu, în 1962, în contextul „călătoriilor inițiatice” organizate de Grupa Operativă (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 512 și Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 14 verso).

⁴⁰ Preot Ion Dumitrescu-Borșa, secretar general al Mișcării Legionare, *Cal troian intra muros, Memorii legionare*, București, Editura Lucman, 2002, p. 284. Informația este „confirmată” de Biriș într-o „Notă asupra «izolării» mele de la Berlin – 1939”, care reia – foarte probabil – ceea ce îi spusese Borșa, el neavând de unde ști din alte surse despre acțiunile poliției germane: „Pentru acordarea avizului de intrare în Germania, Gestapoul ceruse referințe asupra mea de la Dl. Ciorogaru și Dumitrescu Borșa”. Este extrem de interesantă corespondența dintre conținutul declarațiilor celor doi. Și Biriș amintește „atmosfera de suspiciune” care se crease în jurul lui la sosirea în capitala Germaniei, ca și faptul că Borșa i-a luat apărarea. Biriș nu acreditează, însă, varianta preotului Dumitrescu, ci doar o cita, sugerând că – dacă existaseră suspiciuni în ceea ce îl privește în exilul german – asta s-ar fi datorat exclusiv informațiilor manipulatorii ale lui Borșa. La Berlin însă, Sima îi luase apărarea, risipind suspiciunile, așa explicându-se și numirea lui într-o funcție extrem de importantă în Ministerul de Interne imediat după întoarcerea în țară (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 74).

⁴¹ *Ibidem*, ff. 607-608. Pentru detalii în susținerea ideii, a se vedea în text, mai jos. Nu este lipsit de semnificație faptul că memoriile fruntașilor legionari care au traversat detenția de la Aiud, scrise în deceniile 6-7 ale secolului trecut, sunt oarecum simetrice, fie în relatarea anumitor fapte istorice (esențialmente controversate, dificultate escamotată însă printr-o „soluție” dată fără a fi prezentate și probele), fie într-o anumită poziționare stilistică (logica demascării sau autodemascării fiind decriptabilă). Acestea seamănă foarte mult cu variantele produse în reeducare. Ne gândim, de pildă, la memoriile lui Nistor Chioreanu (Nistor Chioreanu, *Morminte vii*, Iași, Editura Institutului European pentru Cooperare Culturală și Științifică, 1992) sau cele, deja citate, ale lui Dumitrescu Borșa. Se ridică aici mai multe probleme: o atare poziționare este firească până la un punct, știindu-se mediul în care acestea au fost scrise, prin urmare o anumită prudență tactică este perfect legitimă (Chioreanu, de pildă, se știa supravegheat de Securitate și a trăit cu spaima că amintirile transcrise în caietele de memorii vor putea constitui probatoriul pentru o potențială acuzare, temere pe jumătate confirmată, în urma perchezițiilor domiciliare confiscându-i-se manuscrisele). Nu este așa ușor de asimilat, însă, și persistența unei anumite topici incriminatoare, a unei stilistici demascatoare, menită să înfățișeze faptele unilateral, oferind rigid o singură variantă istorică a „adevărului”. Cum nu este de înțeles, în alt plan, *quasiinexistența asumării responsabilității pentru abuzurile și crimele extremei drepte interbelice sau o minimă evaluare (autoevaluare) morală*. În mod paradoxal „înfățișarea crimelor comise”, ca practică reeducativă la Aiud, a legitimat poziția extremei drepte, printr-un soi de apologetică autovictimizantă. Mai mult, inflația acuzațiilor desfășurate în proiectul baroc al reeducării de la Aiud, *a aruncat în derizoriu culpabilitatea* legionarilor, responsabili de cruzimile guvernării septembrie 1940-ianuarie 1941 (dar

Sugestia, construită fără să prezinte vreo probă explicită, era aceea că dacă existase un acord al lui Sima pentru primirea lui Biriș în Germania acesta se datora colaborării prealabile a celor doi cu Moruzov. Șeful de la „Direcția străinilor” (Ausland Organization⁴²) sunase pentru obținerea unui consimțământ privind intrarea pe teritoriul Germaniei a lui Biriș. Consultându-se cu Sima, pretinde în continuare Borșa, acesta și-ar fi dat acceptul. În opinia noastră, în context, este mai credibilă mărturia lui Biriș despre așa zisa primire rece de care ar fi beneficiat în exilul german⁴³. Coroborând informațiile, se poate spune, mai curând, că Borșa exagerase foarte mult scenariul primirii dezagreabile a fostului secretar general al Ministerului de Interne de mediile legionare din Germania. Inclusiv ideea că Sima ar fi acceptat fără rezerve primirea lui Biriș, este tot o invenție a lui Borșa, provenind și ea tot din manualul reeducării. În martie 1961, într-o celulă din Zarcă, pe care cei doi au împărțit-o, preotul Dumitrescu îi mărturisea lui Biriș că Sima, dimpotrivă, aflând că sosise la Berlin, refuzase să-l întâlnească, considerându-l „suspect”, pe scurt, un soi de agent al Siguranței⁴⁴. Cum se pot împăca cele două variante aparent contradictorii? Varianta din 1961 era, de fapt, o încercare a lui Borșa (cunoscut antisimist) de a-l atrage pe Biriș de partea acestei grupări, încercând să-l implice și pe el în demascarea lui Sima. Cea memorialistică, mai sintetică, reușea să facă atât din Biriș cât și din Sima, agenții Siguranței. În mod ironic, reevaluările „istorice” ale reeducării au avut efectul scontat și dincolo de zidurile penitenciarului.

Preotului Dumitrescu i se cere să dea o declarație pe proprie răspundere, la amintitul organ german pentru controlul străinilor, că V.B. este legionar, că-l cunoaște „și este un om corect”. „Am dat declarația și mă tot gândeam ce mama dracului poate fi la mijloc”⁴⁵, își amintea fostul secretar al partidului „Totul pentru Țară”. Prezumția autorului era că plusul de precauție pus în joc de autoritățile germane nu era întâmplător, cauza fiind amintita colaborare cu serviciile de informații românești. Memorialistul reține și faptul că, aflând despre venirea lui Biriș în capitala Germaniei, unii fruntași legionari s-ar fi prezentat la el, amenințându-l că „«dacă vă prindem în casă la dumneavoastră sau pe străzile Berlinului împreună cu Biriș, trădătorul criminal, vă omorâm pe amândoi ca pe Stelescu»”⁴⁶. A doua zi, Borșa l-ar fi sunat pe Horia Sima, rugându-l să vină la locuința lui, pentru o discuție clarificatoare despre problema apărută în jurul proaspătului exilat. Nevenind, Biriș ar fi fost nevoit să se destăinuie, să-și recunoască culpa colaborării. „Frământat de gânduri și întunecat la față”, Biriș i-ar fi relatat: „L-am cunoscut pe Sima încă din vremea studenției. El era informatorul lui Moruzov încă din 1932 și-și formase o echipă de agenți, cu care făcea spionaj în

nu numai), atât în ochii actorilor cât mai ales în cei ai posterității istorice. Ironia unei „educații” care a determinat, *à rebours*, o consolidare a legionarismului și a pozițiilor naționalist extremist este departe de a fi evaluată în toate consecințele ei, inclusiv (și poate mai ales) după 1990.

⁴² Numele sub care este recunoscut acest departament al partidului național socialist german este NSDAP/AO. Cetățenii Reich-ului care posedau pașaport german, dar care nu locuiau în Germania, făceau parte din această organizație.

⁴³ A se vedea „Notă asupra «izolării» mele de la Berlin – 1939” (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 74-75).

⁴⁴ *Ibidem*, f. 74.

⁴⁵ Preot Ion Dumitrescu-Borșa, secretar general al Mișcării Legionare, *op.cit.*, p. 284.

⁴⁶ *Ibidem*.

Iugoslavia, pe unde își crease legături de trecere și în Germania⁴⁷. În tot acest timp, informa pe Moruzov și asupra mersului mișcării legionare. Căpătase încrederea acestuia și acționa așa cum i se dicta⁴⁸. Iar textul memoriilor continuă într-o succesiune de autoacuzări cu care Biriș i s-ar fi confesat, după ritmul, scenariul și logica demascărilor de la Aiud⁴⁹. Întreg scenariul este ficționat, aparținând *memoriei reeducării*. Dovada directă o găsim într-o discuție care a avut loc în aprilie 1961, când Biriș fusese dirijat pe lângă Ioan Dumitrescu, cu scopul de a se descoperi cât mai multe detalii de context despre Mișcarea Legionară, foarte utile în dezarmarea morală a legionarilor. Despre această foarte importantă acțiune a G.O. vom vorbi detaliat mai jos. Într-una din zile, Biriș i-a reproșat că încercase să-l influențeze, pe linia antisimistă, aducând în discuție povestea colaborării Comandantului cu Moruzov. Biriș îi spune că nu știa nimic despre presupusele întâlniri dintre cei doi și nimic despre „colaborare”⁵⁰. Pe scurt, Biriș auzea pentru prima oară despre chestiunea trădării șefului Legiunii din gura preotului Dumitrescu în martie-aprilie 1961. Iar Borșa este foarte clar în recunoașterea rolului lui formator: „Eu ți-am făcut o relatare de fapte (...) Ți-am dat, punct cu punct, tot trecutul luat în ordine cronologică, spunându-ți: uite domnule, ce știu, ce-am făcut, ce-am auzit,

⁴⁷ Într-o declarație luată în penitenciarul Aiud în 1960 de colonelul Crăciun, Borșa scria: „În 1953 la Ocnele Mari, Petre Codrea din serviciul lui Moruzov spunea că încă din 1932 Horia Sima este agentul acestuia pentru spionaj, din partea legionarilor, iar de la național-țărăniști aveau pe Penescu. Sima a fost trimis în 30-40 cu pașaport în Germania să ne spioneze acolo, aveau fonduri la dispoziție, și că tot ce s-a făcut cu legionarii, a fost făcut după planurile întocmite de Moruzov cu Sima” (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 1, f. 205). Aceleași lucruri le spusese Borșa și în 1957 sursei „Ungureanu Nicolae” în arestul de la Uranus. „E adevărat”, i-ar fi mărturisit spășit Biriș, „am fost agentul lui Moruzov și eu i-am dat acestuia pe toți cei căzuți arestați și împușcați”. „Am făcut-o din ordinul lui Sima, el însuși agent al lui Moruzov” (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 608-609).

⁴⁸ Preot Ion Dumitrescu-Borșa, *op. cit.*, pp. 285-286.

⁴⁹ Este cu totul improbabil ca această discuție să fi avut loc, în termenii și cu conținutul pretinse de Dumitrescu Borșa. Principalul argument în acest sens este dat de faptul că nimic din cuprinsul ei nu a fost „dezvăluit” în perioada respectivă, nici de Borșa, nici de vreunul din membrii exilului legionar. Așa-zisa mărturisire a lui Biriș are, în locul citat, „adjectivările” cerute de ofițerii Grupei Operative în construcția autoanalizelor. Mărcile stilistice sunt inconfundabile: „recunosc că am luat parte la toate mișeliile lui Sima și că sunt un ambițios după mărire”, „am ascultat de ordinele lui și am făcut tot ce-mi cerea”, pentru că „îmi rezervase un loc bun la guvern”, „am ațâțat la dezordine”, se recunoaște parte la denunțarea legionarilor ce fuseseră arestați (Belgea, Antoniu, Alecu Cantacuzino, Nicoleta [Nicolescu], Victor Dragomirescu), „am denunțat în ianuarie pe Vasile Cristescu”, „a fost omorât și el” ș.a.m.d. Este amintită și celebra adresă din „strada Bătești nr. 9”, unde erau „birourile conspirative ale lui Moruzov” și unde H.S. ar fi primit pașaportul pe numele Aurel Ionescu, „un plic cu valută și 100.000 lei numerar”. Și pentru ca ridicolul situației să fie complet, memorialistul pretinde că Biriș i-ar fi spus că „Moruzov este în bune legături cu Canaris, șeful Serviciului Secret german și prin el și cu Intelligence Service, că așa lucrau șefii aceștia de spionaj”, ideea fiind una din tezele Securității induse în penitenciarul Aiud, „germanii” nemaifiind – după război – doar exponenții nazismului ci, alături de britanici și americani, reprezentanții „imperialismului”, parte dintr-o colaborare coordonată a „forțelor reacționare capitaliste” împotriva națiunilor libere din Est (*Ibidem*, p. 286).

⁵⁰ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 157.

ce mi s-a spus. Tu rămâne să judeci”⁵¹. Deși refuzase tactic să adopte febril varianta incriminantă a lui Borșa, Biriș i-a rezervat un loc important în preliminarile dezintegrării de sine de mai târziu și în propria lui versiune asupra demascării șefului Legiunii.

Într-o discuție din 3-4 aprilie 1961 de la Aiud, după ce Ioan Dumitrescu își face publică convingerea că „Horia a fost omul lui Moruzov”, Biriș îi răspunde: „pentru mine, chestiunea aceasta nu se pune, el are alte chestii”, reproșându-i preotului că „nu ai văzut documentele, ci ai auzit numai niște oameni afirmând”⁵². Iar câteva rânduri mai jos destăinuie șocul unei atari lovituri: „este o chestie sufletească de foarte mare importanță, te tulbură extraordinar, că eu refuz să cred o chestie ca asta, cu una cu două”⁵³.

Animozitățile de la sfârșitul anilor '30 dintre grupările apropiate profesorului Codreanu, menținând filiația Căpitanului, din care făcea parte și preotul Dumitrescu Borșa, și cele apropiate de Horia Sima au stat la baza acestor istorii alternative. Deși luptele intestinale, obsesia proprietății asupra temelor majore ale legiunii, insolubila problemă a continuității unui lider charismatic peste care nu se mai poate ridica nimic egal în rang, regimul conspirativ în care Legiunea a funcționat după 1933, pot justifica concurența acestor scenarii istorice, anumite teme găsimu-se, însă, paternitatea în frenezia mărturisirilor provocată de teroarea penitenciară de după 1945. Este și cazul temei colaborării lui Sima cu serviciul de informații român. Borșa însuși, în memorii, deși pretindea în exilul german că, după revelațiile oferite de Biriș, va păstra destăinuirile „pentru când vom fi în țară”⁵⁴, odată ajuns la București și punându-se la dispoziția proaspătului guvern național-legionar, fiind numit de Sima într-un așa numit „For superior de conducere”⁵⁵ al Legiunii, va prefera tăcerea deplină.

Colaborarea cu Siguranța este un capitol ambiguu al biografiei lui Biriș, imposibil de clarificat în actualul stadiu al cercetărilor. Într-un referat al G.O., găsim informația că în 1939 Biriș ar fi fost arestat de Siguranță. La interogatorii, recunoscând că este colaboratorul lui Horia Sima, „a primit însărcinarea să-l caute, s-a angajat să facă aceasta, dar cu prima ocazie, Biriș Victor fuge din țară, mai întâi în Iugoslavia, apoi la

⁵¹ *Ibidem*, f. 158.

⁵² *Ibidem*, f. 188.

⁵³ *Ibidem*, f. 190. Fiind, la rândul-i, victima unor suspiciuni privind colaborarea cu Siguranța, Biriș era solidar cu Sima: „Eu, ca om politic care am fost victima unor canalii, privitor la onorabilitatea mea, tocmai datorită unor legături pe care le-am avut, cunoscându-se situația, cu autoritatea statului, cu Carol al II-lea, eu nu mă grăbesc să cred lucrurile acestea indiferent dacă sunt despre el sau sunt despre altul; în general eu am recomandat foarte multă răbdare în examinarea situațiilor de acest fel” (*Ibidem*, f. 193).

⁵⁴ Preot Ion Dumitrescu-Borșa, *op. cit.*, p. 294.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 309. Deși pretindea că poziția sa era mai degrabă onorifică („de la prima ședință mi-am dat seama că este un for de conducere numai așa de formă”, *ibidem*), recunoștea, totuși, că la sfaturile proprii, Sima numise oameni în funcții importante (Savin Constantin, numit chestor de poliție la Galați, Eugen Teodorescu, pe o poziție similară, la Constanța etc., *ibidem*, p. 314).

Berlin”⁵⁶. Sunt indicii că episodul, lansat inițial de Borșa, bazându-se pe anumite elemente reale, fusese asumat ulterior de protagonist, în intensă lui operațiune de automaculare, de amplificare a propriei culpabilități. Nici momentul arestării de către Siguranță nu este probat, până în momentul de față, de vreun document. În procesul reeducării de mai târziu el, își va asuma o colaborare extinsă cu Siguranța, asociind trădări, dezvăluiri de nume ale unor legionari, care, astfel, au fost arestați și omorâți etc.

De pildă, la începutul lui aprilie 1961, stând împreună cu Borșa în celulă, Biriș reia o poveste pe care i-ar fi încredințat-o la Berlin. Suspiciunile legate de colaborarea cu Poliția de Siguranță proveneau din 1940. Horia Sima l-ar fi chemat la un moment dat, arătându-i o scrisoare semnată de Traian Mogoș, adresată lui Gabriel (Gavril) Marinescu, în care Biriș era denunțat ca „om foarte periculos care acționează ca legionar subversiv”⁵⁷. Gestul lui Sima era unul de mare încredere, semn că nu dăduse crezare zvonurilor care circulau. Biriș este nevoit să explice „legătura” lui cu Poliția. Fusese căutat acasă, lăsându-i-se un bilet prin care era rugat să treacă pe la Prefectura Poliției, Biroul Informativ. Întrebat despre preotul Ioan Dumitrescu, dat dispărut, nu dă nici un fel de detalii, iar conversația deviază spre discuții generale. Împrumutându-i comisarului de poliție o carte pe care o avea la el, este nevoit la câteva zile – amintindu-și că între pagini lăsase o fotografie a lui Codreanu – să se ducă să-și recupereze volumul. Biriș pune suspiciunile pe seama faptului că era foarte probabil să fi fost văzut intrând în Prefectura de Poliție, fapt nu cu totul anormal pentru un avocat⁵⁸. Ce se poate deduce, cel mult, de aici este că am putea fi în fața unei strategii de eliberare din mâinile Siguranței (angajându-se să furnizeze informații, Biriș și-ar fi obținut eliberarea), fără ca din asta să se poată prezuma asupra unui rezultat concret al unei asemenea „înțelegeri”.

Detaliile relațiilor cu Siguranța circulară, însă, în mediile legionare, bazate, se pare, pe anumite informații reale. Informațiile nu sunt, însă, în măsură să dea consistență unei realități. Amănuntele prezumtivei colaborări fuseseră intens folosite în reeducare de preotul Dumitrescu Borșa, conform căruia Biriș „s-ar fi pus la dispoziția serviciului secret condus de Moruzov”, „predând acestuia pe toți legionarii de seamă rămași nearestați, dar care făceau obstrucții lui H.S.”⁵⁹. Suspiciunile prinseseră contur, pe fondul vechilor animozități și a interminabilului conflict dintre diferitele versiuni privind eșecul Legiunii⁶⁰. O bună parte din versiunile istoriei Mișcării s-au născut în Aiudul colonelului Crăciun.

Pentru a oferi credibilitate alegației, Borșa oferea și detalii topografice concrete, conform cărora Biriș se întâlnise la un moment dat cu Moruzov într-o casă conspirativă din str. Băteștei nr. 9⁶¹. Sigur, practica detalierii precise, a unei pseudo-rigori factuale a

⁵⁶ Fragmentul provine dintr-un referat al G.O. despre V.B. din 21 decembrie 1960, reluând informații din anterioarele declarații ale acestuia (A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 202).

⁵⁷ Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, ff. 187-188. Dialogul dintre protagoniști este surprins de o notă informativă a agentului „Dinescu Vasile” din 13 aprilie 1961.

⁵⁸ *Ibidem*, ff. 187-188.

⁵⁹ Idem, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 608.

⁶⁰ O lungă declarație a preotului Ioan Dumitrescu de la începutul lui 1960, unde este dezvoltat acest scenariu, poate fi găsită la Idem, dosar nr. 264316, vol. 2, ff. 1-58.

⁶¹ Idem, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 608.

fost intens folosită de clienții Aiudului, fie ca mijloc de consolidare a credibilității propriilor declarații, fie ca suport al unor acuze demascatoare. Cum istoria de detaliu a Mișcării nu era cunoscută de cadrele Securității, permisivitatea acestor strategii era destul de mare. Asta a făcut ca atât în documentele redactate de ofițerii Securității implicați în interogatorii cât și în declarațiile unor fruntași legionari adevărul să fie extrem de fluid, cu accente mutate strategic în funcție de persoanele implicate și de moment. Au luat astfel naștere niște clișee istoriografice imposibil de lămurit (e.g. celebra colaborare a lui Horia Sima cu Siguranța lui Moruzov, implicarea lui Biriș în organizarea asasinatelor de la Jilava⁶² etc.). Memorialistica legionară este și ea tributară acelorași inexactități sau omisiuni, în bună măsură orientate de idiosincraziile personajelor implicate și de *propria lor istorie*. La Berlin, conform scenariului aceluiași, Sima și cei din jurul lui l-ar fi primit cu mefiență, fiind considerat „trădător”, „agent al lui Moruzov”⁶³. Din datele pe care le avem până în acest moment nu se poate confirma o asemenea ipoteză, fiind mult mai credibilă sugestia conform căreia, conflictualizările extrem de agresive între taberele legionare ar fi produs reciproc scenarii defăimătoare. Prinși ulterior în procesul reeducării, actorii celor două tabere importante din sânul Mișcării Legionare, nu au făcut economie de mijloace stilistice în portretizarea adversarilor. Trebuie spus, totodată, că promotorul cel mai locvace al acestui scenariu, preotul Dumitrescu Borșa, este departe de a putea fi considerat o sursă credibilă⁶⁴.

În dosarele care-l privesc pe Biriș există o singură mențiune care poate avea legătură cu acest subiect. Este vorba despre un schimb de documente între Ministerul Afacerilor Străine și Legația Română de la Viena. Informațiile provin dintr-o solicitare venită din partea Direcției Poliției de Siguranță, din 22 mai 1940, prin care Biriș⁶⁵, dat

⁶² Masacrul de la Jilava, fortul nr. 13, a avut loc în noaptea de 26 spre 27 noiembrie 1940, fiind asasinați un număr de 65 de deținuți anchetați privitor la implicarea, în timpul regimului carlist, în organizarea anumitor acte de represiune împotriva legionarilor. Tribunalul Militar, Comandamentul Militar al Capitalei a pus sub acuzare, în aprilie 1941, 16 legionari, în frunte cu Dumitru Groza, șeful C.M.L.-ului, responsabili pentru organizarea atentatului. Asasinatul a fost posibil pentru că cele 19 celule din Fortul nr. 13 erau păzite de o gardă legionară, organizată de Prefectura Poliției Capitalei, gardă ai cărei membrii aparțineau Corpului Muncitoresc Legionar (Președinția Consiliului de Miniștri, *Pe marginea prăpastiei, 21-23 ianuarie 1941*, București, Editura Scripta, 1992, vol. 1, pp. 181-182, 191).

⁶³ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 608. Detaliile poziției lui Borșa sunt păstrate într-o notă informativă a sursei „Ungureanu Nicolae”, scrisă la 30 noiembrie 1957 pentru Serviciul „D”, unitatea centrală din București, într-o cameră de anchetă de la Uranus. Pentru a da măsura inconsistenței acestor informații, trebuie amintită aici și versiunea opusă, conform căreia Sima, tocmai pentru a scurtcircuita zvonurile privitoare la presupusa lui colaborare, îl primește cu brațele deschise (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 312-314).

⁶⁴ Memoriile acestuia s-au publicat în 2002 (Preot Ion Dumitrescu-Borșa, *op. cit.*).

⁶⁵ Dintr-o adresă din 8 mai 1940 a Inspectoratului de Poliție al Ținutului Mureș, Alba Iulia, Serviciul Poliției de Siguranță rezulta faptul că V. Biriș era căutat. Poliția orașului Sighișoara comunicase că „de câteva zile, funcționează la radio Viena în calitate de crainic, Dl. Dr. Victor Biriș, care dă știri în limba română la acest radio de la orele 20,15 până la 20,30”. La 17 mai 1940, Direcțiunea Generală a Poliției de Siguranță trimitea un raport ministrului Afacerilor Străine pentru clarificarea situației lui Biriș, sugerând ca „prin oficiul nostru diplomatic din Viena

dispărut, era căutat. La data respectivă, Ministerul Afacerilor Străine trimite o telegramă la Viena, pentru a da de urma lui Biriș. Legația apelează la un „informator particular”, pentru că „agentul M.S.M. de pe lângă acest oficiu consular” se declarase „incapabil de a procura lămuririle cerute”⁶⁶. În cele din urmă, informațiile se obțin. Consulul general, consilier de legațiune Mihail Pencovici trimite ministrului de Interne și Direcției Poliției de Siguranță o notă informativă despre Biriș, la 9 iulie 1940. Caracterizat drept „un element destoinic, gata la orice sacrificii pentru îndeplinirea oricărei misiuni politice pentru succesul cauzei finale a ideii național-socialiste”⁶⁷, nota sublinia faptul că „Biriș nu este înregistrat la nici un birou oficial al controlului străinilor, întrucât face parte din elementele care fac servicii particulare de stat. Ori, printr-un ordin special confidențial, evidența lor este ținută de o organizație specială denumită «Ausland Organisation»⁶⁸, care își are sediul central în Berlin, cu subcentre la Viena și München. Dr. Biriș are trei domiciliu clandestine [în cele trei orașe, n.n.]”⁶⁹. Fiind membru al organizației menționate, nu plătea chirie, nu era supus „vreunei ordonanțe speciale”, dispunea de „restaurante speciale, unde nu plătește mesele”⁷⁰. Nota îl descria ca „intim prieten cu profesorul Horia Sima și cu secretarul acestuia N. Petrașcu, intrați de curând în țară”⁷¹.

Asupra devenirii și dezvoltării acestui subiect, intens folosit în reeducare, vom reveni, pe larg, mai jos.

În exil, dificultățile de adaptare îl determină să lucreze, inițial, ca muncitor în cadrul uzinelor „Siemens”, până în ianuarie 1940⁷². În martie, prin intermediul lui Octavian Roșu, îl cunoaște pe Adrian Brătianu, care se stabilise în Germania prin 1935-36, funcționând ca traducător pentru emisiunile în limba română ale postului „Radio Donau”⁷³, acesta facilitându-i intrarea în presa de propagandă germană. O lună mai târziu, disponibilizându-se un post, Biriș a fost angajat ca traducător și crainic, poziție pe care a deținut-o din aprilie până în 20 septembrie 1940⁷⁴, când, printr-o telegramă transmisă prin intermediul Legației Române din Berlin, este chemat de Horia Sima în țară. „Informatorul particular”, care în iulie dădea detalii despre Biriș Legației României la Berlin, nota un lucru interesant: „În interesul acțiunii generale, direcțiunea organizației din Berlin «N.S.D.A.P. Auslandorganisation», i-a pus în vedere să ia măsurile necesare în vederea repatrierii sale în țară. Repatrierea sa este de comun acord

să se verifice această informațiune” (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 4, ff. 14-15).

⁶⁶ *Ibidem*, f. 3.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 4.

⁶⁸ Numele complet al organizației: „N.S.D.A.P. Auslandorganisation” (*Ibidem*, f. 2).

⁶⁹ Documentul dă adresele exacte din cele trei orașe germane.

⁷⁰ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 4, f. 1.

⁷¹ *Ibidem*, f. 4.

⁷² Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 23 verso.

⁷³ *Ibidem*, ff. 31-31 verso. Emisiunile postului de radio „Donau” constau în difuzarea comunicatelor Înalțului Comandament Militar German privitoare la operațiunile militare ce erau în desfășurare pe Frontul de Vest împotriva Olandei, Belgiei, Franței, operațiunile din Norvegia, activitatea submarinelor germane împotriva flotei engleze, operațiunile din Africa, comentarii asupra situației politice internaționale și din țară (*Ibidem*, f. 32).

⁷⁴ *Ibidem*, f. 23 verso.

cu direcțiunea de mai sus, tocmai în vederea unor misiuni speciale ce are de îndeplinit în țară⁷⁵. Din corespondențele sale cu prietenii din țară, ar rezulta că în prezent se fac eforturi pentru aducerea lui pe cale legală în țară⁷⁶. A doua zi zboară către București, depunând jurământul la Președinția Consiliului de Miniștri, în fața lui Antonescu, la 23 septembrie⁷⁷. Era momentul de vârf al carierei sale politice, guvernarea legionară insistând pentru înființarea celui de al doilea post de secretar general al Ministerului de Interne, poziție pe care Biriș o va ocupa până în data de 26 ianuarie 1941⁷⁸.

În urma participării la rebeliunea legionară, la 26 ianuarie 1941 este arestat, fiind acuzat de insurecție armată și participare la rebeliune. Într-o prima fază, la 27 mai este condamnat la 25 de ani m.s., însă ulterior, după judecarea recursului, prin sentința nr. 1 din 15 iunie 1941⁷⁹ a Înaltei Curți de Casație și Justiție, durata condamnării s-a modificat la 10 ani m.s., pedeapsă care i se va reduce în 1946 la 7 ani și jumătate, urmând să fie eliberat la 23 august 1948⁸⁰.

Între 26 ianuarie și 15 iunie 1941 a stat închis în arestul de la Malmaison⁸¹, până la pronunțarea sentinței, fiind transferat, pentru câteva zile, la Jilava, apoi la Aiud. Aici a stat până în jurul datei de 10 iulie, când, suferind de o complicație la tiroidă⁸², a fost transferat pentru operație la penitenciarul-spital Văcărești⁸³. După intervenția chirurgicală a fost internat la sanatoriul „Dr. Gerota” din București, pentru recuperare⁸⁴. Din 8 ianuarie 1942 până în 28 mai 1944⁸⁵ a fost încarcerat la penitenciarul din Brașov, iar de aici a fost readus la Aiud⁸⁶, unde va sta până în 15 iunie

⁷⁵ Nu am găsit explicit informații privitoare la aceste „misiuni”. Dintr-o declarație a protagonistului, se poate deduce că cel puțin una din ele era legată de relațiile Mișcării Legionare cu Grupul Etnic German. După numirea lui la Ministerul de Interne, ar fi luat contact cu Andreas Schmidt, șeful Grupului, fiind de acord să-l sprijine în numirea unor primari sau viceprimari la Sibiu, Mediaș, Sighișoara și Brașov din rândurile Grupului (Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 186).

⁷⁶ Idem, dosar nr. 310004, vol. 4, f. 4 verso.

⁷⁷ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 27.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 23 verso. Al doilea post de secretar general nu exista în organigrama Ministerului Afacerilor Interne, fiind creat în urma solicitării lui Sima ca legionarii să aibă și ei un om în departamentul de ordine publică. Primul secretar general al ministerului era Popescu Buzău, un apropiat al generalului Antonescu (*Ibidem*, ff. 27-27 verso).

⁷⁹ *Ibidem*, vol. 3, f. 74 verso. În alt loc data sentinței este 15 iulie 1941 (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 11 verso).

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 16.

⁸² Biriș a suferit de așa numita boală Basedow, reprezentând o hiperfuncție a glandei tiroide, cunoscută și sub numele de gușă exoftalmică. Manifestările acesteia, multe dintre ele putând sta ca explicații pentru derapajele comportamentale din detenție, presupuneau labilitate emoțională, nervozitate, tremor, perioade de insomnie, schimbări bruște de atitudine etc.

⁸³ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, ff. 47 verso, 60.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 60.

⁸⁵ La 7 septembrie 1944, datorită avansării liniei frontului, întreg penitenciarul Aiud a fost evacuat, deținuții fiind transferați pentru o lună de zile la închisoarea din Alba Iulia.

⁸⁶ Motivul transferării de la Brașov ar fi fost un memoriu pe care V.B. l-a adresat lui Antonescu, la 21 mai 1944, prin care-i solicita sprijinul în vederea refacerii Mișcării, „ca o rezervă politică”,

1946⁸⁷, iar după această dată la penitenciarul din Suceava⁸⁸. În 15 iunie 1948 revine la Aiud, de unde, la 26 octombrie a fost transferat la Galați⁸⁹, după un scurt intermezzo la Văcărești⁹⁰, unde a stat până la 24 octombrie 1951. „Trei ani de zile am stat singur în celulă fără să vorbesc cu nimeni”, își amintea Biriș despre acest interval⁹¹. În octombrie-noiembrie 1951, ca urmare a aplicării unei condamnări administrative, este dus la Centrul de triere de la Ghencea, de unde este repartizat la unitatea de muncă Bicz⁹². Datorită activității legionare din detenție, conform Deciziei M.A.I. nr. 471 din 8 octombrie 1951 i se aplicase pedeapsa încadrării în colonii de muncă pe o perioadă de 24 de luni. De la Formațiunea 0871 Bicz a fost transferat la 17 iunie 1953 la mina de plumb de la Căvnic⁹³, via Jilava.

În preajma expirării celor doi ani, printr-o altă decizie a Ministerului Afacerilor Interne, nr. 646 din 11 noiembrie 1953, perioada de internare a fost majorată cu 60 de luni (5 ani)⁹⁴. Din 16 iunie 1953 până la 22 august același an este internat succesiv la

capabilă să intervină în situația în care conducătorul statului ar fi refuzat să mai sprijine armata germană. Memoriul fusese semnat și de Alexandru Ghyka, dr. Traian Trifan, Traian Marian, Constantin Măntăluță, Valeriu Ștefănescu și Ștefan Iacobescu. Textul cuprindea și o critică a acțiunilor antilegionare ale regimului Antonescu, a „duplicității politice, vădită prin tratativele începute în vederea ieșirii din război duse de vechile partide politice”. Semnatarii propuneau, în cazul în care Antonescu nu se mai simțea capabil, să lase Mișcarea Legionară să conducă... (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 222). Autorii sunt trimiși disciplinar la Aiud, alături de „aplicarea unui regim foarte sever la Zărcă” (*Ibidem*, f. 223). Colonelul Alexandru Petrescu, directorul general al penitenciarelor, este destituit, aceeași măsură aplicându-i-se și maiorului Munteanu, directorul de la Aiud (*Ibidem*). Cât privește regimul de detenție de aici în primii ani de după 23 august 1944, situația poate fi descrisă drept una de tranzit, în care politicile penitenciare nu erau încă pe deplin influențate de impactul ideologic al luptei împotriva dușmanului de clasă. Deținuții puteau lua contact nerestricționat între ei, se puteau plimba și întruni pe tot parcursul zilei, fie în celule, fie în curtea închisorii. Participarea la atelierele penitenciarului era opțională, deținuții putând valorifica produsele în oraș. Se puteau trimite scrisori și primi pachete, se putea ieși însoțit, pentru diferite comisioane, în oraș, se puteau organiza întâlniri la vorbitor, fără restricții de timp și frecvență. Legionarii își puteau organiza viața în detenție, formând „cuiburi” etc. Atunci au debutat și primele metamorfozele reeducative de care vom vorbi mai jos. Amănuntele provin dintr-un interogatoriu luat lui V. Biriș la 2 decembrie 1954 (*Idem*, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, ff. 63-63 verso).

⁸⁷ În intervalul mai-septembrie 1944 a fost încarcerat singur la Zărcă, pe celularul vechi al închisorii. La întoarcerea de la Alba Iulia a fost mutat într-o celulă cu Alexandru Ghyka pe celularul nou (*Ibidem*, ff. 61-61 verso).

⁸⁸ *Ibidem*, f. 60 verso.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 47 verso.

⁹⁰ Este vorba despre intervalul 26 octombrie-13 noiembrie 1948 (*Ibidem*, f. 63).

⁹¹ *Idem*, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 5, f. 108. În alt loc vorbește de „regim celular de izolare completă” (*Idem*, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 261).

⁹² *Idem*, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 60 verso.

⁹³ *Ibidem*, vol. 5, f. 78.

⁹⁴ *Idem*, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 11, 16 verso.

(<http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%204%20Bente%20-%20Blazd/Biris%20Victor/index.php>, consultat la data de 7 februarie 2013).

Ghencea și apoi Văcărești, după care este readus la o colonie de muncă aparținând penitenciarului Galați, până la 20 septembrie 1953, la „confectionat rogojini și apoi în baltă, la Cotul Pisicii, din județul Tulcea, la tăiat papură”⁹⁵. Revenit în penitenciarul Galați, a stat închis până la începutul lunii martie 1954, când a fost transferat la penitenciarul Lugoș. La 13 iulie este adus la București⁹⁶, pentru anchetele preliminare ale unui nou proces, fiind acuzat de activitate legionară în detenție. La începutul lui 1955 este trimis în judecată, pentru „uneltire contra ordinii sociale”.

Între 1954 și 1957 a fost închis, succesiv, la Malmaison, Jilava și Constanța, urmând tribulațiile procesului. La 20 iulie 1957 a fost mutat de la Constanța, după respingerea recursurilor, la Aiud⁹⁷.

Grupurile de deținuți din Aiud (1944-1946)

„Veți ajunge, voi legionarii din pușcărie, să vă mâncați între voi ca șerpui!”⁹⁸

Una din cele mai radicale grupări ale deținuților legionari de la Aiud s-a coagulat în jurul lui Victor Biriș, în a doua jumătate a anului 1944. Într-o declarație extinsă pe aproape 200 de pagini, redactată în luna august 1960⁹⁹, Biriș localiza debutul activității lui legionare în detenție imediat după evacuarea deținuților de la Aiud la penitenciarul din Alba Iulia, datorită înaintării frontului. Într-o „atmosferă de deznădejde” datorată „depresiunii psihice, fricii de bombardament, de deportări în Rusia”, care „îi obseda pe toți”, își începe acesta „activitatea legionară care avea să culmineze în formarea grupului «biriștilor»”¹⁰⁰. Dacă grupul Rogoianu, avea să-și amintească Biriș, s-a grăbit să transmită „o telegramă de fidelitate noului guvern”, punându-și la dispoziție „serviciile”, iar cel din jurul lui Traian Trifan „căzuse complet în misticism religios”, singurii disponibili „să discute problema reluării activității [legionare]” fuseseră Ion Agapie, Mihai Tomuș și Mircea Cătuneanu. În jurul acestui nucleu de fideli ia naștere gruparea. Rezistența pe durată lungă în ilegalitate era un deziderat central al acestora, punându-se accentul pe „educația caracterului” membrilor și „autoeducația șefilor”¹⁰¹.

„Eu m-am făcut șef neavând pe nimeni deasupra mea, (...) pe mine nu m-a adus nimeni șef, eu singur am acționat după legi legionare și am constituit un grup și n-a fost un grup ci a fost o unitate capabilă să acționeze în orice situații”¹⁰², își amintea el în 1960. „Linia din 1945”, cum o numește inițiatorul ei, devenise în 1960 mult mai intransigent legionară decât fusese la debutul ei. Cum vom vedea, după 1957,

⁹⁵ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 265.

⁹⁶ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 60 verso.

⁹⁷ *Ibidem*, vol. 5, f. 85.

⁹⁸ Cuvintele aparțin unui ofițer de securitate, fiind adresate lui Ilie Niculescu în timpul unei anchete la M.A.I. București în 1959 (Idem, fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 5, f. 123 [cota SRI]).

⁹⁹ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, ff. 127-322.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 224.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 235.

comportamentul explicit al lui Biriș va trebui interpretat într-o cheie cu totul aparte. Va evita ca pe niște *nomina odiosa* referirile la simpatiile marxiste și la încercarea de a se singulariza printr-o excepție ideologică. Rescrierea propriului trecut, parte din strategia folosirii lui, presupunea purificarea demersului din 1944-1946. Legionarul marxizant trebuia transformat în legionarul inflexibil, principial, credincios lui Sima și doctrinei Gărzii. Cum adevărul a fost amestecat, iar dimensiunea sincretică a ideologiei lui Biriș a fost descoperită mai conturat doar odată cu transferul la penitenciarul Suceava, legenda a putut fi distribuită în Aiud, dincolo de 1958, fără opoziții. În memoria penitenciară cele două momente, Aiudul intervalului 1944-1946 și Suceava 1946-1948, nu par a fi interdependente. Fractura l-a avantajat teribil pe Biriș, care-și centrare abil capitalul de dârzenie și neînduplecare pe primul moment, omițând invocarea celui de-al doilea. Unul din apropiații lui, în iulie 1961, îi spunea: „al doilea moment greu în care sufletul legionar era la fel de prăbușit și pe punctul chiar să se frângă definitiv a fost momentul acela după 23 august 1944 și în care ai intervenit tu (Biriș), fără această intervenție, sufletul legionar era definitiv prăbușit. Dacă lucrul acesta ar fi avut o amploare mare, în momentul acela ar fi zguduit lumea legionară și i-ar fi redat încrederea în sine și ar fi așezat toată lumea aceasta pe temelii solide”¹⁰³.

Momentul 23 august 1944 a surprins grupurile legionare din detenție împărțite între fidelitățile tradiționale și oportunismul noilor încadrări ideologice. Mărturiile acreditează existența a patru mari orientări: una, coordonată de Șerban Rogojanu¹⁰⁴, considerată cea mai numeroasă și având simpatii procomuniste, o alta aflată sub conducerea lui Ilie Nicolescu, prosimistă, gruparea lui Traian Trifan¹⁰⁵, orientată spre o dimensiune mistico-religioasă, și facțiunea „biriștă”¹⁰⁶, cea autopoziționată drept intransigent legionară.

Relatările târzii ale lui Biriș rețin mai cu seamă dimensiunea competitivă a rivalităților, prin raport cu respectarea „purității” doctrinare, poziționându-și grupul de partea unei inflexibile atitudini gardiste. Cum reevaluările din 1960 sunt redevabile misiunii ce-i fusese distribuită, interpretările trebuie luate, cum s-a amintit deja, *cum grano salis*. Este plauzibilă afirmația că grupările din detenție se situau pe poziții diferite, uneori diametral opuse (cum este cazul grupului Rogojanu prin raport cu cel al lui Traian Trifan, de pildă). Intransigența „biriștilor” trebuie, însă, citită într-o cheie relativizantă. Deși fideli ai lui Sima și partizanii unei discipline legionare ferme, membrii grupării s-au lăsat foarte repede preluați de noile orientări ideologice. Nu este aici momentul investigării motivelor acestui derapaj și care au fost, așa zicând, *condițiile de posibilitate* ale unei atari conversiuni. Mitul purității doctrinare unice fusese lansat și intens frecventat în primii doi ani ai pregătirii informative a lui Biriș (1959-1960). El a fost în măsură să rescrie monocolor o biografie, eliminând nuanțele care puteau pune în pericol profilul strategic al noului agent de influență.

¹⁰³ Panegiricul îi aparține lui Ilie Niculescu (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 109).

¹⁰⁴ Șerban Rogojanu fusese șeful organizației legionare Ilfov.

¹⁰⁵ Traian Trifan, ajutor de comandant legionar, fusese prefectul legionar al județului Brașov.

¹⁰⁶ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 4.

Anul 1944 îi surprinde pe „biriști” diferențându-se de atitudinile coreligionarilor, fie ei conformiști procomuniști, fie prinși în formula unei dizidențe „mistic-religioase”. Biriș recupera, *pe cont propriu*, doctrina legionară, în interiorul unei fidelități despre care este greu de afirmat că ar fi fost codrenistă ori simistă. Uzitând elemente scenografice și o recuzită simbolică provenind din Mișcare, grupul biriștilor operase, mai curând, o singularizare „legionară” într-un mediu penitenciar fracturat de dizidențe. S-ar putea aprecia că erau mai aproape, doctrinar, de ceea ce putem numi ideologie legionară, fără însă să accepte – de pildă – un principiu esențial în logica apartenenței la Legiune, cel al ierarhiei. Biriș nu se subordona nimănui, consfințind, prin asta, natura fracționistă, sectară și dizidentă, atât de caracteristică mișcărilor ilegale. Cum vom vedea, câțiva ani mai târziu, ceea ce începuse prin a fi o simplă dizidență, a suferit o metamorfoză ideologică importantă, marcând perioada detenției de la Suceava și primii ani de la Aiud.

Întorcându-ne la intervalul 1944-1946, grupul procomunist condus de Șerban Rogojanu, datorită unor acțiuni de confirmare a fidelității față de noul guvern, considerate ostentative și ofensatoare de către ceilalți deținuți și pe fondul unei agresivități doctrinare manifeste a simiștilor, intră în conflict cu fideliile Legiunii. Gruparea Rogojanu-Horia Gheorghiță transmite conducerii penitenciarului o solicitare de înscriere colectivă în Partidul Comunist¹⁰⁷. Apar primele organizări comuniste pe celule, adepții cântând cântece propagandistice. La 1 mai 1945 legionarii comunizați formează un car alegoric, defilând la marea manifestare comunistă de ziua muncii pe străzile Aiudului, încurajați și susținuți de noua administrație. Între cele două facțiuni apar conflicte dure, amenințări, care escaladează în violențe explicite. Datorită comportamentului ireproșabil și pentru că acceptaseră scoaterea la muncă în coloniile penitenciarului, „pentru reconstrucția socialistă a țării”¹⁰⁸, un prim grup de apropiați ai lui Horia Gheorghiță este eliberat în decembrie 1945¹⁰⁹. Biriștii refuză ostentativ orice ieșire la muncă, afirmând că „orice lovitură de ciocan în fabrică, orice lovitură de sapă pe câmp este o colaborare cu comunismul”¹¹⁰.

În 6 august 1945 Nicolae Petrașcu a adresat o circulară tuturor legionarilor, „dinăuntru și din afara închisorilor”, solicitând „că legionarii vor trebui să păstreze o poziție de respect și loialitate față de autoritatea de stat, iar față de organizațiile politice românești, vor trebui să respecte în ele ceea ce au și fac bun și folositor pentru viitorul țării noastre”¹¹¹. Informația ajunge la Aiud în octombrie, prin Constantin Măntăluță,

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 225.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 227.

¹⁰⁹ Eliberările motivate de „revizuirea concepțiilor legionare” au continuat și în 1946.

¹¹⁰ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 614.

¹¹¹ Circulara emisă de N. Petrașcu la 6 martie 1945 (<http://www.fgmanu.ro/Istorie/articol75>, accesat la 3 iulie 2013). Textul acestui ordin este simptomatic pentru evoluțiile ulterioare ale supraviețuitorilor extremei drepte, prin faptul că oferă noile linii directoare de comportament, oferind justificările necesare, înlocuind abil topica simbolurilor active, la care se făcea referință, inserând o nouă interpretare a viitorului rol al membrilor Gărzii. În esență, mesajul „comandantului legionar general” era unul apolitic, sugerând că veritabila misiune a supraviețuitorilor Legiunii rămăsese „înfăptuirea unei revoluții morale”, vorbind despre „primatul educației de transformare a omului”. Treburile politice trebuie lăsate în seama

transferat aici odată cu grupul legionarilor închiși la penitenciarul Lugoj¹¹². Circulara prevedea ideea adaptării platformei politice legionare în vederea apropierii de comuniști, acceptându-se colaborarea dacă și comuniștii ar dori-o, în caz contrar fiind prevăzută „expectativa”¹¹³ sau retragerea din viața politică.

Pactul lui Nicolae Petrașcu¹¹⁴ din decembrie 1945, catalogat de V.B. drept „o greșală politică pentru legionari”¹¹⁵, este primit cu o generală respingere de adepți,

„organizațiilor politice în acțiune, de azi și de mâine”. Singurul aport legitim al legionarilor era o „contribuție de muncă sinceră la temelia României de mâine”. „Poporul” apare în rândurile lui Petrașcu drept o nouă și viguroasă entitate, căruia Legiunea înțelege să-i subordoneze propriile interese. Nu era doar promisiunea unei non-acțiuni politice, Petrașcu mergând până la a spune că preocuparea politică fusese totdeauna pentru Legiune o „problemă cu totul secundară”, ci mai cu seamă mesajul unei viitoare încadrări prin muncă la reconstrucția noii României. Revoluția conversiunilor primea, prin aceasta, o legitimare esențială.

¹¹² A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 80. În ancheta din 1954 (Procesul-verbal de interogatoriu din 4 decembrie 1954), Biriș este pus să regândească momentul primirii acestei circulare. După eșecul experimentului Pitești, Securitatea decisese că singurii vinovați pentru „adeziunea formală” la comandamentele comuniste și pentru „diversiunea” convertirilor nu pot fi decât legionarii, coordonați de comandamentul legionar din exil. Pe scenariul acesta se va plasa și Biriș. Sub observația că reproduce ceea ce i-ar fi comunicat „comandamentul legionar din afară”, Biriș mărturisește că „în toamna anului 1945, prin octombrie, odată cu transferarea din penitenciarul Lugoj la Aiud a unui grup de legionari în frunte cu Ilie Niculescu, Mântăluță Constantin și alți 30-40 de legionari condamnați la detențiune, Mântăluță Constantin mi-a prezentat o circulară bătută la mașină, primită de ei la Lugoj, din partea comandamentului legionar, în conținutul căreia, după câte am înțeles eu, comandamentul legionar pentru crearea unei platforme politice lăsa de înțeles că, pentru viitor, legionarii să accepte colaborarea cu regimul comunist, în măsura în care [și] acesta ar accepta-o, iar dacă nu, legionarii stau în expectativă. Din aceasta subsemnatul am înțeles că comandamentul legionar își pregătește terenul în vederea angajării unor discuțiuni pentru rezolvarea situației legionarilor (...) În concluzie, acțiunile de creare a grupurilor legionare din penitenciarul Aiud formal adverse, era dusă cu scopul precis ca sub masca de reeducați, restructurați sau de bună credință față de organele administrative ale actualului regim să poată obține, pe orice cale, eliberarea din închisori, acțiuni ce erau întreprinse și de comandamentul legionar de afară” (*Ibidem*, ff. 65-66).

¹¹³ *Ibidem*, f. 65 verso.

¹¹⁴ După arestarea lui Valeriu (Vică) Negulescu, Nikolski i-ar fi propus acestuia o înțelegere, în schimbul ieșirii legionarilor din clandestinitate, a încetării urmăririi și încadrării în viața socială. Negulescu a fost de acord, fiind ulterior eliberat pentru a putea fi arestat și Petrașcu, lucru care se petrece în noiembrie 1945. Pe 6 decembrie, la Ministerul de Interne, se semnează pactul între Mișcarea Legionară și noul guvern. Ministerul de Interne a redactat un comunicat prin care punea în vedere organelor de poliție și de siguranță să dea acte de legitimație tuturor persoanelor care trăiesc în clandestinitate și care se vor prezenta la secții, predând și armele deținute (http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar_no/no/dictionarno_5.html, accesat în data de 3 iulie 2013). Principalul rol al înțelegerii a fost garantarea neparticipării la viața politică (a susținătorilor legionari), în sprijinul cel mai probabil a P.N.Ț.-ului. Exista temerea că membrii Mișcării se vor înscrie și vor activa în rândurile țărăniște, pactul vizând tocmai blocarea acestui prezumat suport.

¹¹⁵ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 67.

aceștia refuzând să se situeze pe „poziția de renunțare la orice activitate legionară”¹¹⁶, cum este calificată strategia șefului Legiunii. Ieșirea la „munca voluntară de reabilitare politică”¹¹⁷, cum era tradusă munca agricolă, organizată în cadrul coloniilor afiliate penitenciarului¹¹⁸, este și ea refuzată în bloc.

Declarațiile de la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60 ale martorilor acreditează mai multe variante ale evenimentelor care ar fi dus la declanșarea conflictul fizic între „biriști” și adepții grupării Rogojanu¹¹⁹. Cert este că trei dintre fideli lui Biriș, Vasile Turtureanu¹²⁰, Ion Mare¹²¹ și Gheorghe Zotu, administraseră o „corecție fizică”

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 22. Ilie Niculescu descria succint modul în care gestul lui Petrașcu fusese înțeles în mediile legionare: „Pactul din 1945 încheiat cu Partidul Comunist a avut scopul ca din acest front al reacțiunii care s-a creat împotriva Partidului Comunist să fie scoasă partea cea mai activă și cea mai violentă, mișcarea legionară, și neutralizată” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 87). Petrașcu și-ar fi descris gestul spunând: „eu v-am salvat trupurile, rămâne ca voi să vă salvați sufletele”, sugerând că – în context – înțelegerea cu comuniștii ar fi fost un compromis legitim și necesar (*Ibidem*, f. 94).

¹¹⁷ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 22.

¹¹⁸ În a doua jumătate a anului 1944 s-au înființat pe lângă penitenciarul Aiud, aflându-se în coordonarea sa administrativă, coloniile „Unirea”, „Galda”, „Ciuguzel” și „Uioara”. Deținuții erau duși la muncă și în satele Lopadia și Ciuguzel, precum și la fabrica Solvay din Uioara. Penitenciarul avusese, încă din deceniile trei și patru ale secolului XX, o fermă agricolă proprie, deservită de deținuți.

¹¹⁹ Unele versiuni vorbesc de amenințarea proferată de un „rogojenist”, conform căreia va divulga administrației faptul că Vasile Turtureanu, un apropiat al lui Biriș, sustrăsese un exemplar din *Pentru legionari* și refuzase să-l predea (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 225). O altă versiune vorbește de Ion Palea, un membru al grupării Rogojanu, care ar fi adus injurii practicilor religioase ale legionarilor, fiind dur pedepsit fizic (Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 20).

¹²⁰ Vasile Turtureanu, născut în 17 octombrie 1922 în comuna Pătrăuți, județul Suceava, membru fondator al F.D.C. din Suceava și șeful formațiunii. După 1941 reorganizează grupul „37 Nicadori” din Suceava, al cărui conducător a fost, participă la rebeliunea legionară din 1941 cu grupul F.D.C. din cadrul liceului „Ștefan cel Mare” (la vremea respectivă era în clasa a VIII-a). Arestat în martie 1942, a fost condamnat prin Sentința nr. 1388 din 27 aprilie 1942 a Curții Marțiale a Diviziei nr. 8 Infanterie Cernăuți, rămasă definitivă după recursul din 19 iulie 1942, la 25 de ani m.s. pentru „adunare de fonduri” [pentru susținerea activității legionare], faptă prevăzută și pedepsită de art. 5 și 7 din Decretul Lege 236/1941 („participare la asociațiuni clandestine interzise”); a fost încarcerat din martie 1942-ianuarie 1943 la penitenciarul din Cernăuți, după care a fost adus la Aiud, unde a stat până în septembrie 1946. Din septembrie 1946 și până în iunie 1948 a fost transferat disciplinar la Suceava, este apoi readus la Aiud, unde a stat închis până în septembrie 1950. Aproape un an de zile, până în 20 august 1951 a fost transferat la Baia Sprie, de unde a fost dus la Aiud (*Ibidem*, ff. 129-130). Descrie de Biriș ca un „legionar dârz, care se menținuse pe poziție legionară”, refuzase după arestarea din 1941, orice oferte de eliberare (*Ibidem*, f. 139). A intrat în grupul „biriștilor” în prima jumătate a lunii noiembrie 1945 (*Ibidem*, f. 147). Acuzat de „activitate legionară dusă în detenție”, a fost condamnat în 18 aprilie 1957 prin sentința nr. 217 a Tribunalului Militar Constanța la 20 de ani m.s. și 10 ani degradare civică (*Ibidem*, vol. 3, f. 78 verso). Prin mandatul de executare a pedepsei nr. 298 din 18 iulie 1957 pedeapsa se calculase începând cu prima condamnare din 1942, urmând astfel să fie eliberat în 1962. Până în 14 martie 1962 a stat încarcerat la Aiud. I s-a prelungit însă

gravă lui Ion Palea¹²², unul din adepții grupării Șerban Rogojanu. Biriștii sunt amenințați că vor fi denunțați conducerii penitenciarului și N.K.V.D.-ului¹²³, nu întâmplător, în condițiile în care încă din octombrie 1944 ofițeri ai N.K.V.D. fac o vizită în penitenciar¹²⁴.

Biriș își amintea că, cerându-i-se explicații lui Palea, acesta l-ar fi lovit pe Ion Agapie¹²⁵, cel care i le ceruse¹²⁶. Cum nedreptatea nu putea fi lăsată nesancționată, Turtureanu, Mare și Zotu se duc în celula lui Palea aplicându-i „o corecția gravă”, urmare căreia Palea este internat în infirmeria penitenciarului¹²⁷. În alt loc „motivația” este extinsă afirmându-se că Palea, care făcea parte din grupul celor ce acceptaseră reeducarea, și-ar fi bătut joc de practicile religioase ale unui coleg de detenție, fapt ce a trezit furia coreligionarilor (unii dintre aceștia fiind membrii grupului lui Biriș).

perioada de deținere și după martie 1962, fixându-i-se (ca efect al ordinului vicepreședintelui Consiliului de Miniștri și Ministru al Afacerilor Interne nr. 10097 din 6 decembrie 1961, „cu privire la fixarea locului de muncă condamnaților contrarevoluționari care și-au ispășit pedeapsa”, „în scopul prevenirii unor noi infracțiuni la legile R.P.R.”) pedeapsa cu loc de muncă obligatoriu pe timp de 48 de luni, perioadă încetând în martie 1966, timp în care a fost internat la Formațiunea 0830 Periprava (*Ibidem*, vol. 5, ff. 109, 117, 130 și vol. 6, ff. 15-16).

¹²¹ Ion Mare, născut în 14 ianuarie 1914 în comuna Viroaga, Regiunea Constanța, membru legionar din 1935. A fost implicat cu grupul „biriștilor” în procesul din 1954 (mandatul de arestare este din 4 aprilie 1955, I.M. aflându-se la data respectivă deja de mulți ani în detenție), fost șef de cuib legionar la Constanța, navigator de profesie, arestat la 31 ianuarie 1942, a fost condamnat de către Curtea Marțială Constanța, în același an, la 15 ani m.s. pentru activitate legionară, într-un lot care i-a mai cuprins și pe Oprea Marin (25 ani m.s.), Vătășelu Nicolae (15 ani m.s.), Cristea Ion (7 ani închisoare corecțională). Printr-un decret de grațiere din 1946, pedeapsa i-a expirat la 28 iulie 1953, fiind însă încadrat administrativ timp de 24 de luni, ulterior prelungite. A fost închis mai întâi la Constanța (până la 26 februarie 1942), apoi la Aiud și ulterior la Suceava (până în aprilie 1943), apoi din nou Aiud (până în septembrie 1946). Este mutat disciplinar la Suceava, unde a stat până în 17 iunie 1948, dată la care este readus la Aiud. În septembrie 1954 este dus la Direcția Securității Constanța pentru ancheta în cadrul procesului „biriștilor” (*Ibidem*, vol. 2, f. 7-11). A fost acuzat de „activitate legionară dusă în detenție” fiind condamnat în 18 aprilie 1957 prin sentința nr. 217 a Tribunalului Militar Constanța la 20 de ani m.s. și 10 ani degradare civică (*Ibidem*, vol. 3, f. 78 verso).

¹²² *Ibidem*, vol. 1, f. 20. Alte versiuni vorbesc de faptul că cel agresat fizic ar fi fost chiar Horia Gheorghiță (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 226). În alt loc numele celui agresat apare drept Ion Badea (*Ibidem*, ff. 139-140).

¹²³ În octombrie 1944 la penitenciarul Aiud venise în vizită un grup de ofițeri N.K.V.D. Nu știm dacă amenințarea cu denunțul fusese realmente folosită sau este parte dintr-o scriere dură, conflictualizantă, menită să-i creioneze, prin comparație, un portret măgulitor naratorului (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 225).

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ Ion Agapie, instructor legionar, fost șef al F.D.C. Brașov.

¹²⁶ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 20.

¹²⁷ *Ibidem*, f. 20 verso.

Momentul nu lasă, aparent, consecințe, însă, în aceeași lună (noiembrie 1945) Biriș recidivează, trimițând o scrisoare lui Traian Trifan¹²⁸, acuzându-l de „misticism patologic și sectarism”¹²⁹, conflictualizând și mai mult facțiunile din detenție.

Primele măsuri ale administrației au constat în anularea participării deținuților la ateliere și trecerea acestora la celule, „sub cheie”¹³⁰. Responsabilii au fost băgați în lanțuri și izolați. Cum vinovăția era localizată în rândul legionarilor activi, organizați, cu practică legionară, administrația penitenciarului i-a cerut lui Biriș să dea lista adeptilor grupului, pentru a-i încarcera într-o aripă separată a penitenciarului. La sfârșitul lui noiembrie 1945, acesta a redactat o scrisoare către directorul penitenciarului, reafirmându-și „crezul legionar”¹³¹, solicitând izolarea întregului grup de adepți, însumând „40 – 45 legionari”¹³², într-o aripă separată a clădirii¹³³.

Documentul conținea 5 puncte: 1. manifestarea credinței ferme legionare; 2. anunțarea dorinței de a trăi în conformitate cu credința legionară „lăsată de Căpitan”; 3. „urâm trădarea și mișelia”; 4. „nu dorim colaborarea cu comuniștii sub nici o formă”; 5. pentru a nu crea conflicte cu ceilalți, se solicita izolarea¹³⁴. La cererea lui Biriș, textul a fost contrasemnat de 30-40 de legionari apropiați lui¹³⁵. În cea mai mare parte, descrie

¹²⁸ Traian Trifan conducea o grupare „care exagera în posturi și rugăciuni”, cultivând un „misticism exagerat”, reprezentând „linia de onoare legionară prin principalitatea și intransigența conduitei lui” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 195). „Orientându-se singuri în problemele teologice, aluneacă în teozofie”, fiind „acuzati de preoți că sunt sectari, ieșiți din ortodoxie. Duc o viață asemănătoare cu cea a monahilor din mănăstiri: rugăciuni nesfârșite, posturi și lecturi religioase” (*Ibidem*, f. 228, descrierea îi aparține lui V.B.). Este interesant de semnalat faptul că o parte a acestui grup (cu excepția lui Traian Trifan și Anghel Papacioc) împărțeau, folosind propria lor expresie, o „nouă linie legionară”, care punea accentul pe morala creștină, respingând folosirea violenței, nerecunoscându-i drept „martiri” pe Căpitan, pe Nicadori, Decemviri ori pe Moța. „Noua linie” se poziționa, astfel, împotriva „școlii crimei”, vorbind despre necesitatea unei „revoluții spirituale”, fără să renunțe la angajamentele legionare (*Ibidem*, f. 228). Grupul era compus din: Marian Traian, Valeriu Gafencu, Maxim (Marin) Naidin, Ion Ianulide, Bălan Iulian, Mazare Nicolae, Trifoi Nicolae, Popescu Pleniță („zis și Popescu Dumnezeu” datorită afirmației acestuia, făcută în închisoarea de la Alba Iulia, înainte de 1944, prin care se proclamase drept Iisus Hristos, numindu-și „ucenici” dintre tinerii elevi fedeciști), Anghel Papacioc și Popescu Jacotă (Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, ff. 63-63 verso și Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 4, f. 104).

¹²⁹ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 613.

¹³⁰ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 226.

¹³¹ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 21.

¹³² *Ibidem*, f. 3. Cifra este confirmată și în alt loc (*ibidem*, f. 86 verso). Printre semnatori figurau Mare Ion, Agapie Ioan, Turtureanu Vasile, Dușu Dumitru, Fetic Mitrofan, Cătuneanu Mircea, Năftănăilă Haralambie, Tomsu Mihai, Zotu Gheorghe, Trăistaru Gheorghe, Răducă Marin, Lupoie Constantin, Varză Gheorghe, Anghel Nicolae și alții (*ibidem*, vol. 2, f. 43). Grupul era organizat în 10 cuiburi (*ibidem*, vol. 3, f. 75).

¹³³ *Ibidem*, vol. 1, f. 21.

¹³⁴ *Ibidem*, vol. 2, f. 43 verso.

¹³⁵ Grupul „biriștilor”, din care o mică parte a fost transferată la penitenciarul Suceava din iunie 1946, era compus din: Agapie Ion, Tomuș Mihail, Cătuneanu Mircea, Turtureanu Vasile, Mare Ioan, Zotu Gheorghe, Naftanailă Haralambie, Lupoie Constantin, Deneșan Cornelii, Guli Nicolae, Șopitko Alexandru, Varză Gheorghe, Oprea Marin, Biriș Teodor (fratele lui Victor),

ca unul „foarte disciplinat”¹³⁶, grupul fusese compus din tineri „fedeciști”, mult mai sesibili la un mesaj radical și mai dispuși la sacrificiul ostracizării. Biriș intenționa să facă, după propriile-i declarații, „o unitate legionară de elită”¹³⁷, chiar cu riscul construirii unei dizidențe radicale. „O școală de formare a cadrelor legionare, o școală de cadre” în ipoteza în care, odată eliberați, „biriștii” ar putea relua activitatea legionară pe baze *adecvate*. „Eu eram educatorul lor, îndrumătorul lor aici în închisoare”¹³⁸, afirma Biriș. Cum explicațiile de mai sus provin din aprilie 1961, din perioada în care Biriș era dirijat să-și confecționeze profilul unui legionar dârș și neclintit, adevărul spuselor lui trebuie relativizat. În mod cert a fost vorba despre o formulă de coagulare legionară, cu ritualizările, simbolurile și reperele specifice. Dar nu doar atât. Iar plusul implicat, vizibil mai ales din 1946, odată cu mutarea la penitenciarul Suceava, a fost determinant pentru dizidența biristă.

După 21 noiembrie 1945 s-a luat decizia izolării acestora într-o aripă a celularului¹³⁹ în celule de câte doi-trei deținuți, cu excepția lui Biriș, care a fost închis singur¹⁴⁰. Conform declarațiilor lui Biriș, după câteva săptămâni de restricții și imposibilitatea restabilirii contactului între membri, grupul ar fi continuat activitatea legionară¹⁴¹. După 15 iunie 1946, dată la care Biriș și Agapie au fost transferați la penitenciarul Suceava, grupul și-a continuat activitatea, sub coordonarea lui Oprea Marin¹⁴², până în septembrie 1946. Zilele de detenție beneficiau de un program destul de strict, urmându-se regulamentul din „Cărticica șefului de cuib”, cu cântece legionare,

Paștea Dumitru, Bîră Ilie, Aurel și Octavian Pandurescu, Ciochină Zamfir, Dușu Dumitru, Fetic Mitrofan, Matache Cristea, Dobrin Alexandru și alți (*Ibidem*, vol. 1, f. 61 verso).

¹³⁶ *Ibidem*, f. 78 verso.

¹³⁷ Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 234.

¹³⁸ *Ibidem*, f. 235.

¹³⁹ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 21.

¹⁴⁰ *Ibidem*, f. 61 verso. Directorul penitenciarului, Alexandru Guțan, l-ar fi vizitat în celulă, atrăgându-i atenția că „va trebui să se ude, trecând prin apă” și că dacă nu-și va schimba atitudinea va fi „exterminat ideologic «de mase»”. Guțan i-ar fi sugerat că exemplul legionarilor care acceptaseră munca la colonie, „participând la opera de reconstrucție socialistă a țării”, ar trebui urmat (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, ff. 320-321).

¹⁴¹ Vasile Turtureanu declara că perioada de izolare fusese de doar două săptămâni (Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 131). Biriș vorbește de „o lună de izolare la celulă, cu lanțuri la picioare și hrană redusă” (*Ibidem*, f. 139 verso).

¹⁴² Oprea Marin rămăsese celebru la Aiud pentru inițierea unei formule teologice eretice, conform căreia C.Z.C. era o altă ipostază a lui Hristos, vehiculând teza îndumnezeirii acestuia. Cazul nu a fost singular, opiniile fiindu-i împărtășite și de Corneliu Deneșan sau Haralambie Năftănăilă, care-i fuseseră „elevi”. Oprea a murit la data de 24 mai 1947, datorită „tifosului exantematic” (Virgiliu Țărău, Ioan Ciupea, *Morții penitenciarului Aiud 1945-1965*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom XLIX, 2010, p. 153). Descendența prestigioasă nu era o invenție a lui Oprea. Publicistica legionară din anii '40 acredita cu seninătate ideea unei formule de succesiune simbolică între Iisus Hristos și Căpitan: „Căpitanul s-a întrupat pentru a schimba omul însuși, pentru a-l spiritualiza, a-l elibera cât mai mult din lanțurile materiei. De la Isus Cristos și până la Căpitanul, nimeni nu a năzuit o astfel de prefacere. Căpitanul a fost un continuator nemijlocit al crucificatului de pe Golgota” („Noul întrupat”, în *Buna Vestire* din 8 noiembrie 1940).

ținerea unor conferințe privind istoria și doctrina Mișcării Legionare, se „combăteau viciile”, sentimentul național era cultivat prin metoda „meditațiilor asupra vieții proprii, a Legiunii, a Căpitanului, a martirilor legionari”¹⁴³, se „lecturau în grup” texte legionare, vizându-se „formarea caracterului”¹⁴⁴ etc. Fiecare trebuia să-și recunoască erorile în public, lucrându-se, astfel, la nașterea unui așa-numit „om legionar”¹⁴⁵. Abaterile de la program erau pedepsite, fiecare fiind „obligat să se autosanționeze”¹⁴⁶. Un astfel de legionar era pregătit „să treacă la activitate politică, bazat pe realitățile de afară”¹⁴⁷, preciza Biriș.

În martie 1946¹⁴⁸, pentru că Biriș nu dădea impresia că ar fi dat ascultare în vreun fel amintitei circulare sau pactului și pentru că era responsabil de coordonarea unui grup intransigent în Aiud, M.A.I. ordonase lui Petrașcu să expedieze o scrisoare deținuților. Scrisoarea critica „atitudinea prea fățișă ostilă regimului”¹⁴⁹ a lui Biriș și a grupului condus de el¹⁵⁰, acuzându-l că poziția adoptată de el, situându-se „în afara disciplinei legionare”¹⁵¹, „dăunează în mod serios acțiunilor întreprinse de ceilalți legionari de afară și a lui [Petrașcu, n.n.] personal pentru eliberarea legionarilor din închisori”¹⁵², că se opunea grupurilor de legionari ce acceptaseră reeducarea etc. Era sfătuit să „renunțe la poziția sa fățiș intransigentă” și „să-și creeze legături favorabile cu administrația”¹⁵³, să „colaboreze”¹⁵⁴, „pentru a ne facilita eliberarea”¹⁵⁵. Biriș comunică scrisoarea tuturor adeptilor, explicându-le cine este Petrașcu, dar spunându-le că „nu dă atenție acestei scrisori, nu se subordonează celor scrise”, „socotind că este imposibil ca ceea ce s-a făcut afară, compromisul cu Partidul Comunist, să fi fost făcut din ordinul sau cu autoritatea – sub o formă oarecare – a șefului mișcării”¹⁵⁶. În caz contrar, dacă scrisoarea i-ar fi aparținut într-adevăr lui Petrașcu, „încrederea în principiile de viață legionară, care socotesc că-l conduc pe șeful mișcării, va fi atât de zdruncinată, încât mie

¹⁴³ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 78 verso.

¹⁴⁴ *Ibidem*, f. 131.

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 79.

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 78 verso.

¹⁴⁷ *Ibidem*, f. 79.

¹⁴⁸ *Ibidem*, f. 80 verso.

¹⁴⁹ *Ibidem*, f. 66.

¹⁵⁰ *Ibidem*, f. 81 verso.

¹⁵¹ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 579-580.

¹⁵² Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 81 verso.

¹⁵³ *Ibidem*, f. 66.

¹⁵⁴ *Ibidem*, f. 81. Scrisoarea de la Petrașcu a fost comunicată de Biriș adeptilor abia după ce a avut confirmarea că este autentică, în martie 1946 (*Ibidem*, f. 140). În alt loc, difuzarea acesteia, intermediată de organele penitenciarului, avusese loc cu o luna sau două înainte, cerându-li-se legionarilor „să părăsească poziția de intransigență legionară și să adopte o nouă tactică, de apropiere față de regim, deoarece atitudinea grupului condus de el îngreunează acțiunea întreprinsă de Comandamentul Legionar pentru salvarea legionarilor din închisori” (*Ibidem*, ff. 3-4). Mesajul fusese introdus prin intermediul „legionarilor din grupul lui Rogojanu și anume a preotului Florea”, cum preciza Biriș într-un Proces verbal de interogatoriu din 4 decembrie 1954 (*Ibidem*, f. 65 verso).

¹⁵⁵ *Ibidem*, f. 81 verso.

¹⁵⁶ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 583.

nu mi-ar mai rămâne altceva decât să mă sinucid”¹⁵⁷. Rememorarea, aparținându-i lui Biriș, a fost păstrată într-o notă informativă a sursei „Pricop Valeriu” din 27 iunie 1960. Trebuie precizat că protagonistul, povestind, pluse. Radicalismul surprins în relatarea de mai sus nu este deloc implauzibil pentru personalitatea lui Biriș¹⁵⁸, însă trebuie amintit aici și contextul în care aceste amintiri au fost reproduse, momentul 1960 fiind unul extrem de dinamic pentru „lansarea” și folosirea personajului nostru în proiectul reeducativ de la Aiud. Era perioada în care trebuia să-și confecționeze profilul legionarului intransigent, care nu este dispus să-și trădeze principiile. Trebuia să joace cartea radicalului neconcesiv, a inflexibilului. Întorcându-ne la intervalul 1946-1948, pentru Biriș a fost perioada în care și-a construit treptat dizidența, prin acomodarea ideologiei legionare la noile comandamente politice. Refuzul primului contact cu ideologia comunistă, destul de radical în cazul lui, fiind și un răspuns al opoziției față de ceea ce atunci considera drept eroarea majoră a lui Nicolae Petrașcu, s-a transformat în insidioasă convertire.

„Directiva”, percepută de Biriș ca o încurajare a grupurilor procomuniste și a demersurilor acestora de „încadrare”, a fost citită întregului grup, cel vizat delimitându-se de Petrașcu și cerându-le celor de față să răspundă în scris care este atitudinea lor. Toți au decis să-l urmeze pe V.B., păstrând „poziția fătîș legionară”¹⁵⁹.

Presiunile nu veniseră numai din partea celui mai important nume din țară al Mișcării, cum va pretinde Biriș în ancheta din 1954¹⁶⁰, ci și din partea lui Radu Mironovici, aflat la momentul respectiv în libertate¹⁶¹. În aprilie sau mai 1946, Ioan Agapie, care avea legături cu legionarii ce lucrau la grădinile penitenciarului Aiud, având astfel posibilitatea unor legături cu exteriorul, i-ar fi transmis lui Biriș directivele fostului prefect al Poliției Capitalei din guvernarea legionară. Mironovici se declara „profund

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 584.

¹⁵⁸ Este interesant de observat că în 1945-1946 V.B. era destul de descumpănit și dezamăgit de turnura evenimentelor, de deciziile luate de șeful Mișcării, de ceea ce percepea drept o generală capitulare. O spune și într-un proces-verbal de interogatoriu din 4 decembrie 1954, vorbind despre scrisoarea trimisă de N. Petrașcu în Aiud: „În concluzie, în acea scrisoare, comandamentul legionar accepta inițiativele celorlalte grupuri formal reeducate și condamna atitudinea mea și a grupului meu, cerându-ne să renunțăm la ea”. Grupurile procomuniste, sugera Biriș în aceeași anchetă, și-ar fi creat platforma prin opoziție cu „poziția intransigent legionară a grupului meu”, „ne arătau pe noi ca legionari, iar ei puteau mai bine să-și arboreze în mod fals masca de «reeducați» pentru a se elibera și a câștiga încrederea organelor administrative ale penitenciarului Aiud”, pe scurt, „se foloseau în mod diversionist de poziția adoptată de grupul meu și a mea” (Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 67). Orgoliul luptătorului care menține viu mesajul mișcării, fiind singurul care rămăsese cu steagul ridicat, este vizibil. În opoziția aceasta dintre încăpățânarea de a rămâne pe vechile poziții legionare și noile strategii acomodante ale unor fruntași legionari, dar nu numai, stă cheia viitoarei atitudini a lui Biriș. Considerându-se „excepția”, fiind ulterior încurajat strategic de ofițerii de contrainformații s-o cultive, Biriș a dus-o până la capăt (*Ibidem*, f. 66). Pentru clarificări și nuanțe privind auspiciile anchetei din 1954, care au determinat și stilistica interpretărilor, a se vedea mai jos, nota 162.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 140.

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 82.

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 66 verso.

deziluzionat” de poziția de intransigență a lui Biriș, care „zădărnicește toate acțiunile întreprinse pentru eliberarea legionarilor din închisori de către comandamentul legionar de afară”, cerându-i să-și „schimbe atitudinea”¹⁶².

Jumătate de an mai târziu, la 2 iunie 1946, întreg grupul semnează o declarație, înaintată administrației penitenciarului, prin care arăta că „refuză categoric să depună orice fel de activitate care ar fi putut fi interpretată ca o dorință a noastră de a colabora cu regimul la reconstrucția țării sau construirea socialismului, aceasta fiind în contradicție cu convingerile noastre legionare. În același timp arătam că vom executa, în conformitate cu regulamentul, condamnarea la muncă silnică pe care o aveam”¹⁶³.

Argumentarea era că vor accepta prestarea unor munci doar dacă se invoca mandatul de „muncă silnică”. Altminteri refuzau să participe, pentru a nu se da impresia colaborării cu Partidul Comunist. Dacă se impune munca cu forța, cereau avizul medicului, pentru a se constata dacă deținuții erau sau nu apti, cerând, totodată, să li se asigure condiții alimentare corespunzătoare, iar „organele superioare să-și asume răspunderea vieții noastre cu ocazia ieșirii la muncă”¹⁶⁴. Imediat s-a deschis o anchetă. Deținuții au fost puși să dea declarații în fața procuraturii de la Alba Iulia, administrația închisorii luând decizia destrămării grupului și izolării disciplinare a liderului acestuia.

În consecință, Biriș a fost mutat la Suceava în 6 iulie 1946, împreună cu Ion Agapie¹⁶⁵, unde a stat închis până în 15 iunie 1948¹⁶⁶. Ulterior, aici au mai fost

¹⁶² *Ibidem*, f. 82. Fragmentul provine din declarația lui Biriș dată în ancheta din decembrie 1954. Nu știm dacă informația este sau nu reală. Mironovici era un antisimist convins și nu agreea poziția lui Petrașcu. Cerându-i-se de către locotenentul Valeriu Gordan să clarifice el însuși această contradicție, Biriș sugera că și Mironovici își dorea să creeze impresia că Mișcarea Legionară este „inexistentă”, că nu mai activează. Diferența dintre Petrașcu și Mironovici fiind doar „tactică”, în sensul în care ultimul nu semnase nimic cu noul guvern, ambii funcționând însă într-o logică „diversionistă”, încercând să înșele buna credință a Partidului Comunist (*Ibidem*, f. 83). Este interesant de observat că auspiciile anchetei la care ne referim erau simetrice cu cele ale procesului Pitești, existând o continuitate privind logica complotului extern, pus în seama unui „comandament legionar” din Occident. Mai mult, se sugera că diferențele dintre grupările legionare din detenție sunt fictive, că – în mod programatic – acestea se mențin într-o formulă conflictualistă, pentru „diversiune”. Ancheta le numea „grupuri formal adverse” [subl. n.] (*Ibidem*). Pe scurt, invocarea relaxării intransigenței, ca rețetă de supraviețuire în detenție, era citită ca „tactică diversionistă” (*Ibidem*). De fapt, grupurile legionare luptă împreună pentru distrugerea comunismului. Este scenariul pe care s-a lucrat în procesul lotului de la Pitești, pentru deplasarea culpabilității de la membrii administrației penitenciarului, la deținuți și „emigrația reacționară”, acuzarea nefăcându-se prin condamnarea reeducării, ci prin sugestia că totul fusese, de fapt, o încercare diversionistă a lui Sima, menită, tocmai, compromiterii acțiunilor educative ale regimului.

¹⁶³ *Ibidem*, f. 87.

¹⁶⁴ *Ibidem*, vol. 2, f. 44 verso.

¹⁶⁵ *Ibidem*, vol. 5, f. 222. La 15 iunie 1946 Aiudul trimisese o adresă penitenciarului Suceava prin care semnală trimiterea lui Biriș și Agapie, în conformitate cu un ordin al D.G.P. din 17 aprilie 1946. „Susnumiții deținuți sunt agitatori legionari” îi caracteriza Aiudul.

¹⁶⁶ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 63 și vol. 2, f. 44 verso. În alt loc data transferării de la Suceava la Aiud este 17 iunie 1948 (Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 62 verso).

transferați șase-șapte legionari din grupul condus de el¹⁶⁷. Politicii sunt mutați la etajul doi al penitenciarului, fiind complet separați de deținuții de drept comun. Un ordin al Direcției Generale a Penitenciarelor din 12 octombrie 1946, trimis penitenciarului Suceava, prevedea „izolarea absolută” a „biriștilor” de ceilalți deținuți¹⁶⁸. Deși repartizat singur într-o celulă, Biriș putea circula, luând contact cu ceilalți legionari. La câteva săptămâni, a fost închis cu Ion Agapie, celulă în care, la începutul lunii august, a fost introdus și Alexandru Ghyka, și el trimis disciplinar de la Aiud¹⁶⁹. Celula și-a păstrat componența până în luna octombrie 1946, când au fost distribuiți prin celule ceilalți membri ai grupului, transferați de la Aiud în septembrie¹⁷⁰. Ulterior întreg grupul a fost mutat la etajul II al penitenciarului, realizându-se o izolare deplină de deținuții de drept comun. În decembrie 1946 este mutat, din cauza gerului cumplit din acea iarnă, într-o celulă cu mai mulți deținuți, unde a stat până în martie 1947¹⁷¹. În toamna lui 1947, aglomerându-se penitenciarul, grupul celor nouă legionari, împreună cu Biriș, este mutat într-o celulă mai mare, care era ținută închisă pentru a evita contactul cu restul deținuților. Colonelul Isac Popic, șeful Regionalei de Securitate Suceava, într-o declarație de martor din 8 aprilie 1955, în procesul lui Tudor Sepeanu, mărturisea că în 1947 „deținuții legionari aveau un regim privilegiat. Ei aveau un confort deosebit față de ceilalți deținuți”, primeau pachete, puteau face vizite însoțite în oraș, „participau la slujbe religioase în incinta penitenciarului, făceau cursuri legionare, dădeau «răspunsuri» la liturghie”¹⁷².

După 14-15 mai 1948, odată cu valul de arestări din rândurile legionarilor, care s-a organizat pe tot intervalul până în luna august, grupul este ținut în continuare izolat¹⁷³. La sfârșitul lui martie 1948 Biriș a fost din nou izolat, „biriștii” fiind distribuiți câte doi sau trei în diferite celule pe același etaj, condițiile de mișcare în penitenciar revenind la situația anterioară, permițându-li-se vizitarea reciprocă. După arestările masive ale legionarilor din toata țara, din 14-15 mai 1948, grupul a fost izolat într-o celulă de la secția femeii, sub cheie. La Suceava au început anchetele legionarilor arestați, care au ținut până în februarie 1949, derulate de Direcția Regională de Securitate Suceava.

„Deținuții care se aflau în anchetă au primit material marxist cu știrea anchetatorilor, chiar de la unii anchetatori. Acest material l-au primit legionarii, la cererea lor, sub pretextul că vor să se reeduce. Nu-mi amintesc cine a încuviințat pătrunderea acestui material, știu sigur, însă, că exista aprobare de la organele centrale,

¹⁶⁷ Este vorba despre Ion Agapie (trimis odată cu Biriș, în 15 iunie 1946), Cătuneanu Mircea, Mare Ion, Naftanailă Haralambie, Turtureanu Vasile, Mitrofan Fetic și Duțu Dumitru, ultimii transferați în cursul lunii septembrie același an (*Ibidem*, ff. 4, 62, 140 verso, 148). Deși nu făcea parte din grupul „biriștilor”, la sfârșitul lui august 1946, a fost transferat disciplinar la Suceava și Alexandru Ghyka (*Ibidem*, f. 62).

¹⁶⁸ *Ibidem*, vol. 5, f. 216.

¹⁶⁹ *Ibidem*, vol. 1, f. 62.

¹⁷⁰ Este vorba despre Mircea Cătuneanu, Ioan Mare, Haralambie Naftanailă, Vasile Turtureanu, Fetic Mitrofan și Dumitru Duțu (*Ibidem*).

¹⁷¹ *Ibidem*.

¹⁷² Idem, dosar nr. 1126, vol. 3, f. 1 verso.

¹⁷³ Idem, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 62 verso.

de la București”¹⁷⁴, relatează Popic. La câteva săptămâni de la arestarea legionarilor, Alexandru Bogdanovici, unul din principalii actori ai tragediei de la Pitești, anunță organele penitenciarului că renunță la legionarism și decide să treacă la noua orientare ideologică. Este interesant de amintit că Bogdanovici fusese deținutul Aiudului între 1945-1947, acordându-i-se dreptul să muncească la colonia Galda, ca răsplată pentru implicarea în primele acțiuni reeducative din jurul grupului Rogoianu¹⁷⁵. El a fost inițiatorul liniei dure a reeducării, marcată de violență și tortură, având în centru un scenariu agresiv al demascării. Însă, înainte ca o formulă articulată să prindă corp (în intervalul mai-începutul lui iulie 1948, Eugen Țurcanu nu fusese adus încă în penitenciarul Suceava¹⁷⁶), reeducarea avea deja bazele doctrinare și mecanismul convertirii pus la punct încă de la sfârșitul lui 1944, începutul lui 1945 din Aiud. „Biriști” erau purtătorii unei formule de aliniere ideologică. La vremea respectivă organele Securității erau departe de a fi gândit un plan structurat de lucru cu reprezentanții Mișcării Legionare, iar strategia de „îngenunchiere” a acestora în detenție, deși urmarea și „ducerea unei acțiuni informative în rândul deținuților legionari”, cum mărturisea că discutase Isac Popic la București în mai 1948 cu conducerea ministerului¹⁷⁷, nu avea direcții de acțiune clare¹⁷⁸. Asta a făcut ca modalitățile de manifestare ale noii orientări în materie de „anihilare” a legionarilor să fie destul de eterogene. Ministerul de Interne dăduse semnalul controlării și distrugerii legăturilor legionare, „acțiunile de fracționare”¹⁷⁹ în rândul diferitelor dizidențe, grupuri sau frunțași legionari fiind principala armă de luptă. Una din formulele încercate, considerată pesemne foarte eficace în imediatul rezultatelor, a fost distrugerea fizică a deținuților legionari, prin încurajarea conflictelor intestinale. Organele Securității, relatează o notă a Serviciului Inspecției din aprilie 1950, au folosit „pe cei mai demoralizați de

¹⁷⁴ Idem, dosar nr. 1126, vol. 3, ff. 1v-2.

¹⁷⁵ Alexandru Bogdanovici a fost arestat pe 22 iulie 1943 de Înalțul Comandament Militar, Corpul III Armată, fiind încarcerat la Soroca, fiind condamnat în baza Decretului Lege 236/1941, pentru „delictul de propagandă în favoarea fostelor grupări politice dizolvate”, la 6 luni închisoare corecțională. Arestat din nou în februarie 1945, a fost acuzat de „participare la asociațiuni clandestine”, faptă pedepsită în baza aceluiași D.L. 236/1941. Condamnat la 3 ani închisoare, a fost încarcerat la Brașov apoi, până în 1947, la Aiud. A fost eliberat la 15 martie 1947, în grupul celor reeducați (Mircea Stănescu, *Reeducarea în România comunistă (1945-1952): Aiud, Suceava, Pitești*, cuvânt înainte de Constantin Ticu Dumitrescu, Iași, Editura Polirom, 2010, vol. I, pp. 36, 38).

¹⁷⁶ Arestarea lui Eugen Țurcanu a survenit la 3 iulie 1948, fiind depus la penitenciarul Suceava.

¹⁷⁷ „În luna mai 1948 au fost chemați la București toți șefii de inspectorate regionale și ni s-a dat ordin să trecem la arestarea organizațiilor legionare cunoscute de noi pe cale informativă și la arestarea vârfurilor legionare în mod preventiv. De asemenea, în preocuparea noastră a intrat și ducerea unei acțiuni informative în rândul deținuților legionari” (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 1126, vol. 3, ff. 2-2 verso).

¹⁷⁸ „La Suceava, această muncă informativă în rândul deținuților legionari nu-mi amintesc să fi avut un caracter organizat” iar agenții „nu erau instruiți de felul cum trebuie să obțină informații ci ne dădeau pur și simplu informații la cerere”, afirma Isac Popic în 1955 (*Ibidem*, f. 2 verso).

¹⁷⁹ Expresia apare într-o notă a Serviciului Inspecției din 21 aprilie 1950, condus de Tudor Sepeanu (Mircea Stănescu, *Organisme politice românești (1948-1965). Documente privind instituțiile și practicile*, București, Editura Vremea, 2003, p. 301).

regimul penitenciar”, cu ajutorul cărora s-a trecut la o „acțiune împotriva legionarilor fanatici”, formându-se „grupuri”, care „se ciocnesc între ele”, apărând „ciocniri în bătai”¹⁸⁰ etc. „Organele noastre au căutat permanent să intensifice și să sprijine această acțiune”¹⁸¹.

În iulie 1948 existau, deja, la Suceava inițiative de aliniere ideologică¹⁸². Curentul, pornit de la Aiud, a luat aici o nouă formă. Pe la jumătatea lunii august 1948, din inițiativa lui Bogdanovici, mai mulți fruntași legionari s-au reunit pentru redactarea unui memoriu, menit expedierii către Comitetul Central al P.M.R., prin care declarau că renunță la ideologia legionară, cereau „redarea noastră vieții sociale”, angajându-se să se „abțină de la orice activitate politică și solicitând, în final, „rezolvarea situației”¹⁸³ lor. Faptul că Bogdanovici se plasa în continuitatea acțiunii lui Rogojanu de la Aiud nu este lipsit de semnificație, având în vedere foarte probabila intenție a Ministerului de Interne de a folosi exercițiul trădării prin convertire în lupta internă din cadrul Mișcarea Legionară și în manipularea posibilității eliberărilor anticipate.

La momentul actual al cercetării, nu putem stabili modul în care au interacționat „biriștii” cu cei proaspăt arestați, mai cu seamă în condițiile izolării reciproce. Însă, nu doar contactul direct putea asigura contaminarea privind strategiile de supraviețuire sau sincerele convertiri. Direcția conflictualizărilor agresive, a înțetirii diferențelor și a rupturilor de orice tip între aderenții Mișcării, ca mijloc de obținere a unor informații în anchete sau ca mijloc de „anihilare”, de descurajare, era deja punctul de vedere tactic cel mai important al Securității¹⁸⁴. Iar „zdrobirea rezistențelor” preceda Suceava, chiar dacă în forme neconturate definitiv.

La Suceava mecanismul anchetelor a presupus obținerea unor rezultate imediate, eroare strategică repetată și la Pitești. Aceasta a făcut ca între august 1948 și aprilie 1949 să se precipite, sub presiunea obținerii unor rezultate palpabile, o serie întreagă de evenimente. Sigur, folosirea brutalităților nu diferențiază fundamental grupul „biriștilor” de noile dezvoltări ale problemei din penitenciarul Suceava. Nu trebuie uitat că mutarea lui Biriș și companionilor fusese efectul unei pedepse disciplinare, tocmai ca efect al unor violențe fizice generate de intransigența grupului. Scopul central la Suceava pare a fi fost obținerea cu orice preț a unor convertiri rapide, asociate desolidarizărilor de Mișcarea Legionară, într-un scenariu ce prevedea o reacție în lanț, de la deținut la deținut. Sub șantajul necesității eliberărilor, pe care „rezistenții”, prin atitudinea lor, le-ar bloca, anulând astfel șansa colegilor de detenție de a se elibera, se pune la lucru ura dintre grupuri. Opunându-te reeducărilor, te opuneai, de fapt, eliberărilor, opunându-te, astfel, majorității.

¹⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 302.

¹⁸² A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 1114, vol. 6, f. 176.

¹⁸³ Mircea Stănescu, *op. cit.*, p. 54.

¹⁸⁴ Proiectul a aparținut conducerii Ministerului de Interne, fiind concretizat prin înființarea Biroului Inspecții în martie 1949. Principalul rol al acestuia a fost „neutralizarea politică” a legionarilor, prin adâncirea și încurajarea conflictelor între facțiuni și dizidențe. Munca informativă în penitenciare a avut, prin chiar proiectul constituirii acestui serviciu independent, o extrem de importantă conotație politică represivă.

„Biriștii” nu au apucat să vadă dezvoltarea procesului reeducativ din februarie-martie 1949, atunci când, după decizia de condamnare a loturilor închise la Suceava, acesta a continuat prin înființarea mai întâi a unui comitet de conducere (noiembrie 1948¹⁸⁵) și apoi a celebrei O.D.C.C. (Organizația Deținuților cu Convingeri Comuniste), în 6 martie 1949¹⁸⁶.

La 15 iunie 1948 grupul este readus la Aiud. La câteva zile după sosire, auzindu-se în penitenciar de reorientarea ideologică suferită de „biriști”, Radu Gyr îi solicită o discuție clarificatoare șefului grupului. Dialogul dintre cei doi n-a fost concludent, atât din cauza ezitărilor lui Biriș, cât și datorită intervenției supraveghetorilor¹⁸⁷. Ca atare, Gyr dă un ordin de izolare a proaspeților sosiți, interzicând orice contact cu aceștia. Generalul Petrovicescu¹⁸⁸ scrie la rândul-i o „scrisoare pamflet” difuzată legionarilor, intitulată „Cele trei fețe ale doctorului Biriș”¹⁸⁹, prin care critica dur „rătăcirea” comunistă a biriștilor. Fostul ministru de Interne din guvernul național-legionar intuise cameleonismul tactic al lui Biriș, vorbind de supraviețuirea, în interiorul aceluiași personaj, a unei „poziții de falsă modestie și de neamestec în nici una din luptele interne dintre legionarii din închisori”, a „poziției de

¹⁸⁵ Mircea Stănescu, *op. cit.*, p. 301.

¹⁸⁶ Idem, *Reeducarea în România comunistă (1945-1952): Aiud, Suceava, Pitești*, cuvânt înainte de Constantin Ticu Dumitrescu, Iași, Editura Polirom, 2010, vol. I, p. 69. La Suceava reeducarea a continuat și pe parcursul lunii ianuarie 1949, pe la jumătatea lunii fiind oprită, din cauza proceselor care trebuiau să aibă loc (*Ibidem*, p. 61). În data de 23-24 februarie se dau mai multe sentințe în loturile supuse acuzării (*Ibidem*, p. 64). Reeducarea continuă și după finalizarea proceselor, în februarie 1949 Eugen Țurcanu constituind un comitet de conducere al reeducării (*Ibidem*, p. 66). Are loc o mutație la vârful conducerii legionare a reeducării, Țurcanu înlocuindu-l pe Bogdanovici, sub considerentul că plasarea în fruntea acțiunii a unui fost șef legionar era o idee greșită, Țurcanu considerându-se „cel mai bine pregătit din punct de vedere ideologic” (*Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Pitești, Gherla, Canal, București, Editura Vremea, 1995 ororii*, p. 189). Până în luna aprilie 1949 aderaseră la reeducare un număr de 100 de deținuți (Mircea Stănescu, *op.cit.*, p. 67). În 6 martie 1949 Țurcanu creează O.D.C.C., motivând prin necesitatea constituirii unui nucleu organizatoric format din „elementele cele mai devotate și active față de «reeducare»” (*Ibidem*, p. 69). În aprilie 1949 Serviciul Inspecții trimite în penitenciar pe lt. Mihai Stângă (ca șef al Biroului) și pe Mihai Papuc, ofițer. Iosif Nemeș recunoștea în ancheta din 1954-1955 a lui Theodor Sepeanu că dăduse instrucțiuni ca acțiunea de reeducare să nu fie oprită (*Ibidem*, p. 74, A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 1126, vol. 10, ff. 8-9 verso). La 19 aprilie 1949 are loc transferul primelor grupuri de deținuți de la Suceava la Aiud și Pitești (cca. 80-100 de persoane) (Mircea Stănescu, *op.cit.*, p. 76). La 1 iunie 1949 vârfurile legionare refractare reeducării au fost izolate (*Ibidem*, p. 80). În aceeași lună Iosif Nemeș face o inspecție la Suceava, ocazie cu care măsurile de reeducare sunt stopate, materialele folosite retrase, O.D.C.C. este dizolvată; directorul penitenciarului Suceava, Aurel Tiron, este schimbat din funcție (*Ibidem*, p. 82). Toate materialele reeducării sunt aduse la București și predate colonelului Gavril Birtaş (*Ibidem*, p. 83). Ultimii deținuți sunt transferați la închisorile de execuție în septembrie 1949, dată la care, *de facto*, reeducarea de la penitenciarul Suceava încetează (*Ibidem*, p. 87).

¹⁸⁷ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 3, f. 114.

¹⁸⁸ Constantin Petrovicescu; n. 22 octombrie 1881, Tg. Jiu, d. 8 septembrie 1949 la Aiud, ministru de Interne în timpul regimului național-legionar (6 sept. 1940-20 ian. 1941).

¹⁸⁹ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 615.

«om cu cea mai mare responsabilitate morală dintre legionarii închiși» și de «mare apărător al învățăturii Căpitanului» și nu în ultimul rând „poziția de legionar-marxist”¹⁹⁰. Scrisoarea se încheia cu „Dr. Biriș, în loc să-l întâlnească în drum spre Emaus pe Hristos, l-a întâlnit pe Lenin”¹⁹¹. Gyr i-a anchetat, apoi, pe toți membrii grupului, luându-le declarații scrise. „Ordinul de zi” privind izolarea lor, dat de cei doi frunțași care conduceau masa legionară din Aiud, a fost unul din motivele care i-au alimentat lui Biriș sentimentul excepției, fiind recurent invocat în declarațiile lui din anii următori.

La o zi după revenirea în închisoare, lui Biriș i se aplică o amnistie¹⁹², fără, însă, a fi pus în libertate. Este reținut în detenție ca „lăgărist” și închis în Zarca veche. La sfârșitul lunii octombrie a fost transferat la Văcărești, unde a stat până în 13 noiembrie 1948, dată la care a fost mutat la penitenciarul Galați¹⁹³. Odată adus aici a fost închis o perioadă (14 noiembrie 1948 – 6 mai 1949) alături de Alexandru Ghyka¹⁹⁴. Timp de

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ *Ibidem*, vol. 3, f. 115.

¹⁹² Printr-un decret de grațieri și reduceri de pedepse din 1946 îi este amnistiată pedeapsa de 10 ani m.s. (Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 63).

¹⁹³ Lui Biriș îi expirase pedeapsa la 23 iulie 1948, fiind totuși menținut în stare de detenție, „ca deținut politic la dispoziția organelor securității poporului” (*Ibidem*, vol. 5, f. 262). Conform unui ordin telegrafic al D.G.P. din 20 octombrie 1948, Biriș și Ghyka trebuiau transferați „cu prima cursă penitenciară” de la Aiud la Galați (*Ibidem*, f. 261).

¹⁹⁴ Alexandru Ghyka (Ghica; am ales ortografierea „Ghyka” pentru că A.G. însuși își translitera numele în acest fel), născut la 8 februarie 1903 în Iași, 1914-1926, absolvă Liceul militar „Mănăstirea Dealului” din apropierea orașului Târgoviște (Idem, dosar nr. 14468, vol. 1, f. 13); între 1923-1926 a urmat la Iași un liceu particular; în 1926 s-a înscris la Facultatea de Drept din cadrul Universității Iași (*Ibidem*), pe care o absolvă în 1930, participă în această perioadă la întrunirile L.A.N.C., prezidate de A.C. Cuza. În 1932 intră în magistratură, funcționând până în martie 1936 în cadrul Tribunalului Tutova și Judecătoriei Bujorul-Covurlui (*Ibidem*). După această dată s-a înscris în Baroul Ilfov, stabilindu-se la București. În toamna lui 1937 s-a înscris în Mișcarea Legionară, cuibul „Cloșani” [neclar], al cărui șef era Alexandru Vergatti (*Ibidem*), în intervalul septembrie 1940-21 ianuarie 1941 a funcționat ca director general al Poliției și Siguranței Statului, numit fiind de H.S. și Ion Antonescu la data de 16 septembrie 1940, înlocuindu-l pe colonelul Petre Cameniță. Este arestat, fiind învinuit pentru participarea la evenimentele din 21-23 ianuarie 1941[0]. Imediat după arestare este dus la președinția Consiliului de Miniștri, unde este anchetat până în 24 ianuarie, apoi este dus la S.S.I., sediul din Calea Plevnei. Aici a stat închis până la 17 iunie 1941 (ziua când s-a dat sentința în procesul său, *Ibidem*, f. 38). Este condamnat la 15 ani m.s. (*Ibidem*, f. 6), pedeapsă care îi va fi redusă la 3 ani și 9 luni în 1946, ca efect al unui decret de reducere a pedepselor (*Ibidem*, f. 12 verso). Este încarcerat imediat la Jilava, împreună cu generalul Constantin Petrovicescu, Constantin Maimuca, Mihai Sturza, Radu Mironovici, Victor Biriș, col. Ștefan Zăvoianu, Ilie Niculescu și alții (*Ibidem*, f. 38 verso). După 20 de zile, este mutat la Aiud, împreună cu Biriș și alții. Aici a stat până în vara lui 1942, când a fost mutat la penitenciarul spital din Brașov, unde a stat până în vara lui 1944. De la Brașov este readus la Aiud, fiind închis în intervalul mai-septembrie 1944, lună în care deținuții au fost mutați la Alba Iulia, datorită înaintării liniei frontului. În octombrie s-a produs transferul înapoi la Aiud, la întoarcere, a stând cu V.B. în celulă până în februarie 1945 (*Ibidem*, f. 39). Pentru o scurtă perioadă a fost dus la Brașov. În mai 1945 este readus la Aiud, unde stă singur în celulă până în octombrie 1946. Se întâlnește totuși cu „prieteni mei legionari”, Ilie Niculescu și

șase luni cei doi citesc Biblia sistematic, după un volum strecurat în penitenciar de Ghyka. La o percheziție din mai 1949 exemplarul din Biblie este confiscat, cei doi fiind pedepsiți cu izolare completă, timp de 29 de luni, până în octombrie 1951¹⁹⁵.

A fost mutat apoi la centrul de triere de la Ghencea din cadrul Centrului Teritorial București, de unde, la 24 noiembrie 1951, va fi internat, până în 16 iunie 1953, la Unitatea de muncă nr. 5 de la Bicaz, unde a lucrat în cadrul „brigăzii speciale de cazierști legionari”¹⁹⁶ la construcția liniei de cale ferată Pângărați-Bicaz și ulterior la construcția barajului pentru hidrocentrală, în cadrul coloniei Bicaz-Dodeni.

Conform deciziei nr. 471/1951, internarea a început la data de 8 octombrie 1951, urmând să fie încheiată în aceeași lună doi ani mai târziu¹⁹⁷. A intervenit, însă, o majorare cu 60 de luni (5 ani), până în octombrie 1958. A avut aici contact pentru prima oară cu cei care traversaseră experiența Piteștiului și a Gherlei, deținuți care – datorită extremei labilități psihice și, din acest motiv, disponibilității lor de a colabora cu autoritățile penitenciare – erau considerați „foarte periculoși”¹⁹⁸.

V.B. („fac mențiunea, în raport de gândirea mea, că noțiunea de prieten o socotesc mult superioară noțiunii de camarad și aceasta raportată la cei doi de mai sus”). În octombrie 1946 a fost transferat la Suceava (*Ibidem*, f. 40), singur, unde a stat până în 1948, când – în iunie – este readus la Aiud. La Suceava a stat inițial singur în celulă, apoi cu Ion Agapie și Biriș și apoi cu încă 6 legionari. În octombrie 1948 este mutat la Galați (*Ibidem*, f. 42). Pedepsa de 15 ani m.s., dată în urma rebeliunii, a executat-o până la data de 28 oct. 1952, după care a fost încadrat în unitățile de muncă pentru 60 de luni (*Ibidem*, vol. 2, f. 155). La 20 iunie 1954 a fost ridicat de organele M.A.I., fixându-i-se D.O. pt. 24 de luni în comuna Schei, Galați. Este rearestat la data de 19 octombrie 1954, acțiune motivată prin aceea că „în timpul guvernării legionare a dat dispoziții organelor din subordine pentru aplicarea unor represiuni sălbatice împotriva elementelor revoluționare și a populației evreiești” (*Ibidem*, vol. 1, f. 8). Ancheta s-a derulat la București; starea de arest a fost succesiv prelungită până în 1 martie 1955. A fost condamnat în 1957 prin sentința nr. 25 la m.s.v. (*Ibidem*, vol. 2, f. 155).

¹⁹⁵ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 91.

¹⁹⁶ *Ibidem*, f. 88.

¹⁹⁷ Fișa matricolă penală (F.M.P.), f. 1 (<http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%2004.%20Bente%20-%20Blazd/Biris%20Victor/index.php>, consultat la data de 7 februarie 2013). F.M.P., așa cum aceasta s-a păstrat, este un document incomplet, cu multe lacune și inexactități. Documentele existente transcriu doar parcursul penitenciar din intervalul 8 octombrie 1951 – 27 iulie 1957. Avem patru fișe matricole penale distincte. Prima în ordine cronologică este emisă de Centrul Teritorial București în 1951, a doua este întocmită la Colonia nr. 5 Bicaz. Penultima fișă, o „copie după fișa matricolă penală”, are trecut în dreptul unității penitenciare emitente un nume indescifrabil, ulterior fiindu-i adăugat însă „Cavnic”, chestiune întărită printr-o observație de pe verso care menționează faptul că „la 19 iunie 1953, a fost transferat la colonia Cavnic pentru executarea pedepsei [conform adresei] j 36657/1953”. Ultimul document a fost emis de penitenciarul Constanța în 1956, pesemne datorită malversațiunilor procesului ce-i fusese intentat, instanțele din București, Iași și Constanța derobându-și succesiv competențele în materie. Sentința definitivă a procesului fusese emisă de Tribunalul Militar Constanța, în aprilie 1957. Pe această ultimă fișă matricolă penală este trecută observația privind grațierea intervenită în luna ianuarie 1963. Lipsește atât parcursul penitenciar de la Lugoj (martie-iulie 1954), cât și perioada 1957-1963 de la Aiud, despre care nu există nici o mențiune.

¹⁹⁸ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 89.

Din 16 iunie până în 22 august 1953 a fost internat la Ghencea și Văcărești¹⁹⁹, fiind dus apoi, până în 20 septembrie același an, la unitatea de muncă a penitenciarului Galați²⁰⁰, mai exact pe malul drept al Dunării, la fabricarea rogojinilor și apoi la tăiatul papurii în Balta Brăilei, la „Cotul Pisicii”²⁰¹. Din septembrie 1953 până în 3 martie 1954 este reîncarcerat la Galați²⁰², după care la penitenciarul din Lugoj, până în 13 iulie 1954²⁰³, când este adus în București la Malmaison. Este momentul în care începe ancheta pentru „activitate legionară” desfășurată în detenție.

Aventura de la Suceava. „Noua linie legionară”. Procesul din 1954-1957

Cei doi ani petrecuți la Suceava constituie una din cele mai interesante etape ale biografiei lui Victor Biriș. Receptarea extrem de contradictorie a pozițiilor sale procomuniste, „ciocnirea ideologică” – cum o numește²⁰⁴, la revenirea în penitenciarul Aiud i-a marcat profund atitudinea față de colegii de suferință. Amplificându-i sentimentul excepției și alimentând un orgoliu oricum rănit încă din prima perioadă a anilor '40, evenimentele de la Suceava au fost determinante pentru hotărârea de a trăda o Mișcare Legionară de care se simțea din ce în ce mai nereprezentat. În propriile reevaluări din 1960-1962 va mărturisi fără ezitare că nu fusese, de fapt, înțeles. Că dacă drumul lui, legionar în esență, nu beneficiase de necesara receptare, aceasta se datora unei audiențe nepregătite²⁰⁵.

Într-o perspectivă largită, în opinia noastră, în penitenciarul Suceava din perioada detenției biriștilor și imediat după a luat naștere proiectul „experimentului Pitești”, alături de posibilitatea prelucrării, în diferite formule, a deținuților legionari. Schimbarea minților, transformarea conștiințelor, posibilitatea unei metanoia ideologice își găsesc aici bazele programatice. Suceava a constituit un *teren de experimentare*, în primul rând pentru organele contrainformative, proaspăt constituite. În martie 1949 luase naștere Biroul Inspecției, nesubordonat regiunii de Securitate și nici conducerii

¹⁹⁹ După fișa matricolă penală, din 19 iunie 1953, ar fi fost transferat la colonia de la Căvnic, prin adresa J 36657/1953 (*Ibidem*, f. 6).

²⁰⁰ Este al doilea interval carceral parcurs la penitenciarul Galați (22 aug.-20 sept. 1953); primul fusese în perioada 13 nov. 1948-oct. 1951, iar ultimul în sept. 1953-3 mart. 1954.

²⁰¹ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 91 verso.

²⁰² În 16 decembrie 1953 administrația penitenciarului Galați semnală faptul că Biriș avea o importantă influență asupra legionarilor cu care era închis într-o celula comună, drept pentru care solicită conducerii unității izolarea lui. Este introdus singur într-o celulă, la secția 3 a penitenciarului, interzicându-i-se plimbarea în comun și orice contact cu ceilalți deținuți (*Ibidem*, vol. 5, f. 76).

²⁰³ *Ibidem*, vol. 1, f. 60 verso.

²⁰⁴ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 48.

²⁰⁵ Aderențele comuniste de la Suceava nu erau avuabile în Aiudul din 1961-1961, chiar în formula unei „noi linii legionare”. O atare „trădare” ar fi ruinat proiectul lansării lui ca agent de influență. Asta îl face să fie ambiguu în declarațiile din acei ani: „Experiența mea ideologică de la Suceava a rămas un simplu caz neconcludent din punct de vedere legionar care a fost respins de unanimitatea legionarilor din închisoare” (*Ibidem*, vol. 2, f. 405). Biriș se delimitează, în același timp, orgolios de o înțepindere comparabilă, cea a grupului rogojeniștilor (titularii unor aderențe manifeste la comunism), a căror activitate este decriptată dur drept „tactică diversionistă și oportunistă” (*Ibidem*). Nici o explicație însă privitor la propria sa tactică în domeniu.

penitenciarului. Biroul avea ca misiune „culegerea de informații din rândul deținuților”²⁰⁶. Fenomenul reeducării din închisoarea Suceava este departe de a fi avut o imagine unitară, diferențele de abordare între grupurile legionare nefiind neglijabile. Atât ruptura cu aliatul tradițional (Germania nazistă), receptată în general ca o mare pierdere tactică, cât mai ales raporturile cu Partidul Comunist și cu noua situație a României ocupate au beneficiat de multiple abordări. Radicalii, reprezentați în exil de Horia Sima, condamnau trecerea de partea puterilor aliate și mizau, neevaluând defel costurile, pe soluția unei rezistențe inflexibile în fața ocupației comuniste, mergând până la cunoscutele operațiuni de parașutare a unor combatanți pentru sabotarea noii puteri. Soluția lui Nicolae Petrașcu nu era lipsită de ambiguitate, una pesemne constitutivă și care a permis două soluții contradictorii: fie acceptarea supunerii față de autoritățile comuniste, mergând până la înregimentare, fie varianta continuării clandestine a rezistenței, „pactul” fiind considerat o necesară poziție *strategică*, care încuraja formule de organizare subversivă. O altă perspectivă a fost dată de Biriș, dispus să-și asume continuitatea Mișcării în noile condiții ideologice, crezând că poate melanja idealurile codreniste cu regimul de organizare și disciplină comunist, folosindu-se de similaritățile ideologice dintre cele două curente. Și sigur, nu în ultimul rând, soluția opoziției nenegociabile în țară, mai exact spus, în penitenciarele unde legionarii erau închiși. Divergențele sunt reconstituibile la nivelul populației penitenciare legionare, atât la Aiud, cât și mai târziu, la Suceava. În opinia noastră, sugestia existenței unui tablou *unitar* al „legionarilor” de la Suceava sau Aiud este hazardată, de fapt inexactă.

În condițiile inexistenței unor planuri coordonatoare, a unei strategii unitare de lucru cu membrii Mișcării Legionare, în condițiile folosirii întâmplătoare a surselor din penitenciar și a lipsei unei strategii contrainformative, rezultatele au fost foarte slabe, inconcludente oricum. Eșecul „experimentului Pitești” de mai târziu a demonstrat că prima formulă de „neutralizare politică” a legionarilor nu dăduse defel rezultatele scontate²⁰⁷. „Biriștii”, deși purtătorii unui radicalism mai curând conservator în prima etapă (1944-1946), ajunseseră să construiască o formulă sincretică, colaționând elemente specifice extremei drepte naționaliste și mistice cu o conturată dimensiune comunist-revoluționară, într-o logică a similitudinilor ideologice.

Apropierea de comuniști nu era, însă, o idee cu totul nouă. Primul grup legionar procomunist s-a constituit în Aiud la sfârșitul lui 1944²⁰⁸, condus de Horia

²⁰⁶ Idem, fond Penal, dosar nr. 1126, vol. 3, f. 3. „Odată cu înființarea acestui Birou de Inspecții, Securitatea nu mai ducea muncă informativă în rândul deținuților”, mărturisirea Isac Popic. Sugestia era că *regionala* nu avea nici un control, Bucureștiul ocupându-se de coordonarea noului organism (*Ibidem*). Informația este confirmată și de Gavrilă Birtaș, șeful Direcției a III-a din D.G.S.S. (*Ibidem*, f. 4 verso). Acesta declarase, în procesul din 1955, că Serviciul Inspecții luase ființă din inițiativa lui Gheorghe Pintilie. Fiind chemat la București, ministrul i-ar fi comunicat „ca se va crea un organ informativ în cadrul penitenciarului”, Direcției a III-a revenindu-i coordonarea acestuia (*Ibidem*).

²⁰⁷ Există informații care atestă acest lucru. Un ofițer anchetator i-ar fi mărturisit lui Ilie Niculescu, în cercetările din arestul Ministerului de Interne din 1955-1957, că „ei știu că n-au reușit în cazul Pitești și Gherla” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 203).

²⁰⁸ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 2, f. 43.

Gheorghiiță, format din aproximativ 50 de adepți²⁰⁹. Mișcările de reorientare începuseră în septembrie. Acest grup anunțase administrația că se dezice de ideologia legionară, solicitând înscrierea în Partidul Comunist²¹⁰. Obținând aprobarea conducerii penitenciarului, grupul a fost izolat și mutat într-o aripă distinctă. După 23 august 1944 deținuții de la Aiud aveau o relativă libertate de mișcare, celulele nu erau închise, nu funcționau izolatoarele sau Zarca, se puteau plimba prin celule sau prin curtea penitenciarului, dreptul la vorbitor sau pachete nu era restricționat sau interzis, se puteau introduce cărți în detenție etc.²¹¹. Libertatea de mișcare nu era limitată la zidurile penitenciarului, legionarilor fiindu-le permisă munca în coloniile afiliate unității de detenție. Un al doilea grup, condus de Șerban Rogojanu, și-a început activitatea în prima parte a anului 1946²¹². Cazurile sunt simptomatice. Rogojanu și Gheorghiiță erau cunoscuți antisimiști, fără ca proaspăta aderență să se reducă doar la un simplu conflict intestin. La vremea respectivă radicalismul legionar era apanajul susținătorilor Comandantului. Nu este, totuși, lipsit de importanță faptul că în Mișcarea Legionară (ca și în Partidul Comunist), istoria dizidențelor, a fracturilor personale ori ideologice, a grupurilor distincte, a făcut parte din logica ei intrinsecă de funcționare²¹³. Folosirea diferendelor ideologice, politice sau personale a fost principala armă de luptă a Securității împotriva Mișcării Legionare. Antisimismul îi poziționa pe cei doi reactiv față de radicalii Legiunii, care refuzaseră orice formulă de apropiere de noua putere.

Cele două personaje au redactat câte un memoriu, pe care l-au înaintat conducerii penitenciarului, prin care declarau că se delimitează de Mișcarea Legionară, renunțând la ideologia extremei drepte, cerând să fie primiți în Partidul Comunist. Conducerea Aiudului i-a încurajat. A luat, astfel, naștere un grup, care a adoptat coregrafia noii puteri. Membrii au solicitat lecturi marxiste, acces la oficiosul partidului, „Scântea”, interpretau cântece „progresiste” sau de propagandă sovietică, „pavoazau cu diferite lozinci democrate celulele”²¹⁴, au luat parte la o demonstrație comunistă din orașul Aiud, în cadrul unui car alegoric antihitlerist, cu ocazia aniversării zilei de 1 mai 1945²¹⁵. Totul a culminat cu constituirea unei celule de partid în penitenciar²¹⁶. În decembrie 1945 grupul Horia Gheorghiiță a fost pus în libertate²¹⁷, o parte revenind însă, ulterior, în detenție²¹⁸.

²⁰⁹ *Ibidem*, vol. 1, f. 130 verso.

²¹⁰ Idem, dosar nr. 14468, vol. 1, f. 42 verso.

²¹¹ Idem, dosar nr. 50417, vol. 1, ff. 130-130 verso.

²¹² Alexandru Ghyka vorbește despre existența grupului „încă de prin 1943”, referindu-se pesemne la tradiționalele solidarizări legionare în jurul câte unui lider (Idem, dosar nr. 14468, vol. 1, f. 44 verso).

²¹³ Idem, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 63 verso. A se vedea, în text, detaliile despre facțiunile politice, ideologice sau religioase existente în rândurile deținuților legionari. Vezi și nota 128.

²¹⁴ *Ibidem*, f. 64. Alexandru Ghica își amintea și el că grupul „ar fi ornamentat încăperile respective cu tablouri și lozinci comuniste” (Idem, dosar nr. 14468, vol. 1, f. 43).

²¹⁵ Idem, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 64.

²¹⁶ *Ibidem*.

²¹⁷ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 208.

²¹⁸ *Ibidem*, f. 209.

Șerban Rogojanu și-a început activitatea după Horia Gheorghită, mai exact la începutul lui 1946, având alături pe Gheorghe Boiangiu și pe preotul Lazăr Pușcaș, grupul din jurul acestuia numărând aproximativ 100 de legionari²¹⁹. La 6 martie a pus la cale o acțiune de desolidarizare de Mișcarea Legionară, concretizată printr-o serbare dată în incinta închisorii, pentru deținuți și pentru invitați din oraș. „«Foști» legionari au ținut discursuri de preamărire a comunismului, au cântat, cu corul organizat în acest scop, cântece comuniste”²²⁰. Serbarea, apreciată ca „foarte reușită”, a fost repetată în sala teatrului din Aiud. Directorul penitenciarului, Alexandru Guțan, a ținut o prelegere în care a subliniat importanța renunțării legionarilor la vechile poziții²²¹. A urmat apoi o petrecere „în cursul căreia «ex-legionarii» au fraternizat cu oamenii muncii și au dansat până în zori”²²². După dans au existat și anumite rezultate: grupul rogojenist a fost trimis în coloniile de muncă „Galda”, „Unirea” și „Uioara”, sub lozincă „colaborare pentru reconstrucția socialistă a țării”²²³, într-un mediu mai liber, mai puțin supravegheat. Semnificativ, dacă este să acceptăm mărturia lui Biriș, este și faptul că legionarii care adoptaseră o poziție religioasă explicită, aderă la „grupul restructuraților”²²⁴. Dintre „rogojenisti” un număr de 60-80 de legionari fuseseră eliberați anticipat, datorită participării la reeducare și redactării unei adeziuni la noua putere²²⁵.

Semnificativ este faptul că, dincolo de comprehensivul oportunism vizând anticipata eliberare din detenție, grupurile procomuniste manifestau și o nedisimulată sinceritate privind proaspăta convertire. Radicalismul unora dintre ei stă probă în acest caz. În bună măsură, una din explicațiile pentru destinul grupului intransigent al „biriștilor” la Suceava se găsește în aceste convingeri. Într-o similară corespondență se găsește și grupul din jurul lui Bogdanovici și ulterior Țurcanu de la Suceava, pentru care obtuzitatea radicalismului asociată unui rafinat exercițiu al urii a făcut posibilă terifianta experiență a Piteștiului.

Se pun câteva întrebări legitime: cum a fost posibil ca un legionar intransigent, legat de comandamentele din „Cărticica șefului de cuib”, adeptul strictei discipline legionare, acela care în 1944-1946 se delimitase aparent ferm de grupările legionare procomuniste, decide acum să treacă, cu arme și bagaje, în tabăra acestora? Ce se schimbase între timp? Ce intervenise?

Un răspuns de primă instanță poate fi cel legat de descurajarea produsă de decizia șefului Legiunii²²⁶, asociată eliberărilor survenite în rândurile adepților grupărilor Gheorghită sau Rogojanu. Biriș n-a intenționat, însă, o schimbare ideologică radicală, ci un amestec doctrinar, gândit să împace idealurile extremei drepte naționaliste cu noua

²¹⁹ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 64.

²²⁰ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 209.

²²¹ *Ibidem*.

²²² *Ibidem*.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 64 verso.

²²⁵ *Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Pitești, Gherla, Canal, București*, Editura Vreamea, 1995, pp. 464, 468.

²²⁶ Ne referim aici la pactul încheiat de N. Petrașcu cu reprezentanții Partidului Comunist în decembrie 1945.

dimensiune revoluționară („mi-am dat seama că trebuie adoptate noi metode de activitate pe care eu le vedeam tocmai prin luarea lor din ideologia și experiența marxistă (...), principiile adoptate de la comuniști puteau deci, după mine, să schimbe întrucâtva forma vechilor principii legionare (...), eu nu mai vedeam posibilă continuarea activității legionare întrebuițând misticismul în modul acela exagerat, întrucât concepțiile societății se schimbaseră iar omul nou creat după 1944 cerea ceva concret”²²⁷). Și, deși orientarea procomunistă de la Suceava a lui Biriș nu a rămas necunoscută la revenirea lui din iunie 1948 la Aiud, dimpotrivă, Biriș a gestionat abil ambiguitatea unei aderențe, care nu părăsea definitiv teritoriul legionar. Pentru mulți, acest Janus Bifrons, a rămas până la capăt un ferment inexplicabil²²⁸. Orgoliul propriei sinteze național-socialiste (Biriș milita pentru „existența unei dizidențe legionare independente”²²⁹) și sentimentul acut al trădării, pe care-l resimțise în 1944-1945, prin gestul lui Petrașcu, și la revenirea din iunie 1948 în Aiud, prin delimitarea comunității legionare de acțiunile lui de la Suceava, i-au determinat destinul penitenciar de dincolo de 1957. Dar să nu anticipăm.

Într-un interogatoriu din 6 decembrie 1954, Biriș a rezumat tactica pusă în practică de el la Suceava. Sigur, în cercetările din 1954 nu a mai fost dispus să-și recunoască credința, preferând să se subsumeze strategiei anchetei, care – ca și în cazul grupurilor procomuniste – interpreta încercările de seducție legionare de la mijlocul anilor '40 ca *strategii de diversivune*²³⁰. „Noua tactică elaborată de subsemnatul în penitenciarul Suceava, în perioada anilor 1947-1948, consta în darea de directive legionarilor pentru studierea și cunoașterea ideologiei comuniste, pentru combaterea ei, în adoptarea de către legionari a unor principii din ideologia și programul comunist, în scopul continuării activității legionare în condițiile noi”²³¹. Declarația este a *anchetei*, trebuind să fie luată ca atare. În afară de vinovăția poziției duplicitare, pe care Biriș era invitat să și-o asume, pentru conturarea încadrării penale, mărturisirea conține și informații veritabile. De pildă faptul că a existat un program de studiu al materialelor marxiste, alcătuit din lecturarea oficiosului partidului, (la vremea respectivă nefind

²²⁷ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 69.

²²⁸ Biriș și companionii au crezut sincer într-o formulă novatoare sincretică, care să îmbine punctele ce păreau comune din cele două perspective ideologice. Speranța, naivă și la limită disperată, era că astfel „reîncadrați”, vor fi mai ușor de asimilat în noile orizonturi politice, putând miza pe o posibilă eliberare anticipată. Condiția de posibilitate a acestei sinteze ridică anumite întrebări extrem de importante. Cum este posibil să melanjezi idealuri ce par simetrice, dar care sunt clădite pe fundamente opuse? „Omul nou”, reînnoirea României, disciplina civică, situarea într-un ev nou politic a țării, cultul elitelor conducătoare (chiar dacă identificarea acestora era complet diferită), charisma liderului și o anumită soteriologie istorică (în marxism în formula unui istoricism mesianic, complet desacralizat) ș.a.m.d. Ce tip de simetrie poți imagina între cele două ideologii de așa manieră încât punțile peste ele să fie posibile? Ce avea *specific* legionarismul? Ireductibil? Ce rol joacă ideologemele amintite în alcătuirea miezului tare al doctrinei legionare? Ca întotdeauna, punctele comune doctrinare, apropierea, sunt mult mai interesante decât diferențele.

²²⁹ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, ff. 76-77.

²³⁰ Despre desfășurarea și calendarul anchetei din 1954-1957, a se vedea mai jos în text.

²³¹ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 68.

traduse prea multe lucrări din ideologii marxismului²³²), a *Istoriei P.C.U.S.* și a *Problemelor de bază ale leninismului*, cerute explicit de Biriș, precum și a altor broșuri din biblioteca penitenciarului²³³. În spatele intenției de a adopta pozițiile doctrinare ale noii puteri stă, foarte probabil, speranța lui Biriș că este posibilă o formulă sincretică, care să permită salvarea în cadrul României comunizate a lui și a adepților lui. Adoptând sincer noile directive ideologice, fostul secretar general al Ministerului de Interne încerca o *sinteză „național-socialistă”*, multe din idealurile radicale și mesianice ale celor două mișcări, în ciuda unei opoziții politice manifeste, suprapunându-se.

Acțiunea a început în toamna lui 1947, continuând până în 15 iunie 1948, când grupul este readus la Aiud. „Biriștii” erau dirijați să discute pe larg articolele publicate de „Scântea” sau „Viața Sindicală”²³⁴, să facă referate după lucrările deja amintite, pe care le prezentau apoi în public. Se impunea „creșterea nivelului cultural al omului nou”, legionarii evitând astfel să ajungă simple „piese de muzeu” ale istoriei. Restructurarea era văzută ca o posibilitate de a participa din nou la viața politică²³⁵. Biriș recunoștea că se plasase pe o poziție „de extremă stângă legionară”, mai precis „mergând spre socialism deschis, aprobând, ratificând unele exproprieri și așa mai departe, făcute la noi în țară la data aceea”²³⁶. „Mișcarea Legionară trebuie să ia din marxism tot ce este în concordanță cu cerințele noilor vremuri”, afirma Biriș, „să se declare pentru naționalizarea mijloacelor de muncă și a capitalului”, „împotriva proprietății particulare”, „să recunoască, alături de marxisti, că tot ce este comerț particular, în fond este rap”, „să adopte ca program de guvernământ, înființarea colectivelor agricole și meșteșugărești”, iar Karl Marx și continuatorii săi trebuie să fie asimilați drept „precursorii doctrinei economice legionare”²³⁷.

Anchetele pregătitoare ale procesului din 1957 rețin „modificarea” tematică survenită între momentul Aiud și detenția de la Suceava. Dacă la Aiud accentul fusese pus pe educația spirituală și morală, la Suceava accentul cădea pe educația politică, economică și socială. Suntem în fața unei citiri agravante, pe linie „organizatorică”, a anchetei. Se sugera, astfel, că schimbarea de direcție ideologică a grupului urmărea implicarea *politică activă*, culegându-se informații despre situația din țară și construindu-se planuri de acțiune explicite. În opinia noastră nu există diferențe fundamentale între cele două etape. Pesemne momentul Suceava, beneficiind de euforia generată de eliberările

²³² Alte surse rețin faptul că în Suceava acelei perioade se citeau, printre altele, și lucrări de sociologie (unele de orientare marxistă): Petre P. Ionescu, *Sociologie* (1930), Traian Brăileanu, *Sociologie* (1935), I.V. Stalin, *Marxismul și chestiunea națională* (1942), Constantin Rădulescu-Motru, *Etnicul românesc. Comunitate de origine, limbă și destin*. Mărturia provine de la Alexandru Bogdanovici, unul din actorii principali ai reeducării de la Pitești, fost deținut la Aiud între aprilie 1945 și martie 1947 și care folosisese lucrările citate în redactarea unui eseu scris în detenție în noiembrie 1946, intitulat *Spre o nouă definiție a conceptului de „națiune”* (Mircea Stănescu, *Reeducarea în România comunistă (1945-1952): Aiud, Suceava, Pitești*, cuvânt înainte de Constantin Ticu Dumitrescu, Iași, Editura Polirom, 2010, vol. I, p. 37).

²³³ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 68 verso.

²³⁴ *Ibidem*, vol. 2, f. 51 verso.

²³⁵ *Ibidem*, vol. 1, f. 69 verso.

²³⁶ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 14, f. 153.

²³⁷ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 614.

anticipate care se produsese la Aiud, a fost ceva mai consistent în concretizarea acțiunilor de convertire ideologică, însă, fermentul era același. Dezvoltarea fenomenului, mai cu seamă odată cu arestările din 14-15 mai 1948, a presupus ducerea până la capăt a unor premise puse deja la Aiud, cu mai bine de trei ani înainte.

Din grupul „biriștilor”, anumiți deținuți fuseseră selectați să se ocupe cu un sector anume de activitate: Mircea Cătuneanu se interesa de problema economică și financiară, Duțu Dumitru de problema învățământului, Turtureanu primise sectorul sportiv și de tineret²³⁸, Eftimie Mitrofan superviza problema femeilor și copiilor, Alexandru Ghyka răspundea de „probleme legate de relațiile interne și externe din punct de vedere politico-militar”²³⁹. Se dorea, cu limitele intuibile, un soi de „guvern din umbră”, menit monitorizării acțiunilor Partidului Comunist, în ideea viitorului rol pe care Mișcarea Legionară trebuia să-l joace. Se pune fireasca întrebare dacă avem de-a face cu o reconstrucție a anchetei sau cu planificări explicite? Adevărul este, pesemne, la mijloc, chiar dacă ambiția organizării unui „guvern”, aflat în opoziție cu puterea comunistă, este în mod evident, exagerată. Finalitatea unei asemenea organizări este departe de a fi clară, putând afirma – în acest stadiu ale cercetărilor – că avem de-a face cu un grup legionar care a încercat, printr-o sinteză ideologică, o apropiere de Partidul Comunist. Rațiunile care au făcut ca o asemenea apropiere să fie considerată o opțiune fac obiectul unei cercetări separate.

La începutul lunii mai 1948 Biriș decide să treacă pe hârtie ideile generale ale noii poziționări²⁴⁰, în speranța că le-ar putea comunica în afara penitenciarului. Textul este citit în data de 15 mai amicului Ghyka²⁴¹, și o zi mai târziu, întregului grup²⁴². Departe de a fi în sens strict programatic, rândurile reflectau mai curând o poziție tactică, o formulă de adaptare, dar și o interesantă *repoziționare*. Scrisoarea, redactată de Biriș, a fost copiată în mai multe exemplare. Unul fusese trimis lui Constantin

²³⁸ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 155.

²³⁹ *Ibidem*, vol. 2, f. 83 verso.

²⁴⁰ Mai exact, pe 14 mai 1948 (*Ibidem*, vol. 1, f. 74).

²⁴¹ Atitudinea lui Ghyka la Aiud, încă din 1941, fusese echilibrată, refuzând afilierea la unul din grupurile constituite în detenție. „Fusese legionară”, descria Biriș, „fără a se manifesta fățiș, în sensul că nu a cerut reabilitarea prin trimiterea pe front, așa cum au făcut alții” (Idem, dosar nr. 14468, vol. 1, f. 63 verso). După 23 august 1944 Ghyka nu și-a manifestat direct opoziția față de noul regim, nerenunțând, însă, la profilul legionar. La începutul lui 1946 a cerut conducerii penitenciarului îmbunătățirea condițiilor de hrană, refuzând să mai primească mâncarea servită. În luna mai a aceluiași an este pedepsit cu izolarea, iar câteva luni mai târziu a fost trimis disciplinar la penitenciarul Suceava (*Ibidem*, f. 64). Ghyka nu era de acord nici cu abordarea „biriștilor”, motivând că o atitudine radicală nu servește organizației legionare, expunându-i ostentativ pe susținătorii acestei direcții ca și pe cei (prin opoziție) care căutau pe alte căi eliberarea („restructurații”). Într-o primă perioadă, la Suceava acceptase participarea la ședințele „biriștilor”, a acceptat să redacteze și referate în urma lecturii oficiosului Partidului Comunist, făcând-o, însă, cum s-a exprimat Biriș, „în spirit reacționar”, „combătând ideile comuniste” și menținând „moralul celor din grup, în sensul că regimul actual va cădea și se va restaura capitalismul” (*Ibidem*). Biriș s-a simțit dator să-i critice atitudinea, ceea ce l-a determinat pe Ghyka să se retragă din grup.

²⁴² Scrisoarea este semnată de Victor Biriș, având trecută data de 16 mai 1948.

Lupoaie²⁴³, unul din cei mai apropiați adepți ai lui Biriș, prin intermediul fratelui lui Vasile Turtureanu, venit la un vorbitor la penitenciar²⁴⁴. Un alt exemplar, copiat de Alexandru Ghyka, care adăugase și două pagini de *post scriptum*²⁴⁵, ascuns într-o saltea, fusese descoperit, ajungând „piesa acuzatoare principală”²⁴⁶ la dosarul anchetei din 1954. Sfaturile și poziționările epistolare se transformă, în idiomul anchetei, în „directive”, menite reactivării legionarilor din detenție și din exterior.

Adresată „Dragă Tiți” (Constantin Lupoaie), scrisoarea conține o suită de sfaturi pentru tânărul student ce fusese eliberat cu un an înainte și care era îndemnat,

²⁴³ Trimiterea s-a produs în intervalul 14-16 mai 1948 (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 79). Constantin Lupoaie, „un legionar crescut de mine la Aiud”, „la care ținem foarte mult”, care „mă urma întocmai”, fiind „un element cu aptitudini politice și științifice, fără a pune bază pe un misticism exagerat”, avea „toate însușirile pentru a pune în practică obiectivele elaborate de subsemnatul”, așa îl descria V.B. (*Ibidem*, ff. 70-71, 75). Lupoaie fusese grațiat, eliberându-se în 1947 din penitenciarul Aiud (*Ibidem*, f. 70 verso), ca efect al participării acestuia la primele acțiuni de reeducare întreprinse de grupul Rogojanu (*Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Pitești, Gherla, Canal*, Editura Vreamea, București, 1995, p. 507). De ce îi adresase în mod explicit lui o scrisoare? O mărturie a lui Vasile Turtureanu din ianuarie 1955, confirmată și de o declarație a lui Biriș din decembrie 1954 reține, cu ceva timp înaintea izolării lui V.B. la Suceava, o ședință de judecată la care Lupoaie ar fi fost supus, pentru un așa numit „caz de indisciplina”. Lupoaie „refuzase să execute așa cum se cerea o corvoadă dată în cadrul grupului de către șeful de cuib” (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, ff. 131, 139, 140). Scrisoarea trebuia să vină ca o corijare a acestei abateri. Lupoaie a fost martor propus de Procuratură (martor al acuzării) în procesul din octombrie-noiembrie 1954 a „lotului reeducării” de la Pitești, fiind unul dintre cei folosiți, torturați și maltratați în „exercițiile cruzimii” din penitenciar (*Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Pitești, Gherla, Canal*, Editura Vreamea, București, 1995, pp. 23, 29, 32, 46, 253-254, 685). Ar fi făcut parte, conform declarației lui Dan Dumitrescu, dată în cadrul amintitului proces, din „comandamentul legionar” constituit în penitenciarul Suceava la sfârșitul lunii august 1948, informație care trebuie luată însă cu multă prudență (*Ibidem*, pp. 501, 508). Plusând în anchetă și încercând mascarea practicilor abuzive din penitenciarul Suceava, același declara că Lupoaie făcuse parte din „echipa teroristă de execuție”, organizată ca să pună în practică sentințele de condamnare la moarte ale unui așa numit „tribunal [legionar] de judecată” (*Ibidem*, p. 496). Lupoaie activase în F.D.C. la liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava. În 1942 a fost judecat de Curtea Marțială din Cernăuți și condamnat la 20 de ani m.s. În 1949 a fost condamnat a doua oară la 20 de ani m.s.. la recurs pedeapsa reducându-i-se la 5 ani m.s. După prima arestare a fost încarcerat la penitenciarul Aiud, executând o pedeapsă de 5 ani și jumătate și fiind eliberat în 1947 (Mircea Stănescu, *op. cit.*, p. 81). Nu rezultă clar ce rol a jucat în reeducarea de la Suceava. Coroborarea declarațiilor contradictorii din ancheta din 1954 sugerează că C.L. adoptase altă tactică decât participarea agresivă și directă la reeducare, fără să renunțe însă la convertire. Din declarațiile proprii, apare ca unul care demascase falsele încercări de *captatio* ideologice ale grupării Bogdanovici-Turcanu, ipostază care poate fi înțeleasă și ca o necesară re poziționare tactică din timpul anchetei. Izolarea lui însă la Suceava, din ordinul lui Bogdanovici, indică faptul că era considerat unul din deținuții care încă nu renunțase definitiv la ideologia legionară sau refuza să se ralieze dimensiunii radicale a fenomenului reeducativ (Mircea Stănescu, *op.cit.*, p. 87).

²⁴⁴ Ion Turtureanu (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 155 verso).

²⁴⁵ *Ibidem*, f. 170.

²⁴⁶ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 243.

„pentru cauză”, să se înscrie la Universitate²⁴⁷, „pentru a deveni energie creatoare” și pentru a „continua munca educativă și organizatorică” în care dovedise „aptitudini remarcabile”²⁴⁸.

„Dacă nu vom ști să învățăm din revoluția social politică care se desfășoară sub ochii noștri”, avertiza Biriș, „dacă nu vom ști să asimilăm știința socială și politică, care constituie marea forță a comunismului internațional, departe de a îndeplini misiunea de învățători și conducători ai neamului pe drumul nostru, vom fi condamnați de la început să devenim simple unelte ale unor interese străine de cele ale neamului, vom fi puși la arhivă (nu importă dacă de ruși sau de americani, de burghezi sau de avangarda proletariatului)...”²⁴⁹. Ca lider și „director de conștiință”, îl sfătuia subtil pe Lupoai că „sămânța” trebuie „aclimatizată *la noile condiții istorice*” [subl. n.]. Condiția de a rămâne „mădulare vii ale neamului” este „să rămânem permanent *în inima lucrurilor*” [subl. n.]. Altfel, „misiunea istorică”, ar putea fi ratată. Biriș anticipa reacția dură a legionarilor în fața unei re poziționări atât de îndrăznețe, numindu-i, precaut, „prieteni de bună credință, dar orbi”. Inabilitatea provenea din faptul că cei care preferau să se păstreze pe vechile poziții legionare refuzau să vadă „marele cataclism ce pare de neînălțurat” în urma căruia „focul va mistui poate întreaga pădure de brazi”²⁵⁰. De sub cenușa acestui incendiu, însă, va răsar o sămânță, „cu mare capacitate *adaptivă*” [subl. n.], care va genera „mădularele lumii noi”. „Semănătorii înțelepți” vor fi binecuvântați, se consola Biriș, într-un registru care amesteca dezinvolt coregrafia nouetamentară cu misionarismul legionar. Lupta nu putea fi ușoară. „Primejdiile pretimpurii din partea inamicului”, dar și „vechile cadre, în cea mai mare parte oportuniste sau total decăzute” puteau periclita noua sinteză. Delimitările sunt importante, acoperind atât profilul „inamicului” bolșevizat cât și fruntașii Mișcării, incapabili „să citească” spiritul vremurilor.

Direcția etică a curajosului drum se situa, însă, dincolo de îndoieli. Îndemnul pentru „Titu”, în spiritul căruia trebuiau crescuți noii adepți, suna copleșitor: „să-i crești în duhul care bate din «Arcașii lui Ștefan» și din «O, Românie!»”²⁵¹. Nimic nu poate fi mai tranșant, să recunoaștem!

Pentru a nu „cădea”, acțiunea trebuia să fie individuală, să nu aibă de-a face cu nici un „comandament legionar”, cu nici un nume, nefiind, însă, indicat ca ea să fie debransată de la energiile celui care străbătea Legiunea dincolo de timp. Nenumit explicit în scrisoare, C.Z.C. este prezent prin trei mari comandamente, care încercau să dea un profil ceva mai pragmatic efuziunii arcașilor lui Ștefan. Cadrul general nu părea *Weltanschauung*-ul bibliei legionare, Lupoai fiind îndrumat să păstreze axele diriguitoare intacte: „*Individul în cadrul și în slujba neamului*”, „*Neamul în cadrul și în slujba lui Dumnezeu și a legilor divinității*”, respectiv „*lupta din răputeri în contra exploatării omului de către om*”²⁵². „Ordinea burghezo-capitalistă” eșuase în soluționarea ultimei

²⁴⁷ Idem, fond Penal, dosar nr. 14468, vol. 1, f. 139.

²⁴⁸ *Ibidem*.

²⁴⁹ *Ibidem*, ff. 139-140.

²⁵⁰ *Ibidem*, f. 140.

²⁵¹ *Ibidem*, f. 141.

²⁵² *Ibidem*.

probleme, „iar ordinea comunistă” înlocuise exploatarea omului de către om prin „exploatarea până la epuizare a omului de către stat”²⁵³. Exista, însă, o formulă care aglutina ideologeme din ambele perspective, sugerând că este posibilă o rebransare la izvoarele autentice codreniste, asumând, însă, lucid lecția istorică care începuse cu 1940, cum se exprimase Biriș. „Sarcina energiilor noastre creatoare este ca, valorificând marile experiențe, fascistă, nazistă și sovietică, precum și *pe cea a democrațiilor de tip nou*”²⁵⁴ [subl. n.], să poată fi puse, în practica politică, cele trei „comandamente” de mai sus. Biriș nu părea să aibă nici o crispă asimilând egalitarismul cu „împărăția lui Dumnezeu pe pământ”²⁵⁵. Părea astfel că dezideratul mesianic al Legiunii prinsese un neașteptat corp în România bolșevizată.

Lupoai era îndrumat să lectureze asiduu literatura marxist-leninistă, ea „mijlocind științific realitățile istorice și politice pe care nu avem dreptul să le ignorăm. Misticismul este bun doar ca izvor de energie, „ne înfierbântă elanul”, însă, „știința socială și politică ne învață să valorificăm util și constructiv această energie”²⁵⁶. „Democrațiile de tip nou” păreau să corporalizeze exaltarea propagandistică pe care Biriș o cunoștea foarte bine și pe care o admira. Se păstrase, în logica acestui mesaj, un anumit regim al exaltării, care mișca societatea și realitatea politică mai mult printre metafore, proiecte idealizate și planuri a căror anvergură absorbea istoria.

Dacă adresantul putea părea șocat de, totuși, fundamentala schimbare axiologică – în ciuda asigurărilor legate de prezervarea fundamentalelor referințe codreniste – Biriș ținea să-l prevină cu deja exersatul tact psihologic: „tulburarea firească pe care ți-o va produce contactul cu literatura comunistă se va potoli pe măsură ce *procentul de acumulare ideologică se va fi desăvârșit. Adevărul te va îmbogăți* [subl. n.], iar neadevărul îl vei respinge și îl vei combate cu mai multă putere decât ai putut-o face în perioada când te socoteai obligat să combați o idee, numai pentru că purta eticheta roșie a comunismului”²⁵⁷.

Ceea ce atrăsese atenția Securității erau și sfaturile privitoare la urmărirea transformărilor survenite în structura tineretului, a „acțiunii educative inițiate de actualul regim”, ce anume îl determină să studieze revistele comuniste (e.g. „Tânărul muncitor”), „Țiti” trebuind să răspundă la întrebarea dacă tineretul poate fi recuperat „în sânul neamului, așa cum îl concepem noi”, conform metodelor de educație „fixate în *Cărțică și Îndreptar*”²⁵⁸. Un veritabil studiu de psihologie socială, pe care Lupoai era rugat să-l ducă la bun sfârșit și să-l comunice lui Biriș, când se va elibera.

În rezumat, textul era un îndemn adresat tinerilor legionari de a continua legământul naționalist („cultul Neamului”) prin angajarea, simetrică, în cadrele noii societăți comuniste. Până la urmă, și legionarii doreau eliminarea exploatării omului de către om, clarificarea problemei marii burghezii industriale, visau și ei la un „om nou” și o „nouă Românie”, pariau pe o „renaștere națională” asimilabilă unei „revoluții”.

²⁵³ *Ibidem*.

²⁵⁴ *Ibidem*.

²⁵⁵ *Ibidem*, ff. 141-142.

²⁵⁶ *Ibidem*, f. 142.

²⁵⁷ *Ibidem*.

²⁵⁸ *Ibidem*, f. 144.

Adversarul (marea burghezie exploatatoare), dar mai cu seamă aspirațiile comune păreau că pot construi un pod de trecere de la extrema dreaptă la extrema stângă, fără emoții ori dileme. Parcurgând similaritățile și accentuând pe chestiunea simbolică a „Neamului”, care trebuia slujit independent de contextele politice, relația cu acesta fiind asimilabilă unui legământ de tip religios, drumul nu mai părea de neparcurs, dimpotrivă. Contextul carceral a făcut traducerea mult mai facilă. Ce scosese complet din ecuație Biriș era angajamentul religios, destul de greu, dacă nu imposibil de împăcat cu lumea comunistă. Relația lui cu acest extrem de important aspect rămâne ambiguă și nesigură, existând mai degrabă o distanță sceptică și orgolioasă față de orice alt tip de angajament ancilar.

Ultimele fragmente din scrisoare, în forma unui *post scriptum*, aparținându-i lui Alexandru Ghyka, dezvăluie o perspectivă diferită. Nemulțumit de orientarea marxistă a bunului său prieten, cu care dezbătuse aceste probleme în august și septembrie 1946²⁵⁹, Ghyka nu putea lăsa formarea unui tânăr pe mâinile unei ideologii cu care Mișcarea Legionară pretindea că are un conflict fundamental. El i se adresează, simpatetic și regulamentar, adresantului cu „Dragă camarade”, începând scrisoarea abrupt desființator: „lectura asiduă a materialului de propagandă comunistă și-a produs efectul otrăvitor: l-a convins că valorile principiilor lui Marx și Lenin sunt singurele. Susține că adevăratul legionarism nu se poate realiza decât pe căile arătate de Marx și Lenin”²⁶⁰. Amicul Biriș, sintetiza Alexandru Ghyka, „crede în ideologia comunistă pe care își închipuie că o poate îmbrăca în verde”, sfătuiindu-l ferm pe tânărul neofit să fie „vigilent” și „atent”. „Lumea camarazilor” nu se poate aglutina, însă, cu „lumea tovarășilor”²⁶¹. Verdictul este lipsit de opțiuni: „Ori tovarăș cu dr. Biriș, Chișinevski, Paucherii [Paukerii], Ghinzberg ș.a., în sunetul internaționalei, ori camarad cu toți legionarii vii și morți, în sunetul «Sfintei tinereți», cu H.S. în frunte. Ori cu crucea pentru care au murit Moța-Marin, ori cu cei care au tras în Hristos, în Moța și în Marin. Alege. Am să-ți mai scriu. Trăiască Legiunea și Căpitanul”²⁶².

Poziția lor era diametral opusă. Ghyka nu credea că împrumutul ideologic poate duce la o reală relaxare între comuniști și legionari, Biriș în schimb, se iluziona că sublinierea drumurilor comune ar putea pune problema acceptării Mișcării Legionare ca posibil partener de dialog politic. Ambele poziții erau iluzorii, dovedind o cecitate aparte față de natura „adversarului”, deloc dispus la reale compromisuri și funcționând după logica ilegalistă și subversivă a trupelor de gherilă politică, pentru care legea, înțelegerea, pactul, doctrina sau orice altă formă de *gentlemen's agreement* erau – în fapt – doar strategii strict formale pentru mascarea unor acțiuni în forță, paramilitare și extrapolitice.

Cercetările la care a fost supus Biriș și doi dintre apropiații lui în 1954, au început în 21 august, atunci când, prin mandatul nr. 1232 emis de Procuratura Militară

²⁵⁹ Idem, dosar nr. 50417, vol. 2, ff. 59-60.

²⁶⁰ *Ibidem*, vol. 1, f. 168 și dosar nr. 14468, vol. 1, f. 144.

²⁶¹ Idem, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 177.

²⁶² Idem, dosar nr. 14468, vol. 1, f. 144.

Teritorială București, a fost – în chip formal – arestat²⁶³, mandat prelungit ulterior până în 17 februarie 1955²⁶⁴. Turtureanu este arestat în ianuarie 1955, iar Ion Mare la data de 4 aprilie 1955²⁶⁵. Ancheta s-a derulat în cea mai mare parte la Direcția de Anchete a M.A.I. din București și la Direcția Județeană Constanța a M.A.I. (în cazul lui Ion Mare).

Punerea sub acuzare a vizat „activitatea legionară dusă în detenție”, mai întâi la Aiud, Galați, apoi la Suceava, în mod organizat, pe întreg intervalul de la arestarea din 1941, până în 1948, încadrarea juridică făcându-se pe celebrul articol 209 C.P. Cercetările s-au încheiat în februarie-martie 1955²⁶⁶. Rechizitoriul în dosarul nr. 1971 a fost finalizat la 10 martie 1955, fiind redactat de Procuratura Militară Teritorială a Capitalei²⁶⁷. Deși, inițial, cauza a fost trimisă Tribunalului Militar Teritorial București, datorită unor succesive vicii procedurale, audieri de martori etc., procesul a fost declinat în favoarea Tribunalului Militar Iași²⁶⁸, pe considerentul că faptele puse în sarcina celor trei inculpați se desfășuraseră pe raza „teritoriului juridic” al acestui tribunal (penitenciarul Suceava). Interesant că, în încheierea din 11 iulie 1956 a T.M.T. Iași, prin care dosarul este trimis înapoi, pentru „reglarea competenței” de soluționare, la București, se făcea mențiunea că din analiza faptelor comise la Suceava nu ar fi rezultat „că s-ar fi făcut ceva concret”²⁶⁹. Bucureștiul a stabilit, la 14 august 1956, competența de soluționare în favoarea Tribunalului Constanța²⁷⁰.

Sentința nr. 217 a Tribunalului Militar Constanța s-a dat în 18 aprilie 1957²⁷¹. Inculpații sunt acuzați, nici mai mult, nici mai puțin, de inițierea unei organizații „de tip fascist, politic și paramilitar”²⁷², fără prea multă preocupare pentru verosimilitatea unei atari enormități, în contextul în care faptele invocate se produsese în timpul detenției. Cei trei strâng împreună 65 de ani de muncă silnică, Biriș 25, iar Turtureanu și Mare câte 20.

Nici unul din ofițerii care anchetaseră procesul din 1954 nu a avut dubii în legătură cu natura rândurilor expediate de Biriș în afara penitenciarului. În optica lor, era vorba, pur și simplu, de o încercare de reorganizare a Mișcării prin ducerea unei susținute „activități legionare” în detenție, mascată sub „tehnica diversionistă” a convertirilor la comunism. Scrisoarea nu era altceva decât o înșiruire de „directive”, cu o clară dimensiune organizatorică. Similaritatea stilistică a anchetei cu cea organizată în cazul lotului Pitești este dincolo de orice dubiu. În opinia noastră, procesul lotului Biriș este un efect al procesului Pitești. Obsesia perpetuării aceleiași conspirații simiste, care

²⁶³ Idem, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 7. „Formal” pentru că pe 13 iulie 1954 Biriș era în detenție la penitenciarul Lugoj, de unde a fost transferat pentru anchete la M.A.I. București.

²⁶⁴ *Ibidem*, f. 12.

²⁶⁵ *Ibidem*, vol. 2, f. 1.

²⁶⁶ *Ibidem*, vol. 1, ff. 3-6, 81, 161.

²⁶⁷ *Ibidem*, vol. 2, ff. 85-86.

²⁶⁸ *Ibidem*, f. 264.

²⁶⁹ *Ibidem*, f. 268.

²⁷⁰ *Ibidem*, vol. 3, f. 4.

²⁷¹ *Ibidem*, ff. 74-77. A rămas definitivă prin respingerea recursurilor, la 25 iunie 1957 (*Ibidem*, vol. 4, f. 8).

²⁷² *Ibidem*, vol. 3, f. 76 verso.

falsifica reeducarea, deturnând mesajul arhitecților ei, trebuia confirmată și în cadrul altor penitenciare²⁷³.

Activitățile curente în detenție ale legionarilor deveniseră preocupante pentru autorități din momentul în care experimentarea unei formule sălbatice de convertire la Pitești, eșuase. Strategia cunoscută, după acest eveniment, a vizat interpretarea faptelor ca rezultat al unei formule subversive de organizare în detenție, care scăpase organelor penitenciare și care – prin acțiunile puse la cale – venise să compromită acțiunea plină de umanism, de recuperare pentru societate, a foștilor adepți ai extremei drepte. Obsesia subversivității se născuse în chiar mijlocul strategiei de „asumare” a eșecului de la Pitești. Legionarii erau „organizați și coordonați”, existaseră „canale de legătură conspirate” cu diaspora, se produsese o deturnare a regimului de pedeapsă, cu scopul compromiterii Partidului Comunist. Partidul și Securitatea căzuseră, accidental, în capcana abilă a legionarilor. Ori „istoria” de față nu se putea derula în absența prezumției unei solide organizări. *A luat, astfel, naștere nu doar o sintagmă („comandamentul legionar din detenție”) ci mai cu seamă o realitate „operativă”*. Pe un atare fundament se vor construi planuri de măsuri, se va înființa o unitate de contrainformații, va fi gândit un întreg univers informativ-operativ.

Sunt adunate probe ale implicării legionare la toate penitenciarele unde fusese încarcerat V.B., la Aiud, Galați²⁷⁴ și Suceava, urmărit de aceeași obsesie

²⁷³ Primele anchete în lotul deținuților de la Pitești (lotul Țurcanu) au debutat în mai 1951. Cercetările au luat amploare odată cu uciderea doctorului Ion Simionescu la Canal (una din unitățile de detenție unde s-a încercat exportarea experimentului), două luni mai târziu. În august 1951 Piteștiul este desființat ca centru de tortură. Abia în aprilie anul următor ancheta prinde contur în jurul lotului Țurcanu. Două luni sunt interogați principalii actori ai viitorului proces. „Timp de un an nu s-a mai întâmplat nimic remarcabil”, observă Alin Mureșan în lucrarea sa monografică dedicată reeducării de la Pitești. Cercetările de fond și scrierea scenariului procesului s-au petrecut în intervalul martie 1953 – august 1954. Sentința, emisă de Tribunalul Militar pentru unitățile M.A.I., a fost dată în 10 noiembrie 1954 la București (Alin Mureșan, *Pitești: cronică unei sinucideri asistate*, pref. de Ruxandra Cesereanu, Iași, Polirom, 2007, pp. 82-83, 94). Cei care au rămas în viață, după executarea în 17 decembrie 1954 a 17 membri ai lotului, au primit sentința definitivă abia pe 31 august 1957, în același an în care și lui Biriș i s-a comunicat sentința definitivă. Trebuie menționate aici și alte două procese, primul în aprilie 1957, în care au fost implicate cadre ale Securității și ale D.G.P. (lotul T. Sepeanu), a cărui sentință s-a dat în 16 aprilie și un al doilea proces al deținuților, în vara aceluiași an (lotul Valeriu Negulescu) (Alin Mureșan, *op.cit.*, pp. 97-102). Elementele scenografice și de regie sunt simetrice procesului lotului Biriș: abuzurile se datorau „comandamentului legionar” din țară și din exil, care ar fi coordonat totul, adeviziunile la Partidul Comunist avuseseră o singură motivație și anume „sabotarea dinăuntru” a acestuia (*Ibidem*, p. 84), organizarea în exterior avea ca scop culegerea de informații despre aparatul de stat (sarcina serviciului legionar de informații), scopul întregii operațiuni fiind schimbarea regimului politic din țară.

²⁷⁴ „Salonul nr. 95”, o celulă de dimensiuni mai mari din penitenciarul Galați, găzduise mai multe discuții politice, analize culturale și sociale, „sfaturi pentru politica viitoare” etc. Grupul care le întreținuse, centrat în jurul figurii lui Biriș, fusese compus din: Dumitru Banea, Eugen Popescu, Radu Meitani, Aurel Tacu, Mircea Munteanu, Nicolae Luca, Nicolae Gaia, Ioachim Călin (preot), Gheorghe Tarcea (preot), Ștefan Smărăndescu (preot), Ioan Boboc (preot), Ioan Constan (preot), Krieger (din Grupul Etnic German), Veischisher (Waischircher/Weisskirchen Hugo),

„organizatorică”. Nu se dusesese, cum puteau crede deținuții implicați, o simplă muncă de informare și de recalibrare ideologică. Se pusese, de fapt, bazele unei coordonări a deținuților legionari de către „comandamentul legionar” din țară, prin deziderate comune, prin „directive”, în vederea unei acțiuni coordonate. Ca atare, sunt interogați martori, care „confirmă” (cu notabila excepție a lui Alexandru Ghyka, care, pe tot parcursul anchetei, a refuzat să accepte că ar fi vorba despre „directive”, „organizare” sau „ordine”), anchetatorii leagă amănunte de viață carcerală într-un scenariu consistent, menit să demonstreze că V.B. nu părăsise, de fapt, niciodată baricadele extremei drepte. Actorul principal, nu doar de pe pozițiile de acuzat, este Biriș însuși. El este cel care transformă „educația legionară” din detenție într-o formulă programatică, plasându-se într-un rol coordonator și încercând să sugereze că era responsabil de grupul din jurul lui și de destinul recuperării sale politice. Se văzuse ca unul dintre pușinii care păstrase nealterată linia legionară, evitând atât soluția recluziunii religioase cât și pe cea direct colaborționistă. Biriș a refuzat să-și asume în anchetă profilul legionarului convertit la marxism, deși a tot invocat apropierea, văzând că linia anchetei nu era dispusă să accepte *sinceritatea* unei asemenea reorientări. Orgoliul acestui monopol ideologic nu trebuie subestimat. Anchetatorii au simțit că au de-a face cu încă un „conducător” al Mișcării, dornic să păstreze și să-și adjudece meritul preservării seducătorului depozit mitologic al ideologiei legionare. Un orgoliu extrem de reactiv, pe măsura antagonismelor dintre facțiunile legionare din detenție, dar și ca efect (deloc de neglijat!) al propriei suferințe singularizante.

Într-un interogatoriu luat lui Vasile Turtureanu la 13 ianuarie 1955 apar distinct diferențele de abordare dintre Biriș și ceilalți coacuzai. Locotenentul Valeriu Gordan îl întreabă ce ordine fuseseră primite la Aiud din partea „comandamentului legionar de afară”²⁷⁵, făcând trimitere la scrisoarea trimisă în martie 1946 de N. Petrașcu, privind corijarea exceselor lui Biriș. Turtureanu refuză să recunoască existența unui asemenea „ordin”. Ofițerul insistă, traducând în aceeași termeni organizatorici „directivele” pe care le-ar fi „trasat dr. Biriș legionarilor” la Suceava. La previzibilul refuz al lui Turtureanu, anchetatorul îi răspunde că Biriș declarase altceva²⁷⁶. Și într-adevăr, o

Nagy Gheza și Kantor (?) din partidul „Crucilor cu săgeți” (A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, ff. 102-104, 116 verso). Detaliile provin dintr-o declarație din 9 februarie 1954 a lui Dumitru Ciulei, deținut în perioada respectivă în penitenciarul Galați. Un alt martor vorbește de un veritabil „cuib legionar”, cu ședințe la care nu puteau participa alți deținuți (*Ibidem*, f. 109). Activitatea acestuia, relatată de Dumitru Cloșan la 8 februarie 1954, nu reține însă vreo acțiune procomunistă, dimpotrivă. Pesemne ponderea și influența celorlalți legionari închiși la Galați nu i-au permis lui Biriș să încerce varianta propriei soluții.

²⁷⁵ *Ibidem*, f. 131.

²⁷⁶ Cu exact două săptămâni înainte, pe 28 decembrie 1954, Biriș declara aceluiași lt. Valeriu Gordan: „Directiva transmisă în Aiud de Petrașcu Nicolae și Vică Negulescu prin Hanu Vasile, ajutor comandant legionar, în care aproba poziția de așa-zisi reeducați a celorlalte grupuri legionare din Aiud și critica poziția mea, cerându-mi să adopt atitudinea celorlalți, a fost citită de subsemnatul întregului grup condus de subsemnatul, adunat special pentru aceasta într-o celulă și am arătat că eu sunt împotriva atitudinii lui Petrașcu, pe care o socoteam nelegionară și am cerut fiecăruia să-mi răspundă în scris care este atitudinea lor față de ordinul lui Petrașcu de a ne schimba sau nu atitudinea. Întregul grup de 40 legionari, printre care și Turtureanu Vasile, și-au

făcuse. Nu în sensul în care Direcția Anchete a M.A.I. dorea să conducă procesul, ci în construirea unui profil de conducător de grup, cu o activitate distinctă, care încercase o soluție diferită și era în opoziție cu anumite facțiuni ale Mișcării Legionare din detenție. Orgoliului diferenței i s-a răspuns (cum altfel?) cu un foarte cinic pragmatism al anchetei. Până la urmă Turtureanu și Mare sunt nevoiți să recunoască „evidența”, în formule diferite, pasul către Codul Penal fiind făcut de astuția generoasă a procurorilor militari din cadrul Securității. Cert este că, ceea ce părea a fi „manifestul” ridicol și exaltat al unei acțiuni de apropiere față de regim, printr-o *captatio benevolentiae* fanatică, urmând cadența și tiparul fidelizărilor legionare, invocând aceleași idealuri, posibilitatea transformărilor, „Neamul”, „destinul” României și alte metafore de acest tip, devine brusc și ireversibil corp delict într-un nou proces. Puterea comunistă nu era doar vicleană, era și extrem de pragmatică, refuzând, la momentul respectiv, posibilitatea unei ample manipulări a minților și șansa transformării din interior a conștiințelor. Anchetatorii au văzut în misiunea lui Biriș o sumă de „directive” cu caracter organizator, adresate celor din libertate. Prudentă, Securitatea refuza pentru moment, să iasă din scenariul Pitești.

Rechizitoriul reține din acest puseu esențialul: „*considerându-se printre conducătorii de frunte ai mișcării legionare* [subl. n.] și, în același timp, unul care *este în măsură să imprime o nouă tactică de organizare a legionarilor* [subl. n.], B.V., prin metode diferite, intră în posesia ziarului «Scânțea» și a unor broșuri marxiste din conținutul cărora își extrage material ce avea ca scop combaterea stării de autolinistire de care dădeau dovadă legionarii aflați în închisori”²⁷⁷. S-a construit și probat, astfel, o reală „activitate legionară” derulată în detenție. Este interesant și relevant faptul că Biriș nu a negat, în nici unul din interogatoriile sale, acest scenariu, de care ceilalți acuzați au tot încercat să se delimiteze, evident, fără prea mult succes, dată fiind mărturia celui mai important actor, a „șefului de lot”. Negând, și-ar fi refuzat misiunea. Ori Biriș a fost, poate înainte de orice, omul unei misiuni.

Interesant este cum au fost receptate de anchetă gesturile foștilor adepți ai extremei drepte, auto-transferați, cu arme și bagaje, în tabăra comunistă. Acceptați în prima fază (1944-1946) din oportunism de șeful penitenciarului Aiud, crezându-se că aderențele sunt naturale și trebuie încurajate, pe măsura, însă, a dezvoltării muncii de contrainformații în penitenciar²⁷⁸ și a regândirii strategiei operative cu foștii membri ai Mișcării Legionare la nivel național, și mai ales după răsunătorul eșec de la Pitești²⁷⁹,

exprimat hotărârea de a rămâne în continuare pe poziție fătis legionară, poziție adoptată prin declarația din 21 noiembrie 1945. Această comunicare le-am făcut-o în luna martie 1946, imediat ce am primit confirmarea autenticității scrisorii, ca fiind de la Petrașcu, toți prezentând în scris poziția lor, lucru ce l-a făcut și Turtureanu Vasile” (*Ibidem*, f. 140). În februarie 1955 cei doi sunt confrunțați de anchetă. Turtureanu a fost nevoit să recunoască totul (*Ibidem*, ff. 155-155 verso).

²⁷⁷ *Ibidem*, vol. 2, f. 85 verso.

²⁷⁸ Manipularea informativă a deținuților a precedat momentul înființării Biroului Inspecției, în martie 1949, chiar dacă de o manieră nesistematică și cu rezultate care cu greu pot fi considerate drept „reușite”.

²⁷⁹ În cazul „experimentului Pitești” se poate vorbi, cu îndreptățire, despre un eșec sângeros. Nu doar că Securitatea nu obținuse ceea ce își propusese (neutralizarea politică a legionarilor), dar reușise să compromită definitiv în ochii deținuților demersul de recuperare „educațională” a

înregimentările au fost taxate drept „strategii diversioniste”²⁸⁰. Lecția a fost însușită după ce Securitatea a fost nevoită să recunoască ineficiența unei politici educaționale represive, care lăsa o anumită inițiativă deținuților²⁸¹. Nu putea exista onestitate într-o atare trecere de la o tabără la alta, singura explicație fiind cea conspirativă. Adeziunile partinice deveniseră „formale”, motivate de strategia eliberărilor anticipate și de încercarea de a submina puterea comunistă, sub sprijinul direct al „Comandamentului legionar din exterior”²⁸². Legionarii încercaseră și reușiseră prin asta să abată vigilența partidului de la adevăratele lor intenții, rămase pe mai departe neschimbate. Însăși strategia după care fusese gândită ancheta începută în august 1954 împotriva membrilor grupului lui Biriș a urmat pașii rescrierii evenimentelor, interpretare survenită după tragedia de la Pitești.

Din cauza rezultatului dezastruos al operațiunilor de convertire, Ministerul de Interne decisesese să se replieze. Biriș era, de pildă, acuzat ca „luase în derâdere” și „profanase”²⁸³ [subl. n.] broșurile marxiste, așa cum în fața O.D.C.C.-ului de la Suceava, anchetatorii descoperiseră brusc, cu o anumită candidă pudoare, că „această organizație nu cadrează cu poziția de deținut, pe motiv că a fost întocmită după formele organizatorice ale partidului”²⁸⁴.

Biriș a adoptat imediat scenariul anchetei, glisând vinovăția spre „comandamentul legionar”, care i-ar fi transmis personal o „circulară bătută la mașină”²⁸⁵, recunoscând că existența unor „grupuri formal adverse” se datora „abilelor tactici” legionare, menite obținerii eliberărilor din detenție. Organizarea pe grupuri,

foștilor membri ai Legiunii. Reticențele extreme din 1958-1960 ale legionarilor de la Aiud în fața unei posibile ofensive similare constituie o dovadă în acest sens, cu atât mai mult cu cât tinerii studenți supraviețuitori ai Piteștiului, transferați la Aiud, încarnau dovada fizică irefutabilă a „cutremurului de nouă grade” care îi lovise, cum descria plastic Eugen Țurcanu șocul acțiunii proprii. Mai mult, declanșarea scandalului internațional prin devoalarea ororilor produse în penitenciarul Pitești, de către supraviețuitori sau rude ale acestora care ajunseseră în Occident, este și el un important argument în acest sens.

²⁸⁰ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 209. „Crearea de tabere formale pe motive de tactici”, cum este pus Biriș să rezume noua strategie a anchetei din 1954, referindu-se la conflictele dintre grupurile din Aiud din anii 1945-1947 (Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 66 verso).

²⁸¹ Vom vedea, mai jos, că noutatea introdusă de colonelul Crăciun în regândirea reeducării a constat în controlul total al realității, în izolare și supraveghere informativ-operativă. Ministerul de Interne înțelesese că, dacă existase o eroare la Pitești, aceea fusese legată de libertatea deținuților în a-și organiza reeducarea.

²⁸² A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 65.

²⁸³ *Ibidem*, vol. 2, f. 85 verso.

²⁸⁴ Mircea Stănescu, *op. cit.*, p. 80

²⁸⁵ A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 65 verso. Circulara i-ar fi fost transmisă în octombrie 1945, odată cu transferul unui grup de legionari din penitenciarul Lugoj la Aiud, prin Constantin Mântăluță. Nu era singurul „ordin” al „comandamentului legionar”. Biriș nominaliza în aceeași categorie și scrisoarea din martie 1946 adresată de Petrașcu și Valeriu Negulescu, tuturor legionarilor din Aiud, dar vizând explicit poziția lui Biriș (*Ibidem*, ff. 81-81 verso) sau un mesaj al lui Mironovici din aprilie sau mai 1946, transmis prin Ioan Agapie, prin care i se cerea „să-și schimbe atitudinea” (*Ibidem*, f. 82).

declara Biriș, nu este întâmplătoare și nici inocentă. Exista „un scop bine definit”, și anume „acela ca sub masca aparentă de «reeducați», [sau] colaboratori ai regimului, [deținuții încercau] să obțină, prin orice cale, eliberarea”²⁸⁶. El însuși se recunoaște parte din ceea ce va numi „noua tactică legionară”²⁸⁷, situându-se la mijlocul drumului dintre înregimentarea entuziastă și radicalismul intransigent. Mai mult, pune pe seama influenței bunului său prieten, Alexandru Ghyka, redactarea singurului corp delict (scrisoarea către C. Lupoaiu). Într-un interogatoriu din 4 februarie 1955, declara cu seninătate că Ghyka ar fi fost acela care l-a determinat să-i comunice lui Lupoaiu „directivele”²⁸⁸. „Detaliul” era o minciună răzbunătoare, datorându-se, pe de o parte, neglijenței lui Ghyka din timpul detenției sucevene (când uitase scrisoarea într-o saltea) și, pe de altă parte, reacțiilor stârnite de același Ghyka la revenirea la Aiud, când comunicase obștii legionare noile reorientări ale fostului secretar general al Ministerului de Interne²⁸⁹. Biriș nu l-a iertat. Prietenia lor luase sfârșit, deznodământ pecetluit în prima parte a lui 1962, când va compune și susține o devastatoare „Demascare a «prințului» Al. Ghyka”²⁹⁰.

Acuzat, însă, de falsă pactizare cu comuniștii, se va replea în zona intransigenților legionari, aducând în discuție grupurile „formal reeducate, restructurate”, din perspectiva cărora „biriștii” treceau drept radicali conservatori. Nu era tocmai așa, iar Biriș știa foarte bine că intransigența lui legionară, pornită ca un pariu personal de renaștere a Mișcării pe *baze actualizate*, luase un chip din ce în ce mai apropiat de cel al „restructuraților”. Diferența consta, pentru perioada 1945-1948, în faptul că Biriș nu agreea ideea subordonării către Partidul Comunist, preferând ipoteza unor negocieri politice de pe poziții similare. Dorința de a reprezenta în continuare Legiunea, considerându-și parcursul drept unul realist și pragmatic, fusese irepresibilă.

Deși scrisoarea către Constantin Lupoaiu nu conținea nici un detaliu strict organizatoric, Biriș n-a ezitat să declare în anchetă că ceruse ca „directivele” să fie comunicate „legionarilor și în special șefilor”²⁹¹, sub obligația ca Lupoaiu să-i transmită cum receptaseră aceștia ordinele. Nu se referea doar la cei din închisori, ci la toți legionarii²⁹².

Documentele anchetei pot părea contradictorii, portretizând deopotrivă un actor, care cerea clemența anchetatorilor, invocând faptul că „într-o anumită perioadă

²⁸⁶ *Ibidem*, f. 65. „În concluzie, acțiunile de creare a grupurilor legionare din penitenciarul Aiud formal adverse, erau duse cu scopul precis ca sub masca de reeducați, restructurați sau de bună credință față de organele administrative ale actualului regim să poată obține pe orice cale eliberarea din închisori, acțiuni ce erau întreprinse și de comandamentul legionar de afară” (*Ibidem*, f. 66).

²⁸⁷ *Ibidem*, ff. 72-72 verso.

²⁸⁸ *Idem*, dosar nr. 14468, vol. 1, f. 7.

²⁸⁹ Ghyka vorbise cu Radu Gyr, cu generalul Petrovicescu, cu Ion Agapie și Ion Anton Mureșanu, fruntaș P.N.Ț. din Ardeal, dar nu numai, punându-i la curent cu metamorfozele prin care trecuse fostul lui prieten în detenția de la Suceava (*Idem*, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 71).

²⁹⁰ *Idem*, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 53-69.

²⁹¹ *Idem*, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 1, f. 68 verso.

²⁹² *Ibidem*, f. 72 verso.

activitatea lui infracțională era cunoscută și îngăduită în penitenciar”²⁹³, dar amintind și de o altă fațetă a acestuia, conform căreia „a fost și este legionar și în prezent”²⁹⁴, insistând nu doar că „rămâne pe o poziție de intransigență legionară”, dar o va „împărtăși și altora”²⁹⁵. Colegii de lot, Vasile Turtureanu și Ion Mare, se declaraseră și ei legionari, calitate la care înțelegeau să nu renunțe. Explicația acestei aparente contradicții rezidă în poziția duplicitară a eroului nostru. Biriș a jucat în anchetă cartea colaboraționistului²⁹⁶, preferând – din orgoliu, dar și dintr-un calcul cinic – ca în declarațiile din sala de tribunal să pozeze în legionarul inflexibil și neînduplecat.

La începutul anilor '60 în Aiud, una din premisele folosirii lui eficiente a depins de consistența unui asemenea profil, menținut în memoria colegilor de lot.

În nenumărate rânduri, Biriș a amintit prestația lui în acest proces, glisând abil scena de la sala de judecată a procesului la anchetă. Pretindea că nu doar în proces (unde toată lumea știa că nu contează defel ce spuneai, lucrurile fiind deja stabilite), ci și în anchetă fusese inflexibil. Ori nimeni nu putea verifica asta. O formă abilă de a minți prin extindere, incluzând și ancheta în suita luptelor lui cu regimul²⁹⁷. Așa a luat naștere legenda intransigentului, întreținută fără rezerve pe toată perioada 1957-1963. În martie 1961, de pildă, în perioada în care se construia prima misiune a proaspătului agent al Grupei Operative, Biriș înfățișa colegului de celulă Traian Lucuță tabloul sălii procesului și propria prestație²⁹⁸. Începând prin a-i aminti că el este unul dintre aceia care „acționase în raport de principii”, îi spune că la una din înfățișările procesului din 1955 fusese întrebat de judecător: „«în cazul în care veți fi liber, veți considera concepția

²⁹³ *Ibidem*, vol. 3, f. 74.

²⁹⁴ *Ibidem*, f. 74 verso.

²⁹⁵ *Ibidem*, f. 76.

²⁹⁶ O notă din timpul anchetei, semnată de lt. Valeriu Gordan, reținea precis: „În interesul cercetărilor rog a i se aproba deținutului Biriș Victor 5 (cinci) țigări zilnic și două ore pat. Solicit aceasta întrucât Biriș Victor *are o poziție bună în anchetă* [subl. n.]. De asemeni rog a se lua măsuri să i se dea ac și ață pentru a-și repara diferite haine”. Cererea a fost aprobată (*Ibidem*, vol. 5, f. 47).

²⁹⁷ Doar unul din exemple: în zilele de 3-4 aprilie 1961, aflat în celulă cu preotul Ioan Dumitrescu, i se destăinuie amintind „atitudinea de afirmare a pozițiilor sale” pe care „*a avut-o în primul rând în anchetă și pe urmă în proces*” [subl. n.], conform căreia „a răspuns că se simte total angajat de aceasta mișcare și va acționa în consecință indiferent ce se va întâmpla” (Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 184).

²⁹⁸ „La întrebarea anchetatorului, dacă mai sunt legionar, i-am răspuns scurt, prin cuvintele: «da domnule, am fost, sunt și voi fi legionar». Când a auzit Dumitrescu Borșa felul cum a răspuns Biriș anchetatorului, a început să râdă” (*Ibidem*, f. 186). În declarația sa din august 1960, Biriș afirma: „Cu ocazia primei dezbateri care a avut loc la București în ziua de 11 mai 1955, am avut o atitudine foarte fermă, menținându-mă pe o poziție principală de intransigență legionară afirmându-mi credința în biruința legionară și fidelitatea față de Horia Sima. Întrebat fiind de domnul președinte al Tribunalului Militar dacă în ipoteza unei achitări voi păstra legionarismul ca o simplă filosofie, renunțând pe viitor la activitatea legionară, am răspuns deschis că legionarismul mă angajează total în orice împrejurare și că mă voi comporta în consecință. Domnul procuror și-a exprimat cu acest prilej «uluirea» pentru seninătatea cu care îmi afirmasem această poziție, cerând condamnarea mea exemplară” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 272).

dumneavoastră, credința dumneavoastră, ca o concepție filosofică[?] În sală s-a făcut o tăcere mare și sora mea plângea acolo, cumnatul meu se strângea de ea și lumea din sală dădea din cap și așa și așa. Eu am stat și m-am uitat la Mare și Turtureanu, care aveau capetele plecate spre pământ. Atunci eu am spus: «domnule președinte, chestiunea aceasta [chestiunea legionară, n.n.] mă angajează total în orice împrejurare. Atitudini ca acestea nu sunt obișnuite, atitudinea obișnuită este atitudinea care se exprimă în raport de interesele personale și de interese umane colective. Atitudinea mea a fost o atitudine pur etică, atunci nu era vorba de o atitudine politică sau socială»²⁹⁹. Uitănd de sine, sacrificându-se, prizonierul unui ideal, Biriș înțelegea încă din 1955 că ambiguitatea suplă, acomodantă, era o tactică ce i se potrivea de minune. Inclusiv întârzierea sentinței în procesul început în 1954, care apăruse abia în 1957, a fost folosită de Biriș ca argument în favoarea tezei că refuzase să colaboreze cu anchetatorii³⁰⁰, perspectivă, însă, pe care actele procesului o infirmă pe de-a-ntregul.

Biriș, în fapt, recunoscuse tot, îmbrățișase fără rezerve strategia anchetei, implicându-i pe Turtureanu și pe Mare, în ciuda declarațiilor contradictorii ale acestora³⁰¹. Confruntările între acuzați dau dreptate, cum era previzibil, lui Biriș³⁰². Pașii nu erau dificil de făcut. Perioada de izolare de la Aiud a „biriștilor”, care presupusese lecturi legionare, dizertații, cursuri, rugăciuni în comun se transformă în activitate legionară *organizată*. Cum Biriș declarase în anchetă că activitatea se făcuse „pe cuiburi”, Ion Mare a fost pus în situația să recunoască, la rândul-i, că aceasta presupunea o formulă de organizare tipic legionară, prin urmare se practicasă „activitate legionară în detenție”³⁰³, deși poziția lui în cadrul anchetei fusese destul de inflexibilă³⁰⁴.

Diferențele de abordare între procesele verbale de interogatoriu luate celor trei inculpați sunt semnificative. Biriș, treptat, învață care sunt cerințele procesului, cum trebuia să arate în final întreg tabloul și se conformează. Își asumă traducerea unei scrisori misionare și exaltate drept un document cu „directive”, dă seama de propria-i iluzie adaptativă în termenii diversiunii vinovate, menită să înșele vigilența reprezentanților partidului, nu realizează că autoiluzionarea din interiorul propriului fanatism – o formă, până la urmă de convertire autentică la anumite trăsături ale comunismului – fusese manipulată. În mod paradoxal și ironic, V.B. era cu un pas înaintea vremurilor. Ofițerii de securitate nu erau încă pregătiți să-i folosească fanatismul, credința și capacitatea de iluzionare. Sfârșitul anilor '40 n-a reprezentat pentru personajul nostru doar conștientizarea faptului că înrudirile cu noul regim erau

²⁹⁹ *Ibidem*, vol. 5, f. 121.

³⁰⁰ Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 184.

³⁰¹ Idem, fond Penal, dosar nr. 50417, vol. 2, ff. 51-52.

³⁰² *Ibidem*, vol. 1, ff. 154-156. Locotenentul Gordan Valeriu de pildă, într-un referat din 8 februarie 1955 „privind rezultatul cercetărilor”, nota despre Turtureanu: „anchetat fiind în legătură cu activitatea desfășurată de el și grupul lui Biriș Victor la Suceava, precum și de directivele elaborate de Biriș Victor, pe care el le-ar fi trimis afară, a refuzat în mod categoric să recunoască, însă cu ocazia confruntării sale cu Biriș Victor, a recunoscut întreaga activitate desfășurată de el în penitenciar [subl. n.], cât și faptul că a expediat acele directive legionarului Lupoie Constantin, prin fratele său Turtureanu Ion (decedat)” (*Ibidem*, vol. 7, ff. 37-38).

³⁰³ *Ibidem*, vol. 2, f. 44.

³⁰⁴ *Ibidem*, ff. 35-36.

mai importante decât diferențele. Mutarea nu se făcuse doar din considerente tactice (deloc de neglijat, de altfel) ci și din motive *de credință*. V.B. se dorea util *pe o cale a lui*. Mulți ani mai târziu a venit cineva care a înțeles profund nevoile de reprezentare lui Biriș, dorința lui – amestecată cu un necontrolat resentiment dar și în interiorul unei tragedii personale – de a juca un rol politic, iar ulterior de a și-l scurtcircuita ireversibil. Era încă una din multele dizidențe legionare, lupta pentru monopolul adevărului și „puritatea liniei” în interiorul Mișcării Legionare fiind irezistibilă.

**Venirea la Aiud, iulie 1957. „Laboratorul”.
Victor Biriș, „mânuiorul de suflete”³⁰⁵**

„Primul cu care am stat de vorbă a fost dr. Victor Biriș.
Mi-am zis să încep cu unul – poate cel mai mare – din așii legionari”³⁰⁶.

Transferat în iulie 1957 la Aiud³⁰⁷, după o primă perioadă de carantină, intră în atenția Biroul „D” din cadrul Direcției Regionale Cluj, organul de contrainformații din penitenciar³⁰⁸. Este o perioadă de tatonare, studiu și verificare, V.B. fiind ținut în Zarcă, în medii izolate, până în august 1960³⁰⁹. Intervalul iulie 1957 – august 1960 constituie partea nevăzută a reeducării, în incubatorul căreia s-au cristalizat primele strategii de acțiune, punându-se la cale toate marile operațiuni din anii următori. Tot atunci a avut loc legendarea lui Biriș și pregătirea lui operativă.

La scurtă vreme i se deschide, în 26 noiembrie 1957, dosarul individual nr. 955³¹⁰. Hotărârea de deschidere³¹¹ era întemeiată în prevederile Ordinului nr. 70 din 1957, un ordin general dat la nivel național, care prevedea arestarea frunțașilor legionari considerați activi³¹². Pentru că ofițerii de contrainformații din Cluj nu dețineau despre obiectiv „material informativ din timpul detenției”³¹³, au cerut detalii Serviciului „D”, unitatea centrală din București, sugerându-le să interogheze pe un fost „birist”, care ar

³⁰⁵ Observația îi aparține lui Victor Vojen (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 161 verso).

³⁰⁶ Afirmția îi aparține colonelului Gheorghe Crăciun (Viorel Cacoveanu, *Reeducarea de la Aiud*, Editura Virtual, 2011, e-book, ISBN(e) 978-606-599-444-7, p. 37).

³⁰⁷ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 16.

³⁰⁸ La nivelul penitenciarului funcționa o Grupă „D”.

³⁰⁹ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 293.

³¹⁰ La 1 aprilie 1959 dosarul a căpătat nr. 8 (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. I).

³¹¹ Redactată la 20 noiembrie 1957, a fost înregistrată la Serviciul „C” o săptămână mai târziu (*Ibidem*, f. 8). Dosarul a fost închis la Aiud de Grupa Operativă în 25 martie 1963 (*Ibidem*, f. 1).

³¹² Ordinul, emis la data de 17 ianuarie 1957 și transmis tuturor regionalelor de Securitate, privea „intensificarea muncii informativ-operative în rândul conducătorilor clandestinității legionare și a partidelor burgheze”, fiind efectul evenimentelor de la sfârșitul anului precedent din Ungaria. Vezi „Procesul verbal al ședinței de Colegiu M.A.I. în care a fost analizată activitatea direcțiilor regionale al Ministerului Afacerilor Interne din Regiunea Autonomă Maghiară, Cluj, Iași, Bacău, în baza ordinului nr. 70 din 17 ianuarie 1957” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 202, ff. 1-24, 117).

³¹³ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 8.

putea da detalii suplimentare³¹⁴. Colegii de la București apelează la un agent, închis în acel moment la Uranus, care a fost pus să scrie tot ce știa despre Biriș³¹⁵. Cei doi se cunoșteau din 1944. „Ungureanu Nicolae”³¹⁶, căci despre el este vorba, va relata ofițerilor de contrainformații o serie de detalii reținute de la Biriș însuși, dar mai ales de la preotul Ioan Dumitrescu, cu care agentul stătuse o perioadă împreună în aceeași celulă. Apar, astfel, cunoscutele acuze ale colaborării cu directorul Siguranței, denunțul pe care l-ar fi făcut la Poliție, care a dus la arestarea și uciderea mai multor legionari³¹⁷ etc. Sunt, pentru moment, singurele informații deținute despre Biriș.

În motivarea deschiderii „acțiunii informative individuale” era trecut faptul că subiectul „deținuse o înaltă funcție în guvernarea legionară”³¹⁸, o motivație destul de generală și care corespundea logicii ordinului M.A.I. amintit mai sus. În plus, se considera că, prezentând „un permanent pericol”, prin prisma organizării grupului „biriștilor” pentru care fusese condamnat, trebuia urmărit „îndeaproape”³¹⁹, apreciindu-se că „are o mare influență în rândurile legionarilor de rând și deci este capabil să organizeze acțiuni cu caracter legionar”³²⁰.

Adevărul este că, datorită precarității rețelei informative din penitenciar, în intervalul noiembrie 1957 – noiembrie 1958 nu se obținuse mare lucru despre Biriș. Abia în aprilie 1958³²¹ reprezentantul Grupei „D” din Aiud reușește să recruteze sursa „Bob Ioan”, care a fost introdusă în celulă cu Biriș, până atunci fiind folosit doar medicul care făcea vizite pe Zarcă, agentul „Teodoru Valeriu”³²², fără rezultate notabile. A trebuit ca la conducerea penitenciarului să fie numit colonelul Gheorghe Crăciun, în noiembrie 1958, pentru ca acțiunea de supraveghere să capete o cu totul altă dimensiune. Crăciun intuise perfect posibilitățile viitorului agent și fatalele lui slăbiciuni. Ofițerii Biroului „D”³²³ îi analizează dosarul, văd antecedentele din Aiudul începutului

³¹⁴ *Ibidem*, f. 22.

³¹⁵ *Ibidem*, f. 606.

³¹⁶ Agentul „Ungureanu Nicolae” era Traian Comănescu. Într-o rezoluție a unui ofițer din Direcția a III-a pe o notă informativă a acestuia, în dreptul numelui Comănescu Traian, ca răspuns la întrebarea unui alt ofițer care citise documentul și întreba: „«Cine-i Comănescu? Nu cumva agentul Ungureanu?»”, răspunde: „agent «Ungureanu»” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 13, f. 206).

³¹⁷ Ioan Dumitrescu acredita ideea, foarte probabil în conivență cu ofițerii Direcției a III-a care-l prelucraseră, că Victor Biriș denunțase Poliției în 1941 „pe toți legionarii de seamă rămași nearestați, dar care făceau obstrucții lui Horia Sima”, nominalizându-i pe Victor Dragomirescu, Nicoleta Nicolescu, Alexandru Cantacuzino și Vasile Cristescu (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 608).

³¹⁸ *Ibidem*, f. 4.

³¹⁹ *Ibidem*, f. 9.

³²⁰ *Ibidem*.

³²¹ *Ibidem*, f. 4.

³²² *Ibidem*, f. 23.

³²³ La sfârșitul anului 1957 ierarhizarea era următoarea: la București funcționa un Serviciu „D”, în cadrul regionalei de Securitate Cluj era un Birou „D” (șeful acesteia, în noiembrie 1957, era lt.mj. Constantin Șerban), iar la secția raională de Securitate Aiud era „Problema «D»”. La nivelul penitenciarelor funcționau „Grupe «D»”, la Aiud aceasta transformându-se în prima jumătate a anului 1959 în Grupa Operativă, cu atribuții mult extinse față de o simplă unitate de

anilor '40 și ulterior de la Suceava, colaborarea în ancheta din 1954-1957, delimitarea resentimentară de anumite figuri de frunte ale Mișcării, intuind potențialul radicalismului lui Biriș, extrem de manipulabil, alături de acutul lui orgoliu. Primele analize făcute de Crăciun i-au întărit convingerea că fundamentul credibilității în mediile legionare din detenție era dat de consecvența etică, de un parcurs ideologic nezdruincinat, concretizat prin opțiuni ferme, prin dârzenie și forță în menținerea propriilor credințe. O sumă de iluzii, în context, extrem de periculoase. Biriș se anunța, așadar, drept candidatul perfect. Crăciun rememora în 1999 că una din primele discuții privind situația deținuților legionari o avusese cu Biriș.

Contextul încarcerării nu era unul tocmai liniștit, dacă acest adverb poate avea vreun sens între zidurile Aiudului. În ianuarie 1957 avusese loc o revoltă a deținuților, manifestată prin strigăte și zgomote asurzitoare făcute la ferestrele celulelor care dădeau spre străzile orașului. Motivată de perioada de foamete cumplită, rațiile fiind drastic reduse, ca și de refuzul asistenței medicale, revolta – deși nu a asigurat îmbunătățirea condițiilor de detenție – a fost receptată de deținuți drept o „manifestare a unității legionare de la Aiud”³²⁴. Două luni mai târziu, însă, lucrurile capătă un contur mult mai grav. La 17 martie este declanșată o generală grevă a foamei. În momentul ei de vârf, 25 martie, numărul celor implicați se ridică la 600 de persoane³²⁵, contingentul deținuților legionari din penitenciar totalizând un număr de 820 de oameni. Cea mai importantă acțiune de protest a deținuților, pe toată perioada „comunistă” a penitenciarului Aiud, a durat până în data de 4 aprilie, fiind stopată de acțiunea în forță a administrației, care a extras 130 de persoane, considerate responsabile de organizarea protestului, transferându-le disciplinar la penitenciarul Gherla. A urmat o cercetare extinsă, din iulie până în septembrie 1957, fiind anchetați aproximativ 400 de deținuți³²⁶. Concluziile anchetei: greva foamei ar fi pornit de la Zarcă, „unde, la acea dată, se găseau încarcerați deținuți legionari, P.N.L.-iști și P.N.Ț.-iști”³²⁷ cu funcții de conducere. La 16 martie, treptat, primii care ar fi refuzat mâncarea ar fi fost cei de la Zarcă, pe celule. Greva s-a extins apoi la celular, culminând în ziua de 25 martie. Pregătirea protestului era localizată, în raportul Biroului „D” din cadrul Regionalei de Securitate Cluj, undeva la sfârșitul lui 1956 sau cel mai târziu la începutul lui 1957³²⁸.

La 10 iulie 1957 preotul T[ieiuș] Ioan este ciuruit de gloanțe în preajma zidului intermediar de sârmă ghimpată, care proteja o fâșie de teren situată lângă zidurile masive ale închisorii. „Într-un acces de demență, escaladase sârma ghimpată trecând de zona interzisă”³²⁹, nota un raport al G.O. Gestul de disperare sinucigașă fusese văzut de

contrainformații, funcționând, practic, asemeni unei direcții regionale de Securitate. În cadrul Problemei „D” din secția raională Aiud, de V.B. se ocupa în noiembrie 1957 lt. major Viorel Bădilă, care funcționa și ca șef al Grupei „D” din penitenciarul Aiud (*Ibidem*, ff. 21, 618). Pentru clarificări, vezi nota 5.

³²⁴ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 13, f. 227.

³²⁵ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 3, f. 417.

³²⁶ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 13, f. 252.

³²⁷ *Ibidem*. Informația este prinsă într-un raport, din 20 noiembrie 1957, al Biroului „D” din cadrul Direcției Regionale Cluj, adresat personal lui Al. Drăghici.

³²⁸ *Ibidem*, f. 267.

³²⁹ *Ibidem*, vol. 10, f. 279. A se vedea și Virgiliu Țărău, Ioan Ciupea, *op. cit.*, p. 176.

la ferestrele celulelor de deținuți, declanșând o altă revoltă în masă, aceștia acuzând conducerea penitenciarului și guvernul comunist de asasinat. Colonelul Gheorghe Crăciun fusese transferat tocmai pentru a soluționa situația tulbură din închisoare, ordonându-i-se o reacție drastică, menită să conducă la neutralizarea politică a legionarilor. Organizării și disciplinei specifice deținuților trebuia să li se descopere o cale de dezintegrare. Conducerea Ministerului de Interne intuise că operațiunile de la Pitești trebuie continuate în noile circumstanțe, asumând greșelile trecutului. Nu mizele sau metoda trebuiau schimbate, ci strategia, impunându-se o serie de precauții tactice. Schimbarea presupunea să nu mai fie lăsată reeducarea la inițiativa deținuților, să fie încurajate antagonizările („disensiunile”) – fermentul propice pe care se poate construi manipulator un întreg univers ficțional – preluându-se și intensificându-se substanțial *controlul*. O coordonare precisă era în măsură să asigure manipulării un teren propice nașterii unei alte realități, menite să inducă noi convingeri. Conspirativitatea deplină era o cerință obligatorie. Ea a prins contur odată cu chemarea viitorului director al penitenciarului la București, în toamna lui 1958, la o întrevedere cu Al. Drăghici, locțiitorul său, gl-lt. Gh. Pintilie, și secretarul ministerului, gl-lt. Vasile Negrea. Proiectul Grupei Operative a presupus conspirarea mecanismelor de presiune, șantaj și manipularea conștiințelor, deținuții odată eliberați trebuind să fie definitiv integrabili în noua societate. Într-un fel, acest nou proiect, era mult mai ambițios decât cel din intervalul 1948-1951. El dorea să meargă până la capăt cu metamorfoza, să ducă procesul metanoiei până la obținerea unui rezultat ireversibil. Ambițiile transformatoare fac din proiectul aiudean o schiță rezumativă a marelui deziderat ideologic al statului totalitar: proiectând o nouă Istorie, mințile supușilor trebuie capturate de noul proiect de societate. La Aiud unul din actorii potriviți pentru surparea din interior a solidarităților legionare a fost descoperit, cu o excelentă intuiție, în persoana lui Victor Biriș.

Datorită poziției pe care o avusese în Mișcarea Legionară, odată transferat de la penitenciarul Constanța, Biriș a fost încarcerat în Zarcă, având un „regim sever”³³⁰. Ceea ce poate părea la prima vedere o pedeapsă era, de fapt, pregătirea unei misiuni. Primii doi ani sunt pregătitori, Biriș fiind extrem de prudent în manifestări³³¹. Evită orice acțiune care ar putea fi asociată turnurii procomuniste de la Suceava. Se afișează ca filogerman și susținător al politicii naziste, manifestându-se, cum afirmă primul agent din Aiud care a fost pus să-l supravegheze, „ca legionar și vechi pușcăriaș”³³², împărțind pâinea și turtoii, ducând tineta, preferând să măture în celulă în locul unui deținut bătrân și bolnav, rugând pe „Bob Ioan” să-l lase să-i spele lucrurile etc. Declara ferm că „este legionar și va muri legionar”, „mântuirea lumii” urmând să vină doar „prin mișcarea legionară”³³³.

În schimb, este perioada în care colaborează strâns cu lt. major Chirilă Scarlat, cu căpitanul Nodiț și cu șeful G.O. Propune redactarea unei lucrări asupra istoriei

³³⁰ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 23.

³³¹ *Ibidem*, f. 605.

³³² Este vorba despre sursa „Bob Ioan”, într-o notă informativă din 20 octombrie 1958 luată de lt.-maj. Scarlat Chirilă (*Ibidem*, f. 603).

³³³ *Ibidem*, f. 604.

Mișcării Legionare, menită reorganizării demascatoare a subiecților, în vederea folosirii împotriva unor conducători și pentru clarificarea „maselor”³³⁴, scrie demascări ale prietenilor apropiați (Alexandru Ghyka³³⁵, Ilie Niculescu³³⁶) și ale figurilor tutelare ale Mișcării³³⁷, redactează strategii de folosire pentru Dumitru Stăniloae³³⁸, compune schițe pentru o bună realizare a demascărilor³³⁹, face „proiecte de restructurare în masă a legionarilor”³⁴⁰ sau înaintează Grupei Operative propriile strategii operative³⁴¹. Este perioada „laboratorului”, cum avea să mărturisească Biriș într-o discuție din iunie 1961³⁴².

Rezultatul primilor trei ani de tatonare și prelucrare (1957 – 1960) este sintetizat într-o declarație pe care redactează în august 1960³⁴³, cuprinzând o vastă expunere a istoriei Legiunii, a propriului parcurs carceral, o serie întreagă de portrete ale celor cu care intrase în contact sau a frunzașilor Legiunii, profilele ideologice ale acestora, relațiile deținuților cu personalul de pază³⁴⁴ etc. Ea va constitui o primă formă a autoanalizei sale din iulie 1962 și baza discuțiilor pe care le va avea la întâlnirea de la M.I. din decembrie 1961.

Biriș dăduse căpitanului Ioan Nodiș o serie de declarații care-i probau fidelitatea, cea mai gravă dintre acestea, prin potențialele consecințe, fiind implicarea personală în atentatele săvârșite de legionari la închisoarea Jilava, Biriș asumându-și explicit paternitatea acestora³⁴⁵. Așa se face că la sfârșitul lui 1960 este trimis conducerii Ministerului referatul privind recrutarea ca agent a lui V.B.³⁴⁶ Motivul punctual fusese

³³⁴ Lucrarea urma să conțină următoarele capitole: 1. „Corneliu Codreanu și «omul nou realizat de el»; 2. Neolegionarismul și putrefacția legionară până la instaurarea guvernului Antonescu-Sima; 3. Guvernarea legionară; 4. Horia Sima și «omul nou» realizat de el; 5. Diferențieri și fracționări legionare între anii 1941-1944; 6. Fracționările legionare dintre 1944-1960; 7. O sinteză a fenomenului legionar de astăzi și «perspectivele» lui de viitor” (Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 225, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 268).

³³⁵ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 53-69.

³³⁶ *Ibidem*, ff. 143-145.

³³⁷ Încă din 1957 Biriș dăduse locotenentului major Viorel Bădilă descrieri amănunțite despre Nistor Chioreanu, Victor Vojen, Nicolae Petrașcu, Iosif Costea, Radu Budișteanu (*Ibidem*, ff. 33-36 și vol. 2, ff. 250-252).

³³⁸ *Ibidem*, vol. 1, f. 90.

³³⁹ *Ibidem*, f. 142.

³⁴⁰ *Ibidem*, f. 151.

³⁴¹ *Ibidem*, vol. 2, f. 230.

³⁴² *Ibidem*, vol. 1, f. 574.

³⁴³ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, ff. 126-322.

³⁴⁴ Cazul sergentului Alexe, care îi spusese lui Radu Mironovici, în vara lui 1959, că fusese instalată tehnică operativă de ascultare în celulele de la Zarcă (*Ibidem*, f. 297).

³⁴⁵ Declarația, uluitoare prin implicații și neverosimilă prin enormitate, a fost totuși îmbrățișată cu entuziasm și creditată de conducerea G.O., constituind, mai târziu, miezul tare al autoanalizei lui V.B.

³⁴⁶ A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 201. Documentul era vizat de Cabinetul II din M.A.I. la 21 dec. 1960.

folosirea sa pe lângă Radu Mironovici³⁴⁷, a cărei încadrare informativă presupunea folosirea unui personaj cu un profil legionar necontroversat. Referatul recunoștea că Biriș, deși avusese o slabă activitate legionară înainte de 1940, „conta, însă, printre frunțași” ca unul care era perceput drept un „apropiat” al lui H.S., fiind „capabil”, având „un frate legionar omorât în lagăr, sub guvernarea lui [Armand] Călinescu”, o importantă funcție în guvernul legionar și „poziția de șef legionar în detenție”³⁴⁸. Documentul reține, ca probă a sincerității candidatului, mărturisirea acestuia privind organizarea, nici mai mult nici mai puțin, a asasinatelor de la Jilava. Biriș împreună cu Romulus Opreș³⁴⁹ și cu Ovidiu Găina³⁵⁰ luaseră hotărârea „să ucidă pe cei care fuseseră arestați pe motivul că se făceau vinovați, pentru asasinarea legionarilor”³⁵¹. El le-ar fi spus celor doi să schimbe garda la Jilava cu legionari „devotați”, constituind o „unitate specială” care trebuia să pună în practică ordinul. N-a contat foarte mult pentru ofițerii G.O. că implicarea lui Biriș rămăsese nesancționată de autorități, fiind mult mai seducătoare gravitatea mărturisirii. Nu era, însă, singurul motiv pentru recrutare, candidatul oferind suficiente garanții de loialitate. Se purtaseră discuții cu el, demascase „organizația legionară”, pe conducătorii acesteia, acțiunile Mișcării, se „autodemascase” „din proprie inițiativă”³⁵², cerând apoi dreptul de a se reabilita. „Este foarte bine pregătit din punct de vedere intelectual, este inteligent, perspicace și sociabil, are spiritul de sesizare și generalizare dezvoltat, este cunoscut de vârfurile legionare din penitenciar ca unul din legionarii cu atitudine”³⁵³, argumenta Crăciun. Metoda pusă la cale pentru recrutare fusese „exploatarea situației sale de deținut”, cum vag se exprimase Crăciun, „îmbinată cu dorința lui de a se reabilita”³⁵⁴.

Angajamentul a fost semnat trei luni mai târziu, pe 17 martie 1961, fără a i se alocă un nume conspirativ³⁵⁵ cât timp a funcționat în penitenciarul Aiud. Rolul lui de

³⁴⁷ Se preconiza folosirea lui V.B. și pe lângă Eugen Teodorescu, Nistor Chioreanu și Iosif Costea (*Ibidem*, f. 204).

³⁴⁸ *Ibidem*, f. 202.

³⁴⁹ Romulus Opreș era ajutor comandant legionar și comisar în Poliția legionară de pe lângă Prefectura Poliției Capitalei.

³⁵⁰ Ovidiu Găina fusese șeful „Spărgătorilor de Front”, un corp al Mișcării Legionare dedicat acțiunilor teroriste. Alături de C.M.L., cele două împărțeau metodele terorismului politic. O paralelă între perspectiva comunistă asupra luptei politice conspirate și subversive, sintetizată în broșura *Revolta armată și războiul de stradă, curs predat la școala de propagandă din Moscova* și metodele de luptă legionare, se poate găsi în *Pe marginea prăpastiei*, București, Editura Scripta, 1992, vol. 2, f. 43.

³⁵¹ A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 203.

³⁵² *Ibidem*, f. 205.

³⁵³ *Ibidem*, f. 204.

³⁵⁴ *Ibidem*, f. 205.

³⁵⁵ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 202. „(...) mă angajez că-mi voi duce la îndeplinire sarcinile ce mi se vor încredința de organele M.A.I. De asemenea mă angajez că am să țin în cel mai mare secret relațiile mele cu organele M.A.I., întrucât îmi dau seama că dacă voi proceda contrar am să fiu pedepsit de legile R.P.R. privitoare la divulgarea secretelor de stat. Penitenciarul Aiud, 17.03.1961. Deținut Victor I. Biriș”. Singurul nume conspirativ („Ionescu”) sub care a funcționat, după eliberare, a fost cel alocat de Direcția I, la preluarea agentului de la G.O. (Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 214).

agent de influență depășea cadrul, relativ meschin, al unor note informative strict contextualizate. Angrenarea lui Biriș în proiecte mari, de la rescrierea istoriei Mișcării, până la planificarea restructurării legionarilor și „îngenunchierea” liderilor fusese parte din anatomia atragerii acestui personaj, al cărui resentiment orgolios fusese abil utilizat. Producțiile lui Biriș au vizat, dincolo de causticele portrete desenate apropiatilor ori personajelor Legiunii, veritabile direcții de acțiune operativă, oferind scenarii de muncă ofițerilor de contrainformații. Sunt relevante, în acest sens, câteva texte, scrise în intervalul 1960-1962. Le-am putea împărți în trei mari categorii, prima referindu-se la analiza unor personaje³⁵⁶, a doua ocupându-se cu strategiile operative inițiate de Biriș, de departe cea mai spectaculoasă prin ambiție și oportunismul disperat puse la lucru³⁵⁷, iar cea de a treia cuprinzând texte cu caracter informativ³⁵⁸.

Dacă prima și ultima categorie pot frapa prin cruzimea cinică a unor aprecieri, a doua merită o tratare specială. Motivul îl constituie preluarea în planurile operative ale echipei lui Crăciun a ideilor lui Biriș. Asemeni unui regizor din umbră, creditat tocmai datorită unei speciale acuități pentru identificarea vulnerabilităților și a unei excelente cunoașteri a conflictelor dintre legionari, Biriș reușise să ofere liniile de forță ale înfrângerii elitei legionare. Pe baza sugestiilor lui s-a reușit compromiterea, printre alții, a lui Nistor Chioreanu, a lui Ilie Niculescu sau Petrașcu, care au sfârșit prin a-și face toți autoanaliza³⁵⁹, demascând, totodată, istoria și ideologia Mișcării Legionare.

Vorbim de șase texte scrise în intervalul 1960 – prima jumătate a lui 1962, toate având o valoare programatică³⁶⁰. Cel din decembrie 1960³⁶¹, prin care autorul

³⁵⁶ Vorbim, printre altele, de „Demascarea «prințului» Al. Ghica” (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 53), „Elemente pentru o reconsiderare a trecutului lui Radu Budișteanu” (*Ibidem*, vol. 3, ff. 169-177), „Notă privitoare la cazul Ilie Niculescu” (*Ibidem*, f. 226), „Notă asupra activității legionare a lui Radu Demetrescu Gyr în perioada 1946-1948” (*Ibidem*, f. 113), „Notă cu privire la întrevvedere cu N. Petrașcu” (*Ibidem*, f. 110), „Declarație despre N. Petrașcu” (*Ibidem*, vol. 2, ff. 251-153), „Horia Sima” (*Ibidem*, ff. 526-569) și „Expunerea lui Stăniloae” (*Ibidem*, vol. 1, ff. 189-191).

³⁵⁷ O „Notă cu propuneri pentru accelerarea prăbușirii legionarilor” (*Ibidem*, vol. 3, ff. 151-156), o declarație „prin care propune unele măsuri în vederea întăririi poziției sale față de legionarii din Penitenciarul Aiud”, din 28 decembrie 1960 (*Ibidem*, vol. 2, f. 230), „Nota nr. 2 privitoare la acțiunea mea în cameră” (*Ibidem*, f. 144), o „Declarație” din 10 martie 1961, luată de cpt. Ioan Nodiș, „cu privire la raporturile dintre legionari și Antonescu” (*Ibidem*, ff. 205-210), o notă „asupra problemei reeducării legionarilor din Penitenciarul Aiud”, din 19 mai 1961, (*Ibidem*, f. 191) și un „Proiect asupra unei acțiuni de restructurare în masă a legionarilor” (*Ibidem*, vol. 1, f. 151).

³⁵⁸ Este vorba despre „Declarație” din 21 aprilie 1961, despre „împerecherea” din celula 53 Zarcă (*Ibidem*, vol. 2, ff. 147-189, vol. 3, ff. 188-194, ff. 195-205), „Notă asupra camerei 321 în perioada 27.05-13.06.1962” din 14 iunie 1962 (*Ibidem*, vol. 1, ff. 128-133), „Notă privitoare la întrevvedere cu N. Petrașcu” din 11 martie 1963 (*Ibidem*, f. 170) etc.

³⁵⁹ Autoanaliza lui Petrașcu, întinzându-se pe 85 de pagini, a fost trimisă de Crăciun conducerii M.A.I. în 7 noiembrie 1963 (Idem, fond Informativ, dosar nr. 233819, vol. 5, ff. 1-86). Susținerea efectivă a acestuia se produsese la 17 octombrie 1963 la Clubul mare de pe Secția a V-a a penitenciarului (Idem, dosar nr. 151086, vol. 5, f. 18).

³⁶⁰ „Pentru a putea fi consecvent cu renegarea vechii mele poziții legionare și cu trecerea mea pe poziție de loialitate față de R.P.R. și revoluția socialistă și pentru a aduce un aport la realizarea

„propunea unele măsuri în vederea întăririi poziției sale față de legionarii din Penitenciarul Aiud”, este unul din primele redactate. Pus în situația de a-și imagina acoperirea operativă în celulele cu frunzașii legionari și de a-și argumenta eficiența, Biriș comunica lui Crăciun o strategie de consolidare a rolului pe care trebuia să-l joace în fața celorlalți deținuți. Începea prin a recunoaște că poziția lui legionară la acea dată nu era „deloc consolidată”, potențialul de încredere ce i s-ar putea acorda fiind, astfel, minim. Nu avusese nici o funcție în cadrul Mișcării, nu avusese vreun grad legionar, nu fusese un „produs al educației legionare”, mai mult, organizase în 1944-1946 „o unitate legionară care a luat poziție contra celorlalte grupări opoziționiste din penitenciar”³⁶², refuzase să se supună lui Petrașcu, condamnând pactul cu M.A.I.-ul, absentase 9 ani din Aiud etc. După enumerarea argumentelor care pledau împotriva lui, era momentul să puncteze și avantajele de care beneficia. De pildă „aprecierile elogioase” făcute la adresa sa de Codreanu în memoriile scrise la Jilava în 1938³⁶³ sau o declarație făcută de același lui Dumitrescu Borșa, conform căreia l-ar fi numit pe Biriș „secretarul lui personal”³⁶⁴. Nu era de ignorat, de asemenea, orientarea „vădit simistă” a grupului coordonat de el la sfârșitul anilor '40 și, evident, adoptarea după 1948 a „poziției mele de principialitate și intransigență legionară de către marea masă a legionarilor deținuți”³⁶⁵.

Pentru a putea „activa cu folos”, însă, ca agent de influență, trebuia să „între în atenția binevoitoare a marii mase legionare”, iar pentru asta trebuia „să i se consolideze poziția”. Deconșea ofițerii G.O. să-l dirijeze, cel puțin pentru moment, spre o critică frontală a șefilor, asta putând să-l facă „de la început suspect”, „izolându-l” de masa legionară, anulându-i, astfel, „orice posibilitate de acțiune”³⁶⁶. Desele scoateri din celulă care avuseseră loc în lunile iulie-septembrie 1960 fuseseră explicate de protagonist ca o încercare a Securității de a-l implica într-o vastă anchetă, „în legătură cu o chestiune foarte severă”. Vorbea de anchetatori veniți special pentru el de la București, de ore de discuții și privațiuni, era – pe scurt – nu doar o victimă a hărțuierilor Securității, ci și un erou, căruia agenții regimului îi căutau o nouă încadrare penală. Biriș simțea că asta nu este suficient. Propunea ca vârfurile legionare să fie anchetate de un ofițer din afara penitenciarului, care urma să-i întrebe ce știau despre profilul lui legionar (ce știau despre mărturia lui Codreanu în ceea ce-l privește? etc.). Astfel, printre aceștia, urma să „fie reconsiderat în sens pozitiv”. Întrebările trebuiau să vizeze și persoana lui Traian

acestei revoluții, socot că în situația în care mă găsesc astăzi, ca deținut, este posibil să depun o muncă utilă contribuind la îndeplinirea sarcinilor impuse pentru rezolvarea problemei politice și ideologice legionare, operând pe teren în cadrul penitenciarului Aiud, unde se află ca deținuți majoritatea legionarilor”, afirma ritos Biriș (Idem, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 230).

³⁶¹ *Ibidem*.

³⁶² *Ibidem*.

³⁶³ Din cercetarea documentelor nu rezultă că C.Z.C. l-ar fi amintit în vreun loc pe Biriș în aceste „Amintiri din Memoriile Căpitanului, scrise în 1938 la Jilava și Doftana” (Idem, fond Penal, dosar nr. 11784, vol. 21, ff. 2-41).

³⁶⁴ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 231. Informația este inexactă, Borșa însuși fiind și el parte din planul credibilizării agentului Biriș, fiind prelucrat să lanseze informații ori zvonuri care să protejeze și să potențeze investiția Securității.

³⁶⁵ *Ibidem*.

³⁶⁶ *Ibidem*.

Puiu³⁶⁷ și situația legionarilor din exilul german, anchetatorii încercând să sugereze că, pe acest subiect, nu reușiseră să scoată nimic de la Biriș, care „negase totul”³⁶⁸. Trebuiau apoi să fie puși în fața mărturiei privind responsabilitatea pe care și-o asumase Biriș în raport cu „masacrul de la Jilava”. „După o rezistență îndelungată am capitulat, recunoscând rolul meu de autor moral. Acum mă aflu în așteptarea unui nou proces”. Cedarea lui ar fi trebuit să dea o direcție.

Era, însă, prematur, Crăciun intuind că entuziasmul expiator al lui Biriș putea compromite întreaga acțiune. Ca atare, va respinge propunerile, ordonând subalternilor să-l ajute să-și consolideze poziția „într-un cerc [foarte] limitat de oameni, șefi leg[ionari] de la care am putea culege informații deosebite”³⁶⁹.

La două luni de la semnarea angajamentului, proaspătul agent scrie o notă „asupra reeducării legionarilor din Penitenciarul Aiud”³⁷⁰. Prima urgență resimțită este desenarea unui tablou veridic al colegilor de detenție, Biriș începând cu o descriere de ansamblu a stării fiziologice, psihologice, spirituale și sociale a deținuților. Sunt trecute în revistă „descompunerea biologică progresivă”, „slăbirea vitalității”, „atrofierea instinctului sexual”, „slăbirea funcțiunii cerebrale”, „surescitare nervoasă manifestată printr-o ascuțire a spiritului de contradicție”, „creșterea agresivității” și „obsesia foamei”³⁷¹. „Descompunerea relațiilor sociale” este dovedită de contraziceri și certuri care degenerază în invective, reflex al unei „generale tensiuni nervoase”, iar litigiile religioase, de diferențele de opinii născute pe tema Vladimireștiului sau a celor petrecute la mânăstirea Sâmbăta. Este semnalată, mai cu seamă, descompunerea politică, amintindu-se conflictul dintre simiști și codreniști. Mitul Căpitanului rămăsese „infailibil și dominant”. Ideologia legionară, de asemenea, era „nealterată în esența ei”³⁷². Ce propune Biriș, având în vedere că deținuții nu progresaseră în substanța lor? Trebuia „populat compartimentul ideologic al conștiinței legionare cu idei care să submineze și să destrame vechiul conținut”, trebuind create unele „deprinderi, a unor reflexe psihice care să spargă psihologia socială specific legionară”³⁷³. Pe scurt, neutralizare, dezarmare, anihilare.

Aparențele, însă, pentru bunul mers al acțiunii, trebuiau, totuși, păstrate. Biriș nu sfătuia aplicarea unei restructurări „în sens materialist-socialist” prea directă, explicită, „saltul calitativ”, într-o atare ipoteză, neputându-se naște. Critica directă a legionarismului ar „trezi rezistențe, dăunătoare acțiunii de demobilizare”³⁷⁴. Prin urmare, „pe nesimțite”, conștiința socială a legionarilor trebuia „mobilată” cu „noile valori”. Prin aceasta lua naștere un „spirit critic”, care, „de la sine”, va executa „raclajul

³⁶⁷ Puiu Traian fusese numit în 1953 secretar general al Mișcării Legionare din exil. În 1954, alături de Traian Borobaru și Virgil Velescu, pune bazele unei tipografii la München, unde a fost editată o serie întreagă de periodice și volume dedicate istoriei Mișcării. În 1959 a fost răpit de la Viena de o echipă a Securității, fiind adus în țară și condamnat.

³⁶⁸ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 233.

³⁶⁹ *Ibidem*, f. 230. Fragmentul este parte dintr-o rezoluție pusă de Gh. Crăciun pe document.

³⁷⁰ *Ibidem*, f. 191.

³⁷¹ *Ibidem*.

³⁷² *Ibidem*, f. 192.

³⁷³ *Ibidem*, f. 193.

³⁷⁴ *Ibidem*.

necesar eliminării veninului intrat în putrefacție”³⁷⁵. Este interesantă recurența metaforelor descărnării, descompunerii, putrefacției, apelul la „viermi”, „șobolani” ș.a.m.d. pentru portretizarea sfârșitului Mișcării. Biriș nu spune, cel puțin pentru moment, cum vede el popularea discretă a minților cu noua ideologie. Cum vom vedea mai jos, prudența operativă va fi înlocuită treptat cu măsuri directe, în forță.

O „comunitate nouă” în penitenciar, concluziona Biriș, nu se putea naște decât ca efect al unei acțiuni culturalizatoare. Materialele citite se vor „frământa prin dări de seamă”³⁷⁶ ținute în fața colectivului camerei, noile idei trebuind mai apoi „să fie fixate”. Emulația în jurul lecturilor trebuia să ducă la apariția „colectivelor de cameră”. Lor li s-ar putea da pe mână „exercitarea unui sistem de conducere democratic”. Cum existau, însă, temeri, pe care Biriș le trece cu acribie în evidență (neîncrederea în gesturile administrației, fobia față de marxism-leninism, teama de restructurare cu mijloace „tari”, problema fanaticilor³⁷⁷), desenează și posibile soluții: destindere penitenciară, tact pedagogic, izolarea fanaticilor. Restructurații de la Pitești și Gherla, preoții, șefii legionari, informatorii ar trebui izolați și scoși din penitenciar. Nu uită și de folosirea și intensificarea antagonismelor dintre reeducabili și fanatici, de înmulțirea celor care trădează Mișcarea („elementele excepționale” trebuie încurajate s-o facă) sau de creșterea numărului de informatori. „Comunitatea legionarilor culturalizați” putea, astfel, să crească³⁷⁸. Cu modestie și discreție, pentru sine își rezerva doar sarcina „colaborării amănunțite”³⁷⁹.

În a doua jumătate a lui 1961 lucrurile prinseseră un contur mult mai agresiv. Multe din soluțiile prezentate de Biriș în primele luni vor fi retractate, propunându-se linii de acțiune mult mai dure. Poate cel mai relevant document, pentru noua direcție de orientare, este un așa numit „Proiect asupra unei acțiuni de restructurare în masă a legionarilor”³⁸⁰. Scenariul era gândit în două etape. Prima dintre acestea trebuia să conțină un program de conferințe, susținute de deținuți „competenți” și menit să destrame critic fondul ideologic al legionarismului, iar cea de a doua viza autodemascările. Acestea trebuiau făcute de legionarii „care au făcut deja – în *secret* [subl.n.] – cotitura”, pentru ca șocul să fie mai mare. Era, într-o manieră indirectă, o discretă referință la propriul exemplu. Este semnificativ de semnalat aici importanța acțiunilor brutale, de șoc, a căror marcă, cum se va vedea mai jos, a caracterizat regiile biriste. Ori, cum se putea garanta o acțiune dezintegratoare, în forță? Biriș nu ezită să ofere o soluție precisă, chirurgicală: „un grup de restructurați de la Pitești și Gherla va lua inițiativa conferințelor și autodemascărilor, invitându-i pe conferențiarilor programați să conferențieze și pe cei programați să se spovedească, iar aceștia se vor executa. *Prezența grupului de restructurați va fi decisivă* [subl.n.]. El va reaminti celor prezenți cele petrecute la Pitești și Gherla, exercitând o presiune morală binefăcătoare pentru

³⁷⁵ *Ibidem*.

³⁷⁶ *Ibidem*, ff. 193-194.

³⁷⁷ *Ibidem*, f. 194.

³⁷⁸ *Ibidem*, f. 195.

³⁷⁹ *Ibidem*.

³⁸⁰ *Ibidem*, vol. 1, f. 151.

revizuirea conștiințelor și pozițiilor”³⁸¹. Trebuie amintit, pentru a contextualiza mai bine anvergura amenințării, că spaima – general împărtășită de deținuții Aiudului – era posibilitatea reeditării brutalităților de la Pitești³⁸².

Revenind la scenariu, Biriș preconiza organizarea, timp de 10 zile, a unei celule în care să fie susținute 10 conferințe și 10 autodemascări, câte una în fiecare pe zi. Deținuții urmau să fie împărțiți pe serii, fiecare dintre acestea trebuind să treacă prin celula cu pricina³⁸³. După epuizarea tuturor seriilor, se putea aborda etapa a doua. Grupele de deținuți rămâneau nemodificate, schimbându-se însă conferențiarii și legionarii programați pentru autodemascare. Urmau alte zece zile intense, în penultima dintre acestea tuturor participanților urma să li se dea un chestionar, în care trebuiau să răspundă în scris „dacă înțeleg sau nu să renunțe la poziția legionară și dacă doresc să se încadreze în R.P.R.”³⁸⁴. În funcție de răspunsuri, se opera repartizarea pe celule, selecționându-se acum „elementele coapte pentru *demascarea dirijată* [subl.n.] în etapa următoare”³⁸⁵.

„Autodemascarea dirijată” presupunea o sinteză între producția disolutivă personală și atacurile colegilor, care trebuiau însușite și expuse. De la aparent inocentele conferințe, se făcea trecerea la șocul autodemascării unor legionari creditați, prin intensa folosire a piteștenilor, la asumarea activă a exercițiului confesional. „Autodemascarea dirijată” trebuia făcută și de „personalitățile legionare notorii”, pe care Biriș le programase pe șase etape, aglutinând figuri acomodante cu recalcitranți, pentru contrast și înfrângerea rezistențelor³⁸⁶. Cum nimeni nu putea garanta că planificarea asigura o generală convertire, trebuia clarificată și problema rezistențelor: „Pentru vârfurile care nu ar consimți să facă autodemascarea, se va organiza o cameră specială, în care vor fi concentrate toate vârfurile restructurate, care – organizat și dirijat – vor proceda la demascarea șefilor recalcitranți în fața masei legionarilor care vor trece pe serii prin această cameră”³⁸⁷.

³⁸¹ *Ibidem*.

³⁸² Ilie Niculescu era, de pildă, „îngrozit de brutalitatea de care au dat dovadă studenții” de la Pitești (Idem, dosar nr. 65054, vol. 3, f. 296 [cota SRI]). Iar posibilitatea reeditării unei atari experiențe, „nu cu bătaie, cum a fost acolo, ci [cu] o serie de demascări”, „te-ar îngrozi”, afirma el (*Ibidem*, vol. 2, f. 83 [cota SRI]).

³⁸³ Pentru asigurarea unui grad ridicat de convingere, autorul propunea ca regimul penitenciar în respectiva celulă „să fie excepțional de bun. Absența aparentă a organelor de pază. Dreptul de a sta în pat. Ac și așa la discreție. Dacă ar fi posibil, radio cu program muzical pentru exercitarea poftelor de viață. Lectură nepolitică în prima etapă. Apoi, în doze mici literatură politică”. Celula trebuia să conțină aproximativ 200 de oameni, distribuiți în „10 conferențieri, 10 care fac autodemascări, 10 restructurați de la Pitești și Gherla, 35 recalcitranți, 40 pocăiți și lecuiți și 100 sovăitori” (Idem, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 153).

³⁸⁴ *Ibidem*, f. 152.

³⁸⁵ *Ibidem*.

³⁸⁶ Grupurile erau: 1. Vojen, Bidianu, Budișteanu; 2. Dumitrescu-Borșa, Ibrăileanu, Bernea; 3. Bulhac, Groza, Tibi Teodorescu; 4. Eugen Teodorescu, Bălănescu, Ionescu Remonto; 5. Ghica, Duliu Stere, Ilie Niculescu; 6. Chioreanu, Petrașcu, Mironovici (*Ibidem*).

³⁸⁷ *Ibidem*.

O atare organizare trebuia să asigure, la final, „discreditarea legionarismului, compromiterea șefilor, decepția și scârba și... teama că s-ar putea repeta experiența de la Pitești-Gherla”, toate producând „o capitulare în masă a legionarilor”, o „reducere a numărului rezistențelor” și, implicit, izolarea acestora „de masă”³⁸⁸. În bună măsură, intuițiile lui Biriș au fost folosite de strategii G.O. Conceptul de „autodemascare dirijată”, un eufemism secretat de logica reeducării de tip Pitești, a fost intens pus la lucru în „camerele” de reeducare, a căror arhitectură a copiat, în 1962-1963, modelul birist. Plasarea strategică în celule a unor foști studenți legionari, trecuți pe la Pitești, cei mai mulți dintre aceștia fiind recrutați ca surse ale G.O., constituind exemplul viu al cedării, al distrugerii interioare³⁸⁹, a fost una din fațetele extrem de eficiente ale noului dresaj ideologic.

Încheiem analiza producțiilor operative biriste cu un alt plan al propriei folosiri, o „notă” cu propuneri pentru accelerarea prăbușirii legionarilor³⁹⁰, centrat în jurul convertirii liderilor legionari la comunism³⁹¹. Ca și în precedentul text, tot terapia de șoc era cea recomandată pentru dizolvarea rezistențelor³⁹². Totul pleca de la observația că, în ciuda unor notabile rezultate ale reeducării, „unitatea moral-politică legionară” rămăsese, totuși, neafectată. Disensiunea simiști versus antisimiști nu luase, încă, „forme antagoniste”³⁹³, cum se sperase. „Există chiar o tendință de slăbire, de diluare a acestei contradicții”, avertiza Biriș. Prin urmare unitatea trebuia „spartă”, printr-o reacție de șoc, concretizată în „crearea unei forțe, care să militeze fățiș pentru necesitatea recunoașterii sistemului mondial socialist”. Era vorba despre, un grup care să dea lovitura, compus din „vârfurile docile”³⁹⁴, oameni situabili în afara oricărei suspiciuni de contaminare cu marxism. Ei nu trebuiau, însă, izolați fiecare în mijlocul unor celule ostile, pentru că în atari situații „prestigiul agitatorului se diluează”, ci coagulați într-o „acțiune concentrică și dirijată a unui grup de agitatori”³⁹⁵. Astfel, cei convertiți la

³⁸⁸ *Ibidem*.

³⁸⁹ Amintim aici o mărturie a lui Ilie Niculescu, care fusese pus în aceeași celulă, pentru a-i fi distrusă rezistența, cu un fost deținut de la Pitești, Constantin Păvăloaie. Stătuseră 11 luni împreună. „Am avut mari tulburări”, povestea Niculescu după experiența convorbirilor cu acesta. Păvăloaie îi mărturisea: „Domnule, eu nu mai cred în nimic, *am fost așa de înfrânt, încât nu mai cred în nimic*” [subl.n.]. Suportase „toate bătăile” și „văzând prăbușirea morală a tuturor”, „s-a prăbușit și el” (Idem, dosar nr. 65054, vol. 4, f. 37 [cota SRI]).

³⁹⁰ Idem, dosar nr. 310004, vol. 3, ff. 151-156. Nota nu este datată, contextual putându-se aprecia că a fost scrisă în a doua jumătate a anului 1961.

³⁹¹ Ceea ce ținea să remarcă V.B. la momentul redactării acestei „note” era că se conturase „o nouă sinteză a fenomenului legionar”, constând într-o „adaptare la noile condiții istorice și politice”, Mișcarea Legionară dovedind prin aceasta „că este aptă să se adapteze la realități” (*Ibidem*, f. 151) Vechea obsesie biristă, a unei sinteze între ideologia extremei drepte și rudimentele unei etici de stânga, își spunea cuvântul.

³⁹² Rezoluția pusă de Crăciun pe acest document acredita propunerea: „Este valabil să facem spărtură” [între simiști și antisimiști, n.n.] (*Ibidem*, f. 156).

³⁹³ *Ibidem*, f. 151.

³⁹⁴ *Ibidem*, f. 152.

³⁹⁵ *Ibidem*.

marxism putea produce „o acțiune șoc”, menită să angajeze „totalitatea masei deținuților legionari”³⁹⁶.

Biriș realiza că un atare grup trebuie receptat ca o necesitate naturală, trebuind să se impună de la sine. Pentru asta trebuiau create anumite premise conflictualizante, în primul rând „înăsprirea temporară a regimului penitenciar, motivată politic”, care să producă „o agitație pregătitoare a evenimentului”³⁹⁷. După suportarea efectelor, deținuților ar fi trebuit să li se pară o veritabilă opțiune convertirea, un preț acceptabil pentru o îmbunătățire a vieții carcerale. Optimist în legătură cu efectele acestor măsuri, Biriș le sintetizează folosindu-se de șase cuvinte, pe care le redăm în toată simplitatea lor nudă: o gravă *scindare*, o *abatere*, o *zdruncinare*, o *capitulare*, o *capcană* pentru cei „abili” și *reducerea* la minimum a intransigențelor.

Prudent, când a fost vorba să-și precizeze poziția în contextul grupului de șoc, a preferat să nu fie direct angrenat, el, cel cunoscut pentru o „poziție legionară fătășă și intransigentă”. O mărturisire directă a propriei convertiri ar produce „multă tulburare în multe conștiințe legionare” și i-ar îndepărta pe cei care „au o fobie pentru marxism-leninism”, „luându-mi-se, astfel, posibilitatea de înrăurire”, atenționa Biriș³⁹⁸. Trebuia acționat mult mai subtil, legionarii fiind „puși în situația de a înțelege că în viața mea a intervenit un eveniment recent, deosebit de important, care să pregătească anunțarea schimbării poziției”³⁹⁹. Evenimentul era, de fapt, anunțarea unei *delegări*, a *punerii în practică a unei responsabilități*. Biriș trebuia să apară ca cel care, acceptând implicarea ideologică de partea Partidului Comunist, se sacrifica pe sine pentru masa deținuților legionari. *Pentru salvarea acestora, propria poziție eroică merita să fie sacrificată*: „salvarea și reîntrarea în viață a masei legionarilor deținuți va oferi o bază solidă, o justificare plauzibilă pentru sacrificarea poziției mele «eroice» legionare. În aceste condiții, mi-aș putea salva prestigiul, reputația de om de atitudini curajoase, om plin de abnegație, care se sacrifică pentru binele celor mulți”⁴⁰⁰. Urmează zece puncte ale planului propriei folosiri. Rezervându-și un rol de prim rang în noua turnură, proiectându-se drept alesul legionarilor, propunea ca zvonul privind alegerea lui de către G.O. să fie difuzat în penitenciar. O victimă inocentă care se sacrifică, prelungind, astfel, *legato*-ul legionar, rămânând – pentru membrii sectei ideologice – un fidel care îmbrăcase, temporar și dureros, haina de lup a torționarului. O „victimă”, care nu-și uita, însă, orgoliul, poziționându-se, în prim-planul noii lupte formative, pentru o renăscută identitate ideologică.

Planul n-a fost deloc pe gustul lui Crăciun, în ciuda elaborării lui amănunțite și a unor bune intuiții psihologice. Ceea ce îl deranja pe șeful G.O. era posibilitatea ca poziția intenționat duplicitară a lui Biriș să trezească în masa legionară amintirea victoriei, în termeni asemănători, a lui Luca Damaschin la începutul anilor '50, atunci când reușise să devină informator al Grupei „D”, rămânând, totodată, fidel legionarilor. În alți termeni, vehicularea duplicității nu putea fi însoțită de serioase garanții de

³⁹⁶ *Ibidem*, f. 153.

³⁹⁷ *Ibidem*.

³⁹⁸ *Ibidem*, f. 154.

³⁹⁹ *Ibidem*.

⁴⁰⁰ *Ibidem*.

onestitate din partea lui Biriș. Posibilitatea jocului dublu nu era agreată, pentru că ar fi însemnat că Biriș negociază de pe picior de egalitate cu ofițerii G.O. Ori, stăpânul era unul singur și asta trebuia să se știe. Ambiguitatea lui Biriș putea fi citită favorabil de legionari, ca una care-i proteja, chiar dacă ea ascundea – în fapt – o înșelăciune manipulatorie. Dincolo de rafinamentul potențial al stratagemei, stătea, totuși, orgoliul celui care trebuie să impună o „linie” și să nu negocieze niciodată cu „criminalii”. „Capitularea lor trebuie să fie fără motivări, fără condiții; să se prăbușească cu ajutorul nostru sub povara păcatelor, a jafurilor și a crimelor ce le-au făcut”, nota brutal Gheorghe Crăciun⁴⁰¹. Refuză, așadar, implicarea diversionistă a lui Biriș, acceptând, însă, crearea „spărturii” în masa legionară prin unii decizi să se „manifeste fațăș”⁴⁰². Alături de șefi, trebuia „mobilizată” și „masa”, pentru a cărei organizare șeful G.O. propunea folosirea Fabricii și a unor celule mari din Secția a V-a.

„Nu o acțiune de șoc, ci *mai multe șocuri* [s.n.] pentru mai mulți”, sintetizează Crăciun diferența de optică strategică⁴⁰³.

„Împerecherea” cu preotul Ioan Dumitrescu. 18 martie – 20 mai 1960

„Stând împreună, cred că mi s-ar confia fără rezerve”⁴⁰⁴.

Primit la Aiud pe un anumit fond de suspiciune, în ciuda celor 11 ani care trecuseră de la evenimentele de la Suceava, Biriș a trebuit, treptat, să-și construiască o legendă. Cele patru luni petrecute în Aiud în 1948 (iunie-octombrie), fuseseră marcate de ceea ce protagonistul observase la un moment dat cu acuitate. Era „trecut sub tăcere”, fiind vorba – cu un termen german mai adecvat – de o „*todschweigen*”, „a trece sub o tăcere de moarte”⁴⁰⁵. Asta nu însemna doar indiferență și adversitate, ci și suspiciune, delimitare, izolare, respingere, acuza privind colaborarea cu comuniștii și, mai cu seamă, abjurarea credinței⁴⁰⁶, părând să fi creat o ruptură între fostul secretar general al Ministerului de Interne și fruntașii legionari din Aiud. Atmosfera nu era determinată, în 1957-1960, doar de evenimentele de la sfârșitul anilor '40, ci și de informațiile noi furnizate ofițerilor de la Direcția a III-a și celor de la Grupa „D” de preotul Ioan Dumitrescu Borșa. Cu acesta ofițerii G.O. purtaseră tratative din 1958, obținând treptat colaborarea și participarea directă la reeducare⁴⁰⁷.

⁴⁰¹ *Ibidem*, f. 156 verso.

⁴⁰² *Ibidem*, f. 156.

⁴⁰³ *Ibidem*.

⁴⁰⁴ Mărturisirea, de la începutul lui 1960, îi aparține lui V.B., fiind parte din argumentarea propunerii de plasare în celulă împreună cu Ioan Dumitrescu (*Ibidem*, vol. 2, f. 247).

⁴⁰⁵ Idem, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 156.

⁴⁰⁶ Vorbim de dimensiunea ideologică a credinței, nu de credința religioasă în sens strict. Ceea ce este definitor pentru logica fidelităților legionare este un sistem de credințe prins în interiorul unei ideologii a extremei drepte. Calitatea de membru sau, mai curând, adept al Mișcării Legionare presupunea o delegare, o servitute în favoarea unui scenariu de tip mesianic, față de care principala atitudine exersată era *credința*.

⁴⁰⁷ În cazul lui Ioan Dumitrescu nu a fost necesară racolarea efectivă din două motive: Borșa a fost de la bun început (1957-1958) dispus să ofere informații despre colegii de celulă și să se

Suntem în fața *primului mare moment operativ* al reeducării de la Aiud. Agentul fusese pregătit, avuseseră loc cu el numeroase discuții, este pus să scrie câteva sute de pagini de declarații ș.a.m.d., iar când lucrurile au părut ca sunt sigure, este racolat. Inscenarea relatată în rândurile de față este prima lui „lansare” și verificare ca agent. Borșa se remarcase printr-o virulență antisimistă, care-l recomanda pentru „ciocnirea” cu cel pe care administrația dorea să-l legendeze ca mare simist. Preotul era sursa scenariului colaborării lui Sima cu directorul Siguranței Statului, a conivenței dintre Biriș și Sima cu scopul informării lui Moruzov, a denunțării unor legionari, care ar fi încăput astfel pe mâinile poliției ș.a.m.d. Povestea a constituit un prim pas în distrugerea credibilității conducătorilor Legiunii, mai exact o primă etapă a „surpării” legendarei principalități legionare. Inducerea scenariului *trădării*, păcatul suprem al oricărui fanatic credincios, era singurul în măsură să mineze suportul adeziunii neclintite față de ideologia extremei drepte. Contestarea modelului ierarhic, singurul reper moral pentru masa legionară, a fost unul din obiectivele cheie ale planului de la Aiud. Comuniștii, din motivele deja discutate, intuiseră riguros slăbiciunile fanatismului ideologic și regimul delegării responsabilității către o ierarhie sacrosanctă, legitimată charismatic.

Influența unui asupra celuilalt, dar în primul rând posibilitatea utilizării lui Borșa în discreditarea controlată a lui Biriș, pentru ca, definitiv înfrânt⁴⁰⁸, acesta să poată fi folosit, cu depline efecte, împotriva Mișcării au determinat organizarea unei întâlniri între cei doi. Verificarea reciprocă este un al doilea motiv. Obținerea unor argumente puternice pentru dovedirea colaborării lui Biriș cu Moruzov era miza punctuală a lui Crăciun⁴⁰⁹. Momentul a fost cu siguranță bine pregătit, Borșa lucrând direct cu ofițerii Direcției a III-a încă din 1957, el constituind – datorită urii antisimiste viscerele, necontrolate – o „victimă” predestinată pentru racolare și folosire⁴¹⁰. Alegerea

implică activ și cu convingere în reeducare. Al doilea motiv a fost legat de profilul antisimist extrem de pronunțat și, de altfel, public, care-i asigura suspiciunea colaborării în rândurile majorității deținuților cu care intra în contact. Prin urmare, una din condițiile racolării, conspirativitatea, nu putea fi îndeplinită. Borșa a funcționat ca un prolific agent de influență, deși cu o credibilitate, în rândurile deținuților, fisurată de cunoscuta sa ură viscerală împotriva lui Sima.

⁴⁰⁸ Cum se va vedea, Biriș mai avea o redută pe care n-o cedase. Era teza trădării Comandantului Sima. Lansarea unui agent, în care Crăciun își puna atâtea speranțe, vulnerabilizată de o credință încă neînvinșă, nu putea merge mai departe. Cucerirea acestei ultime redute s-a făcut cu sprijinul preotului Ioan Dumitrescu Borșa.

⁴⁰⁹ „Va trebui ca Borșa să rămână cu Biriș în celulă, cei trei [este vorba despre Nicolae Ginara, Ioan Calmuschi și Traian Lucuță, n.n.] să fie scoși la rând și după ce vor analiza și discuta în doi problemele, apoi vor fi scoși ambii și vor da declarații, apoi vor fi separați, având fiecare legionari corespunzători în celule. După lămurirea problemei în legătură cu Biriș, dacă a fost sau nu agentul lui Moruzov, și mai ales dacă a lucrat din ordinul lui H.S. [subl. n.], vom raporta conducerii”, nota colonelul Gheorghe Crăciun pe o informare a agentului „Capos Nicolae” din 20 martie 1961 (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 6, f. 185).

⁴¹⁰ Borșa recunoștea, în perioada de care ne ocupăm aici (martie-mai 1961), că „acuma ei se folosesc de mine pentru că mă știu dușmanul lui Sima” (Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 171). Elemente privind tatonarea și ulterior folosirea preotului Ioan Dumitrescu ca agent de influență, fără să fie efectiv racolat, se găsesc la Idem, fond Documentar,

momentului a depins de derularea, cu bune rezultate, a primelor contacte ale ofițerilor securității cu Biriș, imediat după aducerea lui în penitenciar. Totodată, o lungă perioadă de izolare prealabilă constituia, pentru amândoi, o premisă foarte eficientă⁴¹¹.

Borșa îl vedea drept „unul dintre cei mai devotați oameni ai lui Sima”⁴¹², considerând că proaspătul coleg de celulă avea „partea lui de contribuție” la eliminarea lui din Mișcare⁴¹³, mărturisind, totodată, că Biriș avea împotriva lui „o ură până la exterminare”⁴¹⁴. La rândul-i, Biriș recunoștea că nu avuseseră relații „20 de ani”, timp în care „dumneata ai spus despre mine ce-ai spus”, „eu am spus ce-am spus și ai știut. Cu toate acestea, noi, după 20 de ani, putem sta, cum stăm aici. Să examinăm situația”⁴¹⁵. Preotul Ioan Dumitrescu rămăsese în conștiința legionarilor ca unul care luptase pe frontul franchist în Spania, bucurându-se de încrederea lui Codreanu. „Poziția lui morală” nu era, în schimb, la fel de strălucită ca notorietatea lui legionară, observa cinic Biriș. Rămăsese din 1938 „rupt și străin de organizația legionară”. Luna martie 1961 îl găsea „trecut de 60 de ani și grav bolnav de ulcer”. „O bună doză de șiretenie, ipocrizie și amoralism îi sunt specifice”⁴¹⁶, completa tabloul Biriș.

Suntem în 18 martie 1961. Cu o zi înainte lui Biriș i se luase un angajament de colaborare cu Grupa Operativă, pe care-l semnează olograf. Crăciun, secondat de căpitanul Ioan Nodiș, redactează un „planul de dirijare” a lui Biriș⁴¹⁷. Încrederea acordată se datora celor mai bine de doi ani de tatonare, discuții, declarații și analize construite de protagonist împreună cu reprezentanții Direcției a III-a (atât cei de la București, cât și cei din penitenciar) și cu cei ai Problemei „D” și ulterior Grupei Operative. Biriș fusese „determinat să-și schimbe poziția”, făcuse „declarații în scris cu caracter demascator”⁴¹⁸, devenise un element de încredere. „Împerecherea” celor doi se dovedea utilă din mai multe considerente. În primul rând, trebuia verificată loialitatea proaspătului agent în fața unor acuze de trădare atât de dure, pe care Borșa se pregătea să le lanseze în fața lui. Potențialul conflict dintre ei putea fi folosit pentru scoaterea la

dosar nr. 12609, vol. 1, ff. 1-58, 154-205, 206-225. Declarațiile de aici sunt luate în prima parte a anului 1960.

⁴¹¹ Înainte de a fi fost adus în celula 53 din Zarcă, Biriș fusese ținut la izolare (adică singur într-o celulă din Zarcă) timp de șase luni, între octombrie 1960 - martie 1961 (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 187, Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, f. 227).

⁴¹² Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 6, f. 155.

⁴¹³ Nu a fost vorba despre o eliminare în sens strict. Admis, din septembrie 1940, în „Forul legionar”, Dumitrescu Borșa aspira la o demnitate în stat, care nu i se oferise. Tensiunile intestinale de la vârful Legiunii au determinat ca aripa aflată sub autoritatea profesorului Codreanu să încerce preluarea conducerii, la care luase parte și preotul Dumitrescu. Ca efect al acestei acțiuni, susținătorii demersului au fost trimiși în provincie, într-o formulă de „exil”. Vezi, mai sus, nota 49.

⁴¹⁴ Fragmentele aparțin unei declarații despre întâlnire, semnată de Ioan Dumitrescu (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 59).

⁴¹⁵ *Ibidem*, vol. 1, f. 160.

⁴¹⁶ Idem, dosar nr. 310004, vol. 2, 178.

⁴¹⁷ Planul de dirijare „pentru perioada cât va sta în cameră cu deținuții c[ontra] r[evoluționari] Dumitrescu F. Ioan-Borșa, Calmuschi Ion și Lucuța Traian” (*Ibidem*, ff. 199-201).

⁴¹⁸ *Ibidem*, f. 199.

iveală a „crimelor și fărădelegilor” legionare. Apoi, agentul de influență V.B. trebuia consolidat în rolul major ce i se pregătea, cel de lider informal al comunității legionare, care refuzase să trădeze, să colaboreze și care putea, astfel, fi ispitit cu o poziție de conducere. Mitul „dialogului politic” dintre reprezentanții Mișcării și cei ai Partidului Comunist este resuscitat⁴¹⁹. În ce măsură mai credea cineva în viabilitatea acestuia, și de fapt, care era rolul operativ al acestei fantasme compensative?

Una din strategiile operative ale unității de contrainformații din Aiud a constat în întreținerea mitului „dialogului politic”⁴²⁰ pe care Partidul Comunist l-ar fi căutat cu Mișcarea Legionară. Biriș era dirijat să ridice problema dacă el putea reprezenta adecvat o asemenea perspectivă, dacă ar putea fi numit un „șef” reprezentativ al acesteia. Sugestia că se căuta un asemenea dialog a fost indusă de G.O. pentru a da consistență, corp, contur, profil *conducerii legionare*, „comandamentului legionar” și ierarhiei aferente. Nu exista nici un „dialog”, nici o intenție, nimic. Era, alături de stratagemile Grupei Operative, orgoliul unor fruntași legionari care, poate ca strategie de supraviețuire, construiau contrafactual guverne, se vedeau semnând un protocol cu Partidul Comunist, imaginându-și că Mișcarea Legionară este, încă, o „forță politică”. Cu Biriș, cultivarea vanității de a se vedea în fruntea unei formule de reorganizare a Mișcării, care să fie dincolo de conflictul simisti-antisimiști, a fost una din procedurile operative cheie ale G.O.⁴²¹. Nu a fost niciodată un partener politic pentru Partidul Comunist, nu doar pentru că ideea însăși de parteneriat politic în optica acestuia din urmă era acoperită de subversiune și diversiune, ci pentru că o prezumtivă alianță cu Mișcarea Legionară nu i-ar fi folosit la nimic. Ideea n-a reprezentat nimic altceva decât o iluzie compensativă

⁴¹⁹ Primele încercări de apropiere avuseseră loc în intervalul 1945-1948, când Partidul Comunist a folosit o stratagemă similară, încercând să măgulească orgoliul anumitor lideri legionari dispuși să investească încredere în scenariul unei posibile colaborări pentru „reconstrucția țării”.

⁴²⁰ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 174. Mitul interlocutorului politic este reactivat într-o analiză recentă a istoriei Mișcării Legionare (Ilarion Țiu, *Istoria mișcării legionare, 1944-1968*, prefață de acad. Dinu C. Giurescu, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, pp.14-15). Autorul precizează că ipoteza însăși a studiului său este circumscrisă de acest mit: „Teza pe care o susținem, în urma cercetării întreprinse, este că Mișcarea legionară a reușit să rămână o organizație politică și după 23 august 1944, deși oficial nu i-a fost reconfirmat nici un moment acest statut. Deși fostele partide politice care activaseră înainte de februarie 1938 și-au putut relua activitatea, legionarii nu au beneficiat de acest drept, în baza convenției de Armistițiu, care interzicea activitatea organizațiilor de extremă dreapta. Totuși, neoficial, legionarii erau considerați parteneri de dialog politic atât de comuniști, cât și de celelalte partide democratice”. Autorul merge mai departe, afirmând că și „după instalarea definitivă a regimului comunist, în 1948, Mișcarea legionară și-a păstrat statutul de organizație politică, pe fondul aceluiași prezumtiv război «iminent» între Est și Vest”. Nu este deloc clar ce semnificație este alocată aici sintagmei „organizație politică”, dat fiind faptul că Legiunea era departe de a mai avea o formulă organizatorică articulată după 1948, părând mai degrabă rezultatul unei citiri amplificatoare a Securității, dispuse să contureze mai consistent „pericolul legionar”, pentru a justifica o serie întreagă de măsuri cu caracter represiv.

⁴²¹ O spune explicit colonelul Gh. Crăciun, într-o rezoluție la o declarație pe care a dat-o V.B. la 21 aprilie 1961: „Vom face un plan de folosire în continuare a lui Biriș și paralel de lucrare a lui [.] prin care vrea un partid legionar care să nu fie nici simist, nici antisimist dar să fie legionar [subl. n.]” (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 147).

pentru cei încarcerați și o strategie a Securității de atragere diversionistă a responsabililor legionari⁴²². Sigur, iluzia conspirațională, că unii reprezentanți ai partidului înlesnesc dialogul politic cu legionarii, anticipând o viitoare „prăbușire”⁴²³ a regimului – aceasta fiind una din poveștile care au făcut parte din folclorul legionar de detenție –, este parte din mecanismul suplu de autoiluzionare. Un constructivism compensativ. Borșa alimenta iluzia, „reproducând” o întrebare a unui anchetator, prin care îl „sonda” dacă „Biriș este un om cu cap”, prin urmare dacă poate fi folosit în conducerea Mișcării în viitor și într-o formulă negociată de dialog politic cu Partidul Comunist⁴²⁴.

Biriș însuși înaintase în evaluarea problemei. Dacă la sfârșitul anilor '40 era convins, în contra valului optimist, că „mișcarea legionară încetase de a mai fi tratată «politic» și că guvernul este hotărât să-i aplice un tratament «polițist» și penitenciar, urmărind zdrobirea ei”⁴²⁵, o replică dură pe care decisese s-o folosească împotriva celor care-l credeau cel mai nimerit, în context, pentru negocieri cu Partidul Comunist, discuții menite înblânzirii regimului penitenciar pentru legionari⁴²⁶, două decenii mai târziu Biriș este dispus să îmbrățișeze scenariul, lăsându-se preluat într-un paradoxal proces de salvare prin convertire a membrilor legionari, un amestec de cinism, iluzionare și orgoliu.

⁴²² Este greu de apreciat cu câtă realitate erau dispuși deținuții legionari să crediteze această ipoteză. În opinia noastră, deși intens întreținută din considerente operative, sugestia era privită cu mult scepticism de mediile legionare, fără, însă, a o putea definitiv exclude. Capacitatea de seducție a ideii nu trebuie, pe de altă parte, complet subestimată, dovadă stând și înscenarea cu succes a „comandamentului legionar” din a doua jumătate a lui 1961 din celula 55 Zarcă, chiar dacă în acest caz nu prezumatul dialog cu puterea comunistă era principala miză. Un apropiat al lui Biriș, Ilie Niculescu, deși conștient că „ceea ce se făcuse odată [în materia colaborării cu comuniștii, n.n.] nu se poate repeta deoarece pactul din 1945” produsese „o derută morală care a dus la o cădere de nivel”, favoriza, totuși, sugestia unui dialog politic (*Ibidem*, vol. 3, f. 306). Imaginându-și o „conjunctură politică de mâine”, unde Mișcarea „trebuie să aibă specificul ei ideologic, putând a face anumite concesii la capitulul politic *pentru a se strecura pe moment* [subl. n.], datorită greutăților ivite în cale” (*Ibidem*, 307), înțelegerea era privită ca o strategie de supraviețuire. Cum, însă, „mișcarea legionară este o realitate care va trebui să se manifeste în concret, politic, ca forță organizată, (...) discuțiile cu Partidul Comunist se vor duce de la partid politic la partid politic”, admitea Nicolescu (*Ibidem*, ff. 307-308).

⁴²³ Idem, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 175.

⁴²⁴ *Ibidem*.

⁴²⁵ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 260.

⁴²⁶ În contextul anilor 1945-1948, unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Biriș, Alexandru Ghyka, îl considera cel mai nimerit să ducă tratative cu reprezentanții Partidului Comunist. „I-am arătat lui Ghika că nu există nici un motiv serios care ar putea să determine guvernul să inițieze discuții cu caracter politic cu mișcarea legionară, care se compromisese definitiv prin încălcarea angajamentelor luate de Petrașcu Nicolae față de fosta conducere a M.A.I. și că după zdrobirea organizației legionare prin arestările din 1948, legionarii nu mai puteau prezenta pentru guvern vreun interes de ordin politic, ci cel mult polițist”, destrăma iluziile Biriș (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 421).

Biriș trebuia „lansat”, iar contactul „în lumea asta mixtă”, cu „exponentul cel mai extrem (sic!) al acțiunii de ură antisemită”⁴²⁷ constituia nu doar o necesară verificare, ci și posibilitatea predării unor importante informații demascatoare. Materialul cu care venea Borșa era unic. El era vehiculul „trădării” comandantului Mișcării, avea „probe”, „văzuse” etc. Biriș trebuia confruntat cu asta, iar apoi trebuia obținută de la el declarația explozivă că el însuși fusese unul din agenții Siguranței. Crăciun și Nodiț îl instruiesc strict înainte de „împerecherea” cu Borșa. Trebuia să manifeste „multă prudență, să fie rezervat”, să amintească despre „ancheta grea” pe care o traversase, despre faptul că i se pregătește un nou proces, să apară ca victimă a legiunii, ca unul care „suferă pentru Mișcarea Legionară” și din cauza ei, să nu dea prea multe detalii despre activitatea sa legionară, să sugereze că „este un ostaș disciplinat al comandantului”, că se „mișcă pe linia indicată de comandant”, trebuind să evite afișarea ca șef, ci doar ca element disciplinat, ca unul care gândește precum Comandantul⁴²⁸.

Întâlnirea s-a produs în după amiaza zilei de 18 martie 1961, în celula 53 din Zarcă. Borșa și Biriș nu se mai văzuseră din 1940. „La deschiderea ușii m-am găsit în fața deținutului legionar Dumitrescu Borșa, pe care l-am recunoscut, deși nu-l mai văzusem de peste 20 de ani. Acesta n-a schițat nici un gest din care s-ar fi putut deduce că m-a recunoscut”⁴²⁹, relatează Biriș. Și unul, și celălalt povestesc anchetele prin care trecuseră, Biriș menționând „anchetatori penali de la București”⁴³⁰ care veniseră special pentru el la Aiud, amintind de „condițiile foarte grele” traversate și de faptul că se „așteaptă la un nou proces”⁴³¹, totul conform instrucțiunilor primite. Borșa pozează, la rândul-i, în deținutul anchetat, aflat sub o strictă supraveghere.

La câteva ore după închiderea celor doi, sunt aduși în celulă inginerii Ioan Calmuschi (37 de ani)⁴³², „speriat și dezorientat, prăpădit și cu aspect de vechi pușcăriaș, care a avut nevoie de oarecare timp pentru a-și reveni din ecuația pe care i-o cauzase transportul cu mantaua în cap”⁴³³ și Traian Lucuță (45 de ani)⁴³⁴, care „a intrat în

⁴²⁷ Idem, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 150 (Biriș îl descria astfel pe Ioan Dumitrescu).

⁴²⁸ Idem, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 201.

⁴²⁹ *Ibidem*, f. 147.

⁴³⁰ *Ibidem*, f. 148.

⁴³¹ *Ibidem*.

⁴³² Ioan Calmuschi (Kalmuschi), n. 1924, absolvent al Politehnicii din București (1948), inginer, fost membru F.D.C. în organizația de Bucovina. Arestat în iunie 1958, a fost condamnat la 25 de ani m.s.v.. Până în toamna lui 1960 a stat închis la Uranus, de unde a fost transferat „împreună cu Groza Nicolae, Radu Gyr și alte 4 sau 5 persoane” la Aiud. Era „slab, bolnav de colită și speriat peste măsură”, „avea nopți agitate, cu coșmare punctate de gemete”, așa îl descria Biriș (*Ibidem*, ff. 136-137, 160). Acceptă reeducarea din primul moment, fiind numit ulterior șef de club (Idem, dosar nr. 65054, vol. 6, f. 227 [cota SRI]).

⁴³³ Idem, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 149. Tabloul îi aparține lui V.B.

⁴³⁴ Traian Lucuță, n. 1916, studii liceale la Deva și Arad, absolvent al Facultății de Electro-Mecanică din cadrul Institutului Politehnic din București, membru al Mișcării Legionare din 1936 (*Ibidem*, f. 156). Face războiul pe frontul de răsarit în calitate de comandant al unei unități de transmisiuni, cade prizonier la Cotelul Donului, fiind eliberat din prizonierat în 1948, când revine în țară. Intră în producție la Întreprinderile „Steaua Roșie”, „9 Mai”, „Mao Tze Tung”, ajungând, ulterior, director adjunct în cadrul Ministerului Construcțiilor. Este arestat și condamnat la moarte în 1958 în cadrul lotului Constantin (Puiu) Atanasie, cu care fusese coleg

cameră foarte degajat, cu o înfățișare de om sănătos, viguros care nu purta amprenta caracteristică a deținuților”⁴³⁵, deținuți legionari condamnați în 1958. Amândoi erau agenți ai Grupei Operative⁴³⁶. În fapt, în modalități diferite, toți cei din celula 53 Zarcă erau agenți Securității⁴³⁷. Ulterior a fost introdus și Nicolae Ginara, „țăran macedonean din comuna Mihai Viteazu, Constanța”⁴³⁸, folosit în orb ca agent de acoperire. Rolul prezenței lui, dincolo de declarațiile care i se cereau, era acela de a îndepărta suspiciunea din jurul celor doi agenți, despre Ginara știindu-se în detenție că era unul din informatorii administrației⁴³⁹. Agenții trebuiau să creeze „o bază de discuții”⁴⁴⁰, să aducă elemente noi din exterior, sarcină de care se achită foarte bine.

de arme în U.R.S.S. La recurs i se comută pedeapsa în m.s.v., fiind trimis la mina de aur de la Brad, unde a lucrat ca tehnician până la 10 martie 1960, când a fost transferat la penitenciarul Aiud (*Ibidem*, f. 152). Atât în cursul anchetelor cât și în perioada de detenție fusese „prelucrat”, convingându-se de „superioritatea sistemului socialist” (*Ibidem*, f. 156).

⁴³⁵ *Ibidem*, f. 149. Tabloul îi aparține lui V.B.

⁴³⁶ Calmuschi și Lucuță „sunt colaboratorii organelor noastre”, nota colonelul Gh. Crăciun în Planul de dirijare din 18 martie 1961 (*Ibidem*, f. 200). În actualul stadiu al cercetării putem documenta faptul că numele conspirative sub care cei doi au funcționat au fost „Dinescu Vasile” (Lucuță Traian, cf. *Ibidem*, f. 702), respectiv „Capos Nicolae” (Ioan Calmuschi). La 10 zile de la organizarea celei, într-o primă analiză a prestațiilor, Crăciun nota critic: „Consider că Lucuță va fi mai bun pentru a lămuri pe alții decât de a duce muncă conspirativă. Este rău că nu respectă ordinul primit. El a fost instruit să tacă, să asculte, să înregistreze și să raporteze. Biriș și Calmuschi procedează corect; în ceea ce privește pe Dumitrescu Borșa, el nici nu se simte, ceea ce înseamnă că ori nu are nici o valoare în discuții, ori procedează bine. Urmează să vedem când vom scoate agenții. La această dată, 30 martie 1961, vor fi despărțiți Calmuschi, Ginara și Lucuță, de Biriș” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 5, f. 118). Cei cinci deținuți vor fi puși să dea declarații amănunțite fiecare despre cele petrecute în celula 53 Zarcă.

⁴³⁷ Este important, în context, să redăm modul în care este descrisă de Biriș apariția lui Lucuță, pentru a circumstanția colaborarea acestuia cu ofițerii de contrainformații: avea 45 de ani, albise aproape complet „din cauza tensiunii nervoase suferite cu ocazia anchetelor și condamnării la moarte”. Avea „un somn neliniștit, geme adesea din cauza coșmarurilor”. Ideea de a fi reanchetat „îl paralizează” (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 159).

⁴³⁸ Idem, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 59.

⁴³⁹ Într-o notă a Biroului găsim următoarea explicație privindu-l pe Ginara: „de profesie agricultor, condamnat la 25 ani m.s. Este folosit de organele noastre în acoperirea agenturii, el fiind bănuț de colaborare cu organele noastre. S-a ajuns la aceasta printr-o serie de măsuri informativ-operative menite să trezească suspiciuni asupra lui. Deși în discuțiile ce le poartă cu cei [cu] care vine în contact, vrea să dovedească că nu este colaboratorul organelor noastre, nu a reușit aceasta. Este inteligent, capabil să înregistreze discuțiile, fapt pentru care ne-am propus să-l folosim în eventualele anchete ce se vor ivi în scopul acoperirii agenturii” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 7, f. 170). Cu alte cuvinte, Ginara nu era agent în sensul curent al termenului, ci colabora cu G.O. pentru acoperirea adevăraților agenți. Era bănuț de deținuți că întreține relații cu ofițerii G.O., ceea ce excludea conspirarea sa clasică. S-a ales metoda păstrării și întreținerii acestei suspiciuni. În alt loc, despre el, Andronic Bulhac spunea că a avut „tăria de a spune că administrația caută să-l folosească” (*Ibidem*, vol. 14, f. 86).

⁴⁴⁰ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 200.

Borșa începe în forță, spunându-i lui V.B. că nu înțelege, date fiind realizările puterii actuale, „de ce ar mai exista o mișcare legionară”⁴⁴¹, lipsindu-i obiectul. Biriș mimează indignarea și, pe un ton de reproș familiar, îi spune: „Și dumneata, părinte, spui aceste lucruri?” În ciuda acestui debut furtunos, Borșa se păstrează într-o atitudine de „expectativă prudentă”⁴⁴², cum descrie, cu o anumită insatisfacție, Biriș momentul. Atmosfera generală, altminteri, avea tendința de a „se menține într-un cadru de prudentă legalitate și de organizare a unei vieți de cameră cât mai confortabile și distractive”⁴⁴³. Era o aparență, avertiza Biriș, atitudinea fiind „pur formală și de circumstanță”⁴⁴⁴.

Primul „care s-a lăsat antrenat”⁴⁴⁵ în discuții a fost Lucuță. Putând da relații despre „viața de afară” de la mijlocul anilor '50, este lăsat să povestească. Sunt trecute în revistă „înfăptuirile”, diversitatea domeniilor dezvoltate, condițiile de viață etc. „Țara transformată într-un vast șantier”⁴⁴⁶ este trecută în revistă cu minuție. „Viața pulsează. O lume nouă dedicată muncii. Intelectualii lucrează la cot cu muncitorii și nu se mai poate vorbi de diferențieri de clasă”⁴⁴⁷. Nimeni nu este nemulțumit, toată lumea este fericită. Povestitorul simte, însă, nevoia să mai înmoaie accentele în această fericită unanimitate: există, izolat, „ațățători sau pescuitori în apă tulbure”, care sunt „demascați”, „depistați și ridicați de securitate, aplicându-li-se pedeapsa cuvenită”⁴⁴⁸. Morala curge de la sine, cu o limpezime clarvăzătoare: „Îți vezi de treabă și muncești, trăiești mulțumit și bine”⁴⁴⁹. Lucuță este sincer, vorbește din inimă, este convingător. „A putut să presară asupra mea și a lui Biriș convingerea asupra realității celor spuse de el și liniștea sufletească că afară se lucrează, se muncește și se fac realizări spre binele tuturor”⁴⁵⁰, nota conștiințios Borșa. Nu la fel de entuziasat se va arăta Biriș, al cărui ochi critic se dovedise mult mai vigilent. Încercând să-i depisteze strategiile de camuflare și adevăratele opinii, surprinde, de pildă, că Lucuță avea o destul de proastă impresie despre Armata Sovietică, care-și recruta personalul superior din rândurile clasei muncitoare, neavând așadar calitățile intelectuale necesare. Pe scurt, inginerul își „propusese să vorbească la superlativ de U.R.S.S.”, dar s-a scăpat... Între ceea ce dorea Lucuță și „psihologia” lui era un hiatus, mai observa Biriș. Face eforturi să se „fixeze” pe o poziție anticlericală, dar „fredonează cântece liturgice creștine”⁴⁵¹. Era un „adept al concepției idealiste”, un „șovin”, comentând „cu satisfacție răutăcioasă reorganizarea universității din Cluj”. Îl admira pe Gyr... Se vede treaba că „acțiunea de descifrare a lui Lucuță”⁴⁵², cum își numea Biriș suita de observații, dăduse rezultate peste așteptări.

⁴⁴¹ Idem, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 60.

⁴⁴² Idem, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 150.

⁴⁴³ *Ibidem*, f. 151.

⁴⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁴⁶ Idem, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 61.

⁴⁴⁷ *Ibidem*, f. 62.

⁴⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁴⁹ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 6, f. 158.

⁴⁵⁰ Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 63.

⁴⁵¹ Idem, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 158.

⁴⁵² *Ibidem*, f. 160.

Este rugat, apoi, să vorbească Calmuschi. Originar din București, dincolo de relatarea arestării lui, trece în revistă „noul București”, de nerecunoscut, devenit o „mare capitală europeană”⁴⁵³. Abundă termeni ca „minune”, „extraordinar”, „frumosul care domină urâtul”, „modern”, „lumină” etc., tabloul reconstituit fiind copleșitor. Borșa îi analizează prestația, cum o făcuse și cu cea a lui Lucuță. Observă mici ezitări politice, anumite „rezerve”⁴⁵⁴, pe care „poate le-a discutat cu Biriș între patru ochi”. Privirea lui Biriș, ca și în primul caz, se dovedește ceva mai precisă. Îi sondează cunoștințele legionare, observă față de cine anume manifesta o anumită emoție, de cine era atașat. Propune plasarea lui viitoare cu aceștia, putând, astfel, „ieși din mutismul de astăzi”⁴⁵⁵. Îl descrie ca pe un „legionar cu înclinații mistice”, care „respinge și combate deschis marxism-leninismul”⁴⁵⁶. Era „bolnav, nervos, fumător pătimaș, suportă foarte greu viața de celulă”. „Marea lui obsesie”, manifestată printr-o „teama nestăpânită”, era „o nouă anchetă în legătură cu persoanele care l-au ajutat în timpul cât a fost fugar”⁴⁵⁷. Unele puncte „pot fi dezvoltate”, încheia Biriș...

Ginara, adus ultimul în celulă, avusese șansa să stea cu George Manu, învățase o mulțime de lucruri, având și o memorie foarte bună. El povestește de gospodăria colectivă din comuna lui. „Metodele noi, științifice”, în ciuda unei naturi nu totdeauna sensibile la dezideratele ideologiei, învinseseră. Oamenii, și ei, s-au pliat necesității. Apar, pe rând, „casa sfatului popular comunal”, biblioteca, teatrul comunal, casa de nașteri, casa culturală cu bibliotecă, cinematograful, noile grajduri, noul mobilier, alinierea caselor, aparatele de radio, medicul comunal, moșele, farmacia, autobuzele etc., abundența detaliilor devenind dificilă pentru naratorul nevoit să reproducă ceea ce părea fără sfârșit⁴⁵⁸. Nici o descripție nu pare capabilă să epuizeze „noul”. În plus, alege să recite o serie de poezii din repertoriul carceral.

Virtuțile interpretative puse la lucru în relatarea lui Biriș, sunt duse până la consecințe operative greu de anticipat⁴⁵⁹. Astfel, el le oferă ofițerilor lui Crăciun un ingenios raționament: „repertoriul poetic” al lui Ginara poate da seama de orientarea lui ideologică reală și poate oferi indicații operative prețioase⁴⁶⁰. Poezia lui Gyr, „Voi n-ați stat cu noi în celulă”, „prin care se arată, pe de o parte, suferințele legionarilor deținuți, având satisfacția morală a martiriului politic pentru un ideal” fiind, pe de altă parte, criticați cei aflați în libertate, „care se gândesc numai la satisfacții de ordin material, făcând compromisuri și uitându-i pe cei închiși”⁴⁶¹, putea conduce la o eficiență

⁴⁵³ Idem, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 65.

⁴⁵⁴ *Ibidem*.

⁴⁵⁵ Idem, dosar nr. 310004, vol. 2, ff. 160-161.

⁴⁵⁶ *Ibidem*, f. 163.

⁴⁵⁷ *Ibidem*. Indicare vulnerabilităților, care puteau fi folosite de ofițerii Securității, a fost una din trăsăturile crude ale descrierilor biriste. Multe din fișele personale realizate de el au, în chip distinct, acest „detaliu” decisiv.

⁴⁵⁸ Idem, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 66.

⁴⁵⁹ La fel ca ceilalți colegi de celulă, Biriș a fost pus să dea o declarație lămuritoare despre toate cele întâmplate și discutate. A rezultat o mărturie de 42 de pagini dactilo (Idem, dosar nr. 310004, vol. 2, ff. 147-189).

⁴⁶⁰ *Ibidem*, f. 165.

⁴⁶¹ *Ibidem*.

manipulare psihologică. Ce putea transmite un asemenea poem? Biriș ne dumirește: poemul „reflectează mai mult o suferință de ordin personal”, o insatisfacție. Ori asta era o vulnerabilitate care putea fi speculată, orgoliul celui suferind, căruia i se putea plasa, în contra partidă, situația celor privilegiați. Paradoxul face că într-o capcană cu o scenografie similară a picat însuși Biriș, care ajunsese să-l acuze pe H.S. că n-a suferit 21 de ani de detenție continuă și că este total rupt de soarta legionarilor. Nu interesează adevărul acestor cuvinte sau îndreptățirea lor, ci pasul argumentativ, logica autojustificării unor gesturi. Se naște, astfel, o îndreptățire: este *justificat să-ți gândești un drum propriu atâta vreme cât conducătorul Mișcării și-a părăsit subordonații și nici – pe logica martiriului – nu le-a împărtășit soarta*. Legitimitatea se naște din justificare resentimentară, nu din fapte. Schema psihologică este mai importantă. Biriș anexează poemele, ca piese probatorii, notei. El observă și acele poeme care generează emulație, care sunt învățate de mai mulți deținuți, astfel putând oferi o imagine relevantă asupra mediului legionar.

După două săptămâni Gîndăra este scos din celulă, în seara aceleiași zile fiind scoși și cei doi ingineri⁴⁶². O săptămână Borșa și Biriș rămân singuri. Își declară unuia altuia uimirea admirativă față de detaliile aflate de la deținuții intrați recent în închisoare. Este o poziție reciproc prudentă și tactică, deopotrivă. Amândoi sunt colaboratorii Grupei Operative. Biriș îi va reproșa ce spusese despre el în detenția de la Jilava, când ar fi afirmat că fusese „omul polițier”, că dăduse pe mîna acesteia pe unii legionari pentru a fi arestați, că trădase pe Belgea, Cristescu și Cantacuzino⁴⁶³. Nu recunoaște că el i-ar fi făcut asemenea destăinuiri. Borșa este destul de empatic la reacția, pe bună dreptate, scandalizată a colegului de celulă: „Înțeleg că nu-i convine că aceste puncte vulnerabile, care îl fac odios în fața legionarilor, să fie cunoscute de ei, și închid discuția”⁴⁶⁴. Nu însă de tot. Urmează partea preferată de fostul secretar general al partidului „Totul pentru Țară”: „Prind, însă, acest moment și-i arăt cine este Horia Sima și legăturile pe care le-a avut cu Moruzov, aducându-i ca argument și mărturisirea generalului Coroamă, că în casa lui, Sima s-a întâlnit în două rânduri cu Moruzov”⁴⁶⁵. Biriș ascultă și ripostează sceptic⁴⁶⁶.

⁴⁶² La 31 martie 1961 (*Ibidem*, f. 167).

⁴⁶³ Ion Belgea, prof.univ. Vasile Cristescu și avocatul Alexandru Cantacuzino erau membrii „Comandamentului de prigoană”, instituit după desființarea partidului „Totul pentru Țară” din 10 februarie 1938. Vasile Cristescu a fost împușcat pe 26 ianuarie 1939 de polițiști, fiind descoperit la locuința unor cunoscuți. Istoriile alternativă legionare acreditează ideea că trădarea locului unde acesta se ascundea s-ar fi produs din ordinul lui Sima. Ion Belgea și Al. Cantacuzino sunt arestați și condamnați într-un proces care a început la București la 25 iunie 1938, alături de alți 17 fruntași legionari.

⁴⁶⁴ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 67.

⁴⁶⁵ *Ibidem*. Dumitrescu pretindea că Sima fusese angajat al S.S.I., fiind plătit cu sume considerabile, încă din 1932 (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 5, f. 49). Scopul lui Sima era „să pună mîna pe Mișcarea Legionară”. Mihail Stelescu însuși ar fi fost manipulat de Moruzov. Comandantul Mișcării l-ar fi cunoscut efectiv pe Moruzov în casa generalului Coroamă în septembrie 1938. Biriș, în schimb, pretindea că Sima auzise prima oară de Moruzov la arestarea acestuia din urmă, din 6 septembrie 1940. Motivul colaborării cu S.S.I.-ul? Încercarea lui Sima de a-i uzurpa poziția de lider lui Codreanu. Chiar dacă Biriș a încercat să invoce motive de bun simț (de ce nu l-a salvat H.S. pe Moruzov din arestul prefecturii București și ulterior de la

Prudența lui este datorată și propriilor rezistențe în fața unui program atât de abrupt de desființare a lui H.S., dar și prelucrărilor informative prealabile. Legenda presupunea pentru Biriș continuarea inflexibilității din trecut („Am fost, sunt și voi fi legionar”⁴⁶⁷), prezervarea drumului neclintit pe linie legionară și a unui profil de șef. În fața „trădării” trebuia să-și manifeste suspiciunea și neîncrederea. Ofițerii Grupei Operative simțiseră că orgoliul rănit în urma primirii reci și distante cu care fusese întâmpinat la revenirea de la penitenciarul Suceava și ulterior în 1957, putea fi recompensat prin întreținerea unei imagini de lider inflexibil, dur și aspru cu sine însuși. „Este plin de el, are veleități de șef și-i place să se complacă în această situație”, nota Borșa. Șeful G.O. intuise că Biriș dorea să joace un rol similar celui jucat în 1945 de Petrașcu, de actor politic cu o mare răspundere în spate, care reprezintă Legiunea, care preia prin decizia lui masa de legionari și-i „salvează”. În spatele unei abile autoumilirii și a constantei invocări a subsidiarității⁴⁶⁸ stătea, de fapt, un mare orgoliu.

Din relatările preotului Ioan Dumitrescu rezulta un tablou amestecat și straniu: Biriș critica formarea guvernului național de la Viena, „pus în slujba nemților”, îl critica pe Petrașcu pentru înțelegerea cu Partidul Comunist (de pe poziții net legionare), acuzându-l că asta a prilejuit identificarea cadrelor mișcării și a celor veniți din Germania, îl apăra pe Sima în chestiunea înființării serviciului secret de informații legionar⁴⁶⁹, îi lauda pe „biriști”, „oameni de înaltă conduită legionară, oameni de cuvânt, de onoare și de mare credință în viitorul legiunii”⁴⁷⁰, uitând să spună vreun cuvânt despre dimensiunea comunistă a convertirilor de la Suceava, nu aducea nici o critică regimului, dar era mândru de atitudinea în proces a lui Mare și Turtureanu. Ce nu dorea defel Biriș să fie supus discuției, dubiului sau îndoielilor era angajamentul lui de credință de partea extremei drepte. Acoperirea intransigenței va fi, pe tot cuprinsul detenției din Aiud, cel mai de preț capital simbolic pentru el.

Întrebat despre natura anchetelor la care fusese supus, menționează eliptic „chestiunile personale”, încercând să sugereze că este tot timpul sub amenințarea unui alt proces, că este vizat, că rămăsese un dușman de care Securitatea se ocupa în continuare. Borșa este destul de cinic dar și involuntar autoironic atunci când, în fața acestei mărturisiri, nota frust în declarația lui: „Eu am bănuț că tot așa cum am fost eu anchetat, a fost și el și nici el, nici eu, nu am stăruit asupra celor anchetate”⁴⁷¹. Și el și

Jilava, unde era încarcerat în condiții mizerabile, „inumane”), Borșa replica: „eu nu știu de ce nu l-a salvat”, lăsând problema nesoluționată (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 475).

⁴⁶⁶ Doar un exemplu din suita de contraargumente aduse de V.B.: „Dacă era omul lui Moruzov și al regelui, de ce n-a rămas în guvern ci a organizat activitate [clandestină, n.n.] din septembrie 1940, cerând abdicarea lui Carol?” (*Ibidem*, ff. 170-171).

⁴⁶⁷ Idem, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 68.

⁴⁶⁸ Biriș a evitat tot timpul să se autopropună explicit ca voce reprezentativă a legionarilor încarcerați. Dorea să fie *recunoscut* ca atare, *confirmat*, propunerea unei posibile poziții de reprezentare să-i fie, astfel, înaintată.

⁴⁶⁹ Serviciul secret de informații legionar a fost înființat de Eugen Teodorescu.

⁴⁷⁰ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 69.

⁴⁷¹ *Ibidem*, f. 70.

Biriș fuseseră prelucrați informativ înainte de a fi fost „împerecheați”, de la fiecare așteptându-se informații.

Borșa își construise „misiunea”, din proprie inițiativă, folosindu-se de intențiile pe care le intuise din precedentele dialoguri cu ofițerii de contrainformații. Colonelul Crăciun nota într-o rezoluție în marginea notei informative a sursei „Dinescu Vasile” din 11 aprilie 1961: „Borșa nu a primit instructaj. El ceea ce a făcut este din proprie inițiativă. Lui i s-a spus simplu să vadă cum gândește Biriș și alții, fără să i se arate prin ce metode, cum să se comporte, ce să vorbească etc.”⁴⁷². Treptat, Borșa a încercat să sondeze adevăratele intenții ale colegului de celulă, l-a provocat, înfățișându-i scenariul trădării comandantului Mișcării și, nu în ultimul rând, a încercat să-l determine să se recunoască drept un veritabil lider al Legiunii, îndreptățit să-și asume o poziție de conducere și să fie, astfel, pregătit pentru dialog. Îl sfătuiește să „renunțe la punctele deosebitoare” față de Partidul Comunist, să-i accepte pe acești oameni „porniți spre mari realizări și [spre] o înnoire a vieții sociale”⁴⁷³. Iar cu Sima, lucrurile erau clare, la el trebuia renunțat imediat, un „om care din punct de vedere politic este total compromis”⁴⁷⁴. Ideea pe care i-o strecoară Borșa este că este foarte posibil ca el, fost șef al unui grup important din Aiud, alături de alți conducători legionari (Chioreanu și Mironovici), „să fie drenați, așa cum a fost și Petrașcu, să discute cu autoritățile unele chestiuni politice, luându-și angajamentul unor renunțări ce-ar duce la o ameliorare a situației și greutăților din închisori”⁴⁷⁵. Succesiunea anchetelor în care fuseseră antrenati fruntașii legionari din Aiud este explicată prin intenția Securității de a descoperi „un cap politic de mare valoare”, „un legionar pe deplin realizat”, cu care Partidul Comunist este gata să discute. „Personalitatea legionară” cu care „organele anchetatoare” sunt dispuse să stea de vorbă în probleme politice nu putea fi decât Biriș. „Imensele transformări” pe care le suferise, cum se exprima Borșa, îl recomandau pentru amintita poziție⁴⁷⁶. Cu alte cuvinte, alături de picătura de vanitate este strecurată, viguros, și atenționarea responsabilității față de coreligionari, pe care, nu-i așa, neconfirmând în reeducare, le-ar fi prelungit chinul penitenciar.

Este de observat nu doar situarea lui Biriș alături de marii comandanți legionari, într-o logică a discuțiilor *politice* pe care Partidul Comunist le-ar putea purta cu ei, dar și șantajul implicat de un eventual refuz, moneda de schimb fiind destinul populației penitenciare legionare, a cărei eliberare era condiționată de concesiile ce trebuiau făcute prin dialogul amintit. Un om cu 21 de ani de detenție, îl măgulea Borșa, este un om cu putere de convingere, un om al cărui cuvânt are greutate, „avându-se în vedere și comportarea lui demnă”⁴⁷⁷. Îl roagă pe Biriș „să reflecteze asupra acestei probleme”⁴⁷⁸. La un moment dat, plusează, spunându-i de-a dreptul: „Realitatea este că tu ești șeful

⁴⁷² *Ibidem*, vol. 1, f. 241.

⁴⁷³ *Ibidem*, vol. 2, f. 70.

⁴⁷⁴ *Ibidem*.

⁴⁷⁵ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 6, f. 167.

⁴⁷⁶ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 174.

⁴⁷⁷ Idem, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 70.

⁴⁷⁸ *Ibidem*.

legiunii”⁴⁷⁹. Prudent, Biriș nu va îmbrățișa dezinvolt statutul de lider cu care s-ar putea negocia. Preferă, tactic, poziția ancilară, invocând ascendentul lui Mironovici și Chioreanu, cărora trebuie să le ceară, în prealabil, acordul. „Eu nu sunt șef”, avertiza Biriș, și „doar în anumite situații pot aduce o modestă contribuție (...), prin anumite însușiri pe care totuși le am”⁴⁸⁰, nu am „o organizație” care să mă urmeze sau „un mandat”⁴⁸¹. Invocarea necesității stabilirii unui lider era pusă în legătură cu mitul discuțiilor politice cu Partidul Comunist, a căror iminență era vehiculată abil de ofițerii G.O. Nu se poate discerne câte era iluzie sau calcul tactic pentru Biriș sau alți lideri legionari, care încurajau, fie și tacit, această iluzie.

Biriș era de acord că „ar fi posibilă, totuși, o activitate pregătitoare pentru o eventuală activitate politică”⁴⁸². De-a lungul dialogului celor doi, Borșa l-a tot încurajat să creadă într-o atare perspectivă, în care ar fi fost dorit ca exponent al unei linii potrivite a legionarismului în dialogul cu comuniștii. „Unele schimbări structurale în politica noastră internă” l-ar fi determinat să creadă că aceasta este linia, „noi trebuind să acceptăm mâna care ni se întinde pentru a ne salva și pentru a salva mișcarea legionară”⁴⁸³. Borșa mai spune ceva. Îi cere colegului de celulă „să aplaneze neînțelegerile” dintre ei, să adopte „o nouă linie politică, o linie de mijloc, care să nu fie nici simistă, nici antisimistă, ci legionară”, Biriș fiind considerat „cel mai indicat exponent al acestei linii”⁴⁸⁴. Solicitarea este importantă prin sugestia pe care o conține. În cadrul ideologiei legionare, între codreniști și simiști terțul era exclus, în ciuda unor grupușcule de fideli, reducibile finalmente la cele două mari fidelități genetice. Prin urmare „linia de mijloc” la care făcea apel Borșa era, de fapt, „noua linie legionară”, o încercare de a revoluționa ideologia extremei drepte orientând-o spre comandamentele comuniste.

Deși își recunoștea anumite „însușiri politice”, Biriș spunea că îi lipsește o organizație pe care s-o conducă; „n-am nici o organizație și n-am nici mandat”⁴⁸⁵. Ipoteza noastră este că deținuții știau foarte bine în 1961 că nu se mai poate vorbi în nici un context posibil de un „dialog politic” între M.L. și Partidul Comunist, întreținând scenariul din considerente operative. Oferindu-se miza, se puteau selecta reprezentanții cei mai avizați, conducătorii din penitenciar ai Mișcării. Ori acesta era veritabilul scop. Ofițerii G.O. doreau să afle ce putea organiza Biriș, ce influență reală avea, de ce relații

⁴⁷⁹ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 6, f. 120.

⁴⁸⁰ Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 195.

⁴⁸¹ *Ibidem*, f. 238.

⁴⁸² Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 6, f. 123.

⁴⁸³ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 175.

⁴⁸⁴ *Ibidem*. O rezoluție a colonelului Gh. Crăciun pusă pe declarația cadru a lui V.B. privind întâlnirea din celula 53 Zarcă, din 21 aprilie 1961, consemna: „rezultă în general că Biriș a discutat problemele serios, având [o] poziție corespunzătoare în discuțiile cu Borșa. Vom corecta unele greșeli ce le-a făcut, ca aceea că va renunța la Horia Sima fiindcă este posibil să se ducă tratative cu el [nu se puteau duce tratative între legionari cu el, dacă renunța la H.S., n.n.]. Vom face un plan de folosire în continuare a lui Biriș și paralel de lucrare a lui prin care vrea un partid legionar, care să nu fie nici simist, nici antisimist dar să fie legionar. Vom raporta nota conducerii împreună cu planul și vom cere verificarea datelor noi apărute referitor la H.S.” (*Ibidem*, f. 147).

⁴⁸⁵ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 6, f. 123.

putea dispune, ce „oameni avea”, din ce se constituia noul „pol” politic. Însă, dincolo de sondarea unei realități, Grupa Operativă se ocupa și cu *crearea unei realități*. Construcția unui veritabil lider legionar, putea oferi un aplomb, considerabil mai eficient simbolic, în actul denunțării, în reeducare. Un învins nu este niciodată crezut. Un luptător, însă, are un amvon garantat, cuvintele lui nemaifiind receptate drept efectul înfrângerii sau trădării, ci al convingerii sincere, devotate⁴⁸⁶.

Disputa despre colaborarea lui Sima cu directorul Siguranței nu duce, cum era de prevăzut, nicăieri. Biriș cere probe. Borșa nu este în stare să le furnizeze, încapătânându-se să pretindă că are documente pe care, din prudență, le ține dosite. Cei care au mințit în jurul mitului comandantului, îl avertiza Borșa, la momentul în care trădarea va fi descoperită, vor fi trași la răspundere împreună cu comandantul Mișcării. Ambii apreciau că atari informații sensibile nu trebuie făcute publice, „pentru a se înlătura nenorociri”⁴⁸⁷, o precauție de fațadă, pentru că tocmai acel tip de informații constituiau adevărata monedă de schimb simbolică din Aiud.

Conversația s-a oprit aici pentru că în celulă a fost introdus, la 7 aprilie 1961, Petre Arapu, unul din studenții legionari care trecuseră pe la Pitești⁴⁸⁸. Momentul fusese pesemne bine ales, colonelul Crăciun intuind că *fixarea* anumitor convingeri prin sugestia amenințării potențiale a unor măsuri de tip Pitești, era necesară. Aceasta putea asigura un plus de claritate intențiilor G.O. Soarta majorității supraviețuitorilor Piteștiului era pecetluită. Desfigurați interior, bântuiți de o frică incomprehensibilă, erau victimele predestinate ale racolărilor, fiind folosiți de cele mai multe ori „în orb”, incapabili să mai ducă o muncă informativă coordonată. Asupra lor plana oricum suspiciunea colaborării. „Retrăiește înspăimântat torturile la care a fost supus și metodele întrebuințate de Țurcanu și de Martinici. Se cutremură când aude numele acestora și ne arată chinurile prin care au trecut cei de la Pitești. Înebunește de groază dacă ar ști că Țurcanu și Martinici ar mai fi încă în viață”⁴⁸⁹, observa Borșa. Povestea torturile „cu lux de amănunte”, recunoscând, la un moment dat, că fusese forțat, la Baia Sprie, să colaboreze, prilej pentru Biriș de-a reflecta asupra destinului informatorilor dintre deținuții legionari: „Vorbind în general despre «turnători», Arapu a făcut reflecția *foarte semnificativă* [s.n.] că nu turnătorii mărunți și cunoscuți sunt periculoși, ci ceilalți. Lumea legionară va rămâne foarte uluită în ziua când se va convinge ce figuri legionare marcante deservesc interesele informative ale biroului politic”⁴⁹⁰. Într-adevăr, uluitor⁴⁹¹.

⁴⁸⁶ În marginea declarației de intransigență citată mai sus, Crăciun nota clarificator: „[Biriș a primit aprobarea să spună lui Borșa că este legiōnar] simist” (*Ibidem*, f. 126).

⁴⁸⁷ Idem, fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 71.

⁴⁸⁸ Petre Arapu a fost ținut în celulă până la 20 aprilie 1961.

⁴⁸⁹ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 264316, vol. 2, f. 72.

⁴⁹⁰ Idem, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 183.

⁴⁹¹ Venirea lui Arapu în celulă și dialogurile născute între el și Biriș ne permit să vedem transformările produse de începutul unei eficiente colaborări între Biriș și G.O. Arapu observase că Biriș se întremase fizic, știindu-l cum arăta cu un an înainte, fiind amândoi puși în aceeași celulă. Era atunci „un adevărat «schelet»”. Biriș este nevoit să ofere o explicație medicală a modificării formei fizice, invocând o „criză a metabolismului bazal”. Îmbunătățirea regimului alimentar ținea de strategia folosirii lui operative, lucru intuit și de Arapu, care „ar fi așteptat și o

La câteva zile distanță, Biriș a fost scos din celulă.

„Împerecherea” a durat de la 18 martie până la 20 mai 1961. Spre finalul perioadei, Biriș este dispus să accepte perspectiva preotului Dumitrescu despre relația dintre Sima și Moruzov. Este extrem de interesant faptul că într-o declarație „cu privire la raporturile ce au existat între Moruzov Mihail și Horia Sima”⁴⁹², pe care i-o dăduse căpitanului Nodiț cu două săptămâni înainte de întâlnirea strategică cu Borșa, el afirmase destul de tranșant: „Pe baza materialului pe care-l cunosc, *nu am putut ajunge la concluzia că H.S. ar fi fost agentul lui Mihail Moruzov* [subl.n.]”⁴⁹³. Biriș aduce mai multe argumente împotriva tezei Sima-informator al S.S.I.-ului: „Judecând imparțial, obiectiv, pe baza faptelor și considerentelor de mai sus, nu pot ajunge la concluzia că H.S. a fost agentul informator al lui Mihail Moruzov. Această declarație o fac în interesul cercetărilor ce se fac pentru stabilirea adevărului de către organele Securității R.P.R.”⁴⁹⁴. În schimb, „atitudinea mea publică, politică” acceptă să fie „dictată de necesitățile acțiunii pentru lichidarea definitivă a legionarismului”. Pe scurt, Biriș recunoștea adevărul istoric, dar era gata să mărturisească orice, dacă „necesitățile acțiunii” o cereau. Ceea ce va și face. La mijlocul lui aprilie 1961, la mai bine de două săptămâni de la intrarea în celula 53 din Zarcă, Biriș cedase, observând că „aceeași hotărâre cu care timp de 20 de ani” îl „ținuse în brațe [pe H.S.], socotind că așa este bine”, trebuia să se schimbe. „Îmi agravam suferința făcând lucrul acesta” [susținându-l în continuare pe Sima, n.n.], prin urmare, „cu aceeași tărie, cu aceeași consecvență, mă plasez pe un nou punct de vedere, dacă este necesar”⁴⁹⁵. Era necesar, însă nu atât de repede, cum observa Crăciun, care îi atrăgea atenția lt. Rădulescu să-l instruiască pe Biriș să nu renunțe așa de ușor la Sima, că poate da de bănuț. Biriș plusa, încercând să capete repede încrederea ofițerilor printr-o adeziune manifestă, directă. Numai că miza Securității presupunea o respirație ceva mai largă, o preluare naturală a conștiințelor. Biriș trebuia păstrat într-o formulă de ambiguitate fertilă, prin care se putea țese eficient o plasă de iluzii pentru deținuții vizați. Un convertit care vine din interiorul fidel al credinței, apare ca unul care s-a lămurit *treptat*, cu certe argumente, deloc fabricate sau ca efect al unor presupuse presiuni ori promisiuni. Trebuia născută o „clarificare” autentică, fără fisuri. Transformarea trebuia să imite formula unei convertiri sincere, care ar fi lăsat nealterate, cel puțin în aparență, idealurile legionare. Mai cu seamă pozițiile de forță, cultura voinței, obsesia idealurilor, mistica laică a slujirii, datoria înregimentării, toate bine încorporate de Biriș.

Este suficient de comic de observat că ofițerii Securității ajunseseră să-i protejeze intransigența, parte a unei reputații atât de utilă pentru credibilitatea lui printre legionari.

Pentru a înțelege până la capăt costurile emoționale ale abjurării, cităm aici o observație pe care Biriș, cu o tragică intuiție, o face despre el însuși: „Pentru că eu dacă

altă explicație” privind transformarea somatică, cum observa Biriș însuși. „Nu i-am dat-o”, încheie același (*Ibidem*, f. 184).

⁴⁹² Declarația a fost dată în 3 martie 1961 (*Ibidem*, f. 217).

⁴⁹³ *Ibidem*, f. 223.

⁴⁹⁴ *Ibidem*, f. 225.

⁴⁹⁵ Idem, dosar nr. 264316, vol. 1, f. 162.

n-aș realiza starea asta, eu *m-aș îngrozi numai la gândul că am pus astfel de probleme* [subl. n.]. Părinte dragă, o problemă ca aceasta, așa cum am pus-o noi aici, vânturată de un vânt puternic, îmi zboară capul, mă bagă în coșciug”⁴⁹⁶.

Intuind rolul pe care va trebui să-l joace printre colegii de detenție, de mare demascator, i se plânge lui Borșa de posibilitatea lipsei de profesionalism a ofițerilor de securitate în abordarea unei asemenea extrem de delicate probleme. O trecere prea abruptă de partea administrației ar avea efecte contrare. „Dacă într-un moment voi fi împins într-o asemenea afacere”, mărturisea el, „într-un mod lipsit de înțelepciune”, ca să se „ajungă la ei” [la liderii Mișcării din Aiud], și dacă „nu va fi un moment just, asta costă capul”, „îmi dau perfect de bine seama ce risc, acceptând o astfel de situație”⁴⁹⁷.

La finalul unei lungi „declarații” descriptive privind misiunea cu care fusese însărcinat, Biriș simte nevoia să tragă anumite concluzii. Îl măcina povestea performanței în proaspăta carieră care i se deschidea în față. Dacă în iunie-iulie 1960 se afla „în criza de orientare, fiind ideologic, moral și patetic (?) desprins de legionarism”, fără a-și fi găsit totuși „un nou făgaș”, experiența celulei 53 îi face bine, „reintră în viața colectivă”, are „puncte de vedere clarificate”, „cu hotărâri și angajamente” pe care le respectă „cu scrupulozitate”⁴⁹⁸. Ce s-a petrecut aici, în 53, este caracterizat drept „prima mea acțiune”: „M-am străduit să observ și să înregistrez cu precizie și fidelitate cele petrecute și să le descriu, precis și concis. Lipsurile, care, desigur, există, se datoresc imperfecțiunii mele și în bună parte lipsei de experiență”⁴⁹⁹. Se pune în întregime la dispoziția G.O., acceptă critica. Vrea să-și îmbunătățească munca. Le numește „modeste obligații de serviciu”, de care crede că s-ar achita „în modul cel mai firesc”: „Nu m-am plâns de mâncare, de plontoane, de administrație, suportând cu seninătate povara detențiunii”. În discuții „am avut inițiativa”, valorificând „cu discreție rezultatele culturalizării” de care beneficiase „în ultimele luni”. Încurajează relațiile favorabile regimului, neutralizând opiniile „prea ridicate, caracteristice comunismului”⁵⁰⁰. „M-am afirmat ca simist, dar am anihilat în discuții simismul”. Recunoaște că „materialul cules” este insuficient pentru a face un tablou edificator asupra „stării de spirit generale din penitenciar”. Lucuță, Calmuschi și Ginara sunt acum descriși succint: „prezintă simptome de restructurare politică”, dar „fondul lor conține puternice reminiscențe mic-burgheze”. Borșa „este tipic pentru legionarii vechi, abili, șireți, gata să se facă frate cu dracul pentru a trece puntea, dar rămânând după trecerea furtunii neschimbați”⁵⁰¹.

Trebuie spus că din a doua jumătate a lui 1961 cei doi știau că lucrează împreună, jucând într-un tandem operativ sofisticat. Se acopereau reciproc, își lansau unul altuia teme de discuție. Biriș propunea, spre exemplu, pentru că poziția lui Borșa în fața majorității legionarilor era compromisă, datorită zelului antisimist al acestuia, să-l demaște, încercând să-l apere pe Sima. Asta, „mi-ar ridica creditul moral în fața simiștilor din cameră, ceea ce mi-ar folosi când voi proceda la demascarea lui Petrașcu,

⁴⁹⁶ *Ibidem*.

⁴⁹⁷ *Ibidem*, f. 163.

⁴⁹⁸ *Idem*, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 188.

⁴⁹⁹ *Ibidem*.

⁵⁰⁰ *Ibidem*.

⁵⁰¹ *Ibidem*, f. 189.

Chioreanu, Niculescu etc.”⁵⁰², observa el. Prin punerea la zid a lui Sima, Borșa se putea apropia de mironoviști, sugera Biriș, „având posibilitatea de a da informații asupra celor ce se petrec acolo”. Agentul excludea ipoteza în care i-ar lua apărarea acestuia. Conflictul îi credibiliza pe amândoi: „În ipoteza când ar trebui să-l menajez pe Dumitrescu și să-i iau apărarea, *am rămâne izolați* [s. autorului], pierzând amândoi posibilitatea de a duce cu succes războiul psihologic în vederea realizării descompunerii legionare. Ar fi poate un pericol, deoarece s-ar putea realiza un *front împotriva noastră* [s. autorului]”⁵⁰³.

„Comandamentul legionar”.

Nașterea unei legende. Iunie – decembrie 1961

„Zilele acestea, cât am stat împreună, ne-au ajutat, nu știu dacă ne-au băgat dinadins sau nu, dar noi le-am folosit din plin”⁵⁰⁴

„Biriș să pună problemele mai voalat, că va fi mirosit!”⁵⁰⁵

Mitul „interlocutorului politic” n-a fost doar o tragică strategie compensativă pentru reprezentanții Mișcării, izolați într-o detenție care, pentru unii dintre ei, cumulasă deja două decenii⁵⁰⁶. Posibilitatea ieșirii, chiar ipotetice, dintr-o lungă izolare reușise să capaciteze energiile. Descoperirea multitudinii detaliilor operative, puse în scenă de Direcția a III-a, prin al său Serviciu Independent, apoi de Grupa Operativă din cadrul penitenciarului Aiud, sub atenta supraveghere a Partidului, conduc la concluzia că modalitatea de „anihilare” a legionarilor a presupus construcția unui „comandament”, direct responsabil de acțiunile din detenție ale acestora, de cele din țară și aflat în legătură cu exilul legionar. Acesta a fost *al doilea mare moment operativ* al grupei coordonată de Crăciun în care actorul central a fost V.B. Planificarea s-a purtat pe mai multe direcții. Una din ele a presupus pregătirea readucerii lui Nicolae Petrașcu la Aiud, de unde fusese transferat la București în 14 septembrie 1953⁵⁰⁷. Ținut pentru o lungă perioadă în anchete la Jilava sau în arestul M.A.I. de la Uranus, Nicolae Petrașcu a fost

⁵⁰² *Ibidem*, vol. 1, f. 161.

⁵⁰³ *Ibidem*, f. 161 verso.

⁵⁰⁴ Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 28. Afirmția îi aparține lui Nistor Chioreanu. În originalul dactilografiat, formula ultimului verb este puțin diferită, „dar noi *ne-am* [subl. n.] folosit din plin”. Cum se întâmplă de multe ori la transcrierea prin dactilografiere a unor note olografe, ofițerii făceau diferite erori. Deși în acest caz, eroarea are un sens involuntar foarte dur, am preferat, totuși, acordul cu subiectul propoziției. Interesant de transcris aici și replicile lui Ghyka: „Treaba lor, îi privește personal, dar profitul nostru este profitul nostru” și a lui Biriș: „*Da. A fost necesar lucrul acesta, cel puțin pentru mine personal*” [subl. n.] (*Ibidem*).

⁵⁰⁵ O rezoluție a colonelului Rusu Emanoil, șeful Serviciului Independent din cadrul Direcției a III-a, pusă pe o notă informativă a sursei „Gavrilesco Antal” din 16 octombrie 1961, folosită la supravegherea celei 55 Zarcă (*Ibidem*, f. 171).

⁵⁰⁶ „Suntem deja de aproape 25 de ani în prigoană”, amintea Ilie Niculescu în 28-29 septembrie 1961 în celula 55 (*Ibidem*, f. 262).

⁵⁰⁷ Idem, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 29.

adus la Aiud în data de 17 ianuarie 1962⁵⁰⁸. Pregătit să colaboreze, transferarea lui s-a făcut „pentru a lichida cuibul de șefi”, cum se exprima Crăciun, într-o propunere adresată colegilor din Capitală, trimisă la sfârșitul lunii octombrie 1961⁵⁰⁹.

Evenimentele de care ne vom ocupa în rândurile de față se referă la o înscenare operativă, care a avut ca punct final aducerea șefului Mișcării Legionare în ianuarie 1962 în penitenciar, operațiunea derulându-se cu aprobarea directă a conducerii Ministerului⁵¹⁰. Momentul, descris succint mai sus, se referă la stabilirea unui for de conducere legionar în penitenciar, cu prerogative clar stabilite și care – prin atribuirea funcțiilor în noua ierarhie – atrăgea responsabilități explicite. Colonelul Crăciun, în conivență cu ofițerii Direcției a III-a și cu aprobarea directă a conducerii Ministerului de Interne, a decis organizarea unei celule în care o atare realitate să se poată naște. Așa a luat ființă, ca moment operativ, celebra celulă 55 Zarcă. Clădirea Zărcii era separată de corpul principal al penitenciarului și de restul secțiilor⁵¹¹, având asigurată deplin conspirativitatea. În noiembrie 1961, erau încarcerați aici 150 de deținuți⁵¹², făcând parte dintre cei considerați de Crăciun drept „nerecuperabili”⁵¹³. Comandantul penitenciarului își asigura conștiincios șefii de la București că asta nu e, în fond, o problemă, întrucât împlicinații „se vor lichida pe cale biologică”⁵¹⁴.

Ideea reconstituirii operative a „comandamentului” fusese sugerată încă din februarie 1958 de agentul „Laurențiu Emil”⁵¹⁵, care reproducea o mărturisire a lui Ilie Niculescu. Nota acestuia fusese prelucrată de maiorul Constantin Popa, locțiitor al șefului Serviciului Independent din cadrul Direcției a III-a⁵¹⁶ și de lt.maj. Vaxman S. Agentul „semnala” că „Niculescu a afirmat de mai multe ori că dacă ar reuși să se întâlnească cu Ghica Alexandru și cu Biriș Victor și să discute mai mult de jumătate de

⁵⁰⁸ Idem, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 177. Un referat al Direcției a III-a, semnat de șeful acesteia, lt.col. Angelescu Gheorghe, cu „propuneri privind transferarea de la penitenciarul Jilava la penitenciarul Aiud a comandantului Nicolae Petrașcu” trimis către M.A.I., Cabinet V la 26 decembrie 1961 promise aprobarea la 16 ianuarie 1962. Cum la Aiud se derulau operațiuni „care să ducă la adâncirea disensiunilor” dintre legionari, prezența lui Petrașcu acolo era considerată necesară, propunându-se transferarea lui (Idem, fond Informativ, dosar nr. 151086, vol. 4, f. 148).

⁵⁰⁹ Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, 177. Asupra metamorfozelor anchetei în cazul Nicolae Petrașcu și privitor la pregătirea folosirii lui la Aiud nu vom insista în rândurile de față, urmând ca subiectul să fie tratat distinct într-un volum, aflat în pregătire, referitor la reeducarea din penitenciarul Aiud.

⁵¹⁰ *Ibidem*, f. 299.

⁵¹¹ Secția Spital, secțiile productive etc., în acestea fiind încarcerată majoritatea deținuților legionari.

⁵¹² A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 213.

⁵¹³ Colonelul Crăciun raporta Comitetului Central, „personal tov[arășului] Patilineț Vasile” și Direcției a III-a un număr de 200 de recalcitranți, în noiembrie 1961 (*Ibidem*, f. 215).

⁵¹⁴ *Ibidem*.

⁵¹⁵ Este vorba despre Constantin Păvăloaie, un tânăr fedecist, „distrus în urma Piteștiului cu nervii și cu inima”, cum îl descrie unul din colegii de celulă (Idem, dosar nr. 13485, vol. 13, f. 148). Închis la Aiud, fusese transferat în iulie 1958 la București pentru valorificare, unde avusese prilejul să discute cu Ilie Niculescu (*Ibidem*, f. 163). Vezi, mai sus, nota 389.

⁵¹⁶ Șeful Serviciului Independent din cadrul Direcției a III-a era lt.col. Emanoil Rusu.

oră, s-ar rezolva multe chestiuni în ce privește conducerea legionară și, de asemenea, și problema cu Pitești și Gherla, deoarece atât Biriș, dar mai ales Ghica au stat mult timp în Jilava și au fost în contact cu multe elemente trecute prin Pitești și Gherla și că cunoaște mai bine problema (sic!). Fapt clar este că aceștia, dacă s-ar întâlni, ar constitui comandamentul legionar din închisoare”⁵¹⁷.

Informațiile privind începutul operațiunii datează primele plasări în celula 55 în intervalul iunie-august 1961⁵¹⁸. Deținuților trebuia să li se creeze sentimentul că în plan internațional se producea o destindere, prin modificarea relațiilor dintre U.R.S.S. și S.U.A., fapt care ar putea conduce la o relaxare a raporturilor politice în România. Sugestia directă era că, pe fondul relaxărilor ideologice, Mișcarea Legionară, ca „partid politic”, poate deveni un veritabil partener de dialog cu Partidul Comunist. Ori precipitarea prezumtivelor negocieri, a căror iminență era anunțată, nu s-ar fi putut produce fără stabilirea unor reprezentanți autorizați, reprezentativi și necontestabili ai Legiunii. Ori tocmai asta era intenția Securității, cartografierea „conducerii” legionare, care putea capacita complotul „organizării” Mișcării, atât între zidurile penitenciarelor cât și în exterior, cu suportul direct al diasporei. Este important de remarcat că organele de represiune aveau nevoie de acest construct operativ. Inventarea dușmanilor, în logica conspirațională a statelor totalitare, nu este doar un simplu și gratuit exercițiu hermeneutic, el conține însăși rațiunea de a exista a acestora. Este o dovadă suplimentară a modului în care ideologia înlocuiește realitatea, substituindu-i-se.

Informațiile de context, cum sunt cele de mai sus, erau introduse controlat între zidurile închisorii. Difuzarea știrilor era asigurată atât prin manipularea zvonurilor între deținuți, profitându-se de mobilitatea populației penitenciare, dar și prin inducerea controlată a unor informații din presă, cu ajutorul „personalului” angajat militar al Direcției Generale a Penitenciarelor și Coloniilor de Muncă, care funcționa pe secțiile de deținere⁵¹⁹. Un bun exemplu este cel al „plutonierului Lungu Aurel”, unul din ofițerii

⁵¹⁷ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 2, f. 30 [cota SRI].

⁵¹⁸ Pregătirea celulei cu tehnică operativă și redactarea primelor planuri referitoare la distribuția deținuților au fost realizate, cel mai probabil, în prima parte a lunii iunie 1961 (Idem, dosar nr. 301004, vol. 3, ff. 140, 146, Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 51 și Idem, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 19). În alt loc V.B. afirma că operațiunea se desfășurase în intervalul 14 iunie – 11 decembrie 1961 (*Ibidem*, f. 214), informație corectă, dată fiind datarea Planului de dirijare (14 iunie 1961) (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 132).

⁵¹⁹ Trebuie spus că au existat și angajați militari sau civili ai D.G.P.C.M. care, din diferite motive, au ajutat pe unii deținuți din Aiud. Amintim pe sergentul major Emanoil Alexe, care în perioada 1957-1959 introdusese o serie de informații în detenție, își sfătuia colegii de la Pază să fie mai puțin aspri cu deținuții legionari, îi avertiza pe aceștia din urmă în legătură cu cei care colaboreau cu ofițerii de C.I. etc. Arestat în 1959, a fost închis în Aiud. Un alt caz este cel al plutonierului Filimon Teodor, semnalat de agentura din penitenciar că înlesnea circulația informațiilor între celule sau oferea detalii despre cei care erau agenți ai G.O. sau cel al inginerului (angajat civil) Nițu Gheorghe care deservea Secția XII-a Fabrică, ajutând deținuții prin furnizarea știrilor politice (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 10, ff. 226-227). Nu au fost singurele cazuri, putând aminti aici și pe sergentul major Romulus Olaru, plutonierul Iosif Hoca și pe tehniciana farmacistă Maria Fodor (Florin Banu, *Reeducarea de la Aiud – contribuții documentare*, în Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *Arhivele Securității 4*, volum coordonat de Silviu B. Moldovan, București, Editura Enciclopedică, 2008, p. 560).

Grupei Operative care funcționa acoperit în calitate de șef al unei secții din penitenciar, mai exact în dispozitivul de pază al acesteia⁵²⁰. El este cel care aduce informații privind „destinderea” în relațiile Est-Vest, sugerând că asta ar presupune și o relaxare a politicii represive în țară⁵²¹.

Din considerente tactice, în intervalul amintit, componența celei s-a tot modificat. Se poate vorbi, însă, de un „nucleu dur”, compus din Victor Biriș, Alexandru Ghyka, Ilie Niculescu, Nelu Rusu, ulterior și Nistor Chioreanu, căruia i s-au adăugat mai mulți agenți, introduși sau scoși din celulă în funcție de strategiile de acoperire⁵²². Primii trei nu se mai văzuseră de aproape 15 ani. În 14 iulie Niculescu este introdus în celulă. „Era greu de recunoscut”, relatează Biriș, „suferise mari transformări. Fizic era o dărâmatură, adus de spate, abia ținându-se pe picioare, T.B.C.-ist. De o emotivitate morbidă, a început să plângă când ne-a văzut pe Ghica și pe mine, spunând că este fericit că i s-a împlinit cea mai arzătoare dintre dorințe, aceea de a sta împreună pentru a-și ușura sufletul”⁵²³. „Ghica era într-o stare deplorabilă din punct de vedere fizic”, își amintea la rândul-i Niculescu, el însuși recunoscând că „nu eram cu mult mai bine, având sistemul nervos serios zdruncinat”⁵²⁴. Distribuția nu fusese întâmplător aleasă. Niculescu condusesse legionarii din Aiud în prima perioadă de detenție din anii '40, fiind o figură extrem de respectată. Ghyka, de asemenea, refuzase orice compromis cu autoritățile represive, menținându-și un conturat profil legionar, fiind și el foarte respectat⁵²⁵. Chioreanu fusese consistent implicat în organizarea grevei din martie 1957,

⁵²⁰ Era vorba de fapt de locotenentul major Aurel Lungu, ofițer de Securitate, membru al Grupei Operative (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 12613, f. 239). Lungu funcționa sub acoperire din 1959, la vremea respectivă fiind „supraveghetor pe secție” (Idem, dosar nr. 13484, vol. 2, f. 36).

⁵²¹ Idem, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 1. Ilie Niculescu fusese de pildă informat de „plutonierul Lungu” că în 1961 urmau să aibă loc alegeri libere în Germania, că „până în martie trebuia să se facă unificarea celor două Germanii și după aceea se puneau problema statelor satelite ca pretutindeni să aibă loc alegeri libere” (*Ibidem*).

⁵²² Este vorba despre „Ionaș Gheorghe”, „Vintilă Grigore [sau Gheorghe]”, „Gavrilescu Antal”, „Dinescu Vasile”, „Capos Nicolae” și „Varodi Lamberto”. Ultimul nume reprezintă personificarea tehnicii operative introdusă în celule.

⁵²³ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 3, f. 294 [cota SRI].

⁵²⁴ *Ibidem*, vol. 1, f. 281 [cota SRI].

⁵²⁵ Cu cel puțin două luni înainte, căpitanul Ioan Nodiț îl avusese în prelucrare. După mai multe ședințe, în care i s-a spus „ce se așteaptă de la el: 1. o declarație prin care să recunoască că mișcarea legionară a greșit; 2. o altă declarație prin care să arate că regimul actual a realizat în țară lucruri mari; 3. [o] declarație prin care să facă o caracterizare a deținuților legionari”, Ghyka i-a răspuns: „domnule, dacă-mi cereți să declar asupra lui Horia Sima, că a greșit, eu am reflectat asupra acestor chestiuni și țin să spun că Horia Sima nu numai că n-a greșit, dar a avut dreptate absolută în ceea ce a spus și a făcut. În ceea ce privește realizările socialismului, eu nu știu nimic, habar n-am de ceea ce este afară și nici nu știu ce să spun. Referitor la punctul trei, eu acest lucru, niciodată nu-l voi face”. După declarația aceasta, Ghyka a fost trimis la izolare (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 14, f. 148). În primele săptămâni de la plasarea în celula 55 este descris ca „izolat, bolnav” și „deprimat”, nevorbind nimic cu cei din jur, stând toată ziua în pat (*Ibidem*).

reușind să capaciteze solidar câteva sute de legionari⁵²⁶, și el fiind în situația de a-i revedea pe ceilalți trei după 13 ani⁵²⁷. La finalul operațiunii, într-una din ultimele zile ale lunii august 1961, va apuca să-și mărturisească bucuria de a fi stat împreună, de a-i revedea, după atâția ani de despărțire.

Căpitanul Nodiț, coordonat de șeful său direct din cadrul G.O., colonelul Gheorghe Crăciun, redactase la 14 iunie un „plan de dirijare” a lui Biriș „pentru perioada cât va sta în cameră cu Ilie Niculescu, Ghica Alexandru, Groza Nicolae și Nistor Chioreanu”⁵²⁸. Preliminariile acestuia îi laudau prestația foarte bună („a respectat întru totul indicațiile date de Grupul nostru Operativ”⁵²⁹) în cazul precedentei dirijări, din martie, cu Dumitrescu Borșa. Motiv suficient de întemeiat pentru a continua folosirea acestuia în cazul unor „elemente mai importante din punct de vedere operativ”⁵³⁰. Cei doi ofițeri punctau atuurile „împerecherii”, amintind de faptul că atât Ghyka cât și Niculescu aveau păreri foarte bune despre amicul Biriș, creditându-l cu o verticalitate pe care o știau probată în ancheta și procesul acestuia din 1955-1957. Încrederea, prezumau cei doi membri ai G.O., se putea traduce în faptul că „vor fi determinați să vorbească de activitatea clandestină a lor și a altora”⁵³¹. Exista, însă, și o a doua premisă, care putea asigura un mediu intens confesiv. Atât Niculescu cât și Ghyka stătuseră până la acel moment, luni întregi complet izolați, singuri la izolator. Nemaisuportând pedeapsa, Niculescu ceruse trecerea pe celular. Ghyka era și el într-o situație comparabilă, fiind nevoit să ceară aducerea la raportul șefului Penitenciarului. Crăciun se gândea să dea curs solicitării, confecționându-și răspunsul în formula unei strategii de *captatio benevolentiae*. La raport urma să i se transmită lui Ghyka, „printre altele”, că „va fi scos și el din starea de izolare, i se va asigura vizita medicală și va fi introdus în cameră cu 2 (doi) dintre vechii lui prieteni, care în ultimul timp, însă, au nervii slăbiți”. I se sugerează să „aibă grijă” de cei doi, pentru a-i determina în cele din urmă să nu mai facă „greutăți administrației”⁵³². Formula acceptatorie ascundea, în fapt, un șantaj: îți asigurăm scoaterea de la izolator și asistența medicală dacă ești de acord să controlezi reacțiile viitorilor colegi de celulă.

O „introducere” similară se preconiza și pentru Chioreanu, ce urma să fie consiliat că deținuții cu care va fi repartizat, „din cauza nervilor, sunt predispuși să comită abateri de la regulament”, pe care era invitat să le raporteze „de urgență”⁵³³.

Acoperirea principalului protagonist în această punere în scenă se făcea prin invocarea anchetelor și a unui viitor proces care i s-ar pregăti. Biriș era sfătuit să

⁵²⁶ Gheorghe Crăciun, într-un raport către Alexandru Drăghici din 19 august 1961, îl considera chiar responsabil de organizarea „refuzului de masă” (Idem, dosar nr. 13483, vol. 1, f. 172).

⁵²⁷ Idem, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 25. Aflat și el în atenția organelor de contrainformații, în perioada aprilie-mai 1961 fusese pregătit pentru operațiune, printr-un regim penitenciar îmbunătățit. „Vor să-l pregătească să-i dea și lui asaltul”, observa Niculescu (Idem, dosar nr. 13484, vol. 14, f. 151).

⁵²⁸ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, ff. 132-135.

⁵²⁹ *Ibidem*, f. 132.

⁵³⁰ *Ibidem*.

⁵³¹ *Ibidem*.

⁵³² *Ibidem*, f. 133.

⁵³³ *Ibidem*.

mărturisească în celulă „că se găsește într-o situație foarte grea deoarece este anchetat de mai mult timp de organele M.A.I. și din câte își dă seama, acestea urmăresc să-i pregătească un nou proces”⁵³⁴. Relatând despre presiunile anchetelor, era sfătuit să spună că nu cedează, că n-a mărturisit nimic, că-și păstrase legendara încăpățănare⁵³⁵. Este sfătuit să nu-și dea prea mare importanță în cameră, „să nu ia atitudini de șef”, să confirme că „a rămas colaborator fidel al lui H.S., că este un ostaș disciplinat al comandantului, că întotdeauna a respectat principiile legionare elaborate de comandant”⁵³⁶. Scopul dirijării lui era de a „călăuzi discuția în așa fel încât să stabilească pe deplin activitatea clandestină legionară din penitenciar în ultimii ani și în prezent, cât și eventualul cuvânt de ordine dat de șefii legionari pentru continuarea activității legionare după eliberare etc.”⁵³⁷

Cel care aduce în celulă problematica negocierilor necesare cu Partidul Comunist este Biriș, făcând referință la discuțiile purtate între el și Borșa cu câteva luni înainte⁵³⁸. După câteva zile de tatonare, acesta îl ia deoparte pe Niculescu spunându-i: „«Popa (Dumitrescu-Borșa) a stat de vorbă cu «ăștia» de mai multe ori. El este de părere că se apropie un moment politic favorabil, în care s-ar putea restabili libertățile politice în țară»”⁵³⁹. Regimul „evoluează”, „tratamentul polițienesc” urma să înceteze, conturându-se perspectiva unor „discuții politice”⁵⁴⁰. Biriș îi pune întrebarea cheie: „Ce vom face noi, într-o asemenea eventualitate, până când cei din străinătate – în frunte cu Horia – vor reveni?”⁵⁴¹ Cu atât mai mult cu cât, îi avertiza Biriș, Nicolae Petrașcu murise, iar „ramura mironovistă va pretinde conducerea organizației legionare pe linia legitimității lui R. Mironovici”⁵⁴². A rezultat o veritabilă „con competiție pentru comandament”⁵⁴³, în care instrumentarea vechiului conflict dintre cele două principale

⁵³⁴ *Ibidem*.

⁵³⁵ *Ibidem*, f. 134.

⁵³⁶ *Ibidem*.

⁵³⁷ *Ibidem*, f. 135.

⁵³⁸ Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 260. Vezi, în acest sens, capitolul anterior din acest studiu.

⁵³⁹ Idem, fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 1, f. 281 [cota SRI].

⁵⁴⁰ Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, ff. 156, 260.

⁵⁴¹ Idem, fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 1, f. 281 [cota SRI].

⁵⁴² *Ibidem*. Nu este singurul loc în care Biriș manipulează problema succesiunii, incitând sentimentele segregacioniste ale diferitelor facțiuni. Informația morții lui N. Petrașcu era o minciună abil strecurată. Agentul „Gavrilescu Antal” relatează, de pildă, că „Biriș pune ipoteza că dacă dispăre Nicolae Petrașcu cine este cel mai indicat să-i ia locul”, o întrebare care a lansat în celula 55 o veritabilă dezbatere, Biriș încercând să sugereze că este timpul ca simiștii să nu piardă, într-un atare context, conducerea. Era momentul ca aceasta să fie impusă (Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 228).

⁵⁴³ Problema fusese ridicată de Biriș: „Iar acum, spune Victor Biriș, că permanent [Radu Mironovici, n.n.] are conștiința de șef și se manifestă față de lumea nelegionară și are prestanță de șef. De aia problema aceasta trebuie examinată” (Idem, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 148-149). „Bădiei Mironovici a început să i se creeze un fel de aură și aceasta i-o creează elementele acestea vechi care în momentul în care apar cu gradele lor și încep să povestească cu trecutul lor, despre căpitan, povestind și explicând oarecum în jurul acestuia succesiunea directă de la căpitan la

ramuri legionare⁵⁴⁴ constituise o eficientă strategie a ofițerilor G.O. Mai mult, Biriș le sugera că, într-un fel, legionarii fuseseră părăsiți. Comandantul părea a fi „comandant” doar cu numele, nici o știre de la H.S. nemaifiind, de multă vreme, comunicată. „Vin din străinătate oameni care se jertfesc, mor aici, trimiși de americani cu aparate, cu parașute și niciodată nu ne parvine nouă o vorbă, o informație de la șeful mișcării legionare”⁵⁴⁵. Singuri fiind, legionarii *trebuie* să-și regăsească unitatea.

Într-o notă informativă a agentului „Dinescu Vasile”, din 11 octombrie 1961, care fusese înaintată, datorită importanței ei fundamentale în cartografierea „comandamentului legionar”, atât M.A.I., Cabinet III cât și conducerii Direcției a III-a, sunt păstrate intervențiile lui Ilie Niculescu, unul din naivii care a acceptat să participe, fără să intuiască nimic, la înscenare⁵⁴⁶. Niculescu, bun prieten cu Biriș, îi clarifică pe cei de față că acesta trăsesese „concluzia la care aderăm și noi”, că „regimul a evoluat aici”, că se pune problema încetării „acestui tratament polițienesc și că începe pregătirea unor discuții politice”⁵⁴⁷. Comuniștii ar fi cei care trebuie să inițieze discuțiile, Mișcarea Legionară având încă un profil politic contestabil. Ori Partidul era acum, continua argumentația Niculescu, în situația de a face „un pas înapoi” dată fiind „destindere politică realizată pe etape, în conformitate cu înțelegerea dintre Hrușciiov și Eisenhower”⁵⁴⁸.

Problema pe care și-o puneau „complotiștii”, constituind una din rațiunile urgenței, era aceea ca „mișcarea să nu mai fie acceptată [doar, n.n.] printr-o fracțiune a ei”, să nu mai fie „sacrificată a doua oară”⁵⁴⁹, cum se întâmplase în 1945⁵⁵⁰. Niculescu nu viza sacrificarea ramurii mironoviste, dar dorea ca în numele *întregii* Mișcări să negocieze Chioreanu⁵⁵¹, secondat de Radu Mironovici și Dumitrescu Borșa. Dogma inatacabilă, ce trebuia respectată de toate facțiunile legionare, pretindea același Niculescu, trebuia să fie supremația Comandantului⁵⁵². Iluzia căpăta consistență prin

Bădia Mironovici. În felul acesta problema Bădiei Mironovici trebuie privită foarte atent” (*Ibidem*, f. 164).

⁵⁴⁴ Niculescu punctează asupra necesității „unității”, „între noi, cei care mărturisim pe comandant”. Fără unitate, „nu putem face față”. „În facțiunea asta simistă” trebuie să existe „o unitate perfectă, de monolit. Asta doresc să se realizeze, în primul rând în propria noastră casă... Dacă ar veni dl. Petrașcu aici, toate lucrurile astea le-ar pune la punct și cred că problema unității, 99% ar rezolva-o” (Idem, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 236).

⁵⁴⁵ *Ibidem*, f. 235.

⁵⁴⁶ Evenimentele relatate în notă se petrecuseră în 28-29 septembrie 1961 (*Ibidem*, f. 249).

⁵⁴⁷ *Ibidem*, f. 260.

⁵⁴⁸ *Ibidem*.

⁵⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁵⁰ Așa-numitul protocol semnat de Petrașcu cu reprezentanții Ministerului de Interne la 10 decembrie 1945, precedat de Circulara din 6 august același an, fuseseră receptate în mediile carcerale ca niște decizii adoptate unilateral, fără consultarea „maselor” legionare. Nu este locul aici pentru o discuție detaliată referitoare la îndreptățirea unei asemenea critici, este, însă, de constatat faptul că legionarii din închisori înțeleseseră „pactul” drept o trădare, justificându-și, astfel, o anumită disjunție apărută în sânul Mișcării.

⁵⁵¹ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 261.

⁵⁵² „Grija cea mare este ca ăla mare de acolo să rămână nepătat deasupra tuturor” (*Ibidem*).

pretenția ca viitoarele discuții cu Partidul Comunist să fie purtate „de la partid politic la partid politic”⁵⁵³.

Sigur, se pune aparent legitima întrebare în ce măsură vorbim de o înscenare, dacă actorii implicați erau atât de dispuși să reconstruiască organizațional Legiunea. De fapt, nu vorbim, în nici unul din episoadele celei 55, de *realitatea* unei formule de organizare, cu legături, ierarhii făcute cunoscute sau eventuale dezbatere. Nici n-ar fi fost posibil, legionarii notabili fiind încarcerați, fușiți în exil sau morți. Inducerea, pregătită abil, a unei idei și întreținerea calculată a temei, prin întrebări, discuții prelungite, tematizări și chemări la responsabilitate, a surescitat o mână de legionari cu peste 20 de ani de detenție, determinându-i să intre în jocul Securității. Preocupările vizând strângerea rândurilor și refacerea ierarhiei sunt legitime pentru o mișcare în chip organic dependentă de autoritatea carismatică a unui conducător. De la discuții, strategii de supraviețuire, dispute privind șefia Mișcării ori îndreptățirea anumitor figuri, însă, până la „organizare” în sens strict, există o distanță care nu putea fi parcursă, în condițiile istorice ale momentului, de deținuții legionari. Pasul a fost regizat de Securitate, profitându-se de atât de bine intuita anatomie a Mișcării Legionare și de slăbiciunile unor lideri legionari.

Într-una din discuțiile din august 1961, Ghyka îl atenționa pe Chioreanu că, în situația unor eliberări și în absența posibilității întrunirilor ierarhice, legionarii ar fi debusolați. Trebuia să li se ofere o structură cadru, un reper de care ei să știe: „ce face legionarul care se eliberează, pleacă de aici, fără ordine, fără directive și se duce în satul lui sau în mahalaua orașului, ce face?”⁵⁵⁴. Mișcarea, „fiind pusă sub interdicție legală”, trebuia să „acționeze subversiv”⁵⁵⁵, credea Niculescu. Cum se exprima Gheorghe Parpalac, unul din deținuții legionari foarte activi în reeducare, îmbinând proaspete achiziții filosofice cu o involuntară sinceritate: „desigur că din capul meu am produs bănuiala unui comandament legionar (...) în mod propriu-zis nu poate fi vorba de un comandament legionar. Dar chestiunea, totuși, din cele ce-am relatat și din cele ce eventual am să relatez în continuare, *apare* ca ceva încheșat, ca ceva organizat *poate*. Este un fel de alt scop, filosofia aceasta, alt scop, ca și când ar fi așa”⁵⁵⁶. Și așa o iau și eu, ca și când ar fi așa, adică privesc lucrurile obiectiv în așa fel încât dezvăluind ceea ce se poate bănuși, să se elimine chiar realitatea...”⁵⁵⁷. Observația lui Parpalac nu este departe de adevăr. Ocupanții celei 55 își imaginau că va veni un moment când s-ar putea pune problema unei organizări, fără ca prin această tematizare ei chiar să instituie o formulă de conducere. Ar fi fost și imposibil, date fiind condițiile de quasi-izolare, absența unor informații realiste privitoare la „efectivele” legionare pe care s-ar putea conta⁵⁵⁸,

⁵⁵³ *Ibidem*.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, f. 3.

⁵⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁵⁶ Parpalac se referea, pesemne, la conceptul filosofic de „als ob”, *ca și cum ar fi așa*. Conceptul a fost introdus în filosofia occidentală de gânditorul neokantian Hans Vaihinger în opera sa *Die Philosophie des Als Ob* (publicată în 1911).

⁵⁵⁷ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 65054 [cotă SRI], vol. 4, f. 319.

⁵⁵⁸ „În legătură cu problema aceasta, ce instrucțiuni să dăm celor care merg afară, este greu să te pronunți, asta pentru că noi nu știm nimic despre realitatea de afară”, afirma Niculescu într-una din discuțiile preparatorii din august 1961 (Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 4).

modificările ireversibile ale politicii interne și internaționale etc. Intuiția acestei pseudorealități n-a fost, însă, împărtășită și de ofițerii de contrainformații, care au citit o realitate proiectivă drept o formulă planificatorie explicită.

Discuțiile din celulă s-au purtat în jurul a două teme majore. Prima, viza stabilirea unei ierarhii a Mișcării, în condițiile în care convingerea indusă deținuților legionari era că Petrașcu era posibil să fi murit, iar a doua problemă consta în discutarea unui „program minimal”⁵⁵⁹, cum îl numea Ilie Niculescu, pe care legionarii ar fi trebuit să-l urmeze imediat ce ar fi părăsit zidurile închisorilor⁵⁶⁰.

Convorbirile păstrate ne indică un Biriș foarte prudent, neangajat, evitând abil poziții tranșante, vorbind puțin și refuzând digresiunile confesive, intervenind prompt când simțea că dialogul nu merge într-o direcție care putea produce rezultatele scontate, controlând discret direcția problemelor.

Din primele dialoguri din iunie 1961, reieșea că din 1948 fruntașii Legiunii decisese „desărcinarea”⁵⁶¹ lui Petrașcu de responsabilitatea conducerii, comandantul Legiunii pe țară fiind numit Nistor Chioreanu. În jurul lui, așadar, trebuia reconstituit scheletul organizației⁵⁶². Invocarea acestuia l-a determinat pe Crăciun să ordone, aproximativ două luni mai târziu, aducerea lui Chioreanu în celula 55, pentru a putea obține un conținut consistent al replanificării ierarhiei Mișcării. Detronarea lui Petrașcu se datora, în primul rând, ambiguității generate de relațiile sale cu puterea comunistă. Când era închis la Aiud, comandantul Mișcării fusese „foarte izolat”, coreligionarii vrând „să-l omoare aici, la camera 60”, își amintea Niculescu, drept pentru care administrația l-a „ținut din 1948 până în 1950 izolat”⁵⁶³. După ce Nicolae Paleacu⁵⁶⁴ a

⁵⁵⁹ *Ibidem*, f. 257.

⁵⁶⁰ „Întâi ce ne interesează, ne interesează problema reorganizării mișcării sau ne interesează discutarea în individual, ce trebuie să facă legionarul”, spunea Ghyka în cadrul unei discuții din august 1961 (*Ibidem*, ff. 3-4).

⁵⁶¹ *Idem*, dosar nr. 13484, vol. 10, ff. 19-84.

⁵⁶² Primele discuții au vizat oportunitatea reconsiderării lui Mironovici, în cele din urmă respinsă de toți (*Ibidem*, vol. 10, f. 79). Într-o discuție din jurul datei de 20 august 1961, Biriș îl executa în efigie pe acesta spunând, succint și cinic: „Să știți că Radu nu este prost, el este cel mai bun cultivator al propriului său mit astăzi” (*Ibidem*, f. 234).

⁵⁶³ *Ibidem*, f. 88.

⁵⁶⁴ Cazul Nicolae Paleacu, alături de cel al lui Luca Damaschin, reprezintă unul din cele mai spectaculoase momente ale istoriei rezistenței penitenciare. Și asta pentru că cei doi au ales să fie agenți dubli, servind, în primul rând, vârfurile legionare închise la sfârșitul anilor '40, începutul anilor '50 în Zarca Aiudului, în condițiile în care – pe fondul unei destul de precare organizări a contrainformațiilor penitenciare – acceptaseră să ofere informații administrației. Sub această acoperire (planton pe Zarcă) au reușit să îmbunătățească substanțial regimul medical și de hrană al deținuților. Operațiunea s-a derulat din 1948 până în 1953, când a fost destrutturată. Cazul nu este lipsit de umbre, unele dintre cele mai controversate, cum a fost, de pildă, consolidarea „ajutorului legionar” pe seama deținuților național-țărăniști, privați de medicamente și alimente și despre care – unilateral – Paleacu oferea informații. Ilie Niculescu relatează, de pildă, că Vică Negulescu îi dăduse lui Paleacu directive explicite în 1950 privind derularea activității informative: „pentru ca să protejeze masa legionară, să lovească cu putere în celelalte partide politice și-n militari (...) să dea note informative împotriva militarilor și a celorlalte partide politice, apăsând pe aceștia și să salveze în felul acesta masa legionară (...) chestiunea asta cu

apărut planton pe Zarcă, Petrașcu a fost ajutat cu mâncare și medicamente, întremându-l și salvându-l de la moarte. Chioreanu, în schimb, era foarte respectat, „foarte iubit de masa legionară”, fiind considerat „un legionar național-mistic”⁵⁶⁵, beneficiind de prestigiul unui conducător, după cum îl descria Niculescu.

Lungile discuții în jurul subordonărilor din 1948, care ar fi putut fi reluate în 1961, conduc la concluzia că, în absența lui Petrașcu, Nistor Chioreanu era singurul îndreptățit pentru funcția de comandant al Legiunii. Introducerea sa în celula 55 nu s-a produs imediat, în luna iunie 1961 Chioreanu fiind închis în altă celulă, împreună cu Gheorghe Ungurașu și cu Traian Istrățeanu⁵⁶⁶. Într-o discuție avută în perioada respectivă cu Crăciun, Chioreanu refuza, prudent, să-și adjudece orice funcție de conducere, „sunt un om cinstit, nu mai fac politică, nu mai sunt comandantul legionar Nistor Chioreanu, eu sunt deținutul politic Nistor Chioreanu”⁵⁶⁷. Alegând calea prudenței, a „supleței minții” și nu a înfruntării belicoase, el spera să evite „prejudiciile”⁵⁶⁸.

La început de iunie, Biriș fusese închis cu Petre Pandrea, în penitenciar răspândindu-se deja zvonurile privind anchetarea lui, susținută de oficiali veniți de la București. Informațiile erau răspândite pentru a i se contura lui Biriș necesarul profil de deținut persecutat, vizat de anchete, recalcitrant și, în continuare, fidel legionar⁵⁶⁹. În a doua jumătate a lui iunie se constituie „colectivul” celulei 55, cu Niculescu, Biriș și Ghyka.

Discuțiile, întreținute de entuziasmul lui Niculescu, au înaintat către analiza figurii lui Chioreanu, considerat unul din legionarii care nu se compromisese, care înțelesese să accepte pactul lui Petrașcu formal, din considerație față de comandantul Mișcării, care își alesese cu înțelepciune subordonații⁵⁷⁰ etc.

Biriș, prudent, nu este de acord cu un asemenea panegiric, preferând să-l înfățișeze drept „un secund foarte fidel lui Petrașcu, șters, fără personalitate și fără viziune. Un subaltern”⁵⁷¹. Scopul era să-l determine pe Niculescu să motiveze

medicamentele este reală, era acțiunea lui Paleacu, lua medicamentele de la țărâniști și le dădea la legionari” (*Ibidem*, ff. 31-32, 35). După 1951 operațiunea a fost preluată de Luca Damaschin, care a pus punct practicilor partizane ale lui Paleacu, oferind suplimente de hrană și medicamente tuturor deținuților din Zarcă, acceptând să încheie un pact de colaborare cu Ghiță Pop, cu șeful național-țărâniștilor din Aiud, Teodor Roxin, și cu Ioan Bărbuș, șeful tineretului P.N.Ț. Pactul oferea deopotrivă protecție și sprijin atât deținuților legionari cât și celor național-țărâniști, care fuseseră puși la curent cu acțiunea lui Luca Damaschin (*Ibidem*, vol. 14, f. 175).

⁵⁶⁵ *Ibidem*, vol. 10, f. 88.

⁵⁶⁶ *Ibidem*, f. 1.

⁵⁶⁷ *Ibidem*, f. 2.

⁵⁶⁸ *Ibidem*.

⁵⁶⁹ În celulă cu Pandrea, deși le spune colegilor cât de greu îi vine să vorbească, fiind drastic supravegheat, „a prins momentul și a comunicat că este anchetat, că este tratat foarte bine. Vin străini și-l anchetează în legătură cu unele lucruri grozav de importante și ca îi este frică să discute despre ele, că, de asemenea, nu poate comunica nimic, sunt lucruri politice” (*Ibidem*, ff. 1-2).

⁵⁷⁰ *Ibidem*, ff. 22-23.

⁵⁷¹ *Ibidem*, f. 23.

suplimentar oportunitatea plasării lui Chioreanu în fruntea Legiunii. Și acesta o face, amintind de inițiativa grevei penitenciare din 1957, care i-ar fi aparținut, de ordinul de înarmare și de retragere în munți dat legionarilor în 1948, de faptul că știa de activitatea legionară din detenție („a aprobat din toată inima ce se face la închisoarea Aiud, educație legionară și toate chestiile astea”⁵⁷²), despre aprobarea care o dăduse în 1946 pentru evadările în masă de la coloniile de muncă asociate penitenciarului Aiud⁵⁷³ etc. Pasajele din nota lui „Ionaș Gheorghe”⁵⁷⁴ sunt subliniate atent de ofițerii Direcției a III-a. Se construia, încet, un probatoriu. Acesta era rolul lui Biriș: poziționându-se adversativ și aparent dur, să provoace discuții, să devoaleze intenții și strategii ascunse anchetelor, să descopere adevăruri care puteau servi înfrângerii frunțașilor legionari. Tot Biriș este cel care le spune că în primăvara lui 1948, „înainte de arestări”, Chioreanu preluase comanda Mișcării⁵⁷⁵, acum fiind necesară o refacere a aceluia comandament. Ceea ce poate părea inexplicabil și paradoxal, are de fapt o lămurire în modul extrem de elaborat în care Biriș își înțelese misiunea. Îl critică pe Chioreanu, dar introduce informația că în 1948 acesta preluase, prin delegare, conducerea. Prin urmare, refacerea comandamentului cu Chioreanu în frunte, nu era lipsită de legitimitate, detaliu față de care Biriș ținea să-și manifeste tactic scepticismul.

Îl provoacă, treptat, pe Niculescu să povestească despre prima parte a anilor '50, când în penitenciar, sub acoperirea de planton pe Zarcă, a funcționat o formulă de sprijin a conducătorilor legionari izolați acolo, prin acordarea unor suplimente de hrană și medicamente⁵⁷⁶. Evoluția evenimentelor din 1951 a presupus o alianță a deținuților legionari cu cei național-țărăniști, prin folosirea deopotrivă a agentului dublu Luca Damaschin. Tot Biriș este cel care scoate la iveală această alianță de la începutul anilor '50⁵⁷⁷. Ori episodul însemna, cum bine observase Niculescu, o formulă de organizare care se putea finaliza cu un nou proces. Suspiciunea că național-țărăniștii vor ceda, mărturisind totul, alimenta frica. Nimeni nu bănuia, însă, că evenimentele vor lua o cu totul altă turnură și că nu discuțiile din 1951 erau cele vizate, ci ceea ce se va petrece în chiar celula 55. Interesantă, în context, este temerea lui Niculescu privind consecințele extreme pe care le-ar atrage o potențială trădare: „Ei [ofițerii G.O., n.n.] știind chestia asta, apare organizarea din Zarcă, apare organizarea din fabrică, se merge la celular, la secție, se merge în toată închisoarea organizată. Deci este organizație legionară, precis [...] și noi cunoaștem cât suntem de slăbiți. Eu mă tem de acest moment, că dacă începe o

⁵⁷² *Ibidem*.

⁵⁷³ *Ibidem*, f. 24.

⁵⁷⁴ *Ibidem*, f. 19.

⁵⁷⁵ *Ibidem*, ff. 27-28.

⁵⁷⁶ Analiza episodului din 1949-1953 din Zarca Aiudului, altminteri destul de complex și care nu poate fi epuizat în câteva rânduri, va face parte dintr-un volum monografic despre reeducarea de la Aiud aflat în pregătire. Trebuie amintit aici doar faptul că Ilie Niculescu era vizat explicit, fiind unul din coordonatorii acțiunii. Pentru clarificări preliminare, a se vedea mai sus, nota 564.

⁵⁷⁷ O va sintetiza foarte bine într-o discuție de la începutul lunii august 1961 din celula 55: „Va să zică, Nicolae Petrașcu, Nistor Chioreanu, din partea Mișcării Legionare, și Roxin, din partea Partidului Național-Țărănesc, aici la Aiud, au ajuns la înțelegere de colaborare între cele două partide, de a guverna prin rotație în funcție de manifestarea corpului electoral” (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 179).

anchetă, se vorbește și ar fi o nenorocire generală care s-ar abate și oamenii ar muri. Din binele care s-a făcut aici, să se soldeze cu un dezastru general, oameni supuși la presiuni, morți moralmente sau morți chiar fizicește”⁵⁷⁸. Sigur, asta nu-l determină pe Biriș să dea înapoi, solicitările de lămurire și descoperire a ierarhiei legionare continuând pe tot intervalul lunilor iunie și iulie 1961.

Undeva în intervalul 22-29 iulie 1961 colonelul Crăciun decide să-l introducă în celula 55 pe Chioreanu, pentru a da, cum am amintit, „consistență” comandamentului. Acesta fusese transferat din celula 51, unde fusese supravegheat de unul din cei doi agenți care „documentaseră” și activitatea din celula „comandamentului legionar”, „Ionaș Gheorghe”⁵⁷⁹. Grupa Operativă decisese ca formula de conducere preconizată să aibă o coloratură simistă, atât din considerente de pondere și reprezentativitate (cea mai mare parte a legionarilor din închisoare fiind susținători ai lui Sima), cât și pentru că vectorul cel mai important, care urma să moșească această naștere, era perceput ca simist radical. Cu câteva zile înainte de mutarea lui Chioreanu, Biriș mărturisea profetic: „eu de aici încolo mă aștept la greu, eu nu știu ce se va alege din mine până la sfârșit, *însă pentru mine de aici încolo, va începe greul mare* [subl.n.]”⁵⁸⁰.

Un prim bilanț al preparativelor organizate de ofițerii G.O. în celula 55 înaintea aducerii lui Chioreanu au fost comunicate Direcției a III-a, personal colonelului Nicolae Budișteanu, la 30 iulie 1961⁵⁸¹. Sintezele au fost redactate de lt. Nicolae Rădulescu, care sublinia achizițiile primelor aproape șase săptămâni de supraveghere. Impunerea generală a figurii lui Chioreanu ca șef cu autoritate al Legiunii, în absența lui Petrașcu, era cea mai importantă. Un alt detaliu comunicat era acela că atmosfera era propice pentru obținerea „comandamentului”, existând disponibilitatea stabilirii responsabilităților și a clarificării ierarhice. Trei luni mai târziu, într-un raport înaintat de G.O. Direcției a III-a și conducerii Ministerului de Interne, Crăciun anunța că „sefia lui Nistor Chioreanu este recunoscută în penitenciarul Aiud”, însă, „nu avem certitudinea ierarhiei legionare existente”⁵⁸².

În 29 iulie 1961 Biriș decide să fie ceva mai ofensiv în coordonarea discuțiilor. Afirmând în celulă că, „în absența unei *linii date*” [subl. n.], legionarii sunt „dezarmați în lupta aceasta” și amintind că lucrase „de capul lui până în 1948”, drept pentru care suporta „consecințele acțiunilor” sale, recunoștea că simte nevoia de a fi comandat de cineva, „să-mi spună ce să fac, să-mi fixeze o linie, să-mi simplifice viața”, fiind „o mare povară să acționezi pe cont propriu. *Noi trebuie să cunoaștem șefii*”⁵⁸³. Cea mai dificilă problemă era decizia de a se stabili un punct de comandă, de unde să se dea directive, linii de conduită și strategii de acțiune. La început, atât Niculescu, dar și Chioreanu sau Ghyka ezitau să stabilească ceva concret. Rolul lui Biriș era să ridice câte o problemă

⁵⁷⁸ *Ibidem*, f. 60.

⁵⁷⁹ *Ibidem*, f. 103. În celula 51 Zarcă, alături de Nistor Chioreanu, mai erau închiși, în intervalul iunie – prima jumătate a lui iulie 1961, Ungurașu Gheorghe, Mircea Nicolau, Teodorescu Eugen și Istrăteanu Traian, „ultimul având misiunea de a acoperi agentura noastră”, cum îi descrie rolul colonelul Crăciun (*Ibidem*, f. 199).

⁵⁸⁰ *Ibidem*, f. 108.

⁵⁸¹ *Ibidem*, f. 113.

⁵⁸² *Ibidem*, f. 130.

⁵⁸³ *Ibidem*, f. 148.

fundamentală, la care trebuia să se dea urgent un răspuns. De pildă, problema declanșării, pe scară largă, a reeducării. Discuțiile au început undeva în primele zile ale lunii august 1961. Fiecare își prezintă soluția, principala problemă fiind mesajul pe care sunt nevoiți, în calitate de reprezentanți ai elitelor legionare, să-l dea masei de aderenți. Niculescu și Biriș, din considerente complet diferite, propun aceeași soluție: legionarii sunt liberi să facă ce vor dacă li se cere participarea la reeducare, dacă sunt decizi să reziste, s-o facă „până la capăt și să moară pe cruce”, dacă nu sunt hotărâți, „să accepte de la început reeducarea și să dea declarație”⁵⁸⁴. Poziția lui Biriș are nuanțe diferite. Fundamental diferite. El spune că ar fi de părere ca, „într-o situație extremă, când ar fi evident că se pornește pe un drum pe care noi am mai mers încă o dată”, să se dea curs „soluției dezlegărilor”. Însă nu orice libertate, cum s-ar putea crede, ci o „dezlegare de legămintele legionare”, clarifica Biriș crucialul detaliu⁵⁸⁵. Prin aceasta el înțelegea, de fapt, o dublă rezolvare. Elitele legionare, „legionarii de valoare”, puteau susține „jertfă” opoziției, situându-se de la început pe o „poziție înaltă de jertfă conștientă legionară, voluntară, liber consimțită”, masele legionare, în schimb, trebuiau direcționate spre o „retragere”, „fără prea multe sângerări lăuntrice de ordin moral”, marea masă nefiind pregătită pentru atari exigențe⁵⁸⁶. Spre deosebire de Niculescu, Biriș voia să imprime, ca linie de conduită, o anumită direcție clară pentru masa aderenților legionari. Comandanții trebuiau determinați să ordone direct „dezlegarea” de jurământul legionar, putându-se, astfel, da curs neîngrădit reeducării. Doar elitele au dreptul la jertfă, restul – din considerente aparent umanitare⁵⁸⁷ – trebuie protejat, ferit de inutile suferințe. Ceea ce poate părea, în aparență, o soluție ingenioasă pentru salvarea cât mai multor deținuți de la potențiale represalii față de un refuz al reeducării, era – în fapt – o strategie de implicare a majorității în acest vast proces. Elitele, în pasul următor, urmau oricum să cedeze sub presiunea demascatoare a maselor. Argumentul lui Biriș este destul de sofisticat psihologic, rămânând legionar prin logica jertfei în care păstra figurile marcante ale Legiunii, responsabile să sufere pentru alții, sugerând, totodată, și necesitatea respectării datoriei pe care elita ar avea-o față de subalterni, care trebuiau feriți de inutile suferințe. „Dezlegând”, șeful face un act de jertfă, el luând asupra sa greutatea sacrificiului, formula axiomatic Biriș⁵⁸⁸.

Ghyka este cel care observă frauda, spunându-i frontal: „Stai nițel, că tu nu dai o soluție”⁵⁸⁹, încercând să clarifice dacă el, Biriș, este îndreptățit să dea linii generale de conduită, cerându-i să clarifice „efectul” unei astfel de măsuri⁵⁹⁰. Este încă un prilej pentru acesta din urmă de a aminti de necesitatea stabilirii unei reactualizate ierarhii, iar cât privește „efectul”, suntem în plin determinism magic, după cum observăm din replica lui Biriș: „Efectul este pur moral, Alecule. Omul dezlegat nu mai poate să se

⁵⁸⁴ *Ibidem*, f. 200.

⁵⁸⁵ *Ibidem*, f. 201.

⁵⁸⁶ *Ibidem*, f. 200.

⁵⁸⁷ „Ar fi scutită de o suferință fizică și i s-ar ușura suferința morală, care merge mână în mână cu înfrângeri sub băta”, argumenta V.B. (*Ibidem*, f. 201).

⁵⁸⁸ *Ibidem*, f. 238.

⁵⁸⁹ *Ibidem*, f. 201.

⁵⁹⁰ *Ibidem*, f. 239.

întoarce la mișcarea legionară decât numai cu consimțământul celui care l-a dezlegat”⁵⁹¹. Biriș încerca să construiască, pe mecanismul bine cunoscut al psihologiei legionare, jalonat de jurăminte, legăminte, strictă ierarhie, constrângere simbolică, o pseudoasumare, care să-i garanteze preservarea propriei imagini (de luptător legionar neînfricat, rigid, dogmatic, radical, neconcesiv și cu alură de martir), permițându-i totodată inducerea mecanismului unei cedări, având o deplină acoperire simbolică. Masa legionară își putea abjura credința fără consecințe. Era absolvită prin cuvântul șefului ierarhic, care prelua eventuala culpabilitate. Scenariul mai realiza, însă, ceva important: cuvântul dat șefului nu se putea lua înapoi. Odată „dezlegat” nu mai puteai redeveni „legionar”, fără să ai aprobarea acestuia. Niculescu sesizează enormitatea: „practic, nu-i posibil, ba mai mult, îți asumi o imensă răspundere în fața Căpitanului și a lui Dumnezeu, că fără voia lui [a celui care urma să fie „dezlegat”, n.n.], fără consimțământul lui îl ții într-o situație în care este torturat, exerciți o presiune în fondul lui interior”⁵⁹².

În cele din urmă, Chioreanu a fost de acord ca, „în situații extreme”, acolo unde se vor duce cei doi [Ghyka și Biriș, n.n.], „să dați dezlegare”⁵⁹³, discuția luând deja un ton grav, Biriș presând că „decât să-i ții în legăminte pe care nu le pot respecta”⁵⁹⁴, mai bine îi lași liberi. Sfătuit de ofițerii de contrainformații să-i câștige intimitatea, Biriș ajunge să-l determine pe Chioreanu să i se adreseze ca unui apropiat. În ciuda diferenței de vârstă, cei doi ajung să se tutuiască, să-și laude reciproc prestațiile din detenție etc. „Am acceptat avansurile”, confirmă Biriș, „în măsura utilității sarcinii ce o aveam, dominându-l în cursul relațiilor noastre”⁵⁹⁵.

Precipitarea proiectului conducerii, care să-l recunoască – în contextul informațiilor difuzate de Biriș privind posibila moarte a lui Petrașcu – pe Chioreanu ca șef, n-a dat rezultate imediate. Chioreanu s-a opus, amintind că este de datoria lor să ridice prestigiul lui Petrașcu, singurul care „se jertfise mai mult decât noi toți pentru legiune, pentru comandant”⁵⁹⁶, chiar dacă nu mai știau nimic de soarta lui. Opoziția lui Chioreanu l-a făcut destul de prudent pe Biriș, consiliat și de lt. Rădulescu și de șeful G.O., să nu grăbească lucrurile.

În 16 august Biriș punctează, din nou, necesitatea clarificărilor în problema conducerii. „Noi n-am lichidat cu toate problemele” îi avertiza el, am discutat doar „în linii mari”, ori în țară există deja „o ierarhie foarte clară, care trebuie într-o formă oarecare revăzută”⁵⁹⁷. Cum „toți suntem expuși să avem un sfârșit[,] fie biologic, fie politic”, era necesară „o anumită rânduială, o anumită ordine”. Și Biriș continuă cu propria lui proiecție a ierarhiei, plasându-l în frunte pe Chioreanu, urmat de Ilie Niculescu, însoțind demonstrația de o ditirambică înșiruire de laude și elogioase

⁵⁹¹ *Ibidem*.

⁵⁹² Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 3, f. 408.

⁵⁹³ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 241.

⁵⁹⁴ *Ibidem*, f. 239.

⁵⁹⁵ *Ibidem*, vol. 7, f. 9.

⁵⁹⁶ *Ibidem*, vol. 10, f. 207.

⁵⁹⁷ *Ibidem*, f. 211.

epitete⁵⁹⁸. Chioreanu însuși, nebănuind nimic, confirmă ceea ce se ferise să recunoască atâția ani: că, în perioada absenței lui Petrașcu din închisoare, condusesse *de facto* Mișcarea⁵⁹⁹. În ceea ce-l privește pe Niculescu, asistăm la o veritabilă *captatio benevolentiae*, sugestionat să nu mai accepte totdeauna un rol secundar, să se implice – având toate meritele și posibilitățile – în actul de conducere. „El trebuie să învețe să fie ceea ce trebuie să fie”, un veritabil „cadru legionar” plusa Biriș. În planul de dirijare din 14 iunie, parte din misiunea lui Biriș prevedea încercarea de a-l convinge pe Niculescu că „este un om mare, element de perspectivă pentru mișcarea legionară, care este simpatizat și apreciat de masa legionarilor”⁶⁰⁰. Chioreanu era sfătuit să-l ajute în sensul acesta, să-i dea „acea conștiință pe care [încă] nu o are”, să-l „întărească în acea conștiință că are atribuțiuni mai mari decât acelea de bun camarad și că are îndatoriri mai mari”; trebuia să-i „ridice conștiința”, pentru a accepta o răspundere mare, să-l determine să facă „ceea ce el nu crede că va face, dar care trebuie totuși făcut”⁶⁰¹. Niculescu putea deveni „omul de care să se asculte”, iar – în felul acesta – „haosul de aici” ar fi prevenit. Lui Chioreanu i se înfățișa ipoteza că, așa cum dipăruse Petrașcu din Aiud, și lui i s-ar putea pregăti o soartă similară. Nu avea dreptul să nu lase un succesor, să lase Legiunea nepăstorită: „Interesul nostru este să rezistăm cât mai mult în nădejdea că se va produce ceva care nu depinde de noi și să ieșim de aici cât mai intacti din punct de vedere sufleteș, așa încât atunci când ar mai fi și-un mâine pentru noi, să nu intrăm de aici direct la balamuc sau la spital”⁶⁰². Demonstrația fusese bulversantă pentru auditoriu⁶⁰³, mascând abil intențiile manipulative prin apelul onorabil la responsabilitate, calități personale, urgența chestiunii etc. Niculescu, dar și Chioreanu sau Ghyka n-au realizat scenariul, făcând jocul marelui manipulator de suflete. Ghyka este entuziasmat, Chioreanu descoperă în planul lui Biriș o nemărturisită intenție personală, care, cu prilejul curajoasei propuneri, se poate pune în practică. Deși „a fi șef” este „o răspundere groaznică”, de care mărturisește că se „cutremură în toate momentele” vieții sale, Chioreanu recunoaște că nu are ce face, primește „în mod firesc” și promite să facă tot ce poate, considerând-o ca pe o „jertfă pe care trebuie s-o facă șeful”⁶⁰⁴. Niculescu, însă, este mult mai rezervat, afirmând că Biriș și Ghyka sunt mult mai îndreptățiți la o poziție de conducere, el nefiind capabil să-și asume o

⁵⁹⁸ Despre Ilie Niculescu: „A avut un început de organizare foarte frumos, propriu, activitatea lui economică, la București a organizat o fabrică pe plan economic. Nu mai vorbesc de însușirile lui de a stabili un contact direct cu oamenii, o însușire foarte înaltă, care izvorăște din posibilitățile lui sufletești proprii camaraderiei, prietenie, dragoste și așa mai departe, posibilitatea lui de a stabili legături cu cei tineri (...) merge cu vremea, nu este un retrograd, nu este un conservator, refractar la viață, la mersul înainte (...) este printre puținii legionari care a luat foarte serios problema dezvoltării vieții neamului nostru” ș.a.m.d. (*Ibidem*, ff. 212-213).

⁵⁹⁹ *Ibidem*, ff. 200-201.

⁶⁰⁰ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 134.

⁶⁰¹ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 213.

⁶⁰² *Ibidem*, f. 214.

⁶⁰³ Ghyka răspundea, cucerit de tabloul înfățișat și de oportunitatea intenției: „Nu am destule mâini și degete ca să semnez tot ce-a spus Victor Biriș, admirabilă exprimare” (*Ibidem*).

⁶⁰⁴ *Ibidem*, f. 215.

asemenea răspundere, neavând „conștiința de șef”⁶⁰⁵. Biriș, în interiorul unei digresiuni abile, afirma sever că „noi nu trebuie să plecăm de aici fără soluții”, iar eschiva lui Niculescu se va rezolva „prin prisma disciplinei”, adică printr-un ordin în acest sens, dat direct de seful ierarhic Chioreanu⁶⁰⁶. Acesta se conformează: „Nu mai trebuie să mai discutăm nimic, de acum încolo lucrurile sunt așa, eu îți dau ordin, iar tu trebuie să te supui”⁶⁰⁷. Reacția îl determină pe Niculescu să spună că numirea lui prin ordin i se pare „o problemă penibilă”, insistând că „sub nici un motiv” nu poate să-și asume „o astfel de sarcină”⁶⁰⁸. Pentru a face acceptarea mai puțin dificilă, Chioreanu îi spune că, pentru moment, este vorba doar despre interpretarea unui rol, „rolul cel mare va fi atunci când se vor ivi condițiuni politice favorabile nouă”⁶⁰⁹. „Comandamentul” avea doar rolul de a organiza „rezistența pasivă” față de acțiunea de a „ne frânge sufletul” a comuniștilor, nefiind, în fond, nimic concret angajant. Niculescu nu trebuia să dea ordine gradelor legionare, dar era necesar ca acestea să știe că el reprezenta conducerea Mișcării. Nefiind dispus să cedeze, Niculescu refuză net oferta⁶¹⁰. În ciuda radicalității refuzului, Biriș nu se simte dezarmat, refuzând să accepte că Ghyka sau el însuși l-ar putea înlocui. Discuțiile nu au dus, totuși, la un rezultat tranșant privitor la eșalonul superior de conducere al Mișcării Legionare, obținându-se, însă, spre sfârșitul lunii august, câteva angajamente. Operațiunea a continuat, prin abile mișcări operative și în lunile septembrie și octombrie 1961.

La sfârșit de august, început de septembrie încep să se întrevadă primele rezultate⁶¹¹. Niculescu cedează, acceptând să se ocupe cu „organizarea”, pentru că doar la asta se pricepe⁶¹², mai exact „secretar cu organizarea, cu politica”⁶¹³. Chioreanu,

⁶⁰⁵ *Ibidem*, f. 218.

⁶⁰⁶ *Ibidem*, f. 219.

⁶⁰⁷ Chioreanu a încercat apoi să stabilească un similar regim ierarhic cu Biriș, specificând ce anume urma să-i ordone. Biriș a ripostat imediat: „Băi, ascultă, eu am să fac *în mod firesc ceea ce trebuie să fac* [subl. n.]” (*Ibidem*, f. 220). Este simptomatic cum Biriș refuza supunerea directă la ordin, deși-i clama necesitatea. Dacă ar fi acceptat și-ar fi creat o situație destul de dificilă, fiind deja angrenat într-o altă formulă de supunere. Se plasa totodată, orgolios, dincolo de necesitatea unei dirijări.

⁶⁰⁸ *Ibidem*.

⁶⁰⁹ *Ibidem*, f. 221.

⁶¹⁰ „Încă o dată și în concluzie, eu la capitolul ăsta rămân categoric nu. Ca să mergem mai departe, ca să facem analize și așa mai departe, eu spun nu (...) În ceea ce mă privește, sub nici un motiv nu primesc această însărcinare și părerea mea este că cel care ar putea lua conducerea după unchiul (Nistor Chioreanu), în momentul în care ar pleca dintre noi, ei doi, Biriș și Ghica sunt mai buni decât mine, iar pentru marile calități care se cer în această funcțiune, eu spun că Victor Biriș este cel mai indicat” (*Ibidem*, f. 222).

⁶¹¹ Discuțiile „clarificatoare” referitoare la „comandament” avuseseră loc în intervalul 20-27 august 1961, Chioreanu fiind mutat din celula 55 la 28 august. Nota informativă care cuprinde cele mai importante discuții privind „lansarea șefului” și ierarhia este cea semnată de „Ionaș Gheorghe” la 4 septembrie 1961 (Idem, dosar nr. 12609, vol. 3, ff. 1-29).

⁶¹² „În privința organizării, asta accept pentru că mă pricep, iar la altele nu pot face față” (*Ibidem*, f. 11).

⁶¹³ *Ibidem*, f. 15.

înțelegând să-și asume poziția de lider⁶¹⁴, nominalizează legionari pentru conducerea unor regionale din țară⁶¹⁵, pentru șefia șeful presei⁶¹⁶ și a F.D.C.⁶¹⁷. Cum va mărturisi zece zile mai târziu, Chioreanu, deși se considera „un steag învechit”, simțea că „trebuie să fie acolo”, pentru a „păstra o anumită legătură de ierarhie cu comandantul”, trebuind să asigure continuitatea⁶¹⁸. La începutul lui septembrie 1961 înțelegea că discuțiile fuseseră utile pentru ca, atunci când se va produce eliberarea, legionarii să fie pregătiți, să nu fie nevoiți să-și caute „oamenii capabili”, să poată „întra în acțiune” imediat, pentru că atunci nu vor mai avea timpul de acum să-i aleagă⁶¹⁹.

La 26 august Chioreanu este scos la anchetă, în celula 55 rămânând Biriș, Niculescu, Ghyka și agentul „Ionaș Gheorghe”. Cei trei stabilesc să-i comunice ce hotărâseră lui Aurel Călin⁶²⁰, fără însă să precizeze, din prudență, nume sau detalii concrete⁶²¹. La fel se va petrece și atunci când, la sfârșitul lunii septembrie, este introdus în celulă Nelu Rusu⁶²², căruia i se va comunica o altă componență a etajului ierarhic de după Chioreanu, cu Filon Lauric („elementul numărul unu după Chioreanu”), urmat de Eugen Teodorescu⁶²³. Informația privind înțelegerea și noua poziție a lui Chioreanu nu trebuia difuzată în masă, cei patru înțelegând foarte bine riscul pe care o atare dezvăluire

⁶¹⁴ *Ibidem*, f. 21.

⁶¹⁵ „Întreaga țară va fi împărțită în mai multe regiuni, iar într-o regiune vor intra 3-5 județe”, clarifica Chioreanu. Pentru regionala București, Chioreanu se gândea la Luca Dumitrescu, pentru Ardeal trebuia „să răspundă” Virgil Mateiaș, de Banat răspundea Ion Constantin, iar de Moldova, Radu Șuțu. Deși insistase să-l pună pe Biriș ca șef la Ardeal, Mateiaș urmând să-l secondeze, Chioreanu s-a lovit de un refuz abil, dar ferm (*Ibidem*, ff. 16-18).

⁶¹⁶ Gabriel Bălănescu era cel propus de Chioreanu pentru acest „post”.

⁶¹⁷ Chioreanu se gândea la Gheorghe Ungurașu (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 18).

⁶¹⁸ *Ibidem*, f. 38.

⁶¹⁹ *Ibidem*, f. 88.

⁶²⁰ *Ibidem*, f. 19.

⁶²¹ *Ibidem*. Convorbitorii decisese, până la urmă, ca doar trei persoane să cunoască, în mod concret, ceea ce se discutasese. Este vorba despre Mircea Nicolau, Aurel Călin și Nelu Rusu, listă la care Chioreanu îl alăturase și pe Ghiță [Gheorghe] Ungurașu (*Ibidem*, f. 26).

⁶²² Când i s-a comunicat lui Rusu natura discuțiilor din celula 55, acesta a avut „un șoc”, s-a „panicat”, întrebând imediat: „Cred că suntem între oameni de onoare!”. Sigur, Biriș l-a asigurat imediat că în celulă nu erau decât oameni de onoare (Idem, dosar nr. 13484, vol. 7, f. 28).

⁶²³ Idem, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 149. Situația etajului imediat inferior lui Chioreanu, pe scară ierarhică, este neclară și contradictorie. Prudența afișată cu noii colegi de celulă, cărora li se comunicau alte nume, pentru a verifica notorietatea și credibilitatea acestora printre legionari, poate fi o explicație. Lui Nelu Rusu i s-a cerut explicit părerea despre Filon Lauric și Eugen Teodorescu, pentru a „sonda” de ce popularitate se pot bucura cei doi (*Ibidem*, ff. 152-153). Tot lui i se cere să se gândească la o listă de oameni care ar putea ocupa funcțiile de șefi de regională (*Ibidem*, f. 166). O altă explicație poate fi și refuzul net al lui Niculescu de a se implica în vreun fel, în ciuda unei ezitări aprobatoare, amintite în text. Un refuz care ar fi impus altă numire pentru „locul doi”. În acest din urmă caz, Filon Lauric și Eugen Teodorescu, l-ar fi secondat pe Chioreanu, într-o formulă adusă la zi a „comandamentului”. Cert este faptul că Securitatea reținuse un „comandament” în care Niculescu și-ar fi asumat „rolul organizatoric cu probleme politice”, așa cum rezultă dintr-o „Notă sinteză” a Direcției a III-a din 9 mai 1965 (Idem, fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 1, f. 118) [cota SRI].

l-ar presupune. Se decid să se comporte ca și cum „nu există organizare, nu există comandament, nu există activitate legionară, nu există legături”, o înțelegere tactică pe care o practicaseră și în 1953 în detenție⁶²⁴. „Acțiunea de lansare” trebuia să meargă „din om în om”, „să nu se discute cu oricine”⁶²⁵, legionarii trebuind să se deprindă treptat cu noua formulă organizatorică. Ghyka observă la un moment dat că, deși se discutasă specific, nominalizându-se persoane, Biriș nu apărea nicăieri, poziția lui este necunoscută⁶²⁶. Niculescu îl confirmă, vorbind de „poziția separată” pe care o făcea acesta, dar neîndrăznind să-i pună la îndoială angajamentul legionar, principalul lui capital simbolic⁶²⁷. Neacceptând nici o responsabilitate, derobându-se din calea oricărei numiri, în ciuda unei retorici agresiv angajante⁶²⁸, Biriș se păstra abil într-o neutralitate activă, suficient de vizibilă pentru a nu da de bănuț, dar prudentă. La finalul operațiunii, în fața cel puțin a recunoașterii verbale a „comandamentului”, Biriș nu rezistă tentației de a-și manifesta, ironic și cu un cinism aparte, satisfacția: „realizez ceea ce doream de foarte multă vreme să realizez, *armonia* [subl.n.]”⁶²⁹.

⁶²⁴ Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 22. Atât Călin Aurel cât și Nelu Rusu sunt avertizați că „atitudinea în general”, care trebuia manifestată în fața „tuturor”, era aceea că „nu există mișcare legionară organizată, nu există activitate legionară, nu există comandament și nu există nici un fel de legături dincolo de celular. Acestea sunt cele patru teze pe care trebuie să le știe orice legionar” (*Ibidem*, ff. 153-154).

⁶²⁵ *Ibidem*, f. 22.

⁶²⁶ *Ibidem*, f. 19.

⁶²⁷ „În momentul de față eu doresc să fie toată lumea legionară cel puțin cât este el (...) el s-a plasat undeva, pe un pedestal de unde îl privește lumea cealaltă, de sus, de la distanță” remarca Niculescu. Deși i se puna în sarcină faptul că „desființase unitatea” legionară în cazul grupului „biriștilor”, cărora le transmisese, odată transferat disciplinar la Suceava, să rupă grupul, motivând gestul prin excesele mistico-religioase ale unor membri, chestiunea îi este iertată (*Ibidem*, f. 20).

⁶²⁸ „Eu știu foarte bine ce pot, prin aceasta eu spun ce pot și ce nu pot și mai am încă o calitate pe care dacă nu o cunoașteți voi, vi-o spun eu. Adică eu cunosc unii oameni care sunt foarte buni pentru anumite situații și eu am curajul să-i propun pe aceștia. Am darul să spun la precizie că ăsta este mai bun ca celălalt. În ce mă privește, să știți că acolo unde eu pot [să] dau un randament, eu merg fără nici o ezitare, și eu n-am scrupule, dacă trebuie să ating un scop, eu îl ating, nu mă încurc în doctrină și chestii din acestea într-o acțiune. Eu mă debarasez complet de astea, mie îmi dai o misiune care trebuie dusă la sfârșit și atunci înseamnă că misiunea este bună și trebuie realizată. Mie îmi rămâne să aleg numai mijloacele realizărilor și cât mă mai ajută capul, fac și când nu mai pot, spun. Deci, în acest cadru, din partea mea, tot concursul (...) Când va veni comandantul, el va da grade și-mi va da și mie, iar de Ilie nici nu mai vorbesc, lui îi va da primul. Însă, am să-l conving pe comandant că mie să nu-mi dea grad decât unul singur, acela de legionar și să-mi dea o decorație pe care am să o indic eu și anume «Crucea verde» cu marele cordon a celor două prigoane, cu o panglică roșie de revoluționar. Nistore, despre mine trebuie să mai știi un lucru, să nu crezi că sunt om modest, să nu crezi că am ambiții, la vârsta mea nu ambiționez grade din cauză că sunt compromis în ochii lumii. Un singur lucru poate nu-i compromis la mine, gradul de legionar și poate îl voi merita până la urmă. Eu n-am ambiția să ajung nici comandant legionar, nici măcar al «Bunei Vestiri», dar dacă pot să slujesc o cauză și mi se va cere, am s-o fac” (*Ibidem*, f. 10).

⁶²⁹ *Ibidem*, f. 22.

Niculescu deplângea, la începutul lunii octombrie, absența lui Nicolae Petrașcu din penitenciar, fiind singurul care ar putea realiza unitatea legionară. Crăciun nota: „Să raportăm să ne fie trimis Pătrașcu, pentru a lichida cuibul de șefi. În acest scop vom prezenta un plan conducerii”⁶³⁰.

Bilanțul celor aproape două luni de discuții nu este deloc de neglijat. Se stabilise importanța restabilirii conducerii, „programul minimal” de acțiune pentru legionari, poziția față de iminența reeducării în masă a deținuților⁶³¹, fiind trecute în revistă problemele „de viitor” (forma de organizare statală, problema minorităților, biserică națională sau biserică desprinsă de stat, relația Legiunii cu celelalte partide, chestiuni ideologice etc.). Biriș obținuse, imediat după 15 august, o discutare a „programului” ideologic al noii Mișcări⁶³², idee la care Chioreanu aderă imediat. Într-o altă perspectivă, mult mai gravă, se stabilise responsabilitatea lui Chioreanu în organizarea grevei din martie 1957⁶³³ și strategia folosită atunci. Discuțiile devoalaseră, totodată, și o serie întreagă de nume ale unor persoane considerate de cei patru convorbitori ca demne de încrederea acordării unor demnități, într-o prezumtivă formulă organizatorică. „Lista încrederii”⁶³⁴ trebuia extinsă, „comandamentul” trebuia să prindă un corp convingător. Surescitați de nașterea unei noi formule viabile în care Mișcarea avea, din nou, un sens, sub farmecul insidios al lui Biriș, care reușise să-i pună laolaltă, să le forțeze acordul, locatarii celei 55 propun liste întregi cu nume ale unor

⁶³⁰ *Ibidem*, f. 177. Nicolae Petrașcu a fost transferat din arestul M.A.I. București, unde stătuse încarcerat din 1953, la Aiud în ianuarie 1962.

⁶³¹ La momentul iunie-august 1961 acțiunile de reeducare se derulau, cel mai intens, în fabrica penitenciarului, fiind, însă, și alte secții implicate. Nu apăruseră încă marile cluburi, nu se extinseseră măsurile „cultural-educative” și pe celular, prioritatea grupei de contrainformații fiind înfrângerea liderilor legionari.

⁶³² Biriș introduce chestiunea spunând că ea, cu siguranță, „preocupă în gradul cel mai înalt pe comandant, dar trebuie să preocupe în mare măsură pe cei care, de bine de rău, pot să aibă contact aici cu ce se petrece”. Țărâniștii își făcuseră un program, continuă Biriș, legionarii părănd – prin comparație – „neclarificați asupra unor probleme esențiale”. Deși se vehiculau tot soiul de idei, ele se cereau „fixate”, trebuia găsit „un numitor comun”, „problemele mari trebuiau trecute în revistă”. „Este inadmisibil ca noi, cu un anumit trecut politic și cu vârsta noastră” să nu avem clarificate aceste probleme, sugera Biriș (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, ff. 118-119).

⁶³³ La o foarte abilă replică a lui Biriș că greva din 1957 fusese „ca un ecou al dragostei în sufletul oamenilor”, reprezentând pentru Chioreanu „o creștere a personalității”, Niculescu cade în capcană și punctează clar: „Așa este. Când a dat el ordin, toată lumea a acționat ca un ceasornic, asta numai datorită lui și s-a văzut diferența, că atunci când a acționat numai Ică Spirescu, pe el nu l-a urmat nimeni, iar în momentul când a declarat el [Nistor Chioreanu, n.n.], a mers toată lumea”. Pasajul este subliniat gros în original, semn că, pentru Direcția a III-a (căreia îi era comunicată nota), informația era crucială (*Ibidem*, f. 24).

⁶³⁴ Cum bine observa șeful G.O., criteriile de selecție care stătuseră la baza constituirii acestor liste, erau „devotamentul față de H.S”, „activitatea desfășurată în cadrul legiunii”, „comportarea în timpul detenției”, respectiv „autoritatea și prestigiul de care se bucură în rândul legionarilor” (*Ibidem*, f. 209).

persoane „de înaltă încredere”, cum se exprimă entuziașt Niculescu⁶³⁵, subliniate atent de ofițerii Direcției a III-a⁶³⁶.

Era o reductibilă victorie pentru Biriș, care reușise să pună piatra de temelie la construirea ficțiunii comandamentului legionar. În „Hotărârea pentru închiderea dosarului individual nr. 8 privind pe Biriș Victor”, redactată la 28 martie 1963, prilej de bilanț pentru Crăciun, „stimularea discuțiilor, în așa fel încât a determinat pe ceilalți din cameră să vorbească despre intențiile lor de viitor privind activitatea legionară”, era considerată o realizare crucială⁶³⁷, pe care agentul o sintetizase apoi la întâlnirea din decembrie 1961 de la București cu conducerea Ministerului, unde relatase „tot ce au hotărât pentru activitatea lor de viitor Nistor Chioreanu, Ilie Nicolescu și Ghica Alexandru”, arătând că „susnumiții au alcătuit un comandament de conducere al organizației legionare în viitor, numind oamenii care să facă parte din acest comandament”⁶³⁸.

Important de observat este că Biriș, în toate luările lui de poziție, a evitat să se erijeze într-un conducător direct, invocând pentru sine de fiecare dată, obsedant, o poziție ancilară, „de mandatar”⁶³⁹, cum spune el. Aștepta să fie „girat” de un șef, să fie „pus” într-o anumită poziție, să i se spună ce să facă. Era o invitație, dirijată, la constituirea unui for de conducere, de care era gata să asculte. Într-o astfel de expunere,

⁶³⁵ Ilie Niculescu, într-o discuție din celula 55 din a doua jumătate a lunii august, expunea modul în care receptase „acordul” de reorganizare. Unitatea conducerii însemna, de fapt, într-un „minim pe care-l urmărim”, „dezarmarea celui care ne atacă”, dar și „revenirea în această comunitate [politică] din care facem și noi parte”. Conștient de „grozăvia care decurge din lupta între facțiuni, în sânul mișcării legionare”, atitudinea față de comandant trebuia să fie unitară și solidară. „Trebuie să fim conștienți”, avertiza Niculescu, „că momentul care vine, pretinde încordarea tuturor forțelor pentru victorie, atunci mișcarea legionară își va da măsura puterii creatoare”. Mișcarea Legionară trebuia să participe la „viața politică de mâine” într-o alianță, păstrându-și, totuși, particularitățile. Trebuia acceptat principiul alegerilor libere, neputându-se face abstracție de „conjunctura politică mondială”, iar Partidul Comunist trebuia lăsat să participe la alegeri (*Ibidem*, f. 123).

⁶³⁶ O rezoluție a unui oficial al Direcției a III-a adresată S[erviciului] 2 din cadrul Serviciului Independent, în dreptul unui pasaj în care erau analizate diferitele numiri pentru poziții în viitoarea schemă de reorganizare a Mișcării Legionare, se spune: „Trebuie lucrate la Aiud toate aceste elemente pentru care se fac recomandări și pronosticuri” (*Ibidem*, f. 45). Nota informativă a agentului „Vintilă Grigore” din 6 și 8 septembrie 1961, de pe care este extrasă rezoluția de mai sus, are anexată o listă cu toți deținuții c.r. care fuseseră amintiți în discuții în intervalul 17 iulie-17 august 1961. Rezultaseră 54 de persoane, care se aflau închise la Aiud, 2 eliberate, 4 transferate și 59 neidentificate în penitenciar, ofițerii Direcției a III-a trecând în dreptul lor locul de detenție sau ce informații dețineau despre fiecare în parte (*Ibidem*, ff. 51-52). În intervalul august-noiembrie 1961, notele agenților folosiți pentru supravegherea lui Niculescu, Ghika, Biriș și Chioreanu au avut anexate liste cu toate numele pomenite în discuții, semn că nevoia de cartografiere cât mai precisă a credibilității unor deținuți legionari și a legăturilor dintre aceștia era vitală pentru Securitate (*Ibidem*, ff. 134, 168).

⁶³⁷ În termenii colonelului Gheorghe Crăciun vorbim de „sarcini informativ-operative de importanță deosebită” (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 3).

⁶³⁸ *Ibidem*, f. 2.

⁶³⁹ Idem, dosar nr. 65054, vol. 3, f. 395 [cota SRI].

le spunea lui Niculescu și Ghyka, abia putând camufla adevăratele intenții: „Mie, dacă vine șeful ăla mare și mă girează și mă pune acolo, sau cutare, eu știu să fac o școală de cadre, mie trebuie numai să-mi spună ce să iasă din școală, *să iasă teroriști, să iasă bandiți, care fură banii de la C.F.R. sau sfinți* [subl. n.] sau ce vrea, dar trebuie să am girul lui”⁶⁴⁰. Din calcul operativ, dar și datorită structurii psihologice a acestui om, poziția veritabilă în interacțiunile din celulă este dificil de extras. O poziție secundară evita asumarea frontală și directă a unor responsabilități sau a unor inițiative care, odată acceptate, puteau inhiba acțiunea celor pe care trebuia să-i urmărească. Biriș își păstra, însă, entuziasmul, participând la discuții, implicându-se. O umilitate calculată care masca, în fapt, un mare orgoliu. Își câștiga, astfel, un statut foarte abil, nu putea fi acuzat că nu are o poziție legionară, că n-ar susține inițiativele colegilor, evitând, în același timp, să-și asume inițiativa unor gesturi. Afirmase de multe ori că nu are educație legionară, că nu se formase ca legionar („nu sunt un produs al organizației legionare”⁶⁴¹), că „nu are ședințele de cuib”⁶⁴², ca mediu al educației formative legionare, că își asumase inițiative proprii care avuseseră consecințe imprevizibile (referindu-se la derapajele comuniste de la penitenciarul Suceava, apărute – după propria interpretare – tocmai pentru că lipsise coordonarea unui șef), că el n-ar fi „omul care să lucreze direct cu mișcarea legionară”⁶⁴³. Suntem în plină reconstrucție a propriei imagini, atent poziționată pentru a nu-și afecta influența asupra legionarilor, evitând totodată riscul unei implicări directe. Suscită discuții, provoacă, creează contexte problematice, solicită responsabilități din partea fruntașilor legiunii, construiește planurile unui viitor al implicării politice, în care portofoliile trebuie imediat ocupate, lingusește când este cazul, niciodată prea tușat sau strident, cere imperios implicare, nu lasă detaliile să-i scape, cerând informații fără ostentație, cu tact, respectând de fiecare dată limitele contextului discuției. O atare performanță este, trebuie spus, impresionantă, nu cu totul inexplicabilă, date fiind cadrele în care se mișca imaginarul legionar, pentru care, de pildă, un gest radical în favoarea legiunii, petrecut cu câțiva ani înainte, nu era citit în contextul umoral al personajului, ci în cheia ideologică a credinței și legământului legionar, a sacrificiului. Capitalul de încredere și simpatie de care beneficiase Biriș l-a camuflat perfect. Alecu Ghyka povestește o scenă, relevantă în acest sens. În 1956, când îl întâlnise pe Biriș în penitenciarul Jilava, într-o celulă în care erau și deținuți legionari bucovineni, „când ai intrat tu, toți legionarii s-au ridicat și tu ai dat mâna cu unul, cu al doilea și la al treilea ai început a povesti, iar ceilalți așteptau să-ți dea mâna, așa te priveau ei”⁶⁴⁴. Sau, în alt loc, același Ghyka povestea în octombrie 1961, cum era privit protagonistul în celulă: „Ar râde și pereții dacă cineva i-ar contesta lui Victor Biriș că este legionar. Din contră, tu ai o poziție foarte frumoasă, tocmai prin actul acela [pe] care l-ai făcut atunci de extremist,

⁶⁴⁰ *Ibidem*.

⁶⁴¹ *Ibidem*, f. 396.

⁶⁴² *Ibidem*.

⁶⁴³ *Ibidem*, f. 395. „Eu le-am spus că mie îmi lipsește arderea necesară pentru a duce jertfa continuă. Asta este poate datorită oboselii și de aceea eu nu aspir la nimic în cadrul mișcării, eu pot să servesc dincolo, mi se dă un mandat și eu am să spun, îl pot primi și duce la îndeplinire sau nu” (*Ibidem*, f. 396).

⁶⁴⁴ *Ibidem*.

care merge la lucruri periculoase”⁶⁴⁵. Prea puține bănuieli i-au afectat prestigiul, de-a lungul anilor. Așa se explică succesul lui formidabil. Ca și eșecul lui personal, abrupt, brutal și tragic.

La 19 august, împreună cu șeful Direcției a III-a, colonelul Nicolae Budișteanu, cu care pesemne organizase probatoriul și gândise momentul operativ, Crăciun îi trimitea lui Drăghici un document⁶⁴⁶ prin care propunea organizarea unui proces cadru în penitenciar, în care să fie implicați fruntașii legionari. Ideea nu era nouă, ea fiind vehiculată de conducerea ministerului și la sfârșitul anilor '50, fără să prindă, însă, un contur concret⁶⁴⁷. Obsesia unui proces cu largi implicații o împărtășeau și deținuții legionari, atent întreținută de „scoaterile la anchetă”, orchestrate de subordonații lui Crăciun. Temerea era destul de extinsă, dacă șeful G.O. s-a simțit nevoit să treacă, pentru colegii de la Direcția a III-a, o rezoluție în dreptul unui fragment care arăta amintita frică, afirmând că „această problemă a procesului se dezbate de mulți ani între legionari”⁶⁴⁸. Cum operațiunea „comandamentului” se dovedise a fi un succes concret, cum așteptările deținuților puteau fi cristalizate în sensul amplificării terorii, iar faptele de rezistență din penitenciar, pe tot intervalul anilor '50, furnizau suficiente motive pentru un proces, directorul penitenciarului și oficialii Direcției a III-a au decis că rezultatele înscenării operative din celula 55 furnizau suficiente motive pentru un mare proces spectacol.

Raportul proba existența unei „intense activități legionare organizate”⁶⁴⁹, inserând-o într-o formulă de continuitate cu evenimentele din anii 1951-1953, când Luca Damaschin, Niculescu și Constantin Coniac organizaseră un sistem de informații pe Zarcă, care asigurase protejarea conducătorilor legionari închiși aici, cu revoltele și evadările organizate de legionari de la coloniile miniere Baia Sprie, Valea Nistrului și Căvnic⁶⁵⁰ și cu greva foamei din martie 1957 din Aiud. Motivele erau suficiente, 20 de

⁶⁴⁵ *Ibidem*, f. 395. Ghyka se referea la legenda ireproșabilei comportări a lui V.B. în cadrul procesului din 1954-1957.

⁶⁴⁶ Documentul este semnat în clar de cei doi (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13483, vol. 1, f. 185).

⁶⁴⁷ Idem, dosar nr. 13485, vol. 13, ff. 184, 193. Vorbim de o notă a Direcției a III-a din octombrie 1958, prin care era propusă conducerii Ministerului aducerea la București a vârfurilor legionare din Aiud, responsabile de „activități contrarevoluționare intense”, pentru ca, „pe baza materialelor obținute” să fie „acționați în justiție”. Deși în primă fază Drăghici agrease planul, în urma convorbirilor cu Vasile Negrea și Gheorghe Pintilie, decide să respingă propunerea (*Ibidem*, f. 195).

⁶⁴⁸ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 3, f. 411.

⁶⁴⁹ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13483, vol. 1, ff. 181-182. Afirmatia nu este în contradicție cu cea prezentată mai sus, conform căreia același colonel Crăciun își manifesta scepticismul cu privire la „certitudinea ierarhiei legionare existente” (Idem, dosar nr. 13484, vol. 10, f. 130). „Organizare” putea exista chiar dacă o structură de conducere unanim recunoscută de deținuți nu era încă formată, mai precis acțiunea operativă de inducere a acesteia nu avusese încă un rezultat concret.

⁶⁵⁰ „În aceste colonii de muncă legionarii s-au constituit în grupuri, au ținut ședințe legionare, au recrutat noi membri, au desfășurat activitate de îndoctrinare, au stabilit formele și metodele de activitate pentru viitor, au organizat evadări, sabotarea producției, greve și alte acte

agenți în penitenciar produsese un vast probatoriu, putându-se conta și pe importanți martori ai acuzării⁶⁵¹. Încadrarea s-ar fi putut face la articolele 119 și 209, punctul 2 din Codul Penal. 17 persoane urmau să fie prinse în acest proces, printre care Chioreanu, Niculescu, Budișteanu, Luca Damaschin etc., listă din care – în mod previzibil – lipsea Victor Biriș⁶⁵². Procesul era gândit ca un act demascator la adresa „căpeteniilor legionare”, un proces spectacol la care urmau să participe toți deținuții. Propunerea lui Budișteanu și Crăciun n-a găsit, însă, înțelegere la conducerea Ministerului. La finele lunii noiembrie conducerea Direcției a III-a îl informa pe Crăciun că „tov[arășul] Ministru Adjunct Negrea Vasile nu a aprobat cele solicitate de dumneavoastră”⁶⁵³. Nu știm care a fost motivul refuzului, însă desfășurarea ulterioară a planurilor reeducării induc ideea că era cu totul prematură pedepsirea unor fruntași legionari, încă nevalorificați pe de-a-ntregul⁶⁵⁴. Înfrângerea maselor legionare din Aiud, sub influența „căderii” șefilor, care trebuiau „îngenunchiați” și „asasinați moral”, era mai importantă. Un proces ar fi închis toate aceste uși, blocând o importantă strategie pentru viitor.

Cea mai importantă etapă a operațiunii a luat sfârșit în ultimele zile ale lunii august 1961, prin mutarea lui Chioreanu într-o celulă cu Gheorghe Brahonschi, care se afla de câteva zile bune în greva foamei⁶⁵⁵ și cu Gheorghe Ungurașu⁶⁵⁶. Plasarea viza

dușmănoase”, raporta Crăciun lui Drăghici în amintitul raport din 19 august 1961 (Idem, dosar nr. 13483, vol. 1, f. 172).

⁶⁵¹ Crăciun îi propunea ca martori ai acuzării pe Nichifor Crainic, Radu Demetrescu Gyr, Ioan Dumitrescu Borșa, Ion Victor Vojen și Dumitru Groza. Alături de aceștia puteau fi folosiți agenții „Luculus” (Marinescu Cristea, cf. Idem, dosar nr. 13481, f. 133 și dosar nr. 13485, vol. 13, f. 28), „Graur” (Nițulescu Nicolae), „Dragomirescu [Vasile]” (avocatul Sârbu Lazăr, cf. Idem, dosar nr. 13484, vol. 7, f. 114), „Ovidiu”, „Andrei” și „Petrică” (Idem, dosar nr. 13483, vol. 1, f. 182).

⁶⁵² Cele 17 persoane sunt: Nistor Chioreanu, Bulhac Andronic, Călin Aurel, Sebastian Mocanu, Ilie Niculescu, Gheorghe Ungurașu, Nicolae Cojocar, Radu Budișteanu, Gabriel Bălănescu, Luca Damaschin, Eugen Teodorescu, Constantin Coniac, Mircea Nicolau, Dumitru Uță, Ilie Stângă, Aurel Pastramagi, Marin Pometcu (*Ibidem*, f. 184).

⁶⁵³ *Ibidem*, f. 223. Generalul maiorul Vasile Negrea era la acea dată adjunctul ministrului de Interne.

⁶⁵⁴ Crăciun, de pildă, semnalase în noiembrie 1961 Direcției a III-a posibilitatea de a elibera controlat doi deținuți legionari, recrutați ca agenți, pentru a-l descoperi și aresta pe Ion Gavrilă Ogoranu. O notă a sursei „Pricop Valeriu” din 15 noiembrie 1961 semnală faptul că Aurel Călin îl cunoștea îndeaproape pe „regele munților”, furnizând o serie de informații în celulă despre contactele acestuia. Planul șefului G.O. fusese acceptat la București, Serviciul 2 confirmând că se redactase un plan operativ în acest sens cu regionala Brașov (Idem, dosar nr. 12609, vol. 3, f. 192).

⁶⁵⁵ Gheorghe Brahonschi fusese șeful Corpului Studențesc Legionar. Unul dintre radicalii rezistenți ai Mișcării în detenția de la Aiud, se autodefinea drept un „stegar” al Legiunii, unul dintre „cei trei locotenenti ai Mișcării Legionare” (alături de Chioreanu și Vică Negulescu), căruia nu i-ar fi permis să „capoteze”, să „cadă sub o anumită limită”, unul care avea „o datorie” (*Ibidem*, ff. 79-80).

⁶⁵⁶ Cei doi mai stătuseră împreună în primele zece zile ale lunii iulie 1961, prilej pentru Chioreanu să-l verifice pe Ungurașu dacă era sau nu pregătit pentru preluarea unei funcții „de mare răspundere” într-o prezumată nouă realitate politică (*Ibidem*, f. 75).

atât temperarea lui Brahonschi, colonelul Ivan Ioan, cel cu care în 26 august Chioreanu avusese o discuție la anchetă, cerându-i cumințirea recalcitrantului, dar și folosirea noii poziții a lui Chioreanu pe lângă Ungurașu⁶⁵⁷ și urmărirea a ceea ce acesta urma să-i transmită despre „comandament”⁶⁵⁸. Cum spunea același Chioreanu, la părăsirea celei și la sfârșitul unor dezbateri care se dovediseră fructuoase, toată „chestia” fusese pentru el „splendidă” și se putea duce liniștit oriunde, având în spate „lei de granit”⁶⁵⁹...

Celula 55 a rămas într-o strictă monitorizare, pe tot parcursul lunii septembrie și octombrie reușindu-se obținerea unor informații detaliate despre diferitele dimensiuni ale reorganizării. Pe 24 noiembrie 1961 șeful G.O. îi trimitea lui Vasile Patilineț, șeful Direcției Organizatorice din cadrul C.C. al P.M.R., un raport privind „munca informativă și cultural-educativă desfășurată în rândul deținuților din Penitenciarul Aiud”⁶⁶⁰. Raportul fusese trimis simultan și lui Drăghici și adjunctului Negrea⁶⁶¹. Crăciun raporta „preocuparea” pentru „reorganizare, pe baza scheletului din 1948”, menționând listele de nume vehiculate, afirmând, însă, că „nu avem certitudinea ierarhiei legionare existente”⁶⁶². Observația este extrem de importantă și este menită să facă pentru istoric diferența între manipularea informativ-operativă și realitatea efectivă. Din perspectiva unei atari concluzii constructiv fictiv se profilează mai bine, conotând amplitudinea manipulării și cinismul înscenării.

Raportul confirma recunoașterea poziției lui Chioreanu printre deținuții legionari, în ciuda unei activități nu tocmai prezente „în ultimii ani”, semn – din nou – al „lansării” prin care fusese regizată reactualizarea fostului „leu al Ardealului”. Sinceritatea cinică a lui Crăciun, am spune – în context – destul de realistă, admitea că „pregătirea lui culturală este relativă, iar calitățile de șef, de conducător, îi sunt limitate”⁶⁶³. Dacă „legionarii mai activi predau în celulă economie politică, istorie, filosofie, fizică etc., Chioreanu spune basme sau amintiri din Germania”, tușa același

⁶⁵⁷ Strategiile operative sunt vizibile în rezoluțiile marginale ale lui Crăciun (*Ibidem*, f. 24).

⁶⁵⁸ La câteva zile după aducerea în celulă cu Ungurașu, Chioreanu i-a mărturisit câte ceva despre conținutul discuțiilor din celula 55: „Măi Ghiță, uite cum stau lucrurile. În camera 55 am pus la punct mai multe probleme, s-a stabilit o oarecare ierarhie, mai bine zis s-a discutat despre stegarii mișcării, printre care ai fost și tu discutat” (*Ibidem*, f. 32), întrebându-l și despre profilul de eventual lider al lui Aurel Călin, unul din cei care urmau să fie informați despre „comandament”. Îl atenționează, totuși, de eventualele anchete la care va fi supus, să „meargă pe principiul” „nu recunoști nimic, nu există organizare, nu există ierarhie, în închisoare nu se face nimic” (*Ibidem*, f. 33). Chioreanu și-a luat „mandatul” în serios, rugându-l să transmită oamenilor de încredere cu care va sta în celule, că cei din 55 s-au „înțeles perfect”, căzând de acord asupra unor probleme, și plasându-se împotriva liniei lui Mironovici. Noul „comandament” era, deci, simist, îl recunoștea pe Petrașcu drept șef pe țară al Mișcării, iar Chioreanu era secundantul acestuia în detenție, câtă vreme situația lui Petrașcu era necunoscută. Rezultatul noilor investigații este trimis la București, la Cabinet I (Alexandru Drăghici) și Cabinet IV, în noiembrie 1961, alăturându-se o listă de persoane amintite în discuțiile deținuților, pentru extinderea cercetărilor (*Ibidem*, ff. 55, 65).

⁶⁵⁹ *Ibidem*, f. 28.

⁶⁶⁰ *Ibidem*, ff. 208-226.

⁶⁶¹ *Ibidem*, f. 280.

⁶⁶² *Ibidem*, f. 208.

⁶⁶³ *Ibidem*, f. 210.

tabloul defel măgulitor al noului „comandant” al Legiunii. Declarațiile belicoase sau dure ale acestuia („că vrea să moară cu „capul sus”⁶⁶⁴), amenințările cu „trecerea la acțiune” sau cu declararea „refuzului de hrană”, nu le-a pus în practică – de fapt – niciodată, „în toată detenția sa”. Un personaj șters, mediocru, nu foarte inteligent, în ciuda probabil a unor abilități organizatorice, putea fi luat în serios drept viitorul „comandant” al Mișcării? Nimeni nu credea asta, cu excepția locatarilor vremelnici ai celei 55, dispuși să investească emoțional și simbolic sub atenta și talentata dirijare a lui Biriș. Regimul de laborator al celei 55 este confirmat de Crăciun, care raporta că discuțiile purtate aici nu fuseseră cunoscute și de masa deținuților legionari⁶⁶⁵. Cât privește „legăturile cu exteriorul” ale grupului „complotiștilor”, o altă marotă acuzatoare intens vehiculată, ele erau – în mod firesc și previzibil – inexistente⁶⁶⁶.

Efectele trădării lui Biriș s-au văzut jumătate de an mai târziu, atunci când demascându-se organizarea „complotului” din celula 55, și sub presiunea iminenței unui proces, Nistor Chioreanu a încercat să se sinucidă⁶⁶⁷, iar Niculescu a căzut pradă unei grave crize depresive. „Provocatorul ordinar”, cum îl numește Niculescu în aprilie 1964, își dusesese misiunea la bun sfârșit. Consecințele au fost extrem de dure. Niculescu mărturisea, în octombrie 1963, că „dacă anul trecut [1962] am acceptat să iau parte la reeducare, vă mărturisesc că, în primul rând, am acceptat acest lucru pentru ce?, pentru că, în camera 55, în anul 1961, am fost atras într-o cursă, în care s-a discutat eventualitatea reorganizării mișcării legionare. Încă o dată precizez: am fost atras într-o cursă, nu numai eu ci și alții care au fost aduși în această cameră ca: Alecu Ghica, Nistor Chioreanu, Nelu Rusu, de doctorul Biriș⁶⁶⁸. Eu eram și atunci, poate ați auzit, pe o poziție, i se spunea misticoidă sau misticoidală⁶⁶⁹, cam așa ceva.

Lucrurile au fost puse așa: părintele Borșa a avut discuții cu organele de stat și [că] este posibilă o eliberare și o repunere a noastră în drepturile politice. Ce facem în eventualitatea unei libertăți politice în țara românească? Și atunci ei m-au întrebat despre unul și despre altul dintre dumneavoastră, adică am fost informator fără știrea mea.

Astfel *eu a trebuit să accept să merg anul trecut la reeducare* [subl.n.], pentru cantitatea de răspundere pe care o aveam în special față de tineri, cum a fost Florică Dumitrescu și

⁶⁶⁴ *Ibidem*, ff. 210-211.

⁶⁶⁵ *Ibidem*, f. 213.

⁶⁶⁶ *Ibidem*, f. 214.

⁶⁶⁷ Idem, dosar nr. 13485, vol. 15, ff. 69-70.

⁶⁶⁸ Deși constituise pentru el o lovitură teribilă, înscenarea „comandamentului” din 1961, dar și participarea lui Biriș la demascarea lui, în momentul expunerii autoanalizei din 1962, Ilie Niculescu nu-l condamna, înțelegând poate mai bine decât oricine noțiunea de „libertate minimală” operabilă în mediile penitenciare (Idem, fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 5, f. 112 [cota SRI]). Pentru o încadrare teoretică mai riguroasă a conceptului de „libertate minimală”, a se vedea volumul Brîndușei Palade, *Amurgul Leviathanului*, București, Editura Trei, 2000.

⁶⁶⁹ Niculescu făcea referire la „socialismul creștin” pe care-l teoretiza, o încercare de a împăca propriul angajament religios cu ceea ce părea a fi o sumă de teze etice promovate de ideologia comunistă (egalitatea, echitatea, grija față de cei mai slab poziționați socio-economic, distribuția echitabilă a bunurilor publice etc.).

ceilalți, ca să arăt cum stau lucrurile și că oamenii aceștia nu au nici un fel de vină, că singurul vinovat sunt eu”⁶⁷⁰.

În toată perioada până la eliberare, culpa asociată încercării de reorganizare îl va urmări, fiind subiect sângeros de demascări, acuzații și puneri la zid. „Am pierdut toată încrederea în oameni”, mărturisirea același, în urma episodului Biriș, recunoscând că nu mai are „nici un suport moral” și că „dorea să moară”⁶⁷¹.

Contextul l-a constituit, la începutul lunii iulie 1962, autodemascarea lui Victor Biriș.

Iulie 1962. Capitolele unei vieți.

„Un om care este prăbușit în ființa lui interioară, un om ale cărui resorturi morale nu mai funcționează, omul acesta este un cadavru”⁶⁷².

„Vreau să râd și să plâng cu ochii la furnalele românești”⁶⁷³.

Un moment important, care precede evenimentele de la jumătatea lui 1962, este episodul prelucrării lui Biriș la București. La începutul lui decembrie 1961 Crăciun trimisese lui Drăghici și Patilineț un raport în care confirma rezultatele notabile obținute din folosirea lui Biriș⁶⁷⁴, impunându-se, însă – datorită anvergurii personajului – o regândire sistematică a viitoarei lui misiuni. Dincolo de declarațiile acestuia prin care „demascase organizația legionară”, Biriș se achitase excelent de sarcinile dispuse în lucrarea șefilor legionari: „Prin poziția și discuțiile purtate cu cei în cauză, i-a determinat să vorbească despre activitatea desfășurată în detenție și despre elementele active care sunt vizate pentru posturi în stat și în organizația legionară”⁶⁷⁵. Instrucțajul făcut la Aiud nu era, însă, mulțumitor, dat fiind timpul relativ scurt pe care Biriș îl putea petrece, fără riscul de a fi deconspirat, în afara celei. Având în vedere succesul celei 55, oficialii ministerului pregăteau o operațiune extinsă de compromitere a conducătorilor legionari. Cum prelucrarea agentului se dorea extinsă pe un interval de cinci zile, iar „deplina conspirativitate” nu putea fi asigurată în penitenciar, conducerea ministerului era rugată să aprobe ca „întâlnirea și instrucțajul” să fie făcute la Direcția VIII-a. Drumul până la București urma să fie folosit pentru „influențarea pozitivă” a agentului, în formula „călătoriei de documentare”, prilej nimerit pentru a-i fi arătate „marile realizări” ale Partidului. Experiența acumulată cu prilejul itinerariului ales de la Aiud la București va face obiectul, câteva luni mai târziu, unei plastice și aplicate povestiri de călătorie, folosită drept capitol în cadrul propriei demascări.

⁶⁷⁰ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 5, f. 72 [cota SRI].

⁶⁷¹ *Ibidem*, f. 225 verso [cota SRI].

⁶⁷² Cuvintele îi aparțin lui Ilie Niculescu (*Ibidem*, f. 74)[cota SRI].

⁶⁷³ Afirmarea îi aparține lui Nicolae Petrașcu, fiind parte din propria autoanaliză (Idem, dosar nr. 233819, vol. 5, f. 84).

⁶⁷⁴ Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, ff. 299-300.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, f. 299.

Ofițerii G.O. l-au transportat cu mașina unității până la Brașov, de aici fiind preluat de o mașină a Direcției a III-a, fiind permanent însoțit de Crăciun și alți „lucrători ai Grupului”. Obținându-se aprobarea lui Drăghici⁶⁷⁶, întâlnirea cu ofițerii operativi are loc între 13 și 21 decembrie 1961⁶⁷⁷.

Nu s-au păstrat multe informații despre discuțiile purtate la București. Știm că a fost în atenția vârfurilor ministerului, fiind prezentat de Crăciun adjunctului ministrului de Interne, general-maiorul Vasile Negrea, care-l primește „foarte amabil”⁶⁷⁸. Folosirea ulterioară a agentului, în construirea unei celule cu șefii legionari ai Aiudului, care să fie, rând pe rând, „îngenunchiați” și obligați să cedeze, să renunțe la legionarism și să facă publică abjurarea, oferă câteva explicații retrospective privind natura acestor tratative. Rolul care i s-a pregătit lui Biriș fusese acela de principal agent de influență în rândurile celor mai importante figuri ale Mișcării, lui revenindu-i rolul de „cal troian *intra muros*”, ca să folosim o expresie utilizată ca titlu al memoriilor sale de Ioan Dumitrescu. Două documente, din cercetările întreprinse până în acest moment, s-ar fi păstrat de la această întâlnire⁶⁷⁹. În primul dintre acestea, patru „corifei legionari” sunt descriși de Biriș, cu lux de amănunte, cu un bogat istoric biografic și politic, cu rezultatele obținute cu ei în celula 55, indicându-li-se vulnerabilitățile („punctele slabe”), menite să conducă la un mai eficient control. Este vorba despre Nistor Chioreanu, Ilie Niculescu, Alexandru Ghyka și Nelu Rusu, portretizați nu tocmai măgulitor. Celelalte declarații cuprind informații despre greva din 1957, despre legăturile dintre deținuți în penitenciar sau cele cu exteriorul în 1946-1948, legăturile cu reprezentanții altor partide politice, vehicularea ipotezei privind posibile tratative de ordin politic între Mișcarea Legionară și guvernul comunist etc.

Propunerile au prins contur în februarie-martie 1962, șeful G.O. luând decizia organizării unui grup de 120 de deținuți destinați primelor operațiuni de reeducare în comun, planul „aprobat de tov[arășul] vice-președinte al Consiliului de Miniștri și Ministrul Afacerilor Interne, General Colonel Alexandru Drăghici”⁶⁸⁰ fiind redactat imediat după discuțiile de la București cu Biriș. Au fost selectate 17 celule⁶⁸¹, cuprinzând în diferite proporții fruntași legionari, diferiți adepți și agenți, preconizându-se înfrângerea acelor lideri încă „recalcitrați” și convertirea treptată a maselor, prin expiația publică a conducătorilor. Pentru fiecare celulă se stabilise un program, fiecare avea câte un șef de cameră, „care conducea întreaga activitate”, acesta fiind ajutat de un

⁶⁷⁶ Rezoluția acestuia pe raportul G.O. suna astfel: „Se aprobă, însă gândițivă [sic!] la o legendă plauzibilă” (*Ibidem*, f. 300).

⁶⁷⁷ Idem, dosar nr. 13484, vol. 7, f. 87.

⁶⁷⁸ Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 11.

⁶⁷⁹ În ordine cronologică, primul document, datat „București, 15 decembrie 1961” cuprinde o declarație privind legăturile dintre deținuți, convorbirile avute și informațiile relevante obținute în intervalul 14 iunie-11 decembrie 1961 în celula 55 Zarcă (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 3, f. 215). Al doilea, arhivat în două segmente, intitulat „Caracterizări” și „Caracterizare”, cuprinde 27 de pagini dactilografiate, fiind semnat și datat: „Victor I. Biriș, București, 19 decembrie 1961” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13484, vol. 7, ff. 5-32).

⁶⁸⁰ Idem, dosar nr. 12609, vol. 6, f. 56.

⁶⁸¹ *Ibidem*, f. 149. Este vorba, printre altele, de celulele 328, 326, 329, 330, 333, 327, 356 și 321, situate pe Secțiile V și VI ale penitenciarului, cuprinzând între 15 și 20 de deținuți.

grup format „dintre cei cu poziție bună”, în număr de trei până la șase deținuți. Se făcea trecerea de la „prelucrarea vârfurilor”, prima acțiune considerată prioritară a G.O., la extinderea rezultatelor obținute cu aceștia, pe celular⁶⁸², în grupuri largite. Controlul activității acestora se făcea zilnic de către lucrătorii cultural-educativi și săptămânal de conducerea penitenciarului⁶⁸³. S-au distribuit celor merituoși diferite cărți, s-au dat la lectură periodicele partidului etc. Biriș se număra printre privilegiați, o rezoluție a colonelului Rusu Emanoil de la finalul unui raport trimis de G.O. către M.A.I., Cabinet V la 15 martie 1962, confirma că avusese o convorbire telefonică cu Crăciun, prin care-i transmitea „că lui Biriș, Budișteanu și Groza li se pot da de citit cărți cu fond ideologic: mat[erialism] și empiriocriticism, manualul de ec[onomie] politică și filosofie. «Glasul Patriei» deocamdată să nu fie dat la citit”⁶⁸⁴.

Rolul de pivot a fost deținut de celula 321, în componența căreia, alături de Victor Vojen, Ilie Niculescu, Nistor Chioreanu, Radu Mironovici sau Iosif Costea, fusese plasat și Biriș. Cei 19 fruntași legionari au fost puși împreună, într-o primă formulă, în primele zile ale lunii martie. Ulterior, la mijlocul lunii mai 1962, formula fusese reconsolidată prin aprobarea cerută de Crăciun privind „formarea unei camere cu legionari de categoria I-a”⁶⁸⁵. Lista, supusă aprobării conducerii Ministerului, cuprindea 11 nume⁶⁸⁶. Cu fiecare dintre aceștia Crăciun avusese discuții individuale, fiecăruia demascându-i-se „crimele legionare”, fiind puși în fața propriilor vinovații și invitați să și le asume. La mijlocul lui aprilie 1962 Alexandru Drăghici, venit într-o inspecție la Aiud, face o vizită, fără a-și declina identitatea, locatarilor celulei 321. Ținând să evalueze personal progresul muncii de profil, ministrul le ține un discurs despre Horia Sima, înfățișat drept un „criminal, odios trădător de patrie, care este hrănit din dolarii papei”, la fel ca el fiind „toți care au fugit din țară pentru a aduce servicii imperialiștilor”⁶⁸⁷. Un raport din septembrie același an al G.O. către Cabinetul V reținea prestația foarte bună a lui Biriș, alocându-i-se un „rol deosebit”, fiind unul care „n-a cruțat pe nimeni”⁶⁸⁸ în discuțiile din celula 321⁶⁸⁹. Era considerat principalul vârf de

⁶⁸² „Ruperea unor șefi legionari din toate grupările”, cum numește Crăciun prima operațiune de amploare a G.O., avusese loc doar în clădirea Zărcii, izolată de corpul principal al penitenciarului, asigurându-se, astfel, deplina conspirativitate (Florian Banu, *op. cit.*, p. 557).

⁶⁸³ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 6, f. 149.

⁶⁸⁴ Idem, dosar nr. 13485, vol. 15, f. 58. În momentul respectiv în penitenciar, dintr-un total de 3259 de deținuți, 980 erau prinși în munca „cultural-educativă”, reprezentând aproape o treime. Jumătate dintre aceștia munciau în Fabrică, iar jumătate erau deținuți pe secțiile V și VI ale penitenciarului (Idem, dosar nr. 12609, vol. 6, f. 135).

⁶⁸⁵ *Ibidem*, f. 170.

⁶⁸⁶ Nistor Chioreanu, Radu Budișteanu, Luca Dumitrescu, Aurel Călin, Dumitru Groza, Augustin Bidianu, Radu Mironovici, Ion Dumitrescu Borșa, Victor Vojen, Ilie Nicolescu și Victor Biriș.

⁶⁸⁷ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 15, ff. 144-145.

⁶⁸⁸ *Ibidem*, f. 275.

⁶⁸⁹ Biriș fusese pus să lucreze intens, printre alții, la înfrângerea lui Luca Dumitrescu. Acesta redactase o expunere la 31 iulie 1962, pe care – nemulțumit de modestia unor accente critice – Biriș se simte dator s-o atace. Îi citește slăbiciunile, subterfugurile, lipsa de duritate față de sine, menajarea unor figuri, tonul moderat al criticilor. Crăciun era extrem de mulțumit de abilitatea

lance al politicii G.O. în mijlocul conducătorilor legionari și cel mai important vector al reeducării. S-au păstrat o serie de însemnări descriptive sau note operative semnate de Biriș în această perioadă, de la „greutăți și soluții” survenite în cazul celor cu „mentalitate structurată religios”⁶⁹⁰, pentru a căror îndepărtare propusese folosirea dirijată a lui Dumitru Stăniloae⁶⁹¹, diferite fișe descriptive, până la note „asupra camerei 321”⁶⁹².

Preparativele în vederea redactării autoanalizei începuseră încă din 1960, de fapt de la primele raporturi cu ofițerii operativi, când lui Biriș i s-a cerut, ca test al loialității și schimbării de atitudine, să producă propria perspectivă a trecutului legionar, poziționându-se față de panteonul eroic al Legiunii. O declarație fluviu din august-septembrie 1960, prolixă, cuprinzând multiple subiecte, este un prim rezultat consistent al acestor demersuri⁶⁹³. Ea va constitui principala sursă a autoanalizei din iulie 1962⁶⁹⁴. Evoluția interpretărilor și a „adjectivărilor”, cum numea Crăciun acuzele demascatoare, a cunoscut însă un crescendo remarcabil, culminând în textul propriu-zis al autodemascării din primele zile ale lui iulie 1962⁶⁹⁵. Dacă în 1960 vorbim de o intenție hotărâtă de a pune la zid și condamna, de multe ori formal și periferic, actele politice ale

elevului său: „În mod inteligent, dar cu înțepături, Biriș demască pe Luca Dumitrescu și îl împinge în direcția sincerității” (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 3, f. 93).

⁶⁹⁰ *Ibidem*, vol. 1, f. 90.

⁶⁹¹ Dumitru Stăniloae a fost adus în penitenciarul Aiud la 10 martie 1962 (a se vedea F.M.P. la <http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/S/S%2012.%20Stanco%20-%20Stauss/Stanihoae%20Dumitru%201/index.php>, consultat la 3 iunie 2013), ca efect al unei adrese din 28 februarie 1962 a G.O. către Direcția a III-a, care preciza: „deoarece este necesară aducerea sa la Penitenciarul Aiud, în interesul muncii, rugăm dispuneți transferarea acestuia la Penitenciarul Aiud” (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13483, vol. 3, f. 56). Planul organizării tematică a prestației acestuia fusese redactat de Biriș, care sugera următoarele capitole: „1. incompatibilitatea legionarismului cu ortodoxia; 2. condamnarea atentatului politic din punct de vedere dogmatic; 3. combaterea naționalismului din punct de vedere religios; 4. combaterea formelor patologice ale misticismului religios în închisoare; 5. condamnarea influențelor legionare de la mănăstirea Vladimirești; 6. încadrarea ortodoxiei în R.P.R. și comunism” (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 90-91). Stăniloae și-a susținut autoanaliza în 13-14 august 1962 (*Ibidem*, ff. 186, 188).

⁶⁹² Câteva exemple: „Nota asupra camerei 321 în perioada 27 mai – 13 iunie 1962” (*Ibidem*, ff. 126-131), „Proiect pentru continuarea reeducării legionarilor din camera 321 și 322” din 7 septembrie 1962 (*Ibidem*, f. 122), „Notă privitoare la continuarea acțiunii în camera 321” (*Ibidem*, ff. 117-117 verso), „Notă privitoare la rezultatele și dezvoltarea în viitor a acțiunii de restructurare a legionarilor din camera 321” (*Ibidem*, vol. 3, f. 99) sau „Notele asupra atmosferei din cameră” (*Ibidem*, ff. 100-104).

⁶⁹³ *Ibidem*, vol. 1, ff. 259-450.

⁶⁹⁴ Deși nestructurată pe capitole, declarația din august-septembrie 1960 conține o primă variantă a celor două mari capitole ale autodemascării din 1962, adică „Demascarea lui C.Z.C.”, respectiv „Demascarea lui H.S.” dar și o primă variantă a „autodemascării” (*Ibidem*, ff. 433-450). La mijlocul lui 1962 și ca efect al discuțiilor purtate la București, i s-au adăugat alte patru capitole, scrise în intervalul decembrie 1961-iunie 1962, iar textul a fost integral regândit.

⁶⁹⁵ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13237, ff. 130-131.

Legiunii ori ale conducătorilor ei, doi ani mai târziu textele expiatorii conțin detalii personale de o cruzime greu imaginabilă, o veritabilă disecție, dublată de o inflație adjectivală extrem de dură. Formulele lepădării de sine căpătaseră, în ultima parte a detenției lui Biriș la Aiud, accentele unei uri de sine devastatoare. Înfrângerea tuturor iluziilor, acceptarea cu entuziasm și determinare a unei vaste operațiuni autodenigratorii, cinismul lichid cu care a preluat în propriile informări ori note de caracterizare figuri familiare sau foarte apropiate ale detenției, aparenta lipsă de scrupule în a compromite prieteni foarte apropiați, demascându-i cu o stranie naturalitate, compun tabloul complex al unei evoluții care reproduce, în formula unui destin, *natura experimentului aiudean*.

Întinzându-se pe durata mai multor zile, autodemascarea lui Biriș a fost, din descrierile martorilor și reacțiile înregistrate de ofițerii de contrainformații, un moment decisiv în prăbușirea legionarilor, fiind considerată unanim una din cele mai crunte rechizitorii ale Mișcării, ale liderilor acesteia și ale protagonistului însuși. În raportul-sinteză din 1964 colonelul Crăciun, punctând efectul decisiv avut de „declarațiile unor șefi legionari”, amintește prestațiile notabile ale lui Gyr, Crainic și Dumitrescu Borșa, oprindu-se însă preferențial asupra textului lui Biriș. Percepută ca un punct culminant și detașată de toate celelalte prin „efectul catastrofal”⁶⁹⁶ pe care-l provocase, autoanaliza lui V.B. fusese unul dintre momentele memorabile ale activității G.O.

Efectele, cum vom vedea, au fost devastatoare, de la încercări de sinucidere, evidente prăbușiri nervoase, până la precipitarea agonală a unor convertiri⁶⁹⁷.

Precedentul dezvoltărilor din prima săptămână a lui iulie 1962, cum s-a amintit, l-a constituit declarația dată de Biriș căpitanului Nodiț la sfârșitul lunii august-începutul lui septembrie 1960⁶⁹⁸. O lungă și extrem de amănunțită istorie a Legiunii, o portretistică sumară, dar suficient de încadrată pentru acel moment operativ, a „Căpitanului” și a „Comandantului”, o bună descriere a câtorva fruntași legionari și punctarea slăbiciunilor, care puteau fi, cu bun profit, utilizate împotriva acestora și nu în ultimul rând o primă variantă a „autodemascării”⁶⁹⁹, sunt caracteristicile acestui text de aproape 200 de pagini. El a constituit fundalul sintezei din iulie 1962, chiar dacă diferențele dintre cele două abordări sunt semnificative, decupând achizițiile în materia reeducării însușite de Biriș de-a lungul celor aproape doi ani. Ce obținuse căpitanul Nodiț la începutul acțiunilor reeducative nu fusese, însă, puțin lucru, nu doar din perspectiva amplitudinii declarației, ci mai cu seamă a sublinierii *punctelor sensibile*, care vor constitui, pentru a folosi o metaforă militară uzitată de artizanii G.O., *fronturile cele mai înaintate în munca de surpare a conștiințelor*. Biriș pur și simplu pusese bazele rescrierii demascatoare a istoriei Mișcării Legionare. El este cel care a oferit *tematica legionară* a restructurărilor. Mai mult, pregătise fundamentul pentru acțiunile operative viitoare,

⁶⁹⁶ Florian Banu, *op. cit.*, p. 565.

⁶⁹⁷ „Loviturile primite prin declarațiile lui Biriș Victor au fost așa de mari pentru unii șefi legionari, încât au urmat crize de inimă, de ficat, a produs o prăbușire generală în rândul celor care vedeau în el «materia cenușie» și «stâlpul de neclintit» al «Gărzii de Fier»” (*Ibidem*, p. 566).

⁶⁹⁸ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 259-450.

⁶⁹⁹ *Ibidem*, ff. 433-450. Accentul a căzut, în acest text, pe macularea familiei. Sunt devoalate amănunte derizorii despre vicile bunicilor, despre legăturile adulterine ale tatălui, despre moralitatea îndoielnică a surorilor, despre infirmitățile fraților.

oferind amănunte de culise, inventând situații și conflicte, răsturnând evenimente, producând explicații contrafactuale, folosind intens explicația psihologică⁷⁰⁰ în decriptarea unor evenimente istorice, în mod fatal extrem de complexe, identificând conflictele intestine ș.a.m.d.⁷⁰¹ O agresivă simplificare, ordonată după exigențe demascatoare. Este vorba despre atacurile personale, specialitatea lui Biriș, folosindu-se detalii dintre cele mai intime, la limita cea mai de jos a decenței, privind biografia lui C.Z.C. și H.S., dar nu numai, apoi despre intens frecventata imoralitate a „idolilor” legionari, despre „faptele de arme” concretizate în crimele comise, colaborarea cu Serviciile Secrete ale lui Carol al II-lea, elogiul trădării, o „istorie răsturnată” a Mișcării, în care opțiunile se dovediseră dublate de subversive intenții, o generală și veche prăbușire a idealurilor.

Sigur, producția din august 1960 nu se ridica, încă, la nivelul diatribelor crude și definitive din iulie 1962. Acumularea unei uri de sine, crezută și capitalizată drept unic instrument de salvare de către Biriș, asociată unei disperate ticăloșii, generaseră o notabilă diferență. O altă observație ce deosebește cele două producții, este profilul pe care V.B. și-l desenase în 1960 și 1962 sieși. Prima formulă a recapitulării istoriei Legiunii îi rezerva unul dintre cele mai importante roluri, de pildă în criza provocată de rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941⁷⁰². Un orgoliu consistent îl determină să se descrie ca cel care condusesese, efectiv, tratativele dintre H.S. și conducătorul statului, încercând – evident – salvarea situației. De altfel, declarația din 1960 îi rezerva de fiecare dată un loc crucial în istoria Legiunii sau în gestionarea destinului deținuților legionari⁷⁰³. Doi ani mai târziu, orgoliul rămăsese intact, manifestarea lui, însă, ocupa alt

⁷⁰⁰ V.B. vorbește des de „psihocomportament” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 167).

⁷⁰¹ Observația noastră nu presupune că toate detaliile oferite de V.B. sunt manipulatorii. Multe din informațiile factuale se verifică, însă ordonarea lor în interiorul unui așa-zis „discurs istoric” este fundamental manipulatorie. Și nu este vorba doar de organizarea tendențioasă a unor informații, ci și de ficționarea unor evenimente. Scrierea unui text atât de lung se făcuse sub influența unor stricte cerințe tematice. Ofițerii G.O. nu aveau nevoie de o istorie a Mișcării Legionare, ci de teme sensibile, care puteau fi – cu deplin efect – folosite pentru distrugerea credințelor. O altă observație care trebuie făcută este că, în multe situații, citirea trecutului legionar se dovedise corectă, abuzurile și folosirea asasinatului ca mijloc de acțiune politică, specifice Mișcării Legionare, fiind corect identificate. Paradoxul crud al folosirii unei istorii rechizitive și răzbunătoare în scopuri, la rândul-le, criminale dă dimensiunea tragică a statutului adevărului istoric, în medii penitenciare viciate de o acută violență ideologică.

⁷⁰² Vezi în acest sens nota 792. O similară poziționare în cazul pactului încheiat de Nicolae Petrașcu în 1945 cu conducerea M.A.I., despre care afirmă că „făcuse o impresie foarte favorabilă în marea masă a legionarilor”, cu excepția propriului grup, singurul care-și păstrase o puritate ideologică. Atât în fața propriei conștiințe, dar și în fața ofițerilor G.O., profilul intransigentului fusese extrem de seducător. Departele de a corespunde cu realitatea, el constituise principala acoperire operativă a lui Biriș în acțiunile sale de la Aiud.

⁷⁰³ Documentul din august 1960 puncta, orgolios, realizările lui V.B.: cel mai important grup legionar, din perspectiva purității ideologice, memoriul din mai 1944 adresat mareșalului Antonescu, prezervarea unei „intransigente” nenegociabile la procesul din 1955-1957 sau relatarea senină a unei solicitări pe care foștii colegi de lot din procesul de la Constanța i-o adresaseră, la revenirea în 1957 la Aiud, de a prelua, pur și simplu, conducerea Mișcării,

registru. Disoluția de sine, o formulă a autorăzbunării, și diatribele sângeroase împotriva apropiaților sau a vârfurilor legionare constituiau, acum, fondul declarației.

Suntem în primele zile ale lunii iulie 1962. Biriș participase la câteva acțiuni operative cheie ale unității de contrainformații, de la tatonarea tematică cu Dumitrescu Borșa din 1960, organizarea comandamentului legionar din celula 55 în iulie-septembrie 1961, prelucrarea sa la M.A.I. în decembrie același an, până la organizarea celulelor de reeducare 321 și 322 în prima jumătate a lui 1962. Călătoria la București are, în biografia lui și în istoria Grupei Operative, un rol crucial. Conducerea M.A.I. luase decizia „lansării” agentului într-o extinsă operațiune pe celulele mari, cu grupurile de fruntași legionari, care trebuiau „anihilați” ideologic, mesajul trebuind apoi extins și la nivelul „maselor legionare”. Între ianuarie și septembrie 1962 Biriș fusese încarcerat în celulele 321 și 322, participând activ la demascarea lui Radu Budișteanu, Alexandru Ghyka, Radu Mironovici, Ilie Niculescu, Nistor Chioreanu sau Luca Dumitrescu. Redactează caracterizări, note de stare sau planuri operative, sugerează modalități de constrângere, de șantaj sau strategii de reeducare⁷⁰⁴. Majoritatea celor de mai sus au fost determinați să-și susțină autodemascările la jumătatea lui 1962, o mare victorie operativă pentru Biriș⁷⁰⁵.

Momentul cel mai intens al vieții penitenciare l-a constituit prima săptămână a lunii iulie 1962, când – pe parcursul a nu mai puțin de șapte zile – și-a susținut ceea ce va fi unanim recunoscut drept cel mai dur și necruțător rechizitoriu personal. Compusă din șase mari capitole, autoanaliza lui Biriș este unică. Tonul, amploarea „adjectivărilor”, visceralitatea unor detalii private, lipsa completă de scrupule ori rezerve în a macula cu tenacitate pe oricine, cruzimea gratuită a ficționalizării unor contexte istorice, fac din acest demers o experiență memorabilă.

Cele șase capitole care au jalonat săptămâna cea mai intensă din viața lui Biriș au fost „Călătoria de documentare”, urmată de „Sensul cotiturii”, apoi de „Autodemascarea” propriu-zisă, capitolele patru și cinci fiind ocupate de „Demascarea lui C.Z.C.”, respectiv „Demascarea lui H.S.”, totul încheindu-se cu capitolul șase, „Concluzii finale”⁷⁰⁶.

considerându-l „o mare rezervă legionară” (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 281).

⁷⁰⁴ A se vedea, în acest sens Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 107-258.

⁷⁰⁵ Luca Dumitrescu și-a susținut autodemascarea pe 31 iulie 1962 (*Ibidem*, vol. 3, f. 93), Radu Budișteanu la începutul lunii iunie același an (*Ibidem*, vol. 1, f. 500), Vojen în aceeași perioadă (*Ibidem*, ff. 498-499) ș.a.m.d.

⁷⁰⁶ Cuprinsul complet este următorul: Cap. I: „Călătoria de documentare” cu subcapitolele „Introducere” (*Ibidem*, vol. 2, ff. 1-10) și „Aiud-București” (*Ibidem*, ff. 10-14), Cap. II, „Sensul cotituri” (*Ibidem*, ff. 14-19), Cap. III, „Autodemascarea” (*Ibidem*, ff. 20-26), Cap. IV, „Demascarea lui Corneliu Z. Codreanu” (*Ibidem*, ff. 27-45) cu următoarele subcapitole „Mitur” (*Ibidem*, f. 27), „Cum l-am cunoscut pe Corneliu Codreanu” (*Ibidem*, f. 36) și „Viața intimă” (*Ibidem*, f. 42), Cap. V, „Demascarea lui Horia Sima” (*Ibidem*, ff. 46-72) cu următoarele subcapitole „Cariera” (*Ibidem*, f. 46), „Cum l-am cunoscut pe Sima” (*Ibidem*, f. 49), „Chestiile speciale” (*Ibidem*, f. 58) care este împărțit pe următoarele subcapitole: „1. Cazul Cantacuzino și V. Cristescu” (*Ibidem*), „2. Cazul răzvrătiților” (*Ibidem*, f. 60), „3. Cazul contelui Poniuski” (*Ibidem*), „4. Rebeliunea” (*Ibidem*, f. 61), „5. Cazul Moruzof” (*Ibidem*, f. 64), „6. Asasinatele de la Jilava”

Vom încerca în cele ce urmează să punctăm elementele esențiale ale autodemascării. Primul capitol, referitor la „călătoria de documentare”, fusese abil postdatat de Biriș, pentru a nu deconspira drumul făcut la București în decembrie 1961, adevărata sursă a impresiilor care fac obiectul acestui text. Astfel, pretindea Biriș, la 14 iunie 1962 a fost scos din celulă comunicându-i-se că „organele în drept doresc să-i dea posibilitatea să facă o scurtă călătorie prin țară pentru a lua contact cu noua viață” și „pentru a se convinge personal de realitatea marilor realizări ale revoluției socialiste”⁷⁰⁷. De fapt, lucrurile stăteau altfel. Crăciun propusese, într-un raport din 24 noiembrie 1961 înaintat lui Vasile Patilinet, necesitatea unei asemenea călătorii. „Propunem să fie transportați pe timp limitat și sub diferite pretexte, legionari prin locuri unde realizările poporului nostru sunt foarte mari, spre exemplu pe Biriș Victor, pentru a-l apropia mai

(*Ibidem*, f. 67), „Încheiere” (*Ibidem*, f. 71) și ultimul capitol, al VI-lea, „Concluzii finale” (*Ibidem*, ff. 72-76). Documentul există în două variante, o variantă dactilografiată, cu unele pasaje absente (*Ibidem*, ff. 1-76) și una reprodușă într-o notă informativă a sursei „Varodi Lamberto” din 3 iulie 1962, „privind expunerea făcută de Dr. Biriș Victor în zilele de 1 iulie 1962 în fața a 30 deținuți, în camerele 321-322, secția a V-a”, semnată „Aiud, 3 iulie 1962” (*Ibidem*, vol. 1, ff. 503-525). Această din urmă variantă este, în fapt, transcrierea operată de un ofițer de pe înregistrările T.O. din cele două celule. Între cele două variante există diferențe, datorate simplificării textului la transcrierea de pe bandă.

⁷⁰⁷ *Ibidem*, vol. 2, f. 1. Textul, intitulat „Călătoria de documentare” (*Ibidem*, ff. 1-14 și Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 1, ff. 278-353) începe cu o scurtă „Introducere”, după care continuă cu capitolul 2, „Aiud-București”, al cărui conținut este descris aici. În introducere, recunoștea că în ziua de 14 iunie 1962 „am fost dus în fața” șefului G.O. I se comunică faptul că „organele în drept” deciseseră „să dea posibilitatea unui vechi deținut să facă o călătorie prin țară pentru a lua contact cu noua viață și pentru a se convinge personal de realitatea marilor realizări ale revoluției socialiste”. Pentru a răspunde eventualelor întrebări din auditoriu privitoare la alegerea lui, Biriș fusese dirijat să spună că recomandarea îi aparținuse lui Nistor Chioreanu, care – într-o discuție cu Crăciun – îl recomandase călduros, considerându-l foarte nimerit. Apelează, pentru a nu lăsa impresia unei acțiuni coordonate, la precedentul lui Budișteanu și Vojen, care „după o călătorie asemănătoare” se prezentaseră cu o „dare de seamă”, „fixându-și atitudinea față de noile realități”. Știindu-se că și din partea lui „se aștepta o conduită asemănătoare”, ia „hotărârea gravă, prin consecințele de ordin personal și general” de a descrie drumul înnoitor. Decizia trebuia să apară drept una dificilă, luată după îndelungi frământări, doar în această manieră credibilitatea ei trecând drept inatacabilă (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 1). Pentru a credibiliza povestea unor prealabile negocieri, Biriș mărturisea că ceruse un răgaz pentru acceptare. Reiterează tradiționala lui poziție de „intransigență legionară”, „atașamentul față de mișcarea legionară și H.S.”, activarea „fățîșă sau clandestină” în organizație. Știe să atingă și coarda sensibilă, tot în scopul consolidării încrederii în propriul demers: „anii lungi de izolare și de singurătate totală de aspectele cele mai elementare ale vieții firești, meditațiile reflexive asupra trecutului meu personal și politic, apoi cunoașterea ultimelor trepte ale foamei și fricii, trăirea repetată în abisul deznădejdiei personale sau colective, evidența părăsirii din partea acelor care, după producerea dezastrului, s-au pus în siguranță, fugind în străinătate” (Idem, f. 2). „Am ezitat și am tot amânat”, își mărturisea frământarea Biriș „să dau expresie publică certitudinilor la care am ajuns la capătul unor lungi sângerații” (*Ibidem*). Ar fi preferat „să ducă în mormânt decepțiile și prăbușirile lui sufletești”, însă „zarurile au fost aruncate prin propunerea lui domnului Chioreanu” (*Ibidem*). Fiind un „act care-l angajează total”, a cerut permisiunea să facă declarație „în scris”. Firește, i s-a aprobat. Așa s-a născut acest text.

mult de noi, să-l ducem la o întâlnire la Cluj și apoi la București. El a locuit în Cluj și București până în anul 1941 când a fost arestat”. Șeful G.O. făcuse propuneri similare și pentru Ilie Niculescu, Dumitrescu Borșa, Victor Ioan Vojen. „Considerăm că cei propuși pentru a fi transportați în localitățile susmenționate, reîntorși în penitenciar, prin discuțiile ce le vor purta cu ceilalți deținuți, vor arăta realizările obținute de regimul nostru, zdruncinându-le încrederea în versiunile calomnioase care circulă printre deținuți”⁷⁰⁸. Victor Biriș a fost primul deținut legionar care a fost condus într-o asemenea călătorie.

„Bărbierit, dat cu apă de Cologne” și „săpun parfumat”, îmbrăcat în „cămașă bleu uni, cravată, costum de vară gris, ciorapi, pălărie și batistă” se privește în oglindă, recunoscându-se „cu mare greutate în chipul” care-l „privește pe omul de acum 21 de ani”⁷⁰⁹. Face cunoștință cu „doi domni”, fiind urcat într-o „mașină de lux sovietică”, o Volga „cu radio”, care urma să se îndrepte spre București. Traversează Aiudul, pornind spre Alba Iulia. „Însoțitorii”, „binevoitori și amabili”, încep să-i vorbească despre realizările socialiste. Îi ascultă politicos, în timp ce prin fața privirii se derulează dealurile, pădurile, câmpiile. Brusc se produce o „dedublare”. Pe fundalul ideologic care i se prezintă auditiv și vizual în fața privirii, se derulează în minte secvențe ale trecutului legionar. Ia naștere un procedeu descriptiv nemaintâlnit printre descrierile de călătorie ale deținuților. În loc să elogieze doar ce vedea, Biriș rafinează demersul, adăugându-i componenta comparativă. Reușește performanța ca, deopotrivă, lectura marii cărți socialiste, ale cărei pagini se derulau cu migală, destoinic, prin fața Volgăi, să fie însoțită de demascarea trecutului. Bucuria lecturii este dublată, strategic, de ura față de trecut.

Drumul ce se deschidea lin înspre Alba Iulia îi trezește imaginea unei coloane de oameni care se refugiau înspăimântați din fața înaintării liniei frontului, ca o „rămă uriașă”⁷¹⁰. Tot atunci, Sima îndemna la „luptă fratricidă” de la radio „Donau”. Fostul prefect legionar de Alba Iulia, Grigore Baciuc, îi mărturisea că în 1942 Sima i-ar fi spus: „Du-te la Brașov la Biriș și spune-i să-l curețe pe Antonescu”⁷¹¹. Trecuseră 20 de ani de atunci, însă cuvintele, imaginile și vinovățiile pluteau deasupra istoriei. Și comparațiile continuă. Urmează Sibiul. Aici „făcuse avocatura cândva Corneliu Georgescu, comandant al «Bunei Vestiri», fugit din țară după rebeliune, avansat comandant legionar de H.S.”, care organizase „prizonierii români pentru a lupta contra armatei țării în slujba hitlerismului cuprins de spasmul morții”⁷¹². Prin fața ochilor, însă, se derulau compensativ „șantieri și construcții noi de case particulare”, „tramvaie noi cu silueta elegantă de fabricație românească”⁷¹³. Urmează Făgărașul și Brașovul cu „caravanele de camioane, fabricate la «Steagul Roșu»”, prilej nimerit să admire „mărșăluirea hotărâtă a plutoanelor de tractoare”⁷¹⁴ fabricate tot aici.

⁷⁰⁸ Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 3, ff. 225-226.

⁷⁰⁹ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, ff. 2-3.

⁷¹⁰ *Ibidem*, f. 3.

⁷¹¹ *Ibidem*.

⁷¹² *Ibidem*.

⁷¹³ *Ibidem*, f. 4.

⁷¹⁴ *Ibidem*.

„Ce minunată ar fi această călătorie într-o mașină de lux, cu radio, pe o șosea asfaltată și bine întreținută, cu serpentine prin codrii umbroși care te invită la drumeție, dacă nu ar apărea mereu trecutul cu degetul lui dojenitor!”, medita amar autorul. Vederea penitenciarului din Brașov îi amintește de Andreas Schmidt, șeful Grupului Etnic German⁷¹⁵, „omul lui Himmler”⁷¹⁶, pe care-l cunoscuse aici. Drumul continua cu Ploieștiul, de unde „Sima recrutase pe răzbunătorii care în frunte cu Niki Dumitrescu l-au ucis pe Armand Călinescu”⁷¹⁷, unde, însă, vede „careul de blocuri din piața din centru, complet transformate”, care fac orașul „de nerecunoscut”. Drumul se îndreaptă apoi spre București. Pe lângă mașină treceau biciclete, motociclete, într-un ritm „caracteristic vieții noi”⁷¹⁸. „Cazanul satanei”, Capitala, nu putea fi decât orașul zilei de 21 ianuarie 1941. Ulterior, el devine, printr-o imersie regeneratoare, „orașul luminilor”, pe care-l parcurgi „cu încântare”⁷¹⁹. Entuziasmul călătorului este prompt amendat de însoțitori, care țin să-l anunțe că ce vede este deja învechit, că „noul” pulsează un pic mai încolo, în noile șantiere de locuințe, unde viața muncitorească poate fi palpată în starea ei ingenuă, pură⁷²⁰. Pentru că se folosesc „ultimele perfecțiuni în tehnica construcțiilor”, blocurile sunt mai numeroase și mai frumoase. „imnul cântat de macaralele uriașe” fiind „gustat pe îndelete”⁷²¹. „Lucrătorii care fixează ferestrele”, zidarii, arhitecții alcătuiesc „versurile imnurilor de slavă pe care oamenii muncii le înalță construirii socialismului”⁷²². Lăsând în spate Casa Scânteii, „mândria oamenilor muncii”, se lasă „orbit”, printr-o neverosimilă comparație, de „Palatul de cleștar al expoziției Ministerului Economiei”, sfințit de desfășurarea „ședinței extraordinare a Marii Adunări Naționale”⁷²³. Cartierele Bucureștiului sunt „microraiioane”, de pildă Giuleștiul sau Grand-ul. Teatrul Giulești este „mai mare și mai frumos” decât cel maghiar din Cluj. Restaurantele îl lasă, totuși, „fără termeni de comparație din trecut”, impactul lumii noi determinându-l să realizeze că a „pierdut foarte mult din viață”⁷²⁴.

„Și încă se mai văd macaralele uriașe ridicând panourile prefabricate, și încă se construiește într-un ritm neostenit”⁷²⁵, observa atent Biriș. Vechii locuitori din Grand, „spaima trecătorilor”, au fost înlocuiți de „oameni liniștiți, bine hrăniți, bine îmbrăcați, bine dispuși”⁷²⁶. Urmează Cișmigiul, Piața Kogălniceanu, Calea Victoriei. „Pe seară,

⁷¹⁵ Grupul Etnic German era o persoană juridică română de drept public, înființat în 7 noiembrie 1940, fiind alcătuit din supușii români, recunoscuți și înscriși la cererea lor de conducerea grupului, în registrul național, ca fiind de origine etnică germană. Conducerea Grupului era asigurată și reprezentată de Partidul Muncitoresc Național Socialist German (N.S.D.A.P.) (Idem, fond Penal, dosar nr. 10618, vol. 42, ff. 8-9).

⁷¹⁶ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 5.

⁷¹⁷ *Ibidem*, vol. 1, f. 507.

⁷¹⁸ *Ibidem*, f. 508.

⁷¹⁹ *Ibidem*, vol. 2, f. 3.

⁷²⁰ *Ibidem*, vol. 1, f. 508.

⁷²¹ *Ibidem*, f. 512.

⁷²² *Ibidem*.

⁷²³ *Ibidem*, vol. 2, f. 7.

⁷²⁴ *Ibidem*, vol. 1, f. 509.

⁷²⁵ *Ibidem*.

⁷²⁶ *Ibidem*.

femei și bărbați, în ținută ușoară de vară, trec cu sacose încărcate cu legume proaspete, roșii de seră și cireșe”, mulțumiți „după o zi de trudă, spre locuințele lor confortabile”⁷²⁷. Șoferul, însă, a obosit, este timpul plecării „spre casă”. Mergând pe Calea Plevnei, Biriș își aduce aminte de deschiderea porților închisorii Malmaison la 24 ianuarie 1941. „E vară în București și pe cerul senin, răs stelele și se oglindesc luminile capitalei reînnoite”⁷²⁸. Fizionomiile oamenilor se modificaseră. „Tipul șmecherului bucureștean” făcuse loc „omului sobru”, „oameni care muncesc și au o conștiință socială”⁷²⁹. Intrarea din nou în închisoare cedează locul „frigului și beznei”, „mirajul se destramă”, „gâlgâirea noii vieți” este lăsată în spate. Totul se petrece „ca în noaptea aceea de ianuarie 1941”⁷³⁰.

Înaintând cu descrierea, autorul constată că despre oameni a vorbit puțin. Anumite constatări se impuneau de la sine: „Astăzi nu mai sunt paraziți, nici sus, nici jos. Nu mai sunt nici cerșetori, nici proxeneți, nici rentieri și nici cavaleri de industrie. Oamenii de azi au trăsături deosebite. Ei sunt viguroși, corect îmbrăcați și pășesc cu pas de stăpân”⁷³¹. Până și gusturile femeilor par să se fi modificat. De pildă, „valoarea bărbaților”, acum, în „lumea socialistă”, rezidă strict în „capacitate și corectitudine”⁷³². Nu este loc de frumusețe, grație sau onoare. Frivolitatea este un viciu absolut într-o lume esențialmente „etică”. O noapte va dormi la Malmaison. A doua zi diminează vizitează acele șantiere noi, ultimul bastion, cel mai înaintat front al cuceririi socialismului, emoția ideologică în stare pură. „Poemul de rară intensitate lirică” se desfășoară în fața ochilor⁷³³. „Cristalul vitrinelor”, pe care chituitoarii își scriu numele, „ca pe un soclu nepieritor de marmură”, este privit cu admirație. „Fruntea arhitecților se apleacă deasupra planurilor”. Toți formează – cum altfel? – o veritabilă simfonie, alcătuind „versurile imnurilor de slavă” închinată „construcției socialismului și păcii”⁷³⁴.

Întoarcerea „acasă” se face a doua zi, timpul recuperându-se printr-o călătorie cu avionul M.A.I.-ului, „un bimotor de lux, cu 20 de locuri”, unde lui Biriș îi este rezervat un „loc confortabil”⁷³⁵. Urcată la 2000 de metri, delegația se îndreaptă spre Cluj. Zborul îi amintește de un alt zbor, din decembrie 1940, de la Berlin la București, cu o misiune de la Himmler pentru Sima. „Era ceață atunci (...) dar acum este soare și în sufletul nostru trosnește și se sparge gheața”⁷³⁶. La final, Clujul. Sunt trecute „în grabă în revistă”, „realizările de început de construcție socialistă”, blocurile gigant, centurile de blocuri, autobuzele noi etc. Până și clujenii și-au pierdut „aerul provincial”, „mișcându-se pe îndelete”, „cu mai multă sevă și vigoare în ființa lor”⁷³⁷. „Grandiosul elan constructiv” nu poate avea termen de comparație în „trecut” și nu poate fi explicat

⁷²⁷ *Ibidem*, vol. 2, f. 10.

⁷²⁸ *Ibidem*.

⁷²⁹ *Ibidem*, vol. 1, f. 512.

⁷³⁰ *Ibidem*, vol. 2, f. 3.

⁷³¹ *Ibidem*, f. 11.

⁷³² *Ibidem*.

⁷³³ *Ibidem*.

⁷³⁴ *Ibidem*.

⁷³⁵ *Ibidem*, vol. 1, f. 512.

⁷³⁶ *Ibidem*, f. 513.

⁷³⁷ A *Ibidem*, vol. 2, f. 13.

decât prin actul de conducere pus în operă de P.M.R., „conducător neînfricat și înțelept”, singurul în măsură să „descătușeze uriașele energii creatoare ale maselor largi populare”⁷³⁸.

În final, la Turda, Biriș recunoaște că „ochiul strigoiului a obosit”, „trecerea de la orizontul celei la orizontul orașului și al naturii” fusese „prea violentă”⁷³⁹. Apropierea de Aiud îl face să recapituleze constatarea de mai sus, transformând-o în interogație: „Oare sunt [cu] adevărat un strigoi?”, „mă voi îngropa din nou și definitiv într-o celulă sau îmi voi sfărâma cătușele trecutului care mă sufocă?”⁷⁴⁰. „Duhul marilor rupturi” nu-l ocolește, „hotărârea de a-mi revalorifica totul în mine”, de a „curăța putregaiul”, de a „dărâma idoli”, de a „izgoni strigoii”⁷⁴¹, se dovedește imperioasă, decisivă, necruțătoare. O formă de „adjectivare” a sufletului. O renaștere prin ură, pentru ca, odată „uns”, să poată bate la porțile unei țări care îi va ierta păcatele⁷⁴². „Și, astfel, strigoiul s-a întors sub zidurile Troii, dar nu pentru a se îngropa din nou, ci pentru a vesti morților din temniță învierea în patria socialistă”⁷⁴³.

Orice vestitor este dator să clarifice „sensul cotiturii” sale. Ori asta se putea face, ținând cont de „procesul tragic al reînnoirii”, care se dezbătea „în această cetate a durerii”, de pe o triplă poziție, cea de acuzat, martor și acuzator⁷⁴⁴. Începe prin a mărturisi că „de ani se zbat în mine întrebări, îndoieli, speranțe. Am întrebat singurătățile nesfârșite, am întrebat camarazii de celulă, am întrebat la Bicăz, la Galați, la Constanța...”⁷⁴⁵. Abia acum, însă, apăruse posibilitatea „documentării”. „Mărturia primilor călători întorși cu ramura de măsline” a creat „emoție”. Apoi, „cineva mi-a dat un bobârnac”, iar „confruntarea cu noua realitate” a devenit „inevitabilă”⁷⁴⁶. Nu „cimentul blocurilor și frumusețea noii vieți” îl determină să-și facă publică metanoia, ci „adevărurile intuite” despre patria socialistă, adevăruri care l-au „eliberat lăuntric”⁷⁴⁷.

Biriș simte nevoia să-și avertizeze auditoriul că nu prea există ieșire pentru cei dispuși să mărturisească „adevărul” despre Legiune. Partidul omniscient cunoștea foarte bine „elasticitățile și abilitățile ei politice din trecut”⁷⁴⁸, un mod destul de plastic de a avertiza în legătură cu controlul intimităților, facțiunilor, solidarităților ori ambiguităților istoriei legionare⁷⁴⁹. Cel care pleca pe acest drum era permanent însoțit de ochiul vigilent al partidului. În paralel cu adevărul, supraviețuia *autenticitatea*, condiția necesară a mărturisitorului. Riscul refugiului în „duplicitate” sau în mimarea comportamentelor, într-o convertire de formă, era atent subliniat. Ori P.R.M. nu era într-o poziție „slabă”,

⁷³⁸ *Ibidem*.

⁷³⁹ *Ibidem*.

⁷⁴⁰ *Ibidem*, f. 14.

⁷⁴¹ *Ibidem*.

⁷⁴² *Ibidem*.

⁷⁴³ *Ibidem*.

⁷⁴⁴ *Ibidem*.

⁷⁴⁵ *Ibidem*.

⁷⁴⁶ *Ibidem*.

⁷⁴⁷ *Ibidem*, f. 15.

⁷⁴⁸ *Ibidem*, vol. 1, f. 516.

⁷⁴⁹ „Ne furăm singuri căciula”, avertiza Biriș, dacă „adevărul” este omis. Statul „ne-a studiat și ne cunoaște până în adâncul ființei noastre și va fi vigilent” (*Ibidem*, vol. 2, f. 19).

acceptând un simulacru doar pentru că ar exista o prezumtivă presiune externă, conferențiarul risipind astfel iluzia compensativă a Mișcării Legionare ca actor politic de care Occidentul se interesează și pentru care negociază cu guvernul comunist. Dimpotrivă, P.M.R. terminase lupta de clasă prin „socializarea în întregime [subl.n.] a țării”. În ciuda anvergurii unei atari reușite, partidul nu ținea să se oprească aici, propunându-și „să desăvârșească și *revoluția spirituală* [s.n.], lichidând mentalitatea burgheză din conștiința oamenilor”⁷⁵⁰. Iată un program din fața căruia nu mai există ieșire. Acesta era „sensul cotiturii”.

În centrul acțiunii era operațiunea de transformare a minților, „modificările de conștiință”, cum, în chip sugestiv, este descrisă⁷⁵¹. Avem de-a face cu o „problemă gingașă”, „reclamând operații foarte dureroase, foarte diferențiate și subtile din punct de vedere psihologic”, Biriș apreciind că Statul a creat doar mediul propice, „cadru de destindere”, unde pacienții au libertatea de a se mișca în voie, ca în „familie”⁷⁵². Cum este descris procesul? Drept o „eliberare de povara unor «adevăruri» găunoase și perimate”, o „ștergere a prafului din casa sufletului nostru”, însă nu din considerente meschin igienice, ci „pentru a face loc altor Adevăruri mai tinere, mai luminoase și mai optimiste”, menite să dea posibilitatea trăirii vieții „sub toate aspectele ei”⁷⁵³. Ceea ce poate părea un „apus al soarelui, înjunghiat de umbrele înserării” era, de fapt, promisiunea unui răsărit, pentru că „în marele circuit al existenței noastre spirituale nu există moarte, ci numai o cotitură, [o] reînnoire”⁷⁵⁴.

După o atare introducere poți anticipa orice. Pentru ceea ce urmează, însă, nici un lector nu este suficient de pregătit⁷⁵⁵.

Distrugerea, autodenigrarea, destăinuirile cele mai intime, dincolo de orice autocenzură, practica „adjectivărilor” injurioase, al căror subiect este însuși conferențiarul, exhibarea unor vicii, cultivarea ostentativă a derizoriului, prezentarea unei suite interminabile de murdării, duc, toate, spre o reală *lepădare de sine*⁷⁵⁶. Prima

⁷⁵⁰ *Ibidem*, vol. 1, f. 516.

⁷⁵¹ *Ibidem*, vol. 2, f. 19.

⁷⁵² *Ibidem*.

⁷⁵³ *Ibidem*.

⁷⁵⁴ *Ibidem*.

⁷⁵⁵ Capitolul III din autoanaliza lui V.B., intitulat „Autodemascarea”, are o primă variantă scrisă în august-septembrie 1960 (Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, ff. 305-320). Dacă această primă formă excela prin destăinuirii intime despre familie, de un grotesc greu imaginabil, susținerea din iulie 1962 accentuează, păstrând tonul, tematica și obsesiile, asupra propriei persoane.

⁷⁵⁶ Am ales să reproducem aici unele fragmente al căror conținut poate părea ostentativ și ofensator, aparent nerelevant prin raport cu subiectul studiului. Descripțiile au, într-adevăr, o cruzime a detaliilor, conținând o exhibare a vieții intime, care ridică, pentru cercetător, o importantă problemă etică. Merită acestea reproduse? În ce ne privește am preferat să punem, pe scurt, în balanță oroarea pe care ar putea-o trezi anumite detalii cu *enormitatea* acestor „adjectivări”, care suspendă – transferând analiza în alt registru – gradul lor de verosimilitudine. Prin urmare, reluarea lor aici are rolul de a sublinia, cu acuratețe, *nivelul extrem* la care reeducarea de la Aiud a putut ajunge, manipulând cu cruzime un subiect dispus la *autodistrugere*. Despre cartografierea acestei *disoluții de sine* vorbim în paginile de față, iar argumentul care stă la baza reproducerii nereproductibilului vizează atât *nivelul* descripțiilor, care pentru orice lector normal,

imagine înfățișată este a unui copil de cinci ani care a copilărit „la doi pași” de casele de toleranță din Mediaș⁷⁵⁷. Căutând „în zoile aruncate de la casa de toleranță”⁷⁵⁸, găsea foetusii aruncați de prostituate, înțelegând, astfel, de mic „misterele procreației”⁷⁵⁹. Practică „sexualitatea infantilă cu fetițe de vârsta mea”⁷⁶⁰. La 12 ani, amicul lui, salahorul Pișta, care fura pentru el zahăr de cartofi de la fabrica de piele, îl „inițiază” în „păcatul copiilor”, masturbarea⁷⁶¹. Este „leneș la învățătură”, crescut „în spirit șovin”, disprețuind pe fiii sașilor săraci, dar căutând compania copiilor sașilor bogați, semn al urii de clasă care-l năpădise din adolescență. „Voiam să parvin”, mărturisește⁷⁶². În studenție face „studii de mântuială”, „conduce despotice” 15 unități studențești, „disprețuind masa studențească”, „agita problema antisemită”, își „terorizează camarazii în calitate de comandant de pluton”⁷⁶³ etc.

În 1934 conduce un birou avocațial la Zlatna, dovedind „lipsă de interes”, „exploatând nemilos mizeria moșilor însetați de dreptate”, „administrând incorect veniturile biroului”. Duce „o viață de desfrâu și dezmaț: adultere cu soțiile prietenilor de petrecere și joc de cărți”⁷⁶⁴. Și compendiul nu se oprește aici. Logica, adevărul istoric, martorii prezenți nu-l împiedică să construiască cu enormitate scenarii hilare, implauzibile⁷⁶⁵. „Pomelnicul”⁷⁶⁶ este suprarealist: nici un act, nici o întâmplare, nici o întâlnire nu este însoțită de o crimă, de un delict, de un abuz, de reavoință. Totul este de mărturisit, de înfățișat fără perdea în fața coreligionarilor. O inflație de epitete, de cruzime, de linșaj verbal. Cum va relata unul din martorii acestui lung exercițiu al urii de sine, „dogoarea *autodafé*-ului sporea până la limită”⁷⁶⁷. Rezumatul carierei de judecător este cuprins în trei cuvinte: „adultere, beție, pocher”. Terorizează pricinașii, avocații și funcționarii. Cea de procuror la Oravița (1937-1938) era rezumată, la rându-i, succint: o „viață desfrânată”, coruptă, marcată de intoleranță și abuz.

Își asumă unilateral asasinările legionare de la Jilava⁷⁶⁸, patronarea jafurilor și crimelor poliției legionare, tolerarea terorii dezlănțuite împotriva evreilor și a

trimite spre absurdul unui abuz, cât și *anatomia* acestei veritabile disecții a interiorității, constituită de reeducarea din penitenciarul Aiud.

⁷⁵⁷ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 20.

⁷⁵⁸ *Ibidem*.

⁷⁵⁹ *Ibidem*.

⁷⁶⁰ *Ibidem*.

⁷⁶¹ *Ibidem*.

⁷⁶² *Ibidem*.

⁷⁶³ *Ibidem*.

⁷⁶⁴ *Ibidem*.

⁷⁶⁵ Un exemplu: „Am încheiat un acord cu Himmler, prin care înfeudam mișcarea legionară și poliția statului intereselor Reich-ului. Am inițiat demonstrațiile legionare din 19 ianuarie 1941, prin care mișcarea legionară se punea necondiționat în slujba politicii de război a Reich-ului” (*Ibidem*, f. 21).

⁷⁶⁶ *Ibidem*, f. 23.

⁷⁶⁷ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, ff. 76-77.

⁷⁶⁸ În declarația din august-septembrie 1960 responsabilitatea pentru atentatele de la Jilava este asumată integral de Biriș. „Sentimentul de revoltă a pus stăpânire pe mine”, mărturisea el. „Deodată mi-am amintit de toate persecuțiile îndurate de mișcarea legionară în ultimii ani, de umilințele și torturile suferite de cei arestați, de uciderea în masă a legionarilor și de uciderea

muncitorilor comuniști, conspirarea, din detenția de la Brașov, alături de Andreas Schimdt, de consulul german Rode, protectorul Boemiei și Moraviei, de Heidrich și de Himmler, pentru ca Sima să fie readus la putere⁷⁶⁹, își mărturisește abuzurile din prima detenție aiudeană ș.a.m.d. Acesta era „pomelnicul aspectelor negative ale existenței mele de 54 de ani”⁷⁷⁰, concluzionând: „Am fost o ființă abjectă, un vicios, un individualist și egoist înrăit, un ambițios pățimaș și lipsit de scrupule: am fost un amoral”⁷⁷¹.

Urmează două capitole la al căror conținut lucrase încă din august-septembrie 1960, respectiv decembrie 1961⁷⁷², demascarea „Căpitanului” și a „Comandantului”. Cât privește „fanatismul codrenist”, nu trebuia să caute prea departe. Propria „unitate legionară”, din primii ani ai detenției de la Aiud, o concretiza adecvat. Absurdul angajamentului de fidelitate era exemplificat prin erezia unui membru al grupului, Marin Oprea, care văzuse în C.Z.C. pur și simplu ipostaza a doua a întrupării Mântuitorului, cel menit să „ducă neamurile le înviere”⁷⁷³.

Cum luările de poziție de până atunci din penitenciar ocoliseră cu abilitate macularea directă a lui Codreanu, Biriș considera subiectul „piatra de încercare a sincerității noastre”⁷⁷⁴. Era momentul ca dificultatea mitologică să fie înlăturată, iar

fratelui meu”. Sigur, imboldul a fost suficient de puternic. Un „gând” „a încolțit” în mintea lui Biriș, că cei arestați trebuie uciși, fiind considerați vinovați. În noaptea care a urmat, 70 de deținuți încarcerați la Jilava au fost uciși (*Ibidem*, f. 316). În iulie 1962, devine un executant fidel al unui ordin venind de la Horia Sima, ofițerii G.O. sfătuindu-l să-l demaște pe Comandant.

⁷⁶⁹ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 22.

⁷⁷⁰ *Ibidem*, f. 23.

⁷⁷¹ *Ibidem*. Biriș intuise că autenticitatea putea fi probată doar printr-o transparență totală, garantându-și, astfel, fidelitatea față de ofițerii G.O. Este motivul pentru care exhibă „notele de biografie intimă”. Le și contextualizează, deschizând câteva ferestre către un trecut măcinat de amintiri dure. El mărturisește auditoriului despre „tatăl său violent”, care își „bătea crunt” copiii „pentru greșeli mici”, autorul rămânând cu o „frică în oase, trezită de orice tipăt și de ideea că aș putea fi bătut” (*Ibidem*). Vorbește apoi de bătăile pe care i le administrase maiorul Munteanu în vara lui 1944, pentru a-l obliga să-și retragă memoriul adresat lui Antonescu din penitenciarul Brașov. „Frica mea a ajuns la paroxism când, pentru a mă teroriza, maiorul a dispus să fie bătut «reglementar», sub fereastra celei mele, un deținut de drept comun” (*Ibidem*, ff. 23-24). Rezistase presiunii, rămânând însă „înnebunit de frică”. Apoi de presiunile suportate la penitenciarul Galați, când refuzând să divulge numele celui căruia îi adresase scrisoare la Suceava, pentru care era anchetat, fusese cuprins „de o deznădejde cum nu o mai cunoscusem niciodată”, gândindu-se la sinucidere (*Ibidem*, f. 24). Nu putem stabili cât din aceste detalii este real și cât aparține abilei construcții a autodemascării, unde autorul practica cu bună știință un transfer de responsabilitate, trebuind să sugereze că fusese adus în situația de a mărturisi toate ororile, păstrându-și rezerva „victimii” (prin asta fiind întreținut suportul credibilității), ținând, însă, deopotrivă să și convingă.

⁷⁷² O primă variantă a demascării lui Horia Sima a fost semnată la 27 decembrie 1961, fiind rezultatul direct al prelucrărilor de la București din perioada imediat anterioară (*Ibidem*, vol. 1, ff. 526-569).

⁷⁷³ *Ibidem*, vol. 2, f. 28. Discuția despre „esența teandrică” (*Ibidem*, f. 30) a lui C.Z.C., despre uzitarea imaginii teologice pentru construcția ideologiei legionare și despre implicațiile unei asemenea lecturi va fi desfășurată în volumul aflat în pregătire, despre reeducarea de la Aiud.

⁷⁷⁴ *Ibidem*, f. 31.

socul pe care fusese plasat Căpitanul să fie doborât. Își propune, aşadar, să chestioneze actualitatea acestui „mobilier ideologic” şi natura fanatismului care-l însoţeşte. „Rogojina ideologică” pe care ar fi tentat să doarmă în continuare un legionar nostalgic, trebuie înlocuită cu „patul cu somieră, baia cu faianţă şi aparatul de televiziune”⁷⁷⁵, un mod ironic de a scurtcircuita dimensiunea vetustă a unui angajament care-şi pierduse „actualitatea”. Istoria aleargă „în ritm trepidant pe lângă porţile închisorii”, plasându-i pe nostalgici într-un teritoriu inexistent. Argumentele, însă, cele mai eficace, care-l consacraseră pe Biriş, erau cele legate de viaţa intimă a personajelor sale. Aşa se face că C.Z.C. este încă un prilej să contrazică mitul „omului moral legionar”, amintind de pasiunile, derapajele amoroase ori scandalurile în care fuseseră implicaţi membrii Legiunii şi şeful acesteia. A fost, apoi, Codreanu „marele educator al neamului”? Oamenii pe care „i-a plămădit” au confirmat prin crimele lor. El cauţionase tot soiul de abuzuri. Lui Biriş însuşi îi destinase un rol istoric, plănuiindu-l drept „asasinul probabil al lui Carol al II-lea”⁷⁷⁶. Fusese, de fapt, şi un fel de aliat al lui Armand Călinescu, de vreme ce, cu ocazia vizitei lui Carol al II-lea la Londra, acesta i-ar fi cerut şi ar fi obţinut de la Codreanu trimiterea unei circulare către legionari, prin care ordona linişte. Colaborarea cu „guvernul dictatorial al lui Carol al II-lea” era crima supremă, argumentul fiind folosit şi în cazul lui Sima. „Nu-şi stima şi nu-şi iubea colaboratorii”, folosindu-i ca „instrumente” ale „nesăţioasei lui voinţe de putere”⁷⁷⁷. Iar „în zorii zilei de 30 noiembrie”, „încearcă să-şi înduplece călăul”, făcând „promisiuni”⁷⁷⁸, semn că din fosta glorie legionară nu mai rămăsese decât un „erou de carton, inspirând, prin putrefacţia lui finală, milă şi dezgust”⁷⁷⁹. Desfiinţarea continuă cu profilul intelectual şi politic al personajului, cărora recenzentul nu le găseşte nici un conţinut, nici un profil. „Aş fi vrut să mă opresc aici”, medita Biriş, însă dimensiunea „vieţii intime” a fostului Căpitan merita o explorare amănunţită. Cum omul politic se erijase în „educator naţional”, „arbitru suprem al moralităţii naţionale”, „atunci lucrurile se schimbă”. Biriş nu putea să tacă, „tăcerea devenind, în acest caz, complicitate”. „Să ridicăm deci perdeaua!”⁷⁸⁰ Şi urmează o serie de detalii despre inconsecvenţele morale ale Căpitanului⁷⁸¹. Odată „idolul sfărâmat” legionarul clarificat se poate ridica „de sub dărâmături, cu fruntea sus”, putând – asemeni minunii biblice – să umble „pe picioarele sale proprii”⁷⁸².

În logica unui discipolat de care se simţeau legaţi mulţi fruntaşi legionari, este inserată şi figura lui Horia Sima, aceasta constituind un capitol distinct al autodemascării, substanţial mai extins decât cel alocat fondatorului Legiunii.

Cu o viziune politică ce nu depăşea „orizontul unui primar”, Sima s-ar fi dovedit esenţial un provincial. Venit la Bucureşti, a intrat sub tutela generalului

⁷⁷⁵ *Ibidem*, f. 32.

⁷⁷⁶ *Ibidem*, f. 38.

⁷⁷⁷ *Ibidem*, f. 40.

⁷⁷⁸ *Ibidem*, f. 39.

⁷⁷⁹ *Ibidem*, f. 40.

⁷⁸⁰ *Ibidem*, f. 43.

⁷⁸¹ Sunt amintite două violuri al căror autor ar fi fost C.Z.C. (*Ibidem*, f. 44), faptul că acceptase şi încurajase un adulter ş.a.m.d.

⁷⁸² *Ibidem*, f. 45.

Antonescu și a germanilor, mai „experimentați din punct de vedere politic”⁷⁸³. Astfel, „incapabil să facă din mișcarea legionară o forță politică organizată”, nu a reușit să facă saltul de la „terrorist la omul politic”. Sigur, după prăbușirea lui Hitler, Sima „si-a schimbat stăpânul”, trecând de partea „serviciilor de spionaj englez și american”. Dacă personalitatea Comandantului mai avea vreo consistență, aceasta se datora doar „naivității și credulității unor oameni care sunt victimele propriei lor imaginații”⁷⁸⁴.

Biriș îl cunoscuse în vara lui 1938, prin intermediul lui Dumitrescu Borșa. Le povestea deținuților că „s-au înțeles din primul moment”. „Tu știi că noi facem istorie?”, l-ar fi întrebat Comandantul pe tânărul procuror exaltat, venit din provincie. „Mi-a venit să zâmbesc”, își amintea Biriș cu o luciditate recuperată retrospectiv, „puțin mă interesa istoria. Eu aveam pasiunea acțiunilor tari și l-am urmat”⁷⁸⁵. „Trăsătura caracteristică a lui Sima era un talent remarcabil pentru conspirativitate, iar ulterior m-am convins că era un terorist interesant”⁷⁸⁶. Trece apoi în revistă planurile privind o lovitură de stat pusă la punct de Sima împotriva lui Carol al II-lea, care urma să fie asasinat, planificarea uciderii lui Armand Călinescu, dar și trecerea tactică de partea guvernului Tătărescu. Sunt dezvoltate adevăratele intenții din spatele unui comportament mitificat (e.g. „lovitura de stat de la 3 septembrie”⁷⁸⁷, eșecul în negocierile cu germanii etc.). Personajul este, apoi, desființat ca intelectual, negându-i-se orice consistență, „era superficial”, cuvântările lui n-aveau nici o valoare ideologică sau literară etc.⁷⁸⁸ Ultimele tușe pe care se simte dator să le facă tabloului Comandantului, fiindu-i „oarecum neplăcut să vorbească despre ele”, cum se exprimă cu o mimată decență, sunt cele legate de profilul moral al lui Sima. Similar tratării aceluiași aspecte în cazul lui C.Z.C. și aici sunt amintite legături amoroase „ilicite”, adultere etc., dar și elementele istorice menită să-l compromită pe fostul șef al Legiunii. Sunt descrise pe rând cazul Alexandru Cantacuzino și Vasile Cristescu⁷⁸⁹, unde – pe nedrept – Biriș fusese acuzat de Dumitrescu Borșa că i-ar fi denunțat poliției, „cazul răzvrătiților” („arestarea” de către Sima a profesorului Codreanu și a celor din jurul acestuia), cazul contelui Poniuski⁷⁹⁰ (Sima i-ar fi solicitat un împrumut de 5 milioane lei pentru organizarea unei lovituri de stat), rebeliunea (Sima l-ar fi chemat pe Viorel Trifa ordonându-i să organizeze o demonstrație studențească în colaborare cu C.M.L.-ul, protestând împotriva înlăturării generalului Petrovicescu de la conducerea Ministerului de Interne, manifestare care ar fi vizat asasinarea lui Antonescu și a tuturor adversarilor

⁷⁸³ *Ibidem*, f. 47.

⁷⁸⁴ *Ibidem*, f. 49.

⁷⁸⁵ *Ibidem*.

⁷⁸⁶ *Ibidem*.

⁷⁸⁷ Biriș pretindea că n-a existat nici o lovitură de stat, că echipele legionare din teren fuseseră decimate. Sima, ascuns, în noaptea de 5 spre 6 septembrie, ar fi avut la Brașov o întrevedere cu Mihai Antonescu, care-i spune că generalul Antonescu intenționa să facă un guvern în care să fie incluși și legionarii (*Ibidem*, f. 51). Nu este o „biruință legionară”, ci rezultatul unui troc politic etc.

⁷⁸⁸ *Ibidem*, f. 56.

⁷⁸⁹ Vasile Cristescu a fost asasinat în 24 ianuarie 1939.

⁷⁹⁰ Contele Poniusky fusese consilier în cadrul Legației poloneze la București.

lui Sima⁷⁹¹ din interiorul Mișcării. Evident, Biriș este cel care a înlăturat lovitura de stat simistă...⁷⁹²), cazul Moruzov (Sima ca informator al lui Moruzov încă înainte de 1938) și asasinatelor de la Jilava (Sima i-ar fi ordonat explicit lui Biriș să-i „căsăpească” pe „asasinii” legionarilor⁷⁹³). Ultimul episod marca o dezvoltare teribilă. Trecuseră 22 de ani de detenție și „taina răspunderii” lui pentru asasinatelor de la Jilava o păstrase pentru sine⁷⁹⁴. Îl protejase, în tot acest timp, și pe Sima, considerând că este dator să-și „apere șeful și prietenul”, „pentru a nu-i știrbi autoritatea morală”⁷⁹⁵. Dezlegat acum de orice „obligație de ordin legionar”, poate face publică implicarea lui Sima și a sa proprie la acest asasinat. În suita „crimelor” asumate, Jilava reprezenta o culme. Era un climax autodemascator, care a șocat prin enormitate. Iar dacă el, Biriș, se pune la dispoziția „justiției țării” pentru a-i fi aplicate „sanctiunile legale”, cel care se sustrăgea laș, în continuare, oricărei responsabilități era Comandantul Legiunii. „Performanța” acestui „gangster genial” consta în faptul că „după 24 de ani de crime împotriva neamului” nu făcuse nici o zi de închisoare⁷⁹⁶. Era abordarea resentimentară perfectă, punând într-un contrast dur destinul deținuților încarcerai cu iresponsabilitatea lașă a celui la care, cei din urmă, se raportau ca la un mare reper moral. O lovitură simbolică extrem de eficientă. Concluziile unui asemenea rechizitoriu sunt prezentate succint: „Terorist, rebel, insurgent, spion și trădător, ipocrit, mincinos, infidel și sperjur, perfid și egoist, lipsit de scrupule, H.S. ne apare drept un amoral, posedat de ideea fixă de a «crea istorie», pentru care a sacrificat interesele țării și i-a jertfit pe aceia care l-au urmat cu credință și dragoste”⁷⁹⁷.

Deși simist angajat și fidel, la capătul celor 22 de ani de detenție, recunoștea că s-a „închegat” în el o „conștiință”, care-l „obligă” să vadă în fostul șef „un pigmeu, un

⁷⁹¹ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 62.

⁷⁹² În propria narațiune, Biriș pare personajul principal al rebeliunii. Lucid și speriat de potențiala escaladare a violențelor, sugera că ar fi încercat să aplaneze conflictul. Se duce la Președinția Consiliului de Miniștri și – văzând tancurile și cuiburile de mitraliere – vorbește cu comandantul gărzii, care-i confirmă că are ordin de tragere, „fără somație”. „Presimțind o nenorocire” se duce la Antonescu, pe care-l găsește într-o criză de nervi și care-i confirmă ordinul dat. Biriș îi cere să se liniștească. „Legionarii fac o manifestare pașnică”, i-ar fi spus fostul secretar general al Ministerului de Interne. „Vă rog să reveniți asupra consemnului dat comandantului gărzii, să evităm o inutilă vărsare de sânge” (*Ibidem*, f. 63). Generalul îi cere să-i oprească el pe manifestanți. Biriș coboară în stradă. Pe Calea Victoriei, văzând coloana de demonstrați, îi cheamă pe Groza și Trifa la el și le ordonă „să retragă coloanele din fața Președinției” (*Ibidem*). „Astfel, prin atitudinea hotărâtă a lui Antonescu și prin intervenția mea, planul lui Sima a dat greș” (*Ibidem*).

⁷⁹³ *Ibidem*, f. 68. Biriș, din nou, se poziționează benign în context, sugerând că Antonescu l-ar fi chemat ordonându-i să mute deținuții încarcerai la Jilava la penitenciarul Văcărești, pentru a-i proteja de o eventuala acțiune punitivă, răzbunătoare, a celor care lucrau la exhumarea lui Codreanu și a celorlalți legionari asasinați odată cu el. Biriș îi raportează imediat lui Sima cele discutate cu șeful statului. Comandantul este lipsit de nuanțe, ordonându-i „căsăpirea” deținuților de la Jilava. Deși „rămâne o clipă pe gânduri”, Biriș execută ordinul (*Ibidem*).

⁷⁹⁴ *Ibidem*, f. 70.

⁷⁹⁵ *Ibidem*.

⁷⁹⁶ *Ibidem*.

⁷⁹⁷ *Ibidem*, f. 71.

om fără conștiință, un om fără suflet și un om nefast”⁷⁹⁸. La capătul unui „proces de conștiință care începuse în urmă cu 14 ani”⁷⁹⁹, „plin de răni”, s-a „smuls”, s-a „eliberat”. „Am rămas singur”, mărturisește, cu un amestec de orgoliu resentimentar și retorică revanșardă⁸⁰⁰. Însă, argumentul curge mai departe. Cum omul nu este făcut să trăiască singur, comunitatea, societatea, statul, în formulele lor noi, revoluționare sunt cele care-l primesc. Cu un preț consistent. „Disciplina și fidelitatea totală” sunt condițiile esențiale. „Mă consider ultimul dintre cetățenii R.P.R., voi fi bucuros dacă ea mă va primi”⁸⁰¹.

„Glasul inimii” este pregătit să fie umplut cu „glasul patriei”, intonând astfel „imnul de slavă în marea simfonie eroică a construcției lumii noi”⁸⁰². Era o intuiție amară a unei viitoare misiuni ce i se pregătise.

Efectele produse de autodemascarea lui Biriș au fost teribile. Fiind una din primele autoanalize publice din Aiud, a cărei organizare fusese pusă la punct în chip minuțios, standardele erau ridicate. După o perioadă de câteva luni de preparative în celulele 321-322, Biriș trebuia să ofere un exemplu, o lovitură nimicitoare, un pas dincolo de care nu mai exista întoarcere. În al doilea rând, în afara de atitudinea „înaintată” dovedită în expunere, menită să ofere un model de convertire, Biriș trebuia să învingă în lupta cu colegii de detenție încăpățânați, care, în ciuda turului de forță de mai bine de 2 ani, refuzau să cedeze. O atare victorie putea fi realizată prin dezvăluirile privind complicitățile la organizarea „Comandamentului legionar”, capcana abil întinsă entuziaștilor actori ai celulei 55. Niculescu, Ghyka și Chioreanu au trecut, în acel început de iulie 1962, prin momente extrem de dificile. Spectrul unui nou proces, care putea adăuga ani grei la o detenție și așa foarte lungă, înspăimântase pe foștii „complici” ai lui Biriș.

Unul din martori nota fascinat, la câteva zile după excursul birist: „am asistat la autoincinerarea lui Victor Biriș”, mărturisind că fusese martor la „toate frământările unui trup” și la „toate torsiunile unei cărni înfrânte de flacăra voinței”⁸⁰³. Aurel Călin, de pildă, îl roagă pe conferențiar să găsească o cale de mijloc, „să se gândească la oamenii pe care i-a antrenat”, să cruțe anumite sensibilități. Este refuzat net: „Nu domnule Călin, merg cinstit pe drumul pe care am pornit, pentru că nu mai am nimic de ascuns”. „Am plâns, l-am rugat de mai multe ori, dar nu l-am putut îndupleca”, mărturisea Călin. Biriș le dăduse „cea mai grea lovitură”⁸⁰⁴. Abia la o săptămână de la susținerea autodemascării, deținuții aduși pentru audiere își reveniseră⁸⁰⁵. Întoarcerea cu 180 de grade, cum era percepută, fusese „o grozăvie, toți am început să plângem, pe toți

⁷⁹⁸ *Ibidem*, ff. 71-72.

⁷⁹⁹ *Ibidem*, f. 26.

⁸⁰⁰ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 320. Am ales să cităm aici și din declarația din 1960, pentru o mai bună contextualizare.

⁸⁰¹ *Ibidem*.

⁸⁰² Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 2, f. 76.

⁸⁰³ Idem, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 10, f. 76. Cuvintele îi aparțin lui Nicolae Orbulescu.

⁸⁰⁴ Idem, dosar nr. 12609, vol. 6, f. 88.

⁸⁰⁵ Gheorghe Ungurașu afirma: „Bomba cea mai mare ne-a dat-o Dr. Biriș, că de-abia după o săptămână ne-am revenit” (Idem, dosar nr. 13485, vol. 15, f. 69).

ne-a apucat durerea de stomac”⁸⁰⁶. Cum Biriș dezvăluise complotul legionar de la mijlocul lui 1961, protagoniștii au fost ostentativ demascați. Chioreanu, pus să vorbească despre „comandamentul legionar” pe care-l patronase, înspăimântat de trădarea lui Biriș și de consecințe, încearcă să se sinucidă tăindu-și venele⁸⁰⁷. Împreună cu Ilie Niculescu rezistaseră la o lungă serie de anchete în detenție, acum, însă, venise momentul capitulării. Confrunțați cu agresiunea colegilor legionari⁸⁰⁸, care-i supuseseră la tortura mărturisirii, cei doi au suferit o cădere. „E greu de înțeles ce clipe am trăit atunci”, mărturisea Ungurașu. „Când Biriș a început să vorbească despre criminali, în frunte cu «căpitanul», toți din cameră s-au speriat, au intrat în panică, dar cei mai loviți au fost Ilie Niculescu și Nistor Chioreanu, care arătau ca niște nebuni, mai ales când Biriș a vorbit despre comandamentul organizat de ei și de oamenii numiți în acest comandament. Toți am transpirat, iar Ilie Niculescu și Chioreanu au plâns”⁸⁰⁹. Niculescu observa că „prietenui mei cel mai bun”, „omul pentru care mi-aș fi dat oricând viața”, „m-a vândut”⁸¹⁰. Decepția pur și simplu îl „zguduise”⁸¹¹. După expunerea lui Biriș n-a dormit o săptămână, „a bolit complet și n-a mai văzut (fără ochelari), deși înainte vedea și noaptea”⁸¹². Șeful G.O. raporta detaliat conducerii Ministerului efectele autodemascării: „Loviturile primite prin declarația lui Biriș Victor, au fost așa de mari pentru unii șefi legionari, încât au urmat crize de inimă, de ficat, a produs o prăbușire generală în rândul celor care vedeau în el «materia cenușie» și «stâlpul de neclintit» al Gărzii de Fier. Avea 22 ani de detenție și era cunoscut ca om de linie legionară”⁸¹³. Bilanțul celulelor 321 și 322 fusese unul extrem de important. La „capătul unui proces dramatic de conștiință” și a unor „îndelungi sângerați”⁸¹⁴, 30 de foști conducători legionari își recunoscuseră înfrângerea⁸¹⁵.

„Suspendarea funcțiunilor vitale”

Propunerea pentru grațierea lui Biriș a fost înaintată conducerii Ministerului și Direcției a III-a la începutul lui decembrie 1962. Faptul că „nu mai desfășura activitate legionară”, că „hotărâse să se încadreze în noua ordine din țară”, rupând „orice legături cu fosta organizație legionară, pe care o consideră lichidată pentru totdeauna”, dar mai

⁸⁰⁶ Observația îi aparține tot lui Gheorghe Ungurașu (*Ibidem*).

⁸⁰⁷ *Ibidem* și dosar nr. 12609, vol. 6. f. 238.

⁸⁰⁸ Iosif Costea a fost unul din cei mai virulenți și violenți demascatori ai lui Niculescu și Chioreanu din celula 321, după expunerea lui Biriș (Idem, dosar nr. 13485, vol. 15, f. 71).

⁸⁰⁹ *Ibidem*, f. 70.

⁸¹⁰ Idem, fond Informativ, dosar nr. 65054, vol. 10, f. 367 verso [cota SRI].

⁸¹¹ *Ibidem*, vol. 11, f. 326 [cota SRI].

⁸¹² *Ibidem*.

⁸¹³ Florian Banu, *op.cit.*, p. 565.

⁸¹⁴ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 2, ff. 67-74.

⁸¹⁵ *Ibidem*, f. 65. Dintre aceștia sunt amintite numele cele mai sonore: Radu Mironovici, Victor Vojen, Iosif Costea, Petre Țocu, Ioan Dumitrescu Borșa, Aurel Ibrăileanu, Augustin Bidianu, Nicolae Budișteanu, Dumitru Groza, Ion Agapie, Nistor Chioreanu, Ilie Niculescu, Aurel Călin, Luca Dumitrescu, Filon Lauric, Florin și Mircea Dumitrescu, Gheorghe Ungurașu și Radu Gyr, care acceptaseră să-și facă autodemascarea.

cu seamă pentru că sprijinise „organele noastre în rezolvarea unor sarcini informativ-operative de importanță deosebită”, constituiseră motivele citate în hotărârea pentru închiderea dosarului de urmărire de la Aiud⁸¹⁶. Ce nu menționa acest document era principala consecință a înfrângerii lui Biriș, de altfel *singura motivație a eliberării lui anticipate*. Este vorba despre posibilitatea folosirii lui într-o elaborată operațiune împotriva diasporei legionare. Despre ea aflăm dintr-o propunere a conducerii G.O. înaintată Direcției a III-a la 26 decembrie 1962⁸¹⁷, care răspundea unui ordin al Ministerului privind eliberarea anticipată a acelor deținuți legionari care colaboraseră cu administrația penitenciarului, se reeducaseră sau fuseseră recrutați ca agenți, în vederea folosirii unora dintre aceștia împotriva legionarilor din exil. Inițial, Crăciun propusese eliberarea unui număr de 510 persoane, optându-se, până la urmă, doar pentru 472 deținuți⁸¹⁸. Din cei 510 propuși inițial, 83 colaboraseră cu G.O., având dosar de agenți, iar 54, „deși nu au dosar de agenți, prin activitatea desfășurată în camere și cluburi, au dat rezultate bune, au scris material despre cei cu care au venit în contact și se poate pune bază pe ei în activitatea de viitor, pot fi recrutați și folosiți în munca organelor noastre”⁸¹⁹. Biriș, Ioan Dumitrescu și Iosif Costea, intuise șeful G.O., „pot fi utilizați împotriva legionarilor de peste graniță”⁸²⁰. La primirea raportului, conducerea Ministerului a ordonat Direcției a III-a să analizeze situația grațierilor, să studieze propunerile directorului penitenciarului și să vină cu propuneri privind „recrutarea și folosirea în munca informativă în domeniul publicisticii, în special pentru a scrie la «Glasul Patriei»”⁸²¹.

Cum propunerile lui Crăciun fuseseră aprobate, în ianuarie 1963 „agentura” a fost predată „lucrătorilor de la Regiunile de Securitate, care s-au deplasat în acest scop la Penitenciarul Aiud”⁸²². Grațierea lui Biriș survenise la 30 decembrie 1962⁸²³, rămânând, însă, ascunsă deținuților, deși zvonurile privind iminența unor eliberări circulau în penitenciar⁸²⁴. Încadrat, ca și ceilalți, cu Decretul nr. 5 din 3 ianuarie 1963, Biriș fusese *de facto* eliberat cu câteva zile mai devreme, fiind ținut, însă, în penitenciar pentru ultimele operațiuni demascatoare, pentru ca apoi să fie „predat organelor M.A.I. superioare”⁸²⁵. La 15 ianuarie a fost dus la Clubul mare de pe Secția a V-a, la o primă întrunire a unei părți din cei care urmau să fie eliberați, alături de grupuri de intransigenți și de demascatori. 15 șefi legionari⁸²⁶ fuseseră așezați separat în sală,

⁸¹⁶ „Hotărâre pentru închiderea dosarului individual nr. 8 privind pe Biriș Victor și clasarea lui la arhivă”, datată 28 martie 1963 (Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 1-3).

⁸¹⁷ Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 6, f. 243.

⁸¹⁸ Idem, dosar nr. 13485, vol. 15, f. 1.

⁸¹⁹ Idem, dosar nr. 12609, vol. 6, f. 243.

⁸²⁰ *Ibidem*, f. 245.

⁸²¹ Idem, dosar nr. 13485, vol. 15, f. 306.

⁸²² *Ibidem*, f. 1. Fuseseră trimiși la Aiud delegați ai tuturor regionalelor de Securitate din țară și ai Direcției a III-a.

⁸²³ Idem, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 2.

⁸²⁴ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, ff. 25-28.

⁸²⁵ *Ibidem*, f. 3.

⁸²⁶ Este vorba despre Radu Mironovici, Nistor Chioreanu, Ilie Nicolescu, Biriș, Victor Voien, Augustin Bidianu, Iosif Costea, Ioan Dumitrescu Borșa, Dumitru Groza și alții.

urmând ca fiecare să-și expună un cuvânt lămuritor⁸²⁷. Discursul lui Biriș, ținut în fața lui Crăciun, a unui „reprezentant al Justiției Republicii”, a corpului de ofițeri ai G.O. și a peste 500 de deținuți⁸²⁸, a reușit să iasă în evidență, din nou, prin cruzimea detaliilor⁸²⁹. Incepe prin a mulțumi șefului penitenciarului pentru șansa de a-l lăsa să facă, înainte de a părăsi penitenciarul, „o spovedanie și o mărturisire de credință”⁸³⁰. În ce constă aceasta, aflăm în rândurile următoare. Nu se putuse sustrage marii revoluții sociale și spirituale care cuprinsese întregul popor, fiind obligat să-și reexamineze toate valorile și adevărurile care constituiseră „însuși miezul existenței mele”⁸³¹. „Logica necruțătoare a istoriei” îl obligase să recunoască „falsitatea și găunoșenia valorilor legionare”, fiind, astfel, determinat să se încadreze total și „fără reticențe” în „noua unitate moral-politică” a poporului. După călătoria prin țară, din vara anului 1962, „irezistibil fascinat de frumusețea și măreția realizărilor”, decide să-și abjure credința. Cererea i-a fost „întâmpinată cu rezerve”. „Am mărturisit organelor de stat întregul meu zbugum, toate greșelile, toate crimele și toate trădările săvârșite de mine, de C.Z.C., de H.S. și de M.L.”⁸³². Mărturisirea s-a centrat asupra *propriilor crime*, cum subliniază apăsat. Pentru aceasta s-a „încredințat total, îndeosebi domnului colonel Crăciun, în care am simțit un suflet mare, curat și hotărât de a-mi întinde o mână profund umană, pentru a mă ajuta să ies din impasul în care mă aflam”⁸³³. I se acordă „un început de crezare”. Dar, „în fața mea se afla un examen cutremurător!” Este întrebat dacă poate face față „întregului putregai” pe care trebuia să-l facă public. Declară că este gata. Face „în fața a peste 30 de foste vârfuri legionare o spovedanie cuprinzătoare”⁸³⁴. „A trebuit să sacrific prietenii scumpe”, însă „jertfa era necesară pentru noua mea zămislire”. „Am făcut o autodemascare necruțătoare atât a vieții mele intime cât și a activității mele politice, care a culminat în mărturisirea că eu, din îndemnul lui Sima, am fost autorul moral al asasinatelor din noiembrie 1940 de la Jilava”⁸³⁵. Pasul nu fusese ușor de făcut, la început trebuind să suporte „întreaga presiune a revoltei, a decepției, a disprețului și a urii care s-a îndreptat împotriva mea”⁸³⁶.

⁸²⁷ Biriș propunea, de pildă, ca la „mitingul” ce urma să fie organizat cu ocazia plecării să vorbească Voien, cu o „tratare generală a problemei legionare”, Iosif Costea să atace „păcatele și ierarhia răspunderilor legionare”, respectiv „lichidarea legionarismului”, Dumitrescu Borșa urmând să vorbească despre propria participare la războiul civil din Spania, iar Biriș, previzibil, despre „procesul de conștiință și semnificațiile cotiturii” (A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 1, f. 27 verso).

⁸²⁸ Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 6, ff. 14-16.

⁸²⁹ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 3, ff. 79-83. Stere Mihalexe, unul din personajele active ale reeducării și ale cărei descrieri nu pot fi bănuite de moderație, afirma, uluit, că declarația lui Biriș „l-a zdrobit”, fiind „lucruri care dezarmează orice minte, oricât de fanatică ar fi ea pentru legiune” (Idem, fond Documentar, dosar nr. 12609, vol. 6, f. 27).

⁸³⁰ Idem, fond Informativ, dosar nr. 310004, vol. 3, f. 79.

⁸³¹ *Ibidem*.

⁸³² *Ibidem*, f. 80.

⁸³³ *Ibidem*.

⁸³⁴ *Ibidem*. Aici V.B. rememora contextul expunerii propriiei autodemascări din 1-6 iulie 1962.

⁸³⁵ *Ibidem*, f. 81.

⁸³⁶ *Ibidem*, f. 82.

Cum scopul eliberărilor anticipate nu era altul decât punerea în operă a unui șantaj, doar cei reeducați meritând punerea în libertate, conferențiarul își atenționa auditoriul că „durata detenției” depinde strict de „voința de încadrare”⁸³⁷, vârfurile legionare având „obligația morală să-și revizuiască radical atitudinea politică”, „destrămând pâza de minciună”⁸³⁸. Personal, își găsisese „drumul mântuitor”, drumul adevărat, creat de oameni adevărați. Acesta a prins un contur decisiv, atunci când, pe 25 ianuarie, Biriș a fost „predat” unui delegat al Direcției I⁸³⁹. Începea ultimul capitol din viața lui.

La 20 ianuarie, demonstrativ, Biriș, însoțit de Vojen, Iosif Costea și Parpalac sunt duși să viziteze unități G.A.C. și G.A.S. din Aiud, experiență pe care sunt invitați s-o descrie, punând-o în contextul generalei reînnoiri a țării⁸⁴⁰. La 23 ianuarie are loc ședința lărgită în Clubul mare de pe Secția a V-a a penitenciarului, la ordinul gen.mr. Vasile Negrea, la care au participat aproape 500 deținuți⁸⁴¹. Cei care fuseseră în „călătoria de documentare” din jurul Aiudului sunt puși să vorbească. După Vojen, Iosif Costea, Dumitrescu Borșa, ultimul vorbește Biriș, alegând să-și demaște fostul prieten apropiat, Alexandru Ghyka, și pe conducătorul Mișcării, Nicolae Petrașcu⁸⁴².

Ce au discutat ofițerii trimiși în penitenciar și ce intenționau să facă cu Biriș aflăm dintr-un raport al Direcției I înaintat și aprobat de Alexandru Drăghici⁸⁴³. Stabilind că subiectul era „sănătos, lucid și cu posibilități complete de muncă” se propunea recrutarea lui de către Direcția I⁸⁴⁴ și folosirea „în acțiunile de dezinformare și demascare a vârfurilor legionare din exterior, urmând a fi încadrat informativ de Direcția a III-a și a II-a”⁸⁴⁵. Se propunea alocarea sumei de 7.000 lei pentru mobilarea unei garsoniere, ce urma să-i fie pusă la dispoziție în București, fiind în prealabil monitorizată T.O. Drăghici propusese ca agentul „Ionescu”, (conspirativ cu care fusese reîncadrat de Direcția I), să fie folosit pentru organizarea unui departament special în cadrul publicației „Glasul Patriei”⁸⁴⁶, alocat diasporei legionare. Misiunea lui Biriș era aceea de a selecta componența acestuia, de a stabili materialul documentar necesar, de a

⁸³⁷ *Ibidem*, f. 83.

⁸³⁸ *Ibidem*.

⁸³⁹ *Idem*, fond Documentar, dosar nr. 13485, vol. 15, f. 33.

⁸⁴⁰ *Idem*, dosar nr. 12609, vol. 6, f. 27.

⁸⁴¹ *Idem*, dosar nr. 13485, vol. 15, f. 22.

⁸⁴² *Idem*, dosar nr. 12609, vol. 6, ff. 38-39.

⁸⁴³ Este vorba despre „Raport privind pe Biriș Victor deținut în penitenciarul Aiud”, datat 10 ianuarie 1963, semnat de lt.col. Bodor Petre, locuitorul șefului Serviciului 1, maior Victor Hoștiuc, șeful Direcției I, general maior Nicolae Doicaru, locuitor șef direcție, maior Mihai Pacepa, fiind contrasemnat și aprobat de Alexandru Drăghici, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, ministrul Afacerilor Interne (*Idem*, fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, ff. 1-3).

⁸⁴⁴ De Victor Biriș s-a ocupat Serviciul 1 din cadrul Direcției I, condus în 1963 de colonelul Ismail Todiriu, având ca locuitor pe maiorul Victor Hoștiuc.

⁸⁴⁵ A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 1. Acest lucru s-a petrecut, ofițerii acestor direcții realizând acoperirea informativă a rudelor apropiate (*Ibidem*, f. 9). În 1963 mai trăia tatăl lui, Biriș Ioan, care era bolnav fiind izolat la domiciliu, o soră Lavinia, care locuia cu acesta în Mediaș, și o altă soră, Tatiana, căsătorită Blănuș, care locuia în Brașov.

⁸⁴⁶ *Ibidem*, f. 6.

redacta tematica articolelor și de a le distribui, în conformitate cu competențele fiecărui viitor membru al departamentului. Biriș consimțise „să lucreze cu organele noastre, fără nici un fel de rezervă”, nota un raport din 28 ianuarie al Direcției I, precizând, însă, că „ține foarte mult la etică, că a fost frământat din cauza trecerii de la ideile legionare la ideile socialismului, însă această frământare s-a terminat definitiv în momentul în care a acceptat în penitenciarul Aiud să colaboreze cu organele noastre în anul 1961”⁸⁴⁷. A fost o perioadă de multiple tatonări și explicații între cele două părți. Ofițerii încercau apropierea mai intensă și cunoașterea îndeaproape a celui pe care-l vedeau drept regizorul luptei împotriva legionarilor din exil. Dus la București, via Sinaia, i se eliberează o adeverință de angajat al Comitetului Român pentru Repatriere⁸⁴⁸, (cel care edita „Glasul Patriei”), pentru a putea beneficia de locuință⁸⁴⁹. Plecarea din penitenciar se produsese la 25 ianuarie dimineța, mașina îndreptându-se spre Sinaia, pentru o scurtă perioadă de recuperare și discuții, însoțit de câțiva ofițeri ai Direcției I⁸⁵⁰. Seara de vineri, 25, îl găsește la restaurantul „Bucegi” din localitate, venit să ia masa. Se arată impresionat de ținuta „consumatorilor”, întrebând din ce clase fac parte. După ce ofițerul îl asigură că, acum, toată lumea are acces la bunurile poporului, îl avertizează că, totuși, cuceririle regimului trebuie „apărate de atacurile nemernicilor din țară și exterior”, iar el, V.B., trebuie să „se încadreze în această luptă de apărare”⁸⁵¹. Fostul deținut se arată măgulit, surprins, emoționat. „Cum, domnul Ministru se interesează de mine?” „Nu doar că se interesează, dar ți-a pregătit și o locuință în București și vei fi dus cu mașina acolo”, intervine prompt maiorul Hoștiuc. „La aceasta V.B. s-a emoționat, dându-i lacrimile și afirmând că se va strădui să justifice încrederea ce i se arată”⁸⁵². Cât timp se odihnea la Sinaia, Securitatea îi aranjase obținerea unei garsoniere pe Calea Victoriei nr. 142-148, pe care o mobilase, pregătindu-i viitorului locatar și un trusou adecvat⁸⁵³, unde pe 23 ianuarie îi instalase tehnică specifică de ascultare⁸⁵⁴. Pe 26 ianuarie ajunge în Capitală. Proaspătul angajat al Comitetului Român pentru Repatriere

⁸⁴⁷ *Ibidem*, f. 10.

⁸⁴⁸ Trebuie amintit că operațiunea de atragere și recuperare a unor voci consacrate pentru a scrie articole la „Glasul Patriei” fusese una de amploare, o serie de nume recuperându-și un drept de semnătură interzis în anii precedenți (de pildă: George Ivașcu, Constantin C. Giurescu, Ion Vinea, Henriette Ivonne Stahl, Păstorel Teodoreanu, Șerban Cioculescu, P.P. Panaitescu, Vladimir Streinu, Nichifor Crainic, Dumitru Stăniloae, Neagu Rădulescu, dar și frunțași legionari ca Radu Budișteanu, Ioan Dumitrescu Borșa, Radu Gyr sau Radu Mironovici). Reintroducerea în circuitul public a presupus, cum era de așteptat, un cost.

⁸⁴⁹ Raportul prin care se propunea eliberarea unei adeverințe de încadrare „în câmpul muncii” la Comitetul Român pentru Repatriere este datat 23 februarie 1963 (A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 14).

⁸⁵⁰ Unul dintre cei care l-au însoțit a fost maiorul Victor Hoștiuc. Raportul acestuia a fost semnat și de maiorul Mihai Pacepa și de șeful Serviciului I din cadrul Direcției I, lt.col. Todiriu Ismail.

⁸⁵¹ A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 11.

⁸⁵² *Ibidem*, f. 12.

⁸⁵³ Un referat al Serviciului Administrativ din cadrul Direcției I menționa „materialele de categoria a III-a” ce trebuiau achiziționate pentru locuință, alături de obiecte de gospodărie și de îmbrăcăminte (palton, cămașă, chiloți, indispensabili etc.) (*Ibidem*, f. 8).

⁸⁵⁴ *Ibidem*, f. 7.

a intrat imediat într-un proces de folosire, fiind pus să redacteze o notă de legături⁸⁵⁵, note privind activitatea sa în fiecare zi, pe intervale orare⁸⁵⁶, note despre cei pe care-i cunoscuse⁸⁵⁷, dar și o notă despre asasinarea lui Iorga și Madgearu⁸⁵⁸. Agentul „Ionescu” își luase foarte în serios sarcina. Practic, din data de 29 ianuarie există o relatare pentru fiecare zi, minuțioasă, indicând fiecare eveniment, întâlnire și ce anume se discutasă, părerile convorbitorului, subiectele sensibile atacate ș.a.m.d. Alături de aceste 16 note, care verificau anturajul și mișcările agentului, Biriș redactase alte cinci note tematice, vizând dimensiunea operativă a organizării noului departament din cadrul redacției „Glasul Patriei”.

Agentului i se dăduseră pentru studiu anumite numere din colecția ziarului (1955-1961) și diferite periodice ale emigrației extremei drepte⁸⁵⁹, pentru a evalua vulnerabilitățile și pentru propuneri de eficientizare a propagandei. Diagnosticul a fost destul de dur, Biriș apreciind că „acțiunea antilegionară” a ziarului fusese „sporadică și nesusținută”⁸⁶⁰. Informațiile despre „neînțelegerile și dizidențele” din cadrul Mișcării nu avuseseră efectul scontat, putând genera mai curând solidaritate în rândurile emigrației. Plus că, de-a lungul timpului, „intriga încercată pentru a adânci contradicțiile existente a fost mult slăbită”⁸⁶¹. Demascările publicate nu fuseseră semnate de legionari notorii, preferându-se personaje „de suprafață”, nesemnificative, care se pierdeau „în alegațiuni de ordin secundar”⁸⁶². Se impunea o cu totul altă abordare, Biriș gândindu-se la exhortațiile demistificatoare și dure de la Aiud. Considera, de exemplu, bun un articol din 20 decembrie 1959, intitulat „Planurile unui vechi ucigaș”, care frapa prin tonul agresiv și prin „adjectivări”, o replică la un articol semnat de Horia Sima în revista „Dacia”, publicată la Rio de Janeiro. Aprecia, de asemenea, că articolele lui M. Badea erau „remarcabile”⁸⁶³, fiind „accesibile sensibilității legionare”⁸⁶⁴. Cât îl privește pe Sima, circulând prezumția corectitudinii lui financiare, propunea construirea unor acuzații „de fraudă și incorectitudine”, care să fie puse în gura unei personalități „cu rezonanță legionară”. Modelul stilistic apreciat și propus pentru articole era unul ce

⁸⁵⁵ *Ibidem*, f. 196. Ofițerii Direcției I identificaseră 18 contacte ale agentului.

⁸⁵⁶ *Ibidem*, ff. 207, 214, 219, 223, 227, 231, 234, 237, 241, 245, 249, 253.

⁸⁵⁷ „Notă asupra legionarilor din anturajul lui H.S.” (*Ibidem*, f. 271), „Notă asupra altor legionari cunoscuți de mine” (*Ibidem*, f. 286).

⁸⁵⁸ Declarația este datată 30 ianuarie 1963 (*Ibidem*, f. 192).

⁸⁵⁹ A se vedea „Notă asupra publicațiilor emigranților”, unde fuseseră analizate revista „Uniunea”, „Carpații” (Spania), „Stindardul” (Germania), „Cuvântul în exil” (München), „Sentinelă” (noiembrie 1961) München. Textele sunt caracterizate de „oboseala și descurajare”, având un „conținut nemobilizator”. Concluzia extrasă era aceea că publicațiile reprezentau doar „un slab suport moral” (*Ibidem*, f. 295). Cum exista riscul ca aceste reviste să demobilizeze și colectivul din grupa legionară din cadrul „Glasului Patriei”, agentul propunea ca materialele să nu fie date la studiu integral, ci doar acele pasaje necesare redactării articolelor (*Ibidem*, f. 294).

⁸⁶⁰ *Ibidem*, f. 257.

⁸⁶¹ *Ibidem*.

⁸⁶² *Ibidem*.

⁸⁶³ „Ingerințele bisericesti” din 1 noiembrie 1960, „Din revelațiile exilului” din 1 septembrie 1960 etc.

⁸⁶⁴ A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 257.

presupunea adresarea personală, folosirea unor acuze frontale, uzitând detalii intime și orori relatate fără perdea. Nu se făcuse demascarea Căpitanului, observa cu amărăciune recenzentul, nu se demascase „găunoșenia așa-zisei ideologii legionare”, ori tocmai „rădăcinile” sunt cele care trebuie atacate⁸⁶⁵.

Pentru a putea încheia o echipă eficientă agentul „Ionescu” sugera includerea în viitoarea redacție „legionară” a lui Vojen, Dumitrescu Borșa, Iosif Costea și Crainic⁸⁶⁶, alături de alți foști legionari, care se „încadraseră cu angajamente de loialitate în R.P.R.”⁸⁶⁷. Unii dintre aceștia fuseseră folosiți încă din perioada de detenție, sfătuiți să scrie articole cu o respirație ceva mai largă, considerate eligibile pentru o publicație cu o receptare sensibilă. Totul trebuia să fie condus de „un om de mare încredere, înzestrat cu o mare capacitate de muncă, un om care să sesizeze repede esența problemelor ce se pun, care să aducă pasiune și elan, discreție și disciplină necondiționată, dublată de o vigilență antilegionară”⁸⁶⁸, cel care întrunea toate aceste calități, în opinia agentului, fiind Gheorghe Parpalac⁸⁶⁹. Cât privește activitatea redacției⁸⁷⁰, Biriș propunea mai multe măsuri, unele cu caracter editorial-publicistic, altele cu caracter operativ. Primele vizau atât o listă întreagă de personalități, cărora li se alocau denumirile unor articole pe care aceștia urmau să le scrie⁸⁷¹, dar și o planificare tactică a poziției politice a articolelor. Propunea, totodată, organizarea unei arhive cu literatură legionară și antilegionară, atent selecționată, care să conțină și informații sensibile, despre copiii foștilor membri ai

⁸⁶⁵ *Ibidem*, f. 258.

⁸⁶⁶ Deși Crainic era admirat pentru suita de articole „Trădători și renegați”, care produsese „senzație”, Biriș le amintea ofițerilor că la Aiud textele fuseseră privite cu circumspecție, știindu-se dispoziția autorului către „turnătorie”, exagerare și minciună, ca și notorietatea lui de „legionarofob” (*Ibidem*). Vojen, tocmai pentru că „îi va veni foarte greu” să ia o „poziție fățișă, publică” antilegionară, „având legături sufletești cu fosta lume”, trebuia „sprijinit moralmente în momentul critic, pentru a nu cădea în deznădejde și *sinucidere*” [subl. n.] (*Ibidem*, f. 263). Că Vojen reprezenta un caz special, a cărui contribuție redacțională era apreciată, stă dovadă și o notă a lui Biriș „în legătură cu debutul lui Victor Ion Vojen în «Glasul Patriei»”, agentul subliniind faptul că este „primul comandant legionar, deținător al unor importante funcțiuni politice legionare, care ia atitudine publică antilegionară”, fiind, astfel, vital ca acesta să-l atace frontal pe C.Z.C., pentru a nu lăsa impresia că, antisimist fiind, i-ar mai fi păstrat Căpitanului vreo umbră de simpatie.

⁸⁶⁷ *Ibidem*, f. 262.

⁸⁶⁸ *Ibidem*.

⁸⁶⁹ Parpalac fusese un „stâlp al reeducării” la Aiud. Biriș îi lauda progresul, apreciind că „prin eforturi personale”, atinsese „un mare grad de restructurare”, putând scrie permanent „articole, marginalii, skeciuri, poezii pline de otrăvă antilegionară” (*Ibidem*, f. 263).

⁸⁷⁰ Biriș rezuma propriile considerații, nu întâmplător, sub sintagma „considerații tactice” (*Ibidem*, f. 266).

⁸⁷¹ Amintim aici câteva dintre acestea: P.P. Panaitescu – „Anacronismul fascismului și legionarismului”, Traian Herseni – „O eroare fundamentală: concepția legionară despre muncitorime și țărănime”, Vladimir Dumitrescu – „Abstracționismul concepției și metodei legionare”, D[umitru] Stăniloae – „Criminalitatea și păgânismul mișcării legionare”, Tudor Popescu – „Răspunderea morală a mișcării legionare” și Vergotti – „Ipocrizia ședințelor și educației legionare”.

Legiunii, care fuseseră „crescuți în spiritul tineretului progresist” sau despre familiile acestora⁸⁷².

Elementele de strategie operativă copiau mecanismele de presiune dovedite eficiente la Aiud⁸⁷³. Atacarea „legionarismului” trebuia realizată „frontal”, fiind necesară acoperirea tuturor planurilor: „ideologic, politic, moral și personal”. Agentul știa din propria experiență că elementul care făcuse diferența în cadrul expunerilor din 1962 fusese orientarea demascărilor spre detaliile compromițătoare private, menite să suspende profilul integrității morale al liderilor Legiunii⁸⁷⁴. Contactul cu emigrația trebuia dublat de referirile continue la actualitatea românească, întoarcerea rătăciților ideologici fiind mediată de un solid discurs propagandistic. Repatrierea era condiționată de „descompunere”, agentul intuind că prin șantajul care însoțea dezvăluirile prevăzute, se putea obține o rușinoasă revenire în țară. Un alt procedeu aiudean propus era „punerea șefilor în conflict cu masa”, procedeu care devenea eficient dacă era secondat de „semnarea dihoniei între șefi”⁸⁷⁵. Metodele nu se limitau, însă, doar la invitații binevoitoare, chiar dacă atent manipulate, ci presupuneau și amenințări explicite. De pildă, trebuiau publicate informații despre ce anume îi aștepta pe cei care s-ar implica în trimiterea de parașutiști în România, închisorile fiind pline de „martiri”, care așteaptă să fie eliberați de „plevușca din emigrație”⁸⁷⁶. Tot în plan operativ, agentul propunea trimiterea unor scrisori dirijate, pentru a-i apropia sau dezinforma pe exilați, dar și crearea unor organe fantomă în străinătate, care „să dea aparența că ar fi emantate natural de organizațiile exilului, cu poziții antilegionare”⁸⁷⁷. În ceea ce privește demascarea „vârfurilor legionare” apropiate de Sima⁸⁷⁸, „Ionescu” preconiza schimbul unor scrisori cu aceștia, în numele unui expeditor credibil, prin care să fie comunicate detalii despre situația actuală a Mișcării, așteptându-se – după cristalizarea încrederii –

⁸⁷² Planificarea prevedea și realizarea unor interviuri cu soțiile și copiii celor din diaspora, care avuseseră de suferit de pe urma legionarilor, liste cu persoanele care se puteau repatria „fără riscuri”, reportaje din localitățile natale ale exilaților, evidențindu-se noile „prefaceri”, folosirea caricaturilor șefilor emigrației, menite să exprime „conținutul lor sufleteșc” etc. Propunerea avea șase capitole mari cu multe subcapitole, fiind extrem de elaborat.

⁸⁷³ Propunerile descrise mai jos fac parte dintr-o „notă asupra intensificării și lărgirii cadrului acțiunii de lichidare a legionarismului, întreprinsă prin «Glasul Patriei»”, semnată de V.B. (A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 262).

⁸⁷⁴ Pentru Trifa, de exemplu, care era perceput ca un personaj independent de fostul lider al Mișcării, trebuiau manipulate informațiile despre participarea sa la congresul studențesc legionar din 1936 de la Târgu Mureș, unde se constituiseră „echipele morții”. Budișteanu, ca martor, putea da detalii. Trebuiau folosiți, cu bun profit, și prof. I.V. Georgescu sau Dumitrescu Borșa. Mironovici putea relata că în 23 ianuarie 1941 i-ar fi dat o servietă cu „6 milioane lei, bani personali, pentru a-i duce acasă, dar aceștia au dispărut”, „Parpalac ar putea să-l ia în bășcălie pe falsul episcop, în pamflete și satire poetice” etc. Trifa trebuia prezentat drept „un instrument docil, slugă plecată și lipsită de personalitate a lui Sima” (*Ibidem*, f. 275).

⁸⁷⁵ *Ibidem*, f. 266.

⁸⁷⁶ *Ibidem*, f. 267.

⁸⁷⁷ *Ibidem*, f. 268.

⁸⁷⁸ Detaliile provin dintr-o „Notă asupra legionarilor din anturajul lui Horia Sima”, având 10 pagini dactilo, nedată, dar provenind, cel mai probabil, din ianuarie-februarie 1963. Numele vizate erau Traian Borobaru, Octavian Roșu, Vasile Mailat, Ilie Olteanu și Viorel Trifa.

„instrucțiuni?”. Ori obținerea lor presupunea un contact al destinatarilor cu Sima. Se obținea, astfel, „un canal pentru cunoașterea planurilor lui Sima”, care putea fi valorificat.

Înainte de a se instala definitiv în București și de a debuta în munca editorială, proaspătul agent al Direcției I îl roagă pe maiorul Hoștiuc să-i permită o vizită la Brașov și Mediaș, unde locuiau singurele sale rude rămase în viață. După ce i s-a dat aprobarea⁸⁷⁹, ajunge cu trenul la Brașov în după amiaza-zilei de 22 februarie, orele 17. Direcția I are grijă să ia legătura cu omologii de la Brașov, pentru o strânsă supraveghere a obiectivului și a tuturor celor cu care urma să se întâlnească. După mai bine de 20 de ani de absență se întâlnește cu sora sa Tatiana, la care și locuiește. Cu zece zile înainte, cei doi se auziseră la telefon, Biriș spunându-i că a fost eliberat din detenție și întrebând cine mai trăiește din cei apropiați, comunicându-i că va ajunge la Brașov și Mediaș cât de curând. După două zile petrecute cu sora sa, la 24 februarie, la 13,45 a fost condus de aceasta și cumnatul său la gară pentru a pleca spre Mediaș. Agenții Securității din Brașov l-au urmărit în tren, predându-l apoi colegilor din Mediaș⁸⁸⁰. La gară este așteptat de sora sa Lavinia și de nepotul Mircea Orășteanu, pe care-l cunoaște atunci pentru prima oară. Biriș le face o primire neașteptat de rece, reproșându-i surorii lui că, deși o rugase să nu vină la gară, ea preferase să-l întâmpine. Se îndreaptă toți spre casa părintească. Aici îl întâmpină tatăl lui, pe care nu-l mai văzuse de mai bine de 20 de ani⁸⁸¹. Întâlnirea a fost extrem de emoționantă, mai cu seamă pentru tatăl lui, fără, totuși, ca fiul să fie mai puțin marcat, deși își ascunsese destul de bine emoțiile. În 26 februarie, la orele 11,35 iese în oraș, cumpără flori și se duce la cimitir, la mormântul mamei sale, iar în după amiaza zilei, la 17,45, a intrat pentru câteva momente în catedrala ortodoxă „Sfinții Mihail și Gavril”, unde a discutat cu cei doi preoți ai lăcașului, ambii fiind „agenții organelor noastre din Mediaș”, cum nota cu acribie ofițerul care întocmise raportul⁸⁸². A doua zi se întâlnește la masă cu trei foști colegi de liceu, dintre care unul devenise între timp agentul Securității. Alți informatori și ofițeri sunt puși să supravegheze localul. Rapoartele lor nu rețin mare lucru, Biriș fiind prudent și foarte tăcut. La masă, soția unuia din foștii colegi îl întreabă, la un moment dat, ce limbi străine reușise să învețe la „facultate”. Biriș îi răspunde abrupt, că acolo „învățase să tacă”⁸⁸³.

În noaptea de 28 februarie spre 1 martie starea sănătății tatălui său, în vârstă de 78 de ani, s-a agravat brusc. În ciuda unei rapide internări, la 1 martie a murit în spitalul din Mediaș. „În nota de supraveghere din data de 3 martie se menționează că susnumitul [V. Biriș, n.n.] a plâns”⁸⁸⁴. Era ziua în care-și înmormântase tatăl.

⁸⁷⁹ Aprobarea venea din partea conducerii Direcției I (general maior Nicolae Doicaru) și prevedea că pe 23 februarie 1963 poate ajunge în Mediaș, trebuind să revină în București pe 8 martie (A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 21).

⁸⁸⁰ *Ibidem*, f. 32.

⁸⁸¹ După mărturiisrile pe care i le făcuse agentului „Rusu Teodor” rezultă că tatăl său, dar și sora sa Tatiana nu-l vizitaseră niciodată la vorbitorul penitenciarului (*Ibidem*, f. 88).

⁸⁸² *Ibidem*, f. 32.

⁸⁸³ *Ibidem*, f. 33.

⁸⁸⁴ *Ibidem*.

Având nevoie de informații directe despre agent, Serviciul Raional de Securitate din Mediaș s-a folosit de sursa „Mircea Marin”, un cunoscut al familiei. Acesta a încercat la cinci martie să le facă o vizită, nefiind însă primit, Lavinia invocând un „consiliu de familie”. Văzându-l, totuși, ceva mai târziu, informatorul va relata ca „obiectivul avea ochii tulburi și părea speriat”⁸⁸⁵.

„Rusu Teodor”, sursa din rândul colegilor de liceu, a avut în aceeași zi o discuție mai lungă cu Biriș⁸⁸⁶, încercând să-l descoasă privitor la fostele angajamente ideologice. Află de la acesta că „plătise cu 22 de ani de închisoare” tot. Avusese în detenție un moral ridicat, nerenunțând la vechile convingeri decât în ultima perioadă. Fusese „crezut” și „i s-a dat drumul”, spre deosebire de alții care, deși își revizuiseră atitudinea cu mult timp înaintea sa, „mai sunt ținuți în închisoare”⁸⁸⁷. „Mi-au creat condiții optime de viață și trai”, completa el, „nu știu în ce măsură voi putea răspunde la ele, însă te asigur, *voi rezolva această problemă în scurt timp* [subl. n.]”. „Dacă nu voi putea rezolva problemele pe care mi le va pune viața, nu voi avea nici un regret dacă mă voi întoarce la închisoare”. Nimic, însă, despre actuala misiune, spunându-i agentului că fusese angajat la București în cadrul Academiei R.P.R., ca traducător.

Șocat de moartea tatălui, pe care o pune pe seama emoțiilor revederii, care i-ar fi produs o hemoragie internă, afișa, paradoxal, o mină optimistă, încercând să-i liniștească pe cei din jur și rugându-i să nu plângă. Mai mult, impune rudelor să nu poarte doliu, să nu jelească, insistând ca difuzorul cu muzică din casă să fie tot timpul pornit⁸⁸⁸. „Rusu Teodor” relata că logica derulării ultimelor evenimente îi impusese o concluzie, dacă mama sa, Eugenia Biriș, murise în 1942 de supărare atunci când fiul ei fusese arestat, la fel se petrecuse și acum cu tatăl lui, la revederea după o lungă despărțire⁸⁸⁹. Un cerc crud părea că dorea să se închidă. În 7 martie un martor îl descria drept „surmenat și schimbat la față”⁸⁹⁰. Apucă să mărturisească fostului coleg de școală că „se găsea la un punct crucial al vieții sale”⁸⁹¹.

Plecarea înapoi spre Capitală fusese fixată pentru noaptea de 7 spre 8 martie. Sora lui, Lavinia, îl roagă să-l conducă la gară, fiind, însă, refuzată. „Plecând la gară, s-au despărțit cu un zâmbet pe buze și încredere în viitor”, își amintea câteva zile mai târziu aceasta⁸⁹². La gară s-a îndreptat spre casa de bilete, luându-și un tichet la clasa a II-a, vagonul 5, locul 59⁸⁹³.

La ora 2,15 difuzoarele anunță în gara Mediaș sosirea acceleratului nr. 402, care urma să ajungă cinci minute mai târziu. Biriș se plimba nervos de-a lungul peronului, absent. Aurel Gloabă, un martor oarecare, preciza că expresia feței lui îl

⁸⁸⁵ *Ibidem*, ff. 33-34.

⁸⁸⁶ Nota a fost dată de agent în 8 martie 1963 (*Ibidem*, f. 88).

⁸⁸⁷ *Ibidem*, f. 34.

⁸⁸⁸ *Ibidem*, f. 148.

⁸⁸⁹ *Ibidem*, f. 35. Un martor își amintea că Biriș spusese: „eu am omorât-o pe mama acum 21 de ani („odată cu arestarea, de supărare”, *Ibidem*, f. 93), și acum l-am omorât pe tata” (*Ibidem*, f. 38).

⁸⁹⁰ *Ibidem*, f. 36.

⁸⁹¹ *Ibidem*, f. 41.

⁸⁹² *Ibidem*, ff. 170-171. Declarația Laviniei Biriș este din 18 martie 1963.

⁸⁹³ *Ibidem*, f. 103.

însăpăimântase⁸⁹⁴, iar „privirile rătăcite, ochii adânciți în orbite, culoarea pământie-cadaverică a feței” dădea „impresia unei figuri diabolice. Părea din altă lume – de pe alt tărâm”. Un „tremur” îl surprinsese, „îi clănțneau dinții în gură ca de friguri”⁸⁹⁵.

La ora 2,20 acceleratul spre București intra în gara Mediaș. Biriș își lasă calm valiza pe peron și se aruncă cu furie în fața trenului⁸⁹⁶. Un martor care văzuse scena, dându-și seama ce se va produce, a închis ochii și a țipat. Un altul, auzise o „vâjăitură” ciudată. Altcineva aflat pe peron văzuse o pălărie zburând. A fost rostogolit ca o „minge de toate cele șase vagoane, fiecare dându-i o altă lovitură”, târându-l aproape 15 metri⁸⁹⁷. „Odată trenul oprit, s-a oprit și victima”, își amintea cineva⁸⁹⁸. Luați prin surprindere, cei din gară se reped să-l scoată de sub tren, trăgându-l de mâini. Nu i se mai mișca decât gura.

Între firele liniei, pe distanța câtorva zeci de metri, se găseau resturi de creier⁸⁹⁹. Cadavrul este autopsiat. În stomac, nu i s-a găsit decât „un lichid de culoare cafenie deschisă”. Era „cafeaua ce o consumase cu câteva ore înainte de accident”⁹⁰⁰. Supoziția că fusese beat trebuia eliminată. Medicul legist constatare că moartea fusese „violentă”, datorându-se „suspendării funcțiunilor vitale” ale creierului și coloanei vertebrale, frânate de roțile trenului⁹⁰¹. Detaliile sunt aici importante, nu pentru a capta un senzațional atât de discret și banal, ci pentru a da o dimensiune precisă anvergurii dramei. Tonul neutru și involuntar cinic al rapoartelor medico-legale, oferă o încheiere spectaculos de *precisă* acestei tragedii. Descrierile de mai sus sunt parte din tabloul de ansamblu al personajului, cea finală, care încheie, ca un rezultat, consecințele unor opțiuni asumate și a unui experiment brutal exercitat asupra lui. Nici o viață nu este întâmplătoare. În economia istoriei cruzimii, destinul lui Victor Biriș este un veritabil *exemplum*.

Epilog

În dimineața zilei de 8 martie 1963 la locuința surorii lui Biriș sosește o telegramă venită de la București. Textul ei era următorul: „Vă rugăm [să] veniți la oficiul telefonic în data de 08.03, ora 12, pentru a vorbi cu Ionescu din București”⁹⁰².

⁸⁹⁴ *Ibidem*, f. 108.

⁸⁹⁵ *Ibidem*, ff. 36, 108.

⁸⁹⁶ *Ibidem*, f. 93.

⁸⁹⁷ *Ibidem*, f. 107.

⁸⁹⁸ *Ibidem*.

⁸⁹⁹ *Ibidem*, f. 174. Din Procesul-Verbal din data de 8 martie 1963 al Procuraturii raionului Mediaș, în dosarul 155/1963, semnat de anchetatorul penal Victor Bleahu.

⁹⁰⁰ A *Ibidem*, f. 39.

⁹⁰¹ Procuratura Raională Mediaș preluase cazul, fiind secondată de Direcția Raională a Securității Brașov. Cercetările au durat trei săptămâni. La 27 martie Securitatea Brașov a trimis un raport sintetic conducerii Ministerului (Cabinet III), personal generalului locotenent Vasile Negrea, documentul fiind semnat de șeful Direcției, colonelul Ioan Bolintineanu. Concluzia, liniștitoare pentru organe, era aceea că V.B. se sinucisese.

⁹⁰² A.C.N.S.A.S., fond S.I.E., dosar nr. 22408, vol. 2, f. 186.